STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07091

UNTERN HAKNKRAYTS

Zanwel Diamant

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

הילע געצייכנט פון אַריה מערזער

געדרוקט אין דער בוכדרוקעריי פון סאָסיעטע נואוועל ד׳אימפּרימערי
ע ד׳עדיציאָן ▲ 32, רי מענילמאָנטאַן, פּאַריז

---

zanwel diamant: untern hakenkraic (sous la croix gammée) ▲
nowelen ▲ copyright by a. b. cerata, paris
imprimerie s.n.i.e. ▲ société nouvelle d'imprimerie et d'édition
32, rue de ménilmontant - paris (20•)

printed in france

זיינוול דיאַמאַנט: אונטערן האַקנקרייץ / נאָוועלן

אַרויסגעגעבן מיט דער מיטהילף פון:

יידישער אַרבעטער־קאָמיטעט, ניו־יאָרק ▲ איחוד (פועלי־ציון), זשענעוו
יידישע קונסט־געזעלשאַפט, יאָהאַנעסבורג ▲ יידישע אַרבעטער־הילפס־
אָרגאַניזאַציע, זשענעוו ▲ אינטערנאַציאָנאַלער הילפס־קאָמיטעט פאַר
אינטעלעקטועלע פליטים, זשענעוו

ז̲יינוויל דיאַמאַנט

אונטערן האַקנקרייץ

נאָוועלן

1946

פאַרלאַג פון אַ. ב. צעראַטאַ, פּאַריז

דער מחבר

סאַבאָטאַזש

די שטאָט איז געווען, אָפּגעליידיקט, גאָרנישט דאָס פּאַריז, וואָס אַמאָל. די געשעפֿטן זענען געווען צוגעהאַמערט, די זשאַלוזיעס אַראָפּגעלאָזן, די לאָדנס פֿון די שטאָקן־פֿענצטער צוגעמאַכט, און עס האָט אויסגעזען ווי אין אַ זומערדיקן פֿאַרטאָג.

זעלטן וואו איז געווען אָפֿן אַ קאַפֿע־הויז, אַ געוועלבל, און די וועלכע זענען געווען אָפֿן, זענען געווען אָנגעפֿולט מיט פֿעלד־גרויע דייטשן, וועלכע האָבן זיך, הונגעריקע געוואָרפֿן אויף דעם ביסל סחורה. די זעלנער און אָפֿיצירן זענען דאָרט אַריין גרופּעסווייז, און מיט ווערטערביכלעך אין די הענט, מער מיט צייכנס, ווי מיט די פּאָר שלעכט־אַרויסגערעדטע ווערטער, האָבן זיי געגעבן צו פֿאַרשטיין וואָס זיי ווילן, און זיי האָבן איינגעקויפֿט אַלץ וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזט, אַלץ וואָס עס איז נאָר געווען: זייגערלעך, און פֿינגערלעך, און ראַדיאָ־אַפּאַראַטן; און אַפֿילו מאַנטלען און קליידער, און קאָלירטע זיידענע אונטער־וועש, האָבן זיי אויך געקויפֿט, אויף אַהיימצושיקן פֿאַר זייערע „שאַצן" אין „דער היימאַט".

זיי האָבן געצאָלט מיט דייטשע מאַרקן, וועלכע זענען באַרעכנט געוואָרן צוואַנציק מאָל טייערער ווי דער פֿראַנצויזישער פֿראַנק, און וויפֿל דער סוחר זאָל נאָר נישט האָבן געבאָטן, האָט עס ביי די דייטשן אויסגעזען אַ ווילדע מציאה.

אָפֿיצירן, אין אויסגעקנאַקטע מונדירן, מיט פֿול־אויסגעצירטע ברוסטן, מיט פֿאַרשידענע האַקנקרייצן, ריטערקרייצן, אייזערנע קרייצן, און גלאַט אַזוי מעדאַלן; מיט זייערע פֿעסטע ברייטע רוקנס, און מיט זייערע אַרויפֿגעהויבענע אַקסלען, אויף וועלכע עס זענען געלעגן גילדענע און זילבערנע עפּאָלעטן געפֿלאָכטענע ווי די קוילעטשלעך, האָבן זיך אַרומגעשפּאַצירט אין זייערע גרויסע אויטאָמאָבילן איבער די ליידיקע פּאַריזער אַספֿאַלטענע בולוואַרן, וועלכע האָבן איצט, מיט זייער

לײדיקײט, אױסגעזעען נאָך רחבותדיקער, נאָך ברײטער, װי זײ זענען אינדערעמתן געװען. זײ האָבן שטיל און געלאַסן געגליטשט זיך בײ די ראַנדן פֿון די טראָטואַרן, האָבן אָפּגעשטעלט דעם אױטאָמאָביל בײ יעדן היסטאָרישן מאָנומענט, זענען אַרױסגעקראָכן און מיט לאָר־נעטן, און מיט מאָנאָקלען פֿאַרקלעמטע אין די אױגן, האָבן זײ אַרױפֿ־געריסן זײערע גלאַט־ראַזירטע פּנימער צום מאָנומענט, האָבן מיט טור־יסטישער מבֿינות אים באַטראַכט, און מיט זײערע אָנגעהאַנגענע פּרע־ציזע פֿאָטאָגראַפֿישע לײקאַ־אַפּאַראַטן, האָבן זײ דעם מאָנומענט אָפּ־פֿאָטאָגראַפֿירט פֿון אַלע זײטן.

האָבן זײ גראָד דערזען אַ גרופּע קינדער פֿאַר אַ טױער, זענען זײ צו זײ צוגעגאַנגען, האָבן ברײט, און פֿעט צו זײ געשמײכלט, זײ געטײלט שאָקאָלאַדע, האָבן אױך אָפּט אַ פּאָר ניקעלנע מטבֿעות זײ אין די הענטעלעך אַרײנגעשטעקט, און אײנער פֿון זײ, מיט זײן לײקאַ, האָט שױן די סצענע אָפּפֿאָטאָגראַפֿירט, און צומאָרגנס, האָט מען שױן געקענט זען אין די פֿראַנצױזישע און דײטשע צײטונגען, װעלכע זײ האָבן אַרױסגעגעבן, דאָס בילד, מיט אַ פֿעטער איבערשריפֿט : „די דײטשע באַזעצונגס־טרופּן, נעמען אין שוץ, און באַשפּײזן די פֿראַנ־צױזישע קינדער“...

פֿראַנצױזן און פֿראַנצױזקעס, װעלכע האָבן מיטן „עקזאָד“ נישט באַװיזן צו אַנטלױפֿן, טײל, װײל זײ האָבן נישט געהאַט די מעגלעכ־קײטן, אַנדערע, װײל זײ האָבן זיך פּשוט געפֿוילט צו פֿאַרלאָזן זײ־ער שטוב, מיט זײער װאַרעם געלעגער און נאָך אַנדערע װידער, אַזעל־כע װאָס האָבן אַ מאַך־אַװעק געטון מיט דער האַנט : „עס איז נישט אַזױ שרעקלעך װי מען זאָגט, קײן ייִדן זענען מיר נישט, װעלן זײ אונדז נישט אױפֿעסן“... דידאָזיקע לײט זענען איצט אַרױסגעקראָכן, װי עס קריכן אַרױס מײז פֿון די לעכער. זײ האָבן געקױפֿט די נײַ־געבאַקענע צײטונגען, האָבן זײ גלײַך בײ די צײטונגס־קיאָסקן אױפֿ־געלײענט, באַטראַכט, און פֿעסטגעשטעלט :

— זײ זענען גאָר פֿײנע לײט... זײ טוען קײנעם קײן שלעכטס נישט... נאָט, זעט : זײ טײלן גאָר די קינדער שאָקאָלאַדע...

— יאָ, עס איז אמת, — האָט זיך אָפּגערופֿן אַן אַנדערער — איך האָב נעכטן אַליין געזען ווי „זיי" האָבן געגעבן די קינדער באָנ־באָנס...

— מען האָט אונז פֿאַרפּאַטשקעט דעם מוח מיט פֿאַלטשער פּראָ־פּאַגאַנדע — האָט שוין געזאָגט אַ דריטער — און מיר האָבן געגלויבט...

— די פּרעסע... דער ראַדיאָ... — האָט אונטערגעהאָלפֿן אַ פֿערטער.

— די יידן... — האָט אימיצער פֿון דער גרופּע אַ וואָרף אַריין געטון.

— נו, אונדז וועלן זיי נישט טשעפּען... — האָט עפּעס אַן אַלטע קאָנסיערזשקע, מיט אַ בעזעם אין האַנט, פֿאַרזיכערט — זיי זענען שוין דאָ געוועזן אין יאָר 1870, און פּאַריז איז געבליבן פּאַריז...

— עס וועט גאָרנישט אויסמאַכן, אַז מען וועט דאָס אָרעמע פֿראַנקרייך אַביסל באַפֿרייען פֿון דער הערשאַפֿט פֿון די יידן... — האָט עפּעס אַ ייִנגער דאַרער פֿראַנצויזל אַ זאָג געטון, און איז מיט זיין צייטונג פֿאַרשוואונדן אין אַ טויער, גלייך ווי ער וואָלט נאָך נישט געוועזן זיכער אויב ער וועט מיט זיין מיינונג דאָ אויסנעמען.

— ער איז גערעכט! — האָט אימיצער פֿון עולם אונטערגעכאַפּט — עס איז שוין געוועזן אַ חרפּה, צו וואָס אונדזער אָרעם לאַנד איז שוין געהאַט דערגאַנגען: בלום — אַ מיניסטער... מאַנדעל — אַ מי־ניסטער... מאַדאַם ברוינשוויג — אַ מיניסטער... מיר זענען דאָך שליסלעך נישט אין פּאַלעסטינע!...

אַלע האָבן זיך צעלאַכט, און זענען זיך צעגאַנגען, איטלעכער אין זיין וועג.

●

אויף די קיילעכדיקע אַפֿישן־סלופּעס האָט מען צעקלעפּט ריזיק־גרויסע פֿאַרביקע אַפֿישן, וועלכע האָבן פֿאָרגעשטעלט אַ מיליטערישע קיך, אומצייליקע מענער און פֿרויען מיט מיליטערישע קעסעלעך אין די הענט, מיט הונגעריקע אויסגעדאַרטע פּנימער, האָבן זיך געשלענגלט אין אַן אומענדלעכער רייע; עטלעכע דייטשע קוכערס, מיט פֿאַרקאַשער־טע אַרבל און מיט זיסע שמייכעלעך אויף זייערע קאַנטיק־קוביסטישע

פּנימער, האָבן ברייטהאַרציק געטיילט הייסע, פאַרענדיקע זופּ, און א גרויסע פּעטע איבערשריפט האָט פאַרבעטן : „קומט צו אונדז עסן!"...

מער און מער האָט זיך, צווישן דער שיטערער פּאַריזער באַפעלקערונג פאַרשפּרייט דער קלאַנג, אַז עס איז געווען אַ ליגן, אַז „זיי" וועלן קיינעם קיין שלעכטס נישט טון, און עס זענען שוין געווען אפילו אַזעלכע, וועלכע האָבן געהאַלטן, אַז זיי וועלן אין פּאַריז אפילו קיין יידן אויך נישט טשעפּען.

— גוט־דערצויגענע מענטשן — האָט געטענהט אַ יונגע פראַנצויזקע מיט אַ רויטן קאָפּ האָר און אַ שטאַרק אָנגעפּודערטן פּנים, אַרויספּאָרנדיק אויף די עלעקטרישע מעטראָ־שטיגן. — אין מעטראָ שטעלן זיי זיך אויף, און גיבן אַוועק דעם פּלאַץ אַ פרוי... ביי אַ פראַנצויז, וועסט דו קיינמאָל דאָס נישט זען.

— עס איז נאָר צו באַדויערן, וואָס מען קען מיט זיי נישט רעדן... איך האָב קיין איין וואָרט נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער האָט צו מיר גערעדט — האָט איר די אַנדערע אָפּגעענטפערט.

און די פראַנצויזקעס האָבן זיך די ערשטע גענומען מיט „זיי" „מיטצואַרבעטן" : זיי האָבן די דייטשן באַשאָנקען מיט זייערע מילדע שמייכעלעך, און האָבן זיך מיט „זיי" אַוועקגעזעצט אויף די טעראַסן פון די קאַפעס.

ביי די פּאָרטן, זענען די שאָסייען געווען פאַרבאַריקאַדירט מיט זעק זאַמד. עס זענען דאָרט געשטאַנען געמישטע פּאַטרולן, פון דייטשע זעלנער און פּאַריזער פּאָליציאַנטן, און האָבן אָפּגעשטעלט און קאָנטראָלירט יעדן וואָגן, וועלכער האָט געוואָלט אַריינפאָרן, אָדער פאַרלאָזן די שטאָט.

פון פּאָרט אָרלעאַן, און פּאָרט שאַרענטאָן, האָבן געצויגן לאַנגע רייען אויטאָמאָבילן, וועלכע זענען געווען אָנגעפּיקעוועט מיט וואַליזעס און פּעק, מיט מידע שלעפעריקע פרויען און קליינע קינדער; און אויף זייערע דעכער זענען געלעגן אויסגעשפּרייט מאַטראַצן און בעטגעוואַנט, כאָטש נעם און לייג זיך אויף זיי שלאָפן.

דאָס האָט די פּאַריזער באַפעלקערונג ביסלעכווייז צוריקגעצויגן

אהיים, נאכערם ווי זיי האבן זיך וואכן לאנג געהאט ארומגעשלעפט, אונטער א האגל פון קוילן און באמבעס, איבער די, מיט מיליטער - פארפלייצטע וועגן פון צענטראל־פראנקרייך, און וואו די דייטשע פאנצערס האבן זיי איבערגעיאגט, און זיי געגעבן דעם באפעל צו־ריקצופארן.

אנקומענדיק צו די פארטן, האבן די אויטאמאבילן זיך געמוזט אפשטעלן ביי די באריקאדן פון זעק זאמד, און די פאריזער זענען גע־ווארן איבערראשט, צו ווערן באגעגנט פון זייערע אייגענע בלוי־פע־לערינקעדיקע פאליציי־לייט, וועלכע האבן זיי באקוקט די פאפירן, און אויף זייערן א ווינק, האבן די באהעלמטע און באוואפנטע דייטשן, מיט זייער שטומער שטרענגקייט, געמאכט פאר זיי א וועג, און האבן זיי צוריק אריינגעלאזן אין פאריז.

וואס א טאג, איז די באפעלקערונג געווארן געדיכטער. עס האבן זיך געעפנט מער געשעפטן; און די דייטשע זעלנער האבן אפגעקויפט און אנגעפאקט זייערע אויטאמאבילן און זייערע טאנקען מיט אלץ, וואס עס איז זיי נאר געקומען אונטער דער האנט, און עס האבן בים־לעכווייז, דורך די אויסשטעל־פענצטער, אנגעהויבן ארויסקוקן די אפ־געליידיקטע פאליצעס, און צו די אפישירטע פרייזן, פאר די נאך־פארבליבענע ארטיקלען, זענען איבערנאכט צוגעוואקסן נולן, און די דייטשע זעלנער און אפיצירן האבן נאך דאס אלץ אויסגעפונען בחצי־חנם.

ביי די בעקערייען, ביי די שפייז־געוועלבלעך, ביי די יאטקעס, זע־נען, פון די פריע פארטאגן אן געשטאנען לאנגע מידע רייען פון הונ־געריקע מענער, פרויען און קינדער, מיט זייערע ליידיקע קוישלעך אין די הענט, און האבן שעהן לאנג אפגעווארט, כדי צו קריגן א קאר־טאפל, א פאר בלעטלעך קרויט, א ברויטל, אדער א פאר גראם פלייש.

●

זשאזעף בלייגיסער, האט זיך, א מידער, א נישט־דערעסענער, ארומגעדרייט אויף דעם אפגעליידיקטן בעלוויל, אויף דעם פארהאר־מערטן „פלעצל", וועלכע האבן אויסגעזען אפגערוימט, ווי א יידיש

שטעטל אום יום־כפור... ער האט ארומגעקרייזט צו עטלעכע מאל דעם ריזיקן באסטיל־פלאץ, דעם רעפובליק־פלאץ, ער האט געזוכט מיט די אויגן, ער האט זיך אפגעשטעלט ביי יעדן ארויסגאנג פון דער מעטרא; געקוקט אין די לאדנס, געקלונגען ביי טירן... ער האט געזוכט, אפשר וועט ער באגעגענען עפעס א היימישן יידישן מענטשן, עפעס א באקאנטן; אפשר איז דאך אימיצער געבליבן... אדער, אפשר איז שוין אימיצער פון זיי צוריקגעקומען?...

ביי אים אין שטוב, אויף הער לאנגער רי דע פלאנדר, זיצט שרהטשע מיטן פיצל קינד ביי דער ברוסט, און מיט ראשעלן, זייער צען־יאריק מיידעלע, און זיי הונגערן... ביידע, שרהטשע און ראשעל, שטייען אפ די טעג אין די רייען, קומען אהיים מידע, אויפגערעגטע, מיט קאפ־ווייטיק, און ברענגען אהיים עפעס א סאלאטל, אדער א בריקעוו. ער אליין, קען זיך אין די רייען נישט שטעלן; ער קען נישט צוהערן דאס רעדן פון די פראנצויזקעס אין די רייען... ער קען נישט פארטראגן דאס, וואס זיי לאזן זיך אזוי לייכט באאיינפלוסן פון די געדונגענע אגיטאטארן, וועלכע שטעלן זיך מכלוימערשט אויך אוועק, פונקט ווי זיי, אין דער רייע, און, מיט א צייטונג אין האנט, פארפירן זיי א שמועס וועגן דער „פיינקייט" פון די דייטשן... וועגן דעם, ווי די ענגלענדער האבן די פראנצויזן אפגענארט, און זענען זיי נישט צוהילף געקומען, און די וועלכע זענען יא געקומען, זענען די ערשטע אנטלאפן... און זיי פירן אויס, אז די גאנצע שולד פון זייער פארשפילטן קריג, טראגן נישט קיין אנדערע, ווי נאר די יידן...

זשאזעף בלייגיסער איז צו טעמפעראמענטפול; האט א צופיל אויפברויזנדיקן כאראקטער, אז ער זאל קענען דאס אלץ אויסהערן און פארשווייגן. און איצט ווידער צו ענטפערן, איז א גרויסע געפאר. בלייבט ער ליבער זיצן אינדערהיים, אדער ער וואנדערט ארום, טעג גאנצע, איבער דעם אויסגעליידיקטן פאריז, כדי צו זוכן עפעס א פארבינדונג, אפשר וועט ער דאך קענען קריגן עפעס ארבעט. וואלט ער געהאט געלט, וואלט ער געקענט טון ווי די פארמעגלעכע שכנים זיינע: אריינגיין אין די געוועלבן דורך דער הינטער־טיר, קויפן עפעס, פאר

שרהטשען, וועלכע זוינט א קינד, און פאר ראשעלן, וועלכע איז דאר ווי א שטעקעלע. אבער, די לעצטע פאר פראנק האבן זיך שוין אויסגע־לאזן. „מען וואלט גענארפט, אומבאדינגט קריגן עפעס ארבעט. — האט ער, נייענדיק, געטראכט. — אבער ווי אזוי ? אין די אפיציעלע „ארבעטס־פארמיטלונגס־ביוראען", וועלכע לאדן איין, דורך גרויסע אפישן, די ארבעטסלאזע צו קומען, וועט ער נישט גיין. ער איז מער ווי זיכער, אז דאס זוכט מען ארבעטער פאר די דייטשן, וועלכע זענען פאראינטערעסירט צו לאזן אין גאנג די פראנצויזישע פאבריקן. און טאמער ווידער איז ערגעץ יא פאראן אביסל ארבעט פאר דער פריי־וואט־אינדוסטריע, שרייבן זיי גלייך צו אין זייערע אנאנסן : „נישט־אריער זאלן זיך נישט מעלדן"... עס בלייבט נאר איבער, צווישן יידן... אבער, נישט דא קיין לעבעדיקער נפש... זיי זענען אלע אנט־לאפן... קיינער איז נאך, ווייזט אויס, נישט צוריקגעקומען און, ווער ווייסט, אויב זיי וועלן נישט אלע בלייבן דארט, אין דעם נישט־באַ־זעצטן פראנקרייך ?... עס איז זער מעגלעך.

אים אקעגן, איז פלוצעם אנגעקומען דער געלער לעאן. זיי האבן זיך ביידע, פארטראכטע, אנגעשטויסן איינער אין דעם אנדע־ן, ביי אן ארויסגאנג פון מעטרא :

— טיען! — האט לעאן, מיט זיין אייביקן געלעכטערל אויף זיין קיילעכדיקן לבנה־פנים אויסגערופן, — דו ביזט אויך דא ?

און זשאזעף האט זיך ווי פון א חלום אויפגעכאפט :

— זע נאר ווער איך זע דא... וואס מאכסט דו ?

און ער האט זיך אליין איבער זיך געוואונדערט, וואס ער האט עם עפעס פלוצעם אזא גדולה מיט זיין לאנדסמאן, דעם „אפגעשטא־נענעם קליינבירגערלעכן „פאטראנדל", מיט וועמען ער האט קיינמאל מער ווי א „גוט־מארגן" נישט אויסגעטוישט.

— איך ? — האט דער געלער לעאן געענטפערט — גאנץ גוט. און דו ?

— אויך גאנץ גוט.

— וואס מאכט שרהטשע ?

— נישקשה. און דיין ווייבל וואָס מאַכט ?

— סאַ וואַ... איך האָב געהערט, האָסט אַ קדיש ? — האָט דער געלער לעאָן געפרעגט.

— יאָ, — האָט זשאָזעף געענטפערט און געטראַכט בעת־מעשה : „מאָדנע, שוין געהאַט גאָר אינגאַנצן פאַרגעסן, אַז אַ זון, איז אַ קדיש"...

— ווי אַלט איז ער שוין ? — האָט דער געלער לעאָן ווייטער געפרעגט.

— איבער דריי חדשים — האָט זשאָזעף געענטפערט און וועלנדיק אַרויספירן דעם שמועס אויף תכלית, האָט ער געפרעגט : — ביזט די גאַנצע צייט דאָ ?

— יאָ. — האָט דער געלער לעאָן געענטפערט.

— וואָס טוסט דו ?

— גאָרנישט, און דו וואָס טוסט ?

— דערווייל אויך גאָרנישט.

— וואָס מאַכט דיין ראַשעל ? — האָט לעאָן אים אונטערגעטראָגן אַ שאַכטל פּאַפּיראָסן.

— וואָלסט זי נישט דערקענט — האָט זשאָזעף געזאָגט מיט שטאָלץ, פאַרדרויכערנדיק. — זי איז שוין אַ מאַדמואַזעל.

— דו ביזט נישט געווען אַוועקגעפאָרן מיטן „עקזאָד" ? — האָט לעאָן געפרעגט.

— נישט אַוועקגעפאָרן, — האָט זשאָזעף אויסגעבעסערט — נאָר אַוועקגעגאַנגען.

— מיטן פּיצל קינד ? — האָט זיך דער געלער לעאָן געוואונדערט.

— יאָ, — האָט זשאָזעף געענטפערט מיט אַ שמייכל — איך האָב געשטופּט דאָס וועגעלע.

— עס איז יענע אַרבעט . . . — האָט זיך דעם געלן לעאָנס קיילעכדיק פּנים צעלאַכט — און ווי ווייט האָסט דו דאָס געקענט אַזוי דערגיין ?

— פונדערסטוועגן, ביז אָרלעאַן, — האָט זשאָזעף געענטפערט.

— און דערנאָך ?

— פרעג בעסער נישט — האָט זשאָזעף געזאָגט — די באָמבעס זענען געפלוינן איבער אונהזערע קעפּ . . . שרהטשע האָט געזאָגט, אַז זי וויל ליבער שטאַרבן אויף איר אייגענעם בעט . . .

— נו, וואָס האָסט דו געטון ?

— וואָס האָב איך געזאָלט טון ? די דייטשן האָבן אונדז דערוויייל איבערגעיאָגט . . . האָבן מיר אויסגעדרייט דאָס ווענעלע, און אביסל צופוס, און אביסל האָבן מיר זיך ארויפגעכאַפּט אויף אַ מיליטערישן אויטאָמאָביל און מען האָט זיך דערשלעפּט אַהיים . . . און דו, וואו ביזט דו געוועזן ?

— איך ? — האָט זיך דער געלער לעאָן וואויל־יינגעריש צע־לאַכט. — איך בין געזיצן אינדערהיים . . . ניין, ניין . . . אַ יאָלד וועל איך זיין, איך וועל גיין לויפן? וואָס הייסט? מען האָט דען נישט גע־קענט פארשטיין, אַז די „יעקעס" מיט זייערע טאַנקען לויפן שנעלער ווי מיר . . . אַז זיי וועלן אונדז איבעריאָגן ? . . .

— דו אַרבעטסט עפּעס ? — האָט זשאָזעף געוואָלט ביי אים עפּעס דערגיין.

— דערוויייל נאָך נישט.

— האָסט עפּעס אויסגזיכטן אויף אַרבעט ?

— איך האָב עפּעס יאָ אויסזיכטן, עפּעס נישט . . .

— שניידעריי ?

— היינט איז דאָרט אַ נפקא־מינא, שניידעריי, שוסטעריי . . . איך קאָן פּעלצלעך אויך נייען . . . מען האָרף דאָך עסן . . .

— פאַר וועמען גייען די פּעלצלעך ? — האָט פּלוצעם זשאָזעף אַ פרעג געטון.

— איך וועל גיין אריינקלערן „פאַר וועמען גייען די פּעלצלעך" . . . וואָס קען איך וויסן . . . איך נעם זיי ביי בערנאַרדן . . . גלויב מיר,

— האָט לעאָן געגומען רעדן אביסל צו גיך, און מיט אַן ערנצטערער מינע ווי ביז איצט. קענטיק, אַז די פראַגע זשאָזעפס האָט אים אביסל צעמישט. — דו וואָלסט אויך געקענט גייען די פּעלצלעך . . . דיין שרהטשע, זי — זיכער . . . פינף און צוואַנציק פראַנק אַ פּעלצל, דריי נענט צוצונייען אויף אַ פּראָסטער שניידערישער מאַשין . . . דו

קענסט מאכן צען א טאג, שפּילנדיק . . . דו האסט דאך, דוכט זיך, א מאשין . . . א יא ?

— ניין, איך האב געהאט, האב איך זי שוין פארקויפט.

— נו, דאס איז א נארישקייט, וועסט דו קריגן צו בארגן ערגעץ א מאשין.

— און איך רעכן, — האט זשאזעף געזאגט — אז די פעלצלעך גייען פאר די דייטשן . . . מען דארף זיך, פארשטייסט דו מיך, היינטיקע צייטן גוט ארומקוקן איידער מען נעמט אביסל ארבעט . . .

— איך ווייס ? — האט לעאן געמאכט עפּעס א נארישעוואטע מינע. — אפשר ביזט דו טאקע גערעכט ? . . . נו, אז דו ביזט דא, וועלן מיר זיך דאך נאך זען. . . א רעוואואר ! — האט אים לעאן פלוצעם אייליק דערלאנגט די האנט, און איז מיט גיכע טריט אראפּ פון די שטיגן אין מעטרא.

●

אין אוונט, איז זשאזעף געזיצן אין שטוב. אין גאס, האט מען נישט געטארט בלייבן נאך אכט דעם זייגער. — ווי לאנג עס איז נאך געווען ליכטיק, האט ער ארויסגעקוקט דורכן אפענעם פענצטער אויף דער אפּגעליידיקטער לאנגער און ברייטער גאס: אקעגנאיבער, איז געווען א שול־געביידע מיט דריי שטאקן גרויסע לאנגע פינצטערע פענצטער. פונקט אקעגנאיבער זיין פענצטער, איז געווען דער שווערער דעמבענער איינגאנגס־טויער, און איבער דעם טויער, אן אויפשריפט : „שול פאר מיידלעך“, און א ריזיק־גרויסע רויטע פאן, מיט א קיילעכדיק ווייס רעדל אינדערמיט, אויף וועלכן עס האט געקלעפּט א שווארצער האקנקרייץ, האט געפלאטערט פון לייכטן אוונט־ווינטל, און האט פארדעקט אלעמאל אן אנדער ווארט פון דעם שיינעם דעוויז, וואס עס האט אויפגעשריבן די פראנצויזישע רעוואלוציע אויף די מלוכה־געביידעס : „פרייהייט, גלייכהייט און ברידערלעכקייט“ . . . אונטן אויפן טראטואר, לענגאויס דער שול־געביידע, האט הין און צוריק זיך געדרייט א באהעלמטער און באוואפנטער דייטש, קלאפּנדיק ריטמיש מיט זיינע באטשוועקעוועטע שטיוול : איינס, צוויי, דריי, פיר . . .

אז עס איז טונקעלער געוואָרן, און קיין ליכט האָט זיך אויף די גאַסן פון דער „שטאָט פון ליכט“ נישט אָנגעצונדן, איז זשאַזעפן פּאַרמיאוסט געוואָרן צו זיצן ביים אָפענעם פענצטער, און צו זיין גע־צוואונגען כּסדר צו זעען, גאָרנישט עפּעס אַנדערש, ווי נאָר דעם שוואַרצן האָקנקרייץ, וועלכער האָט איצט, אין דער טונקלקייט פון אָוונט, אויסגעזען ווי אַ ריזיק־גרויסע שוואַרצע שפּין . . . און צו זיין געצוואונגען כּסדר צו הערן ווי עס טראַטעוועט דער נאַצי דעם טראָטואַר פון דער שטאָט פון פרייהייט . . . האָט ער צוגעמאַכט דעם לאָדן, אויפגעדרייט דאָס ליכט, און די קליינע ראָשעל איז אים אַרויף אויף די קניען, און זיך, מיט אירע דאַרע לאַנגע הענטלעך, אָנגעהאַנגען אויף זיין האַלדז. די דאַרקייט פון קינדס הענטלעך האָט אים געדריקט, ווי מען וואָלט אים שטאַבעס אייזן אויף די אַקסלען אַרויפגעלייגט, ווי ער וואָלט נאָשעס, מיט צוויי פולע עמערס וואַסער אויף זיינע אַקסלען געטראָגן, און די לייכטקייט פון קינדס וואָג האָט געשראָקן, געדראָט, און האָט אים געמאַכט נאָכאַמאָל טראַכטן וועגן די פעלצלעך: „מען האָרף געוואויר ווערן, אפשר גייען די פעלצלעך טאַקע נישט פאַר די דייטשן?“

שרהטשע איז אריינגעקומען פון שלאָפצימער:

— קוים אים איינגעשלעפט.

— וואָס איז? — האָט זשאָזעף איבערגעפרעגט.

— נאָר ער וויינט, האַלט אים אויף די הענט . . . איך האָב נישט קיין כּוח . . . נו, האָסט דו אימיצן געזען אין גאַס?

— יאָ, לעאָנען.

— דעם געלן לעאָן? — האָט שרהטשע פאַרוואונדערט איבער־געפרעגט — ער איז דאָ . . . און ווער נאָך איז דאָ?

— איך האָב אים נישט געפרעגט.

— ער אַרבעט?

— ווער קאָן אים דערגיין? — ער זאָגט נישט קלאָר . . . איך מיין, אַז ער אַרבעט פאַר די דייטשן... אָדער, אפשר האַנדלט ער מיט זיי . . . ווער קאָן וויסן. . .

— און דו, האָסט זיך עפּעס אַרומגעקוקט וועגן אַרבעט?

— איך האָב זיך אַרומגעקוקט. עס איז דערווײַל גאָרנישט דאָ. אוי־סער, צו גיין אין „ביוראָ דע פּלאַסמאַן".

— דאָס זאָלסטו דו נישט טון — האָט שרהטשע געזאָגט. — זיי קענען דיך נאָך אַוועקשיקן קיין דײַטשלאַנד.

— לעאָן האָט מיר עפּעס געזאָגט, אַז „מעזאָן בערנאַרד" גיט אַרויס פּעלצלעך צו נייען, פֿינף און צוואַנציק פֿראַנק אַ פּעלצל, דרײַ נענט — זאָגט ער — צוצונייען אויף אַ געוויינלעכער מאַשין, מען קען — זאָגט ער — מאַכן צען אַ טאָג, שפּילנדיק . . .

— נו, אפשר וואָלסטו דו אַהינגעגאַנגען ? אַז דו ווילסט, קען איך אַהינגיין. אַ מאַשין, קען איך באָרגן ביי דער קאָנסיערזשקע.

— איך מיין אָבער, אַז די פּעלצלעך גייען פֿאַר די „יעקעס" . . .

— אַלץ וועט איצט גיין פֿאַר „זיי" — האָט זיך שרהטשע גע־ווערט. — וואָס זאָל מען טון ?

ביידע האָבן געשוויגן. שרהטשע האָט זיך געפּאָרעט ביים גאַז-קיכל. האָט דערלאַנגט איטלעכן אַ טעלער זופּ צום טיש, און אַ רעפֿטל ברויט האָט זי אַרויסגענומען פֿון שפּייז־שענקל, און עס אויך אויף דעם טיש אַוועקגעלייגט:

— עסט מיט ברויט, מער האָב איך גאָרנישט.

די זופּ האָבן אַלע געגעסן, נאָר צום רעפֿטל ברויט האָט קיינער פֿון זיי ביידע נישט געוואָגט זיך צוצורירן. איטלעכער פֿון זיי ביידע האָט פֿאַרגעלייגט דעם אַנדערן, אַז ער זאָל זיך אָפּשניידן אַ מיצהלע ברויט, נאָר יעדער פֿון זיי האָט מוותּר געווען לטובֿת ראָשעלען, וועלכע האָט גע־שמאַקעוועט :

— עס איז גוט, ברויט מיט זופּ ! . . .

צומאָרגנס, האָט זשאַק זיך מישבֿ געווען מיטן חבֿר מישעל, אַ בלאָנדער מאָגערער פֿראַנצויז, אַ לעדער־אַרבעטער, וועמען ער האָט געקענט פֿון זײַן פּאַרטיי־קעמערל:

— מיינסטו נישט, אַז אַזעלכע פּעלצלעך גייען פֿאַר די „באָ־שעס" ? . . .

— אָן ספֿק. — האָט חבֿר מישעל געענטפֿערט, און ער האָט גע־

קריצט מיט די ציין אויף די קאפיטאליסטן, וועלכע לאזן נישט אדורך קיין געלעגנהייט זיך צו באַרייכערן, און זיי שטעלן זיך אפילו נישט אפ פון צו האנדלען מיטן שונא...

„ווער, ווער — האט זשאזעף געטראכט, ווען ער איז פון מישעלן אוועקגעגאנגען — אבער א ייד טאר דאס זיכער נישט טון".

●

אז זשאזעף איז מיטאג־צייט אהיימגעקומען, איז אין שטוב שוין געשטאנען אן אלטע זינגער־מאשין, און אויף דער ערד איז געלעגן, אין א שווארצער ליינוונט איינגעהילט, א פאק מיט ווייסע געקרויזטע שעפסענע פעלעכלעך.

— וואו האסטו דו דאס גענומען? — האט זשאזעף געפרעגט שרהטשען.

— ביי בערנארדן — האט שרהטשע געענטפערט. און די קליינע ראשעל איז א פרייליכע דעם פאטער אקעגנגעלאפן און זיך אים אויפן האלדז אנגעהאנגען.

— מאמא האט געברענגט ארבעט!... פעלצעלעך!...

און זי האט געכאפט דאס פעלצל, דעם „מאדעל", עס אויף זיך ארויפגעצויגן, און האט, ווי א פארשטעלטע, איבער דער שטוב ארומגעטאנצט:

— אוי, ווי ווארעם!... ווי ווארעם!...

און זי האט שטיפעריש צוגעגעבן:

— ווייסט דו פאפא? מאמא האט געזאגט, אז מען וועט פארדינען געלט, וועט זי קויפן קאנפיטור אויפן ברויט אנצושמירן...

זשאזעף האט געוואלט זיך אביסל ברוגזן אויף שרהטשען, פאר וואס זי האט זיך אזוי צוגעאיילט, און געלאפן נעמען די פעלצלעך „פארן דייטש"... אבער דעם קינדס אויסגעדארטע פיסלעך און דאס גרינגע שמאלע פנימל אירס, וואס האט דורך דעם פארשטעלן זיך אין דעם פעלצל, אויסגעזעען נאך הארער, און נאך גרינער; איר האפנונג אויף קאנפיטור אויפן ברויט אנצושמירן, האט אים געהאמעוועט, און ער האט בלויז געפרעגט:

— ווער וועט עס מאכן ?

— אביסל איך, אביסל דו — האט שרהמשע געענטפערט. — עס איז דא א פארעם, עס איז דא א מאדעל, עס איז באמת גארנישט מיט גארנישט . . . טאקע ווי לעאן האט געזאגט : „דריי נעגט, פינף און צוואנציק פראנק". מען קען שוין גיין עסן. איך האב היינט געקריגן קאר־טאפל אויף די קארטן, א קילא פאר א מענטש, האט מען געגעבן.

די קארטאפל אן געשמילץ האט מען אויפגעגעסן שווייגנדיק.

א גאנצן נאכמיטאג איז נאך זשאזעף ארומגעלאפן, געקלונגען ביי טירן, אפגעוואַרט אין קארידארן; נאך אלץ געהאפט צו באקומען עפעס אן ארבעט, וועלכע זאל, אן שום ספק, נישט גיין פארן דייטש... ער זאל קענען אהיימקומען און א זאג טון צו שרהטשען : „גיי טראג צוריק צו בערנארדן זיינע פעלצלעך, און זאל ער ברענען ווי קין, מיט די פעלצלעך, און מיט די יעקעס אינאיינעם" . . . אבער, דער אוונט איז צוגעפאלן, די שעה, ווען מען טאר שוין מער נישט דרייען זיך אין גאס, האט אנגערוקט; די איינצלנע אפענע געשעפטן האבן זיך צו־געמאכט און זשאזעף איז אהיימגעקומען א מידער און האט באשלאסן „דערווייל" אויפצוניייען די פאר פעלצלעך, ביז ער וועט באקומען אנ־דערע ארבעט. „סוף כל סוף — האט ער געטראכט — קאן ער דאך נישט זיין אינגאנצן זיכער, אויב דאס גייט טאקע פארן דייטש . . . עס איז דאך פאריז. אפשר גייט דאס פאר דער פראווינץ. ווער קאן וויסן ? לענגער אזוי אן געלט, קען מען שוין נישט בלייבן. ער איז דאך סוף כל סוף נישט אליין".

צומארגנס איז זשאזעף אויפגעשטאנען גאנץ פרי, האט ארויס־גערוקט פון ווינקל דעם עס־טיש, האט אפגעשטויבט און אויסגעאיילט די געבארגטע אלטע ניי־מאשין, און האט אויפגעפאקט דאס שווארצע ליוועך־טוך, פון וועלכן עס האבן זיך א שיט ארויס געטון ווייסע גע־קרויזטע פעלעכלעך, ווי יונגע ווייסע שעפעלעך וואלטן זיך איבער דער שטוב צעבריקעוועט.

אז זשאזעף האט דאס ערשטע פעלעכל ארויפגעלייגט אויפן טיש, האט ער, מיט פיל צערטלעכקייט, געגלעט די ווייסע קרויזעלעך. די

ווייסע געקרויזלטע וואָל, האָט אים דערמאָנט אין אַ ווינטערדיקן מאַרק־טאָג אין זיין שטעטל אין רוסלאַנד. — די רוסישע פּויערים, וועלכע זענען געקומען אויפן יריד, מיט זייערע פאַרפרוירענע בערד און וואָנצעס, אָנגעטוענע אין זייערע שעפּסענע פּעלצן, אין גרויסע געקרויזטע פוטערנע קוטשמעס. עס האָבן פאַר אים אויפגעטויכט די רוסישע שטעט און דערפער אונטער אַ טיפן ווייסן שניי, אום ווינטער, מיט וועלכע עס איז געווען פאַרבונדן זיין קינדהייט, זיין יוגנט און מיט די שענסטע יאָרן זיינע: ניינצן הונדערט פיר און ניינצן הונדערט פינף...

און, אזוי גלעטנדיק די ווייכע ווייסע קרויזעלעך פון דעם שעפּסענעם פּעלעכל, האָט איין און דער זעלבער געדאַנק אים געעגבערט אין מוח, און דער געדאַנק האָט זיך אויסגעמישט און פאַרוועבט מיט זיינע שענסטע ווינטערדיקע זיכרונות, וועגן זיין היים, וועגן זיין יוגנט, וועגן זיין שטעטל אין רוסלאַנד . . . און ער האָט זיך פון דעם געדאַנק נישט געקענט באַפרייען. און איין פראַגע איז ביי אים אין מוח אַריבערגעשפּרונגען איבער דער אַנדערער און האָבן געמאָנט אַן ענטפער: „וואָס האָט עס עפּעס פראַנקרייך פּלוצעם גענומען זיך נויטיקן אין ווייסע, אומאיבערגעצויגענע, אויף־אינדערגיך־צונויפגענייטע שאָפענע פּעלצלעך? פאַר וועלכע קעלטן? פאַר וועלכע פרעסט? פאַר וועלכע מענטשן?"

און אַלץ מער איז אים קלאָר געוואָרן, אַז דאָס גייען די פּעלצלעך פאַר די דייטשן. און אַז נישט צו דער אינוואַזיע פון ענגלאַנד, אָדער פון דעם הייסן אפריקע, דאַרפן זיי די פּעלצלעך. נאָר אַז דאָס גרייטן זיי זיך, די נאַציס, אָנצופאַלן אויף רוסלאַנד . . . אויפן ראַטנפאַרבאַנד.

און יעדער קרייזעלע איז ביי זשאָזעפן אין דמיון אויסגעוואַקסן צו אַן אָנגעפּעלצטן נאַצי, וועלכער מאַרשירט אויף דער אָנגעשנייטער רוסישער ערד, און טראַטעוועט זי, פּונקט ווי עס טראַטעוועט דאָ אונטן מיט זיינע באַטשוועקעוועטע שטיוול דער פּאַטרול, לעננאַוויס דער שול:

איינס, צוויי, דריי, פיר... ניין, ער טאָר נישט און ער וועט נישט אַרבעטן פאַר די דייטשן! ער וועט נישט נייען קיין פּעלצלעך פאַר די נאַציס, כדי עס זאָל זיי זיין וואַרעם זיך צו שלאָגן קעגן דעם לאַנד פון סאָציאַליזם — קעגן ראַטנפאַרבאַנד!

און ווי אין אַ פיבער, האָט ער פלוצעם גענומען און איבערגעקערט די פעל מיט די קרייזעלעך אַראָפּ, און מיט דער ווייסער אָנגעפּודערטער לעדער קאַפּויער און מיט אַ ראַזיר־קלינגל האָט ער גענומען ציען לאַנגע שניטן איבערן ווייסן לעדער. און ער האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט, ביז ער האָט נישט געהאַט אָנגעשניטן אויף רימענס און אויף לאָקשן, איין פעל נאָך דער אַנדערער.

און אַז ער האָט שוין געהאַט אַזוי אַלע פעלן צעפּאַסעוועט, האָט ער די ווייסע רימענס און לאָקשן צוריק צונויפגעוויקלט אין אַ קנויל, עם פאַרפּאַקט אין שוואַרצן ליוועריטוך, עס צוריק פאַרקניפּט און האָט גערופן אין שלאָף־צימער אַריין:

— ראַשעל! קום נאָר אַריין!

די קליינע ראַשעל איז אין אַ נעקעסטלטן שול־פאַרטעכל אַנגעלאָפן:

— וואָס ווילסט דו, פּאַפּאַ?

— גיי אַראָפּ אונטן, אין ראָג, דו ווייסט דאָך: דער האָטעל, די קאַפע. זאָלסט דו אַריינגיין, נישט דאָרטן וואו די קאַפע איז, נאָר דאָרט וואו מען פאַרקויפט האָלץ מיט קוילן. דאָרט זאָלסט דו זאָגן מישעלן, אַז פּאַפּאַ רופט אים, אַז פּאַפּאַ האָט אים געבעטן, אַז ער זאָל שוין אַרויפ־קומען.

— גוט, איך גיי — איז ראַשעל אַרויסגעלאָפן פון שטוב.

שרה־טשע איז אַריינגעקומען פון גאַס, האָט זי זיך דערפרייט:

— אַ, דו האָסט זיך שוין גענומען צו דער אַרבעט? זאָל זיין מיט גליק!...

— יאָ, — האָט זשאָזעף, מיט אַן אויפגערעגטער שטימע געענט־פערט — איך האָב זיך שוין גענומען צו דער אַרבעט. אָבער נישט פאַר די דייטשן, האָב איך אָנגעהויבן צו אַרבעטן, נאָר קעגן זיי... פאַר־שטייסט? יאָסל בלייגיסער, „חבר יאָסל", וועט נישט נייען קיין פעלצ־לעך פאַר די דייטשן, קעגן דעם ראַטנפאַרבאַנד! איך בין נישט דער גלעזער לעאָן! — און ער איז האַסטיק צו צו דעם שוואַרצן קנויל, האָט אים אַ בינד אויף געטון, און אַ שיט אוים געטון די ווייסע שניצלעך

אויף דער פּאַדלאָגע. — אַט, ווי אַזוי מען דאַרף אַרבעטן פאַר די דייטשן! . . .

שרהטשע איז טויט בלאַס געוואָרן:

— און וואָס וועסטו איצט מיט דעם טון?

אַ קלונג אין דער טיר, האָט איינגעשפּאַרט זשאַזעפן אין ענטפער. שרהטשע האָט די טיר געעפנט, עס איז אַריינגעקומען ראַשעל, און הינטער איר איז נאָכגעגאַנגען מישעל, אָנגעטון אין אַ פּאָר בלויע אַרבעטס־הויזן, מיט אַ פּאָר פאַרשאַרצטע נאַקעטע אָדעמס, און מיט אַ צעכראַס־טעטער האָריקער ברוסט:

— גוט מאָרגן, זשאָזעף.

— גוט מאָרגן, מישעל.

— וואָס איז? — האָט מישעל געפרעגט.

— די פעלצלעך, וועגן וועלכע מיר האָבן נעכטן גערעדט . . . עס איז דאָך אויסגעשלאָסן, אַז דאָס זאָל זיין פאַרן פראַנצויזישן מאַרק . . . און ער האָט אים געוויזן דעם „מאָדעל".

— דאָס איז זיכער פאַר די „באָשעס" — האָט מישעל באַשטימט, באַטראַכטנדיק דעם „מאָדעל".

— זע, וואָס איך האָב פון די פעל געמאַכט. — האָט אים זשאָזעף אָנגעוויזן אויף דעם פּאַק לאַקשן.

— דאָס זענען געוועזן פעל? — האָט זיך מישעל געוואונדערט.

— יאָ, אַוודאי! שיינע שעפּסענע פעלעכלעך, שטאַמען אַוודאי פון פּוילן, אָדער פון דער שווייץ. און דאָס גרייט מען זיך, פאַרשטייסטו מיך, קעגן ראַטנפאַרבאַנד.

— נו, וואָס רעכנסטו איצט מיט דעם צו טון? — האָט מישעל געפרעגט.

— דאָס אים אהינצוטראָגן . . . און, זאָל דאָס אים זיין צו אַ וואָרע־נונג . . . אָבער איך וויל, אַז דו זאָלסט מיט מיר מיטגיין.

— גוט, איך גיי! — האָט מישעל דערלאַנגט זשאָזעפן אַ פּאַפּיראָס,

און ביידע האָבן פאַררויכערט. — איך שטעל מיר פאָר דעם פּאַרצעף, וואָס ער וועט קריגן, אַז ער וועט דאָס דערזעען . . .
זיי זענען ביידע אַרויס.

●

אין „מעזאָן בערנאַרד" האָט זי אויפגענומען אַ יונגע בלאָנדע פראַנצויזקע:

— וואָס פאַרלאַנגט איר ?

— רעדן מיטן פאַטראָן — האָט זשאָזעף געזאָגט.

— וועגן וואָס ?

— וועגן אַרבעט.

— ווי איז אייער נאָמען, ביטע ?

— זשאָזעף.

— אייער פרוי האָט דאָך נעכטן גענומען אַרבעט ? ! — האָט זיך דאָס פריילין געוואונדערט. — האָט איר שוין פאַרטיק ? איר ליווערט ?

— ניין, פריילין. איך דאַרף עטלעכע אויפקלערונגען וועגן שניט, וועגן מאָדעל . . . איך מוז רעדן מיטן פאַטראָן.

— זיצט, ביטע.

— אַ דאַנק.

דאָס פראַנצויזקעלע מיטן ווייסן פאַרטעך, מיטן אָנגעלאָקטן קאָפּ, איז אַרויף אויף די שטיגן.

— דו זעץ זיך אַוועק — האָט זשאָזעף געזאָגט צו מישעלן — איך וועל שוין מיט אים רעדן.

מישעל האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער באַנק אין אַ ווינקל און האָט אויפגעוויקלט אַ צייטונג.

פון די שטיגן האָבן אָנגעהויבן גלעאַסן אַראָפּנידערן: אַ פּאָר געלע נייע שיך, אַ פּאָר געשטרייפטע, געפּרעסטע הויזן, אַ זיידן אויבער־העמד און אַ גלאַנציק־פּליכעוואַטער קאָפּ. די געדרייטע שמאָלע שטיגן האָבן געטרעשטשעט אונטער זיין שווערער וואָג.

— באָן זשור !

— באַן זשור ! — האָט זיך אויף אַ קאַלטער באַגריסונג געהערט אַ נאָך קאַלטערער ענטפער.

— וואָס פאַרלאַנגט איר ? — האָט מ׳סיע בערנאַרד געפרעגט מיט אַ טאָן, גלייך ווי ער וואָלט זיך זער געאיילט.

— איך האָב אייך צוריקגעבראַכט אייערע פעלצלעך... — האָט זשאַ־זעף געזאָגט מיט אַזאַ טאָן, גלייך ווי מיט דעם איז נאָך די זאַך נישט דערליידיקט.

— שוין פאַרטיק ? — האָט מ׳סיע בערנאַרד נישט פאַרשטאַנען דאָס אָנגעכמורעטע פּנים פון דעם „פּאַסאַניער״.

— ניין, איך האָב זיי אייך צוריקגעבראַכט אומגעמאַכט.

— פאַרוואָס ?

— ווייל איך וויל נישט אַרבעטן פאַר די דייטשן, פאַר די היט־לעריסטן . . . איר הערט ? !

פון אַזאַ פלוצעמדיקן און חוצפּהדיקן ענטפער איז מ׳סיע בערנאַרד בלאַס געוואָרן, איז געוואָרן צעטומלט, און צו פאַרטושן זיין צעטומלט־קייט, צו געווינען צייט, האָט ער אַרויסגענומען אַ נאָז־טיכל פון הויזן־קעשענע און האָט גענומען זיך אַרומווישן דאָס פּנים און דעם פּליך, גלייך ווי ער וואָלט געוועזן פאַרשוויצט :

— ווער האָט דאָס אייך געזאָגט, אַז דאָס איז פאַר די דייטשן ? איך, זעט איר, ווייס גאָרנישט דערפון . . . איך האָב דעם „קאָמאַנד״ נעקריגן פון מיינעם אַ קליענט, מיט וועלכן איך אַרבעט שוין זייט דרייסיק יאָר.

— דאָס איז מעגלעך — האָט זשאָזעף געזאָגט געלאַסן און מיט אַ זיכערן טאָן, גלייך ווי ער וואָלט דאָ געקומען אַלס אַ שליח פון אַן אמת, אָדער אַן אינסטיטוציע, וועלכע האָט דעם כּוח צו רעאַגירן און אָנצור־וואַרפן איר ווילן . . . — דאָס קען איך שוין זיין געגוינגט צו גלויבן, אַז איר האָט די באַשטעלונג נישט גענומען דירעקט פון די דייטשן, נאָר פון אַ „הויז״, אייערן אַ קליענט, פאַר וועמען איר פירט געוויינטלעך אויס באַשטעלונגען . . . אָבער, צי האָט איר זיך וועגן דעם פאַרטראַכט ? צי האָט איר זיך געשטעלט די פראַגע, פאַר וועמען די פעלצלעך גייען ?

אז מ'סיע בערנאַרד האָט געזעהן, אז דער „פּאַסאַזשיער" איז גע־ נווינט אים צו גלויבן, אז נישט ער דירעקט האָט גענומען די באַשטעל־ לונג ביי די דייטשן, איז ער ביי זיך אַביסל שטאַרקער געוואָרן און האָט גענומען רעדן אַביסל חוצפּהדיקער:

— איר רעדט ווי אַ קינד! . . . אַ סוחר קלערט נישט אַריין . . . אַ סוחר איז נישט קיין פילאָזאָף. אז מען גיט דיר אַ „קאָמאַנד", עס איז דיינער אַ קליענט, מיט וועלכן דו אַרבעטסט שוין לאַנגע יאָרן, וואו קאָמפּרענעע? . . . וועסט דו נישט גיין פרעגן אים פאַר וועמען דער „קאָמאַנד" איז... היינטיקע צייטן, פרעגט מען נישט קיין קשיות . . . היינטיקע צייטן, מ'סיע, איז מען צופרידן, אז אַ פראַנצויזיש „הויז" וויל געבן אַ יידן אַ „קאָמאַנד". מיט קליענטן, וואַרפט מען זיך נישט. איר זייט נישט קיין סוחר, מ'סיע, איר ווייסט נישט וואָס אַ קליענט איז.

— מענלעך, מ'סיע בערנאַרד, אז איך ווייס נישט וואָס אַ קליענט איז, אָבער איך בין אַ ייד, און אַן אַרבעטער. און אַלס אַזעלכער, קען איך קיין פעקלעך פאַרן דייטש נישט נייען . . .

— נו, נייט נישט. ווער צווינגט אייך העןְ? — האָט זיך בער־ נאַרד אויפגערעגט.

— איך ווייס, אז איר צווינגט מיך נישט, אָבער איך וויל אייך אויפקלערן, אז אויך איר דאַרפט דאָס נישט טון. דען מיט די פעקלעך גרייטן די נאַציס זיך צו אויסצושטאַטן אַן אַרמעע, כדי צו קענען אָנפאַלן אויף רוסלאַנד . . . אויפן ראַטנפאַרבאַנד . . . און מיר יידן טאָרן דערצו נישט צוהעלפן! . . .

— שרייט נישט אַזוי, מיט אייער „ראַטנפאַרבאַנד" — האָט מ'סיע בערנאַרד פּלוצעם גענומען מיט אים רעדן אויף יידיש — עס זיצט אַ גוי...

— עס שאַדט נישט — האָט זשאַזעף געענטפערט דווקא אויף פראַנצויזיש — דער „גוי" מעג הערן... דער חבר איז געקומען מיט מיר... און, פאַרשטייט איר מיך, אַזוי ווי איר זענט אַ ייד, האָב איך געוואָלט פריער מיט אייך רעדן... און טאָמער וועט איר זיך צו מיינע

רייד נישט צוהערן, וועט איר האָבן צו טון מיטן פראנצוויזישן פּראָלע־טאַריאַט ! . . .

ביי די ווערטער, איז מ׳סיע בערנארד צוריק שלאַבעריק געוואָרן, צוריק בלאַסער געוואָרן... ער האָט איצט כסדר געקוקט אין דעם ווינקל אויף דער באַנק, וואו עס איז געזיצן דער „חבר", דער פראַנצויז, וועל־כער האָט זיך רואיק געקוקט אין אַ צייטונג אַריין, גלייך ווי ער וואָלט דאָ מיט דעם גאַנצן ענין קיין שום שייכות נישט געהאַט... עס איז אויסגעקומען פון זיין רואיקן זיצן, אַז טאָמער וועט ער זיך שוין דאַרפן אויפשטעלן, וועט שוין זיין שלעכט... וועט עפּעס געוואַלטיקעס געשען...

ער, מ׳סיע בערנארד, האָט שוין געהאַט אַמאָל צוטון מיט דער חברה „חברים", אין די צייטן פון „פאָלקס־פראָנט"... ווען מען האָט ביי אים „באַזעצט" די פאַבריק, ווען מען האָט אויף זיין באַלקאָן אַרויסגעהאָנגען אַ רויטע פאָן; און מען האָט ביי אים אין „הויז" כסדר געזונגען דעם „אינטערנאַציאָנאַל"... נאָר דעמאָלט האָט ער פאַר זיי קיין מורא נישט געהאַט... דעמאָלט האָט ער נאָך זיי געפרעגט, ווי נאָך דעם פאַר־אַריקן שניי... אַז די „חברים" זענען צו אים אַרויפגעקומען, האָבן אים גענומען שטעלן זייערע חוצפהדיקע פאָדערונגען, האָט ער גענומען דאָס טעלעפאָן־טרייבל אין דער האַנט אַריין, און אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז דאָס פּאָליציי־קעטשל צוגעפאָרן, און מען האָט ביי זיי גענומען דאָס „אונטערפירעכץ"... היינט אָבער, וואָס טוט מען?... אַן אומגליק מיט דער חברה... ווען מען מיינט: שוין, נישט דאָ... שטייען זיי ווידער אויף תחית־המתים... איצט איז שלעכט... איצט מוז מען גיין מיטן גוטן... און, אינדעראמתן, זענען זיי טאַקע גאַנץ גערעכט אויך... טאָמער איז עס טאַקע פאַר די דייטשן, דאַרף מען טאַקע נישט אַרבעטן...

— מ׳סיע זשאָזעף! — האָט פּלוצעם מ׳סיע בערנארד אַ זאָג געטון, נאָך אַ מינוט שווייגן, נאָך אַ מינוט איבערקלערן זיך — זיצט, זייט מוחל... איר דאַרפט נישט שטיין, עס קאָסט דעם זעלבן פּרייז... —

האָט ער צוגעגעבן מיט אַ ווינק, ווי ער וואָלט געוואָלט נעבן דערמיט אָנצוגעהערן, אַז ער וועט זיך לאָזן בייגן.

— עס מאַכט נישט — האָט זשאָזעף טרוקן געענטפערט — איך קאָן שטיין.

— פאַרדוויכערט אַ פּאַפּיראָס, — האָט מ׳סיע בערנאַרד אַרויס־גענומען אַ גילדענע פּושקע באַצירט מיט מאָנאָגראַמען.

— אַ דאַנק, איך האָב נאָר וואָס גערויכערט — האָט זשאָזעף אָפּ־געזאָגט.

מ׳סיע בערנאַרד האָט זיך אָנגעשפּאַרט אין דעם דעמבענעם בור־פעט, האָט פאַררויכערט אַ פּאַפּיראָס, און אַרויסגעלאָזן קלעמבעס רויך:

— איר פאַרשטייט... איך זאָל אַזוי נישט ווייסן פון קיין שלעכטס, ווי איך הויב נישט אָן צו ווייסן פאַר וועמען די פעלצלעך גייען... איך וועל אייך זאָגן דעם אמת, און איר מעגט עס מיר גלויבן... איך האָב ליב צו זאָגן דעם אמת אין די אויגן אַריין... אַז איר, דאָס הייסט, די „חברים פון סינדיקאַט״ זענט צו מיר געקומען אין זעקס און דרייך־סיקסטן יאָר, און איר האָט באַזעצט ביי מיר די אַטעליע, האָט דאָס געהאַט ביי מיר אַ פּנים, ווי זאָל איך אייך זאָגן?... ווי חוזק... איך מיין טאַקע, וואָס בין איך, רענאָ?... סיטראָען?... דער גרויסער קאַפּיטאַ־ליסט?... איך אַרבעט אַליין אין געשעפט, און מיין ווייב אַרבעט... און מיינע קינדער אַרבעטן, גלויבט מיר, טיילמאָל נאָך שווערער ווי מיינע אַרבעטאָרערקעס... אַז זיי גייען שוין אַהיים פון דער אַרבעט, פאַרשטייט איר מיך, האָבן מיר נאָך צו שרייבן, און צו חשבונען און צו פאַרפּאַקן, און צו טעלעפאָנירן, און צו עקספּעדירן, עס איז דאָך עפּעס אַ געשעפט... איך דאַרף דאָך אייך נישט דערציילן, וואָס אַ געשעפט איז... עס פירט זיך דאָך נישט אַליין... איז דעריבער, די גאַנצע מעשה דעמאָלט ביי מיר אויסגעקומען קאָמיש... אָבער איצט, זעט איר, דאָס וועגן וועלכן איר זענט איצט צו מיר געקומען, דאָס זעט איר, איז שוין אינגאַנצן עפּעס אַנדערש... דאָס איז אינטערעסאַנט... און כאָטש עס פירט זיך

נישט צווישן סוחרים, אז מען זאָל נאָכפּרעגן פֿאַר וועמען דער „קאָמאַנד" גייט, וועל איך דאָך מער קיין „קאָמאַנד" נישט נעמען, ביז וואַנען איך וועל נישט זיין איבערגעצייגט זיכער, אז דאָס גייט נישט פֿאַרן דייטש... נו, זענט איר צופֿרידן?

חבר מישעל האָט זיך אויפֿגעשטעלט, און איז צום בופֿעט צוגעקומען:

— אָבער, מיינט נישט, אז אייער קליענט, וועלכער איז אוודאי פֿון די גרויסע אונטערנעמער, וועט אייך זאָגן דעם אמת... איר קענט אונדז גלויבן — האָט מישעל גערעדט געלאַסן, און מיט אויטאָריטעט — מיר זאָגן אייך, אז דאָס גייט פֿאַרן „באָש"... און אין פֿאַל איר זאָלט ווייטער אַרבעטן פֿאַר „זיי", וועלן מיר געבן אַ באַפֿעל אַלע אייערע פֿאַסאָניערס, אז זיי זאָלן מאַכן מיט אייערע פֿעל, דאָס וואָס זשאָזעף האָט געמאַכט...

און ער האָט גענומען דעם שוואַרצן פּאַק, אים אַ שיט אויס געטון אויף דער ערד, און דער פּאַק פֿעל האָט זיך צעשיט איבער דער רוימער געוועקסטער פּאַדלאָגע אין אַ באַרג ווייסע געקרויזטע לאָקשן.

מ'סיע בערנאַרד איז געבליבן שטיין אַ רגע פֿאַרשטומט, און נאָך אַ ווײַלע שווייגן, בעת דער פֿראַנצויזישער חבר האָט איינגעלייגט דאָס שוואַרצע ליוועראַנטוך, איז מ'סיע בערנאַרד געקומען צו זיך, ווי נאָך אַ שטאַרקן קלאַפּ:

— איך פֿאַרשטיי אייך זער גוט... אין פּרינציפּ האָט איר רעכט געהאַט... סאַבאָטאַזש... מען האָט אין ניינצן הונדערט פֿינף, אין וואַרשע אויך אַזוי געמאַכט... מען איז אַריין אין אַ פֿאַבריק וואו עס האָבן געאַרבעט שטרייקברעכער, מען האָט באַגאָסן די אַרבעט מיט וויטריאָל, אָדער אונטערגעצונדן... כאָטש צוריקגעשמועסט, האָט איר דאָ נישט געמאַכט דעם סאַבאָטאַזש דעם דייטש, נאָר מיר... דאָס זענען מיינע פֿעל, און דאָס האָט איר מיר היזק געמאַכט אַ שיינע פּאָר טויזנט פֿראַנק, און נישט דעם דייטש... אָבער, פֿאַרפֿאַלן... איר האָט רעכט... קיינער,

און בפרט נאָך א ייד, דאַרף נישט ארבעטן פאר „זיי"... איר האָט דאָס מאָל געהאַנדלט ריכטיק, ווי ארבעטער דאַרפן האַנדלען... און איך בעט אייך, אז איר זאָלט האָבן צו מיר צוטרוי; איך זאָג אייך צו, אז איך וועל דעם „קאָמאַנד" ליקווידירן, און אז איך וועל, פון היינט אָן און ווייטער, נישט אָננעמען קיין „קאָמאַנד", איידער איך וועל וויסן גענוי פאר וועמען דאָס גייט...

זשאָזעף האָט אָנגעקוקט מישעלן, ווי ער וואָלט זיך מיט אים שטום אָן עצה געהאַלטן, און מישעל האָט אויסגעשטרעקט צו מ'סיע בערנאַרד א פעסטע האַרטע האַנט, און אויף זיין פנים האָט זיך באַוויזן א מילדער שמייכל:

— א רעוואוואַר מ'סיע, מיר וועלן קומען א קוק טון... נאָר די הויפּטזאַך וואָס איר דאַרפט געדענקען, איז: — שווייגן! . . .

— פּתח־שין, מאַכט: שאַ! — האָט זשאָזעף, מיט א שמייכל, פאַרטייטשט אויף יידיש, אויפהויבנדיק א ווייז־פינגער צו זיינע ליפּן.

— איר קענט אויף מיר רעכענען! — האָט מ'סיע בערנאַרד געזאָגט, און אין זיין צוזאָג האָט זיך געשפּירט א וואָרט פון א סוחר . . .

חבר זשאָזעף בלייגיסער, מיט חבר מישעל, זענען ביידע אַראָפּגעגאַנגען פון די שטיגן באַפרידיקטע, און זיי האָבן ביידע געהאַט דאָס געפיל, אז זיי האָבן דאָ איצט געלייגט דעם גרונטשטיין פון א גרויסער און וויכטיקער פאָלקס־באַוועגונג, וועלכע וועט נאָך פיל, פיל אויפטון . . .

סאָף־קאָנדוויט

אַקעגן דעם וואָס איר זאָגט, אַז איר זעגט אַ שריפטשטעלער... גלויבט מיר, אַז בלויז פון דעם, וואָס עס האָט זיך שוין מיט מיר אַליין געטראָפן זינט דער פינצטערער מלחמה, קאָן מען שרייבן און שרייבן... מען קען אָנשרייבן אַזעלכע פעק מיט ביכער...

און ווי איר קוקט מיך אָן, איך וועל עס נאָך טון... נישקשה, הע... הע־הע... איר וועט מיך נאָך האָבן פאַר אַ קאָלעגע...

וואָס? עס וואונדערט אייך?... איר מיינט טאַקע, אַז איך קען נישט?... האָט איר, זאָלט איר מיר מוחל זיין, אַ גרויסן טעות... יעך שטאַם פון אַ משפחה סאַמע סופרים דאַרפט איר וויסן... הע־הע־הע־הע... יאָ, יאָ. שעמט אייך נישט... מיין טאַטע עלו השלום איז געווען אַ ספרא־רבה... יאָ, יאָ, אַזוי ווי איר הערט... וואָס הייסט? ער האָט דאָך געלעבט דערפון!... וואָס ער האָט געשריבן ? פּראָשעניעס, און בריוו... אַלץ וואָס מען האָט געדאַרפט...

אַז ער האָט אָנגעשריבן פאַר אימיצן אַ בריוו קיין אַמעריקע, האָט עס געקענט אַ שטיין רירן פון אָרט... איז אָנגעקומען: געלט, און אַ שיפס־קאַרטע... און אַלץ וואָס מען האָט נאָר געוואָלט...

און מיין ברודער... יענער איז דאָך אַ שרייבער איינער אין דער וועלט... יענער איז דאָך באַרומט... וואָס ער שרייבט פרעגט איר?... אַ שיינע קשיה, כ'לעבן... אַלץ, אַלץ וואָס איר ווילט נאָר הערן און געדיינקען... דער ויהי בנסע" און דער „בריך שמיה" אין נייעם בית מדרש, דאָס איז זיין אַרבעט... און מצבות שרייבט ער דען נישט?... אָבער מצבות... טאַקע מיט גוטע געמיטער, אַזעלכע מצבות...

און יעך אַליין, ווי איר קוקט מיך אָן, בין אויך נישט מיט דער האַנט אָוועקוצמאַכן... גלויבט מיר, אַז ווען יעך וואָלט נאָר געהאַט

אביסל א לייכטערן קאָפּ, איך מיין, אַז איך זאָל נאָר נישט דאַרפן זאָרגן פאַר פּרנסה, אַט ווי איר א שטייגער... וואָלט איך מיך אוועקגעזעצט אויף א פּאָר שעה... וואָלט איך אייך אָנגעשריבן א בוך, בלויז פון דעם וואָס מיט מיר האָט זיך שוין פאַרלאָפן זינט דער מלחמה, וואָלט איר אַלע: אַלע היינטיקע פּאָעטן, שריפטשטעלער, פילאָזאָפן, שטערנזעערס און זשורנאַליסטן, מיט אייער טונקעלערן און אפילו מיט אייער איטשעלען... וואָלט איר אייך אַלע געמעגט באַהאַלטן...

אַט, וועל איך אייך דערציילן א קליניקייט, וואָס מיט מיר האָט זיך געטראָפן אין אָנהויב פון דער מלחמה, אַז איך האָב געדאַרפט אַרויסנעמען א „סאַף־קאָנדוויט“... איר מעגט שוין הערן וואָס פאַר א סוף איך האָב געכאַפּט...

אַז די מלחמה איז אויסגעבראָכן, מילא, ווייסט איר דאָך: האָט יעד זיך געמוזט גיין אַנגאַזשירן „פרייוויליק“... הע־הע... איך זע, אַז איר לאַכט שוין... יאָ, יאָ. אַזוי איז עס געווען: ביי אונדז אין פראַנקרייך, האָט מען זיך „געמוזט“ אַנגאַזשירן „פרייוויליק“...

נו, געזונטע מענטשן האָבן זיך געמאַכט דערפון עגמת-נפש... עס איז נאָך אַלעמען נישט קאַ זאַ פריילעכע זאַך — א מלחמה, בפרט נאָך, אַז מען דאַרף טאַקע אַליין זיך גיין שלאָגן...

אָבער ביי מיר איז עס געווען א געלעכטער... איך מיין טאַקע, אַנגאַזשירן פרייוויליק? — איז פרייוויליק... איך מיין אינדעראמתן: מען וואוינט שוין אין לאַנד אַזויפיל יאָרן, מען האָט דאָ חתונה געהאַט, מען האָט פראַנצויזישע קינדער, מען האָט א שטיקל געשעפט... מען לאָזט דיך דאָ לעבן... פאַרוואָס זאָל איך מיך נישט גיין אַנגאַזשירן פרייוויליק?... צונעמען — וועלן זיי מיך סיי ווי סיי נישט... ווייל איר דאַרפט וויסן, אַזוי ווי איר קוקט מיך אָן, אַז אויב זיי זאָלן שוין דאַרפן מיך נעמען, וואָלטן זיי שוין שיין אויסגעזען... וואָלטן זיי שוין געמעגט גיין אויפן בית־עולם „באַניע“ אויסגראָבן

די טויטע און זיי מאַכן פּאַר זעלנער... אַז סך־הכּל, ווי איר קוקט מיך אָן, האָב יעך, נישט מער און נישט ווייניקער, ווי אַ האַרץ־פּע־לער... און איין לונג איז ביי מיר, נישט פאַר אייך געדאַכט, אַן אויס־געטרוקנטע... און טאָמער קאָנט איר ווייסן וויפל איך וועג?... גאַנצע אַכט און פערציק קילאָ. העה־העה־העה... האָב יעך, פאַרשטייט איר מיך, צונויפגענומען אַלע צערטיפיקאַטן פון די שפּיטאָלן, פון די סאַנאַ־טאַריעס, און דעם גרויסן קאָטווערט מיט די ראַדיאָס פון מיינע לונ־גען, האָב יעך אויך צו מיר גענומען, און איך בין מיר אַוועק זיך אַנגאַזשירן „פּריוווּליק"... נו?... מיינט איר אפשר, אַז זיי האָבן זיך מיט מיר געשעמט?... מיינט איר אפשר, אַז זיי האָבן מיך נישט צוגענומען?... צו־גע־האַ־קעט, ווי אַ טאַטן!... אַ ייד מיט איין לונג — זאָגן זיי — איז אויך אַ סחורה... ער וועט שוין צו עפּעס צונוץ קומען... „אַקסיליער"... „דראַקסיליער"... דער טייוול ווייסט זיי דאַרט וואָס זיי האָבן דאָרט געזאָגט...

נו, מילא, וואָס זאָל מען טון?... עס איז דאָך עפּעס אַן אומגליק אויף דער וועלט... עס איז דאָך מלחמה... נו, וועל איך שוין באַפרייט ווערן פון פּולק...

מיין ווייב האָט זיך שיעור זאַמאַליעוועט: „שוין — זאָגט זי — פּונצטער איז איר איר וועלט... זי בלייבט שוין — זאָגט זי — אַ פּינצטערע אלמנה... נאָך דאָס — זאָגט זי — האָט איר געפעלט"...

איך, וואָס דער אמתן, האָב געקוואָלן... איך האָב ערשט איצט געזען, ווי דער מאַן איז ביי איר אָנגעלייגט... און איך האָב דאָך געוואוסט ביי מיר, אַז איך וועל קיין זעלנער נישט זיין, מאַך איך צו איר:

— ריקל, דו ווייסט, אַז דו וועסט נישט זיין עפּעס דיר גלאַט אַזוי אַן אלמנה... דו וועסט זיין אַ „וועוו דע גער"!... וועסט קריגן אַ פּענסיע... און דיינע קינדער וועלן ווערן פראַנצויזן... עס איז דאָך זייער פראַנקרייך!...

— מוחל די טובות — מאַכט זי צו מיר — גרויסער צעליינער מיינער!... ער גייט פאַרזאָרגן פראַנקרייך... ער גייט מיך פאַרזאָרגן, אַז איך זאָל זיין אַ „וועוו דע גער"!... פאַרזאָרג בעסער דיך!...

נו, האָב איך דאָך געזעען, אַ יידענע... זי איז נישט אויסן קיין שום שלעכטס... זאָג איך צו איר :

— איך וועל מיך שוין מיט די פראַנצויזן אָן עצה געבן... גלויב מיר, אַז איך וועל מיך ביי זיי אויסטוען... קענסט זיין זיכער: איך וועל מער ליגן אין שפּיטאָל, ווי אין קאַזאַרמע... מען דאַרף בעסער זען — זאָג איך — אַז דו זאָלסט מיט די קינדער ערגעץ עוואַקוּאירט ווערן... ווייל דאָ אין פּאַריז — זאָג איך — וועט זיך טון חושך: עס וועלן זיין „אַלערטן"... מען וועט וואַרפן באָמבעס... מען וועט וואַרפן גאַזן... צו וואָס זאָלסט דו זיצן דאָ מיט די שוואַלבן?... זיי קענען דיך נישט עוואַקואירן ערגעץ אין אַ גוט, אין אַ זיכער אָרט?... וואָס?... עס קומט מיר נישט?... איך האָב זיך נישט אָנגעאַזשירט „פּרייוויליק"?...

תחילת, האָט מיינע דערפון נישט געוואָלט הערן און געדענקען... איר ווייסט נישט... אַ יידענע, רעדט טאַקע אַמאָל אַ וואָרט, וואָס מען דאַרף נישט... שרייט אַמאָל אָן אויפן מאַן... אָבער אינדערעמתן איז נפשה קשורה בנפשי... האָט זי געוואָלט, ווי רות האָט געזאָגט צו נעמין: „אשר תלך אלך, אשר תלין, אלין"... ווי לאַנג איך בין נאָך דאָ, האָט זי געוואָלט, אַז מען זאָל נאָך זיין צוזאַמען... אָבער, אַז זי האָט דערהערט: „באָמבעס", „גאַז"... איז זי באַשטאַנען...

— מאַך דיך נאָר נישט פאַרגעסן, „וואָלאָנטער" מיינער — מאַכט זי צו מיר מיין יידענע — אַז איידער דו גייסט אַוועק דינען, זאָלסט דו מיט מיר מאַכן די „מערי"... שיין — מאַכט זי — האָסט דו מיך אויסגעשטעלט: פופצן יאָר נאָך דער חתונה, בין איך נאָך אַלץ אַ „מאַדמואַזעל"!... אַ „פאַננע ז'מליעקיעם"!... פיר קינדער — אַ „מאַדמואַזעל"!...

לאַך איך דאָך...

— דו לאַכסט — מאַכט זי צו מיר — דיר טוט עס הנאה... אוודאי, דיר איז עס גאַנץ גוט צו דער האַנט... וועסט דיר אוועק־גיין אין דער מלחמה אַריין... אַ פריי מענטשל... ווער ווייב, וואָס ווייב, וועד קינדער, וואָס קינדער, אַ זעלנערל... אַ בחורל... איך האָב נאָך נישט געזעען — זאָגט זי — אַ זעלנער, אַז ער קומט אין אַ פרעמדער שטאָט אַריין, אַז ער זאָל דערציילן, אַז ער האָט אַ ווייב מיט קינדער... אַלע זענען זיי בחורים... נישקשה — זאָגט זי — מען קען ענק גוט, די מענער... ער וועט זיך, פאַרשטייסט דו מיך, אוועקגיין, און... זיך מאַכן דאָרט זיין לעבן... און איך, וועל דאָ ליגן, פאַרשוואַרצט ווערן מיט פיר קליינע קינדער, און איך וועל אפילו קיין „אַלאָקאַסיאָן מיליטער" אויך נישט קריגן... אַ מאַדמואַזעל...

— מאַך דיר נישט קיין זאָרגן, ריקל — זאָג איך צו איר — איידער איך וועל אַוועקגיין אין „רעזשימאַן", וועל איך צו דיר קומען, פאַרשטייסט דו מיך, מיט אַלע נויטיקע פאַפּירן און מיר וועלן חתונה האָבן כדת פראַנעס ופראַנצויזן... און נישט נאָר „אַלאָקאַסיאָן מיליטער" וועסט דו ביי מיר קריגן, נאָר דו וועסט ביי מיר זיין אַן אמתע „וואַו דע גער"!... — רייס איך מיך מיט איר אַביסל.

און איך בין מיר, פאַרשטייט איר מיך, אוועקגעגאַנגען אין דער „מערי". איך קום אַריין אין דער „מערי", ווייסט איר דאָך: פראַנ־צויזן... פראַנצויזקעס... זיי זעען אַז אויסלענדער איז אַריינגעקומען, לאָזט מען אים אַזוי שטיין... זיי שמועסן זיך דערווייל... זיי פודערן זיך... זיי שמינקען זיך... גיי איך מיר, פאַרשטייט איר מיך. צו צו דער סעקרעטאַרקע, און פויל מיך נישט, און נעם אַרויס, פאַרשטייט איר מיך, דעם „אַנגאַזשמאַן", און איך לייג אים אַוועק אויפן טיש.

אַז זי האָט דערזעען, אַז איך בין אַ „פּריוויליקער", מאַכט זי צו מיר:

— איר גייט זיך „פּריוווּליק" שלאָגן פאַר פראַנקרייך?!... מיט וואָס — מאַכט זי — קען איך אייך דינען?...

— איך וויל אייך בעטן — זאָג איך צו איר, פונדעסטוועגן גאַנץ פריינדלעך — אַז איר זאָלט אַזוי גוט זיין, און מיר אוועקשיקן פון דאַנען מיין ווייב מיט די פיר קינדער, עפּעס אין אַ גוט, אין אַ זיכער אָרט, כדי איך זאָל קענען אַוועקגיין זיך שלאָגן מיט אַ רואיקן קאָפּ...

— נאָך היינט — מאַכט זי צו מיר — פאָרן זיי אַוועק!...

בקיצור, נאָך די זעלבע נאַכט, האָב איך משלח געווען מיין בני-בית.

געבליבן אליין, פאַרשטייט איר מיך, האָב איך ערשט געזען וואָס אַ ווייב איז: פון דער שטוב איז אַ פינצטערער תל געוואָרן... די בעטן נישט צוגעבעט... דער קוימען קאַלט... אויף די טישן, אויף די קרעדענצן, אָנגעשטעלט... פליגן ראַיען... דאָס העמד ווערט קוי-טיק... די שקאַרפּעטקעס צעריסן... קאַ לעפל געקעכטס... לעב אָפּ די טעג מיט טרוקנס... און דאָ, עס גייט אַוועק איין טאָג, נאָך אַ טאָג, אַ וואָך, צוויי וואָכן... מען הערט נישט און מען זעט נישט... מען רופט מיך נישט... יעדן טאָג האָב איך געוואַרט די פּאָסט, אַ סוף אַן עק, לאָז מען מיך שוין רופן... איך לויף אין גאַס אריין, אין קאַפע, אין בית-המדרש, אפשר רופט מען שוין... איך פרעג מיך נאָך: וואָס איז מיט אַנדערע „פּריוווּליקעס"?... מען האָט שוין גערופן: שמערלען, גימפּלען, דעם, יענעם... מיך האָט מען פאַרגעסן... איך קום אין אָוונט אַהיים, איך קוק הינטער דער טיר, אפשר האָט די קאָנסיערזשקע אַרונטערגעגליטשט דעם „רוף" אונטער דער טיר... ווער? אַ נעכטי-קער טאָג...

און דאָ, אַלע נאַכט „אַלערטן"... און שיסערייען... מען ליגט מער אין קעלער, ווי אין בעט... טראַכט איך מיר: „צו וועלכע גוטע יאָר דאַרף איך דאָ ליגן"... אַז זיי וועלן מיך דאַרפן, וועלן זיי זיך קענען מטריח זיין און מיך רופן פון דאָרף, דאָרט וואו מיין ווייב איז, וואו

מיינע קינדער זענען... איך וועל זיי נאָך גיין נאָכלויפן?... בעטן זיי אפשר, אז זיי זאָלן מיך „רופן“?... זאָלן זיי מיר נאָכלויפן... זאָלן זיי מיך בעטן!...

עס איז אָבער, פאַרשטייט איר מיך, אין א מלחמה לייכט זיך אָפּצוּרעדן: „פאָרן“...

צו פאָרן, פאַרשטייט איר מיך, דאַרף מען נעמען די באַן... און צו נעמען די באַן, פאַרשטייט איר מיך, מוז מען האָבן פון דער פּאָ־ליציי א „סאַף־קאָנדוויט“, א דערלויבעניש, הייסט עס, צו מעגן פאָרן פון איין שטאָט אין דער אנדערער. נו, וועט מען מיר נישט געבן?... איך בין דאָך עפּעס אנגעזשירט „פּריוויליק“...

געטראַכט און געטון: איך שטיי אויף אינדערפרי און איך גיי מיר אוועק צום פּאָליציי־קאָמיסאַר.

דעם אמת געזאָגט: האָב יעך פּאָליציי שטענדיק פיינט... ווי ווייט איך קען זיי נאָר אויסמיידן, אז איך זאָל נישט האָבן מיט זיי קיין געשעפטן, מייד איך זיי אויס... איך גיי מיר מיין וועג... איך וויל נישט האָבן מיט זיי צו טון... א פּאָליציאַנט, פאַרשטייט איר מיך, און בפרט נאָך א פראַנצויזישער, און על אחת כמה וכמה, א פּאַריזער פּאָליציאַנט, איז אויף דעם „אויסלענדער“, ווי א קאַץ אויף א מויז... ביי זיי אין די אויגן, איז יעדער „אויסלענדער“ און בפרט נאָך א ייד, פשוט א פאַרברעכער...

נאָר היינט פרעג יעך אסאַך נאָך זיי... ווער האָט זיך אנגעזשירט „פּריוויליק“, איך צי ער?...

האָב יעך מיך געלאָזן, פאַרשטייט איר מיך, אָפּפאָטאָגראַפירן, האָב מיר ארויסגענומען א צערטיפיקאַט ביי דער קאָנסיערזשקע, און בין מיר אוועק צום קאָמיסאַריאַט.

איך קום צו צום קאָמיסאַריאַט, עס טוט זיך חושך... חמרים מענטשן... די גאַנצע וועלט וויל „סאַף־קאָנדוויטס“... מענטשן שטייען

אויף צו „סאָף־קאָנדוויטס“, ווי מען שטייט אויף צו סליחות להבדיל: פיר אזייגער פארטאָגס.

טראַכט איך מיר: „יעך וועל זיי אויפשטיין פארטאָגס... יעך וועל מיך זיי שטעלן אין דער רייע, וועט זיי דער קאָפּ הארט ווערן!...

און איך, פארשטייט איר מיך, ניי צו צום פּאָליציאַנט, שלעפּ ארויס מיין פּאַפּיר :

— הער פּאָליציאַנט — זאָג איך צו אים — איר ווייסט? יעך בין אַן אנגאזשירטער, „פּרייוויליק“!...

— טאקע? — זאָגט ער צו מיר — וואָס רעדט איר?!...

— דאָס, וואָס איר הערט — זאָג איך צו אים.

— טאָ וואָס־זשע, פארלאנגט איר? — פרעגט ער מיך.

— וואָס הייסט — זאָג איך — וואָס איך פארלאנג — איך קען דאָך מיך נישט אוועקשטעלן דאָ אויף אַ גאַנצן טאָג...

— וואָס? — מאַכט ער צו מיר — אזוי איילט איר זיך צו גיין אטאקירן די „זיגפריד־ליניע“?...

— ניין, נישט דאָס — זאָג איך — נאָר... איך בין אַ קראַנקער מענטש, איך קאָן נישט שטיין... און איך שלעפּ ארויס מיין פּאַק צער־טיפיקאטן פון די שפיטאָלן און פון די סאנאטאָריומס.

— אזוי? — מאַכט ער — איר האָט זיך אנגאזשירט פּרייוויליק, און איר קענט נישט שטיין? נו? — מאַכט ער — איר האָט זיך שוין אָנ־געגרייט עפּעס אַ גוטן פּאָסטל מיטצונעמען אויפן פראָנט?... — זאָגט ער צו מיר אזוי גאַנץ גוטמוטיק, דוקא נישט קא שלעכטער גוי... נישט קיין אמתער פּאָליציאַנט שוין געווען... נאָר עפּעס שוין אַ מלחמה־פּאָ־ליציאַנט, אַן „ערזאַץ“... איר ווייסט דאָך שוין: מיט אַ באַנד אויפן אָרעם...

און איך זע שוין, בינו לבינו, ווי דער עולם ארום, הויבט זיך אָן צו אמוזירן... מען לאַכט... טראַכט איך מיר: „מילא, פארפאַלן“... יעך

וועל גיין זוכן ביי א קאָזאַק יושר?... שטעל איך מיך, פאַרשטייט איר מיך, אַוועק... נישט שטענדיק, קאָן מען דאָך זיין א יוצא מן הכלל...

בקיצור, אָפּגעשטאַנען אַזוי, פאַרשטייט איר מיך, א שיינע פּאָר שעה, אומגעגעסן, אומגעטרונקען... פאַרשמאַכט... עפּעס שטאַרקערס פון מיר פאַלט פון די פיס... ווייבער חלשן... און דאָ: אַלעמאָל אַן „אַלערט"... דער עולם וויל זיך נישט רירן, מען וויל נישט פאַרלירן דעם פּלאַץ... נאָר די פּאָליציאַנטן, זיי ווילן פון גאָרנישט וויסן: זיי יאָגן, אַז מען זאָל זיך לויפן באַהאַלטן.

און אַז דער „אַלערט" ענדיקט זיך, שטעלט מען זיך צוריק אַוועק... איז, פאַרשטייט איר מיך, ווי איינעם עס געראָט דאָ שטעלט ער זיך.

אָט אַזאַ מין לויפעניש, פאַרשטייט איר מיך, האָב איך אויסגעגוצט, און איך האָב זיך, נאָך אַן „אַלערט", אַרויסגערוקט מיט א צוויי הונדערט פאַרשוין פאָרויס... עולם פראַנצויזן האָט אפילו אַביסל געמורמלט: „אויסלענדער... יידן"... גאָר — טראַכט יעך מיר — רעדטס מיר צום ראַשעק... צוויי הונדערט מענטשן גייען נישט צופוס...

בקיצור, מזל־טוב! איך בין שוין דאָ אינעווייניק...

עס זיצן אויסגעזועצט א פינף זעקס שרייבערס און מען שרייבט „סאָף־קאָנדוויטס", אַז עס גייט א רויך.

איך קום צו, צו עפּעס א סמאַרקעוואַטע בלאָנד שגצל מיט וואָנסעלעך, ער האָט געקענט אַלט זיין, אפשר זעכצן, זיבצן יאָר.

— וואָס פאַרלאַנגט איר? — מאַכט ער צו מיר.

— וואָס הייסט — זאָג איך — וואָס איך פאַרלאַנג?... איך וויל — זאָג איך — פאָרן צו מיין ווייב און צו מיינע קינדער, זיך געזעגענען, איידער איך גיי אַוועק אויפן פראָנט — זאָג איך — איך בין אַנגאַזשירט „פרייוויליק"?... — מאַך איך צו אים, אַזוי כלאַהר־יד, גלייך ווי דאָס וואָלט ביי מיר געווען איינס פון די קלענסטע זאַכן...

— גיט אַהער אייער „רוף־צעטל" — מאַכט ער צו מיר.

— וואָס פאַרא „רוף־צעטל"? — פרעג איך אים איבער, שוין אַביסל אין כעס.

— אײַער „רוף־צעטל" — מאַכט ער צו מיר — אַז איר ווערט גערופן אוועקצוגיין...

— איך האָב נאָך נישט... מען רופט מיך נאָך נישט... — זאָג איך — עס איז נישט מײַן שולד... איך וואַרט יעדן טאָג... איך בין גרייט...

— וועט איר אַזוי גוט זײַן און קומען, ווען מען וועט אײַך רופן — מאַכט ער צו מיר — און דער, וואָס הינטער מיר, גיט מיך, פאַרשטייט איר מיך, שוין אַזאַ שטויס אַוועק, ווי עפּעס אַ זאַך, וואָס ליגט אײַנעם אין וועג, און שוין האָב איך נישט צו וועמען צו רעדן... און אַ פּאָליציאַנט, דאָסמאָל שוין, אײַנער, פאַרשטייט איר מיך, פון די אמתע פּאָריזער פּאָליציאַנטן: מיט אַ בלוי פּעלערינקעלע, און מיט אַ פּאָר רויטע אָנגעפּרעסטע פּיסקעס, און מיט אַ פּאָר פאַרלאָפענע אויגן ווי בײַ אַ שכור, מאַכט צו מיר, מיט אַ פײַף, און מיט אַ זשעסט מיט דער האַנט, ווי צו אײַנעם עפּעס צו וועלכן עס לוינט זיך נישט קיין וואָרט צו פאַרלירן:

— גענאַנגען!...

הויב איך דאָך אָן צו פּראָטעסטירן:

— סטייטש... אַזוי און אַזוי... יעך בין אָנגאַזשירט „פּריװוּליס"... יעך גיי אַוועק אויפן פראָנט!... יעך וויל פריער פאַרן זעען מײַן ווייב!... מײַנע קינדער...

— איך האָב דאָך אײַך געזאָגט — רופט זיך אָן דאָס סמאַרקע־וואַטע שנײַצל מיט די בלאָנדע וואָנסעלעך — איר וועט קומען ווען מען וועט אײַך רופן.

און דער פּאָליציאַנט שטעלט אויף מיר אָן אַ פּאָר אויגן, גלײַך ווי איך וואָלט דאָ אַ מענטש געהרגעט:

— איר פאַרשטייט פראַנצויזיש, צי ניין?!

— איך וויל רעדן מיטן קאָמיסאַר אַליין! — זאָג איך — געהערט א מעשה? — נעם איך שרייען, אָן אויפגערעגטער בין איך דאָך... — אַז מען וועט מיך רופן, זאָגט ער!... און אַז מען וועט מיך רופן ערשט אין אַ חודש אַרום?... און אַז זיי וועט געפעלן, און זיי וועלן מיך אינגאַנצן נישט רופן?... וועל איך זיי רופן קנאַקניסל?... איך האָב שוין מיין ווייב מיט די קינדער נישט געזען דריי וואָכן — זאָג איך — איר ווייסט וואָס דאָס הייסט?...

— וואַרפט אים אַרויס! — גיט אַ מאַך, עפּעס אַ דיקער גוי, מיט אַ צוגעניים, צעהאַקט פּנים, נאָך פון יענער מלחמה.

און שוין פיל איך, ווי אַ פעסטע, ריזיקע האַנט האַלט מיין קאָל־נער, און איידער וואָס ווען, איך בין שוין אינדרויסן...

נו, אַן אויפגערעגטער מענטש בין איך דאָך. קאָנט איר דאָך פאַר־שטיין: האָט דאָך מיך די מעשה פאַרדראָסן: יעך גיי און בין מיך מוסר־נפש פאַר זיי... אַנגאַזשיר מיך פאַר זיי „פרייוויליק“... און אַז איך וויל פאַרן זעען מיין ווייב, מיט מיינע קינדער, וועלכע איך האָב שוין נישט געזען דריי וואָכן, לאָזט מען מיך, פאַרשטייט איר מיך, מיט מיינע קראַנקע אויסגעטרוקנטע לונגען, אָפּשטיין, אומגעגעסן, אומגע־טרונקען, אַ גאַנצן טאָג... און אַז איך קום שוין קוים אָן, וויל ער ערשט נישט געבן...

— אַ וועלט איז נישט הפקר! — שריי איך, און גראָזשע מיט די פינגער צו דער גאַנצער „מעדי“ מיטן קאָמיסאַריאַט צוזאַמען, — יעך וועל נישט שווייגן... נישט שווייגן וועל יעך!...

קומט צו מיר צו אַ פּאָליציאַנט, עפּעס אַן עלטסטער און מאַכט צו מיר:

— יונגערמאַן — זאָגט ער — הערט אויף צו שרייען, אַז נישט וועט איר הייגט נעכטיקן אין תפיסה... דאָ — זאָגט ער — שרייט מען נישט... איר זענט נישט ביי אייך אין לאַנד!...

דערהערט אַזעלכע דבורים, און דערצו נאָך פון אַן עלטסטן, טראַכט

איך מיר: „איז דאך מיין ריקל גערעכט געווען: „גיי שלאג דיך פאר זיי"...

און איך האב מיר אפגעווישט דאס מויל, און איך האב מיך געלאזן אהיימגיין.

אז איך בין אהיימגעקומען, האב פון זיך אראפגעווארפן די שיך, עפעס איבערגעכאפט אין מויל אריין, און זיך אביסל אוועקגעלייגט אויף דער קאנאפע, זיך אביסל אפגערוט, איז מיר דער שכל, פאר־שטייט איר מיך, אויך צוריקגעקומען:

— דו קאפל שוטה, וואס דו ביזט — זאג איך צו מיר אליין — און איך בין געווארן אויף זיך אזוי בייז, אז איך האב זיך אליין ממש געוואלט דורסן... דו גרויסער חכם!... דו גרויסער קאפ־מענטש!... דו גרויסער צעלייגער, וואס דו ביזט! — האב איך זיך אליין אויסגעזידלט מיט דער בלאטע צוגלייך — דו קומסט צו צו א שגצל, צו א פראנצויז... דו דערציילסט אים א מעשה, אז דו ווילסט פארן צו א ווייב... צו קינ־דער... אז דו האסט דיין ווייב מיט די קינדער שוין נישט געזען דריי וואכן... אז דו בענקסט... וואס איז ער? א יוד?... ער פארשטייט, וואס מען מיינט דאס?... א גוי, א פראנצויז, אז דאס ווייב פארט אים אוועק, האט אים גאר א גאנץ גליק געטראפן... ווען דו וואלסט געווען געהאט שכל?... ווען דו וואלסט אים געווען געזאגט דעם אמת... אז דו ווילסט פארן חתונה־האבן... מאכן די „מערי"... וואלט ער געווען פארשטא־נען... און וואלט דיר זיכער געווען געגעבן... אוי קאפל חכם!... נישט אומזיסט זאגט די וועלט: „דער שכל איז א קריכער"... גאר נישט געזארגט. איך וועל קריגן... זיכער קריגן... איך וועל נאך, מערצעשעם, אויף דעם שבת, זיין ביי מיין ווייב, און ביי מיינע קינדער...

און איך האב, פארשטייט איר מיך, עפעס דארט צונויפגעפאנטש־קעט א וויעטשערע... איך האב אפגעגעסן, אנגעשטעלט דעם וועקער, אז ער זאל קלינגען פיר אזייגער... און איך האב, פארשטייט איר מיך, זיך געלייגט שלאפן.

מיין וועקער קלינגט, עס איז פיר אזייגער פארטאגס... איך שטיי אויף. היינט בין איך שוין, פארשטייט איר מיך, נישט קא זא נאר ווי נעכטן... איך דאוון פריער אפ... איך פארפאק מיר א פעקעלע עסן... און איך נעם מיר מיט א צוליינ־בענקעלע, פארשטייט איר מיך, ווי להבדיל, יום־כפור אין שול אריין... וואדען? איך וועל זיי שטיין, וועל איך זיי... און איך הענג מיר אן מיין גאז־מאסקע... אזוי ווי עס האט זיך געפירט יענע צייטן... און איך גיי מיר אוועק.

— „דאסמאל — טראכט איך מיר — וועל איך זיי שוין א מכה אהיימקומען אן א „סאף־קאנחווים"... וען זיי שטעלן זיך אפילו אויפן קאפ!...

בקיצור, וואס זאל איך אייך לאנג אויפהאלטן... איך זעץ מיך אוועק אין דער רייע, מיט א בלאט־צייטונג אין דער האנט... עס איז גאר אן אנדער לעבן... ווי א מאנארך, זאג איך אייך, בין איך מיר געזעצן... איך האב נאך מיין בענקעלע, פארשטייט איר מיך, אפגע־טרעטן פאר א שוואנגערער פרוי אויף א פאר מינוט.

און איך, ווי איר קוקט מיך אן, אז איך האב נאר א בלאט־צייטונג, שוין, ארט מיך שוין נישט... איך זיץ מיר, און לייען מיר... פאר א גוט אנטיקל, און ווער שמועסט נאך, פאר פאליטיק, און פאר א מלחמה, שטעל איך אייך אוועק דאס בעסטע עסן...

האב איך מיר, פארשטייט איר מיך, געלייענט, און מיך אזוי פאר־וואלינקע אונטערגערוקט... און פלוצעם, איך גיב א קוק אויף מיין זייגער, עס איז ערשט פיר אזייגער נאכמיטאג, און איך בין שוין כמעט באלד ביים קאמיסאר...

און עס האט שוין נישט לאנג דערנאך געדויערט, און מזל־טוב. איך בין שוין אינעווייניק... און א מזל, זאג איך אייך, האב איך שוין איינמאל...

פונוואנען ווייסט איר?... זאלן מיר טאקע, אזוי אלע, ווי מיר זענען דא, האבן עפעס א גוט יאר, ווי איר האט געטראפן: איר פארשטייט א מזל פון א מענטש?...

אַז סך־הכּל, פֿאַרשטייט איר מיך, זענען דאָרטן דאָ שרייבערס, ווי די הינט... מוז איך, פֿאַרשטייט איר מיך, דווקא אָנקומען צו דעם זעלבן בלאָנדן, סמאַרקעוואַטן שנצל, וואָס נעכטן!...

„נאָר וואָס — טראַכט איך מיר — האָב איך דאָ מורא צו האָבן... היינט וועט ער זיך שוין לאָזן מתיר־נדר זיין... ער וועט אפֿילו קענען שפּרינגען איבערן דאַך... ער וועט זיך, פֿאַר מיינעט וועגן, קענען וואַרפֿן אין וואַסער אַריין“...

— וואָס ווילט איר ווידער? — פֿרעגט ער מיך, דאָס שנצל, דער סמאַרק.

איר פֿאַרשטייט? „ווידער“, האָט ער געזאָגט... דער „ווידער“ זיי־נער, איז מיר באַלד נישט געפֿעלן געוואָרן.

— וואָס הייסט — זאָג איך — וואָס איך וויל „ווידער“... איך וויל — זאָג איך — אַ „סאָף־קאָנדוויט“...

— וואָס פּאַרא מאָטיוו? — גיט ער מיך אַ פֿרעג, דאָס שנצל, דווקא מיט אַ שמייכל... איר ווייסט דאָך נישט... ער האָט, פֿאַרשטייט איר מיך געמיינט, אַז דער „רוף“ איז מיר הערוויל בינו־לבינו אָנגעקומען... און אַז ער האָט אויסגעפֿירט זיינס...

טראַכט איך מיר: „ביי מיר וועסטו דו אויספֿיר:“...

— וואָס פּאַרא מאָטיוו? — פֿרעג איך אים איבער, און איך טראַכט מיר: „שוין איינמאָל אַ מאָטיוו“... איך וויל — זאָג איך — פֿאָרן חתונה־האָבן, וויל איך... איך האָב שוין אַלע נויטיקע פּאַפּירן, האָב איך שוין.

אַז דער שנץ דערהערט דאָס, מאַמע! גיט ער זיך דאָ נישט אַ שטעל אויף, און ער פֿאַרלייגט די הענט אויף די באָקעס, און ער גיט צו מיר אַ זאָג, מיט אַזאַ מין כּעס, גלייך איך ווייס?... גלייך ווי ער וואָלט זיך דאָ פּלוצעם דערוואוסט, אַז... איך גיי פֿאָרן חתונה־האָבן מיט זיין ווייב, און נישט מיט מיינער!...

— איר לאַכט פֿון מיר!... איר מאַכט פֿון מיר חוזק!... איר, אויס־

לענדער — מאכט ער — דערלויבט זיך שוין אביסל צופיל!... ווי גע־
פעלט אייך אזא מעשה?! — זאָגט ער צום גאַנצן, פאַרזאַמלטן עולם
— דער מאַן לאַכט פון מיר!... דער ייד מאַכט פון מיר חוזק!... נעכטן,
פאַרשטייט איר מיך, קומט ער צוגיין, און בעט ביי מיר אַ „סאָף־קאָנ־
דוויט“ צו פאָרן זעען זיין ווייב מיט זיינע קינדער... און היינט, פאַר־
שטייט איר מיך, קומט ער צוגיין, און וויל אַ „סאָף־קאָנדוויט“, צו
פאָרן חתונה־האָבן!...

און דער עולם־גולם, וואָס ווייסן זיי? האָבן זיי ארויסגעשאָסן מיט
אַ געלעכטער.

— וואַרפט אים אַרויס! — פּסקנט אָפּ איינער, ווייזט אויס, עפּעס
אַן עלטסטער פון צווישן די שרייבערס, צום דיזשורנעם פּאָליציאַנט.

— און טאָמער קומט ער נאָך צוריק — רופט זיך אָן דער פון נעכטן,
דער מיטן צוגענייטן פּנים — זאָלט איר אים גלייך איינזעצן!...

— סטייטש?!... נעם איך שרייען, און איך ווייז אויף מיין פּאַק
פּאַפּירן — עס איז דאָך אמת ווי גאָלד!... נאַט! — שריי איך —
זעט: איך האָב אַ ווייב... איך האָב פיר קינדער! און איך דאַרף חתונה
האָבן... טוט אדרבא אַ קוק, וועט איר זען!...

אָבער צוויי פּאָליציאַנטן זענען שוין געשטאַנען נעבן מיר... און זיי
האָבן, פאַרשטייט איר מיך, גענומען ביי מיר דאָס „אונטערפירן“...
און אַ דריטער פּאָליציאַנט האָט מיך פון הינטן אונטערגעשטופּט און...
פאַרשטייט איר מיך... איידער איך האָב זיך באַוויזן אומצוקוקן, בין
איך שוין געווען אין דרויסן.

מען האָט מיר נאָכגעוואָרפן דאָס בעקעלע... און דעם קאַפּעליוש
מיינעם, וועלכן איך האָב, אין דער מהומה, געהאַט פאַרלוירן, האָט זיך
אימיצער מרחם געווען און אים מיר אַרויסגעפּלאַטשט אויפן קאָפּ...
און איין פּאָליציאַנט, אזא ריז... אַן עוג מלך הבשן... האָט נעגראָזשעט
צו מיר מיטן פינגער :

— זאָלסט נאָר נישט צוריקקומען!... האַ?!... וועט נישט...
נו, קיין נאָר, ווי איר קוקט מיך אָן, בין איך דאָך נישט... איך האָב

מיך, פאַרשטייט איר מיך, גלייך אָנגעשטויסן וואָס ער מיינט... ביי זיי?... איר שפּילט זיך מיט פּאַריזער פּאָליציאַנטן?... דערנאָך, גיי שריי חי וקים... האָב איך מיר, פאַרשטייט איר מיך, מיר אָפּגעוווישט דאָס מויל, און איך בין מיר אַהיימגעגאַנגען... האָב מיר עפּעס צונויפגע־פּאַנטשקעט אַ וועטשערע... האָב אָפּגעגעסן, האָב אָנגעשטעלט דעם וועקער מיינעם, אויף פיר אַזייגער פאַרטאָג, און... איך האָב זיך געלייגט שלאָפן.

און אַז דער וועקער האָט געקלונגען, בין איך מיר אויפגעשטאַנען, זיך אָנגעטון, און בין מיר, פאַרשטייט איר מיך, אַוועק אויפן וואָקזאַל; און איך האָב מיך אַריינגעזעצט אין ערשטן צוג, און איך בין מיר אַוועקגעפאָרן צו מיין ווייב און צו מיינע קינדער.

קול שופר

דער וועג איז, ברוך־השם, געגאַנגען כשורה... דעם גאַנצן וועג איז קיין געשטאַפּאָ אויף דער באַן נישט אַרויפגעקומען, מען האָט נישט געפרעגט... הלואי ווייטער, געלויבט זיין ליבן נאָמען...

דאָ, אין דער גרענעץ־שטאָט, איז געווען צו דערוואַרטן אַ קאָנטראָלע פון די פּעסער... דער שמוקלער האָט דאָס זיי גלייך געזאָגט נאָך אין אַנטווערפּן:

עס קאָן זיך מאַכן, אַז מען זאָל אפילו דעם גאַנצן וועג נישט פרעגן אויף קיין פּאַפּירן; אפילו פון אַנטווערפּן ביז צו דער שווייצערישער גרענעץ... נאָר דאָ, ביי דער גרענעץ, האָט זיך מיר נאָך נישט געטראָפן, זינט איך בין שמוקלער, אַז מען זאָל נישט קאָנטראָלירן די פּעסער...

מילא, איז דאָך דאָ אַ גוטער גאָט, ברוך־הוא, אויף דער וועלט... ווי ער וועט פירן, אַזוי וועט זיין...

משה ראַבינאָוויטש האָט אויף זיך אַליין היינט גענומען אַ תענית. ער האָט געפאַסט, און אַ גאַנצן וועג, אין דער באַן, פון דער בעלגישער גרענעץ אָן, האָט ער תפילה געטון. ער האָט זיך באַמיט, אַז ער זאָל, כמעט די גאַנצע צייט פון דער נסיעה, שטיין ביי אַן אָפענעם פענצטער; דאָס האָט געהאַט צוויי מעלות: ערשטנס, האָט מען אים אַזוי אַרום וויניק געזעען אויפן פנים; און אויפן רוקן, איז אפילו פאַרן גרעסטן און געניטסטן אַנטיסעמיט שווער צו דערקענען אַ יידן... און צווייטנס, מיטן פנים אינעם אָפענעם פענצטער, האָט ער אַ גאַנצן וועג געקענט פראַנק און פריי, פון אויסנווייניק, און בלחש, תהלים זאָגן, און תפילה טון... ער האָט אפילו געקענט אַרויסגראַבלען פון הינטערן העמד די

ציצית פון זיין טלית־קטן, זיי קושן צו קריאת־שמע, און קיינער זאָל דאָס נישט באַמערקן...

חוץ די אַלע תפילות, האָט משה ראַבינאָוויטש אויך געשעפּטשעט זיינס אַ! אייגן־פאַרפאַסט געבעט, אַ מין תחינה אויף מאַמע־לשון... ער האָט זיך כמעט איינגעשפּאַרט ביים רבונא של עולם:

— רבונא של עולם, האַר פון אַלע וועלטן, נאָר דו אַליין קאָנסט מיר העלפן, און דו מוזט מיר העלפן!... מאַמער בין איך ביי דיר נישט ווערט דעם חסד, זאָלסט דו עס טון אין זכות פון מיין הייליקן זיידן, דעם בעכעווער צדיק זכותו יגן עלינו... אין זכות פון מיין הייליקן טאַטן עלר השלום... אין זכות פון מיין מעוברתער יידענע, און אין זכות פון דעם אומשולדיקן נפש, וואָס געפינט זיך אין איר טראַכט, און וואָס איז נאָך אינגאַנצן ריין פון זינד... דו מוזט מיך, רבונא של עולם, ראַטעווען אין דעם זכות, וואָס איך בין מיך מוסר־נפש, און איך פיר מיט מיר מיט די ספר־תורה פון אונדזער קהלה... און דעם שופר, מיט וועלכן מיין טאַטע, זכרונו לברכה, האָט פערציק יאָר תקיעות געבלאָזן...

און פאַרענדיקט האָט ער איטלעכעס מאָל זיין געבעט מיט דער געריכטער טענה:

— רבונא של עולם, איך טו וואָס איך קען, און דו העלף מיר!...

ביים אַרויסגיין פון וואָקזאַל, איז עפּעס געוועזן אַזאַ מין געדראַנג גלייך ווי די גאַנצע וועלט וואָלט געפאָרן אין דער שווייץ... עס האָבן זיך אַ שאָט־אַרוים געטון: מחנות דייטשע זעלנער און אָפיצירן, וועלכע זענען געוועזן אויסגעשטאַטעטע מיט זייערע תכסיסי־מלחמה, וואָס איטלעכער פון זיי איז געוועזן אַ געפאַר, אַ סכנה, אַ מלאך־המות רחמנא־לצלן... און זער פיל פראַנצויזישע פּאָליציי און זשאַנדאַרמען, וועגן וועלכע מען האָט זיי נאָך אין בעלגיע געוואָרנט, אַז זיי זענען, באַהיט זאָל מען ווערן, פּונקט אַזוי געפערלעך ווי די דייטשן גופא... און עס זענען אַרויסגעגאַנגען אַז אַ שיעור פּויערים און פּויערטעס, מיט זייערע קלימעקלעך, און מיט זייערע קינדער... און ערשט טוריסטן און

טוריסטקעס, וואָס מער פעלט זיי שוין נישט, היינטיקע ביטערע צייטן, ווי נאָר די לאַנגע גליטשערס, וועלכע זיי שלעפּן מיט זיך מיט, זיך צו גליטשן אויפן שניי... און גלאַט אַזוי, גלחים, און „מילאָשערנע פּאַ־ניעס", און פּריצים, מיט פּריצהטעס, מיט זייערע ניאַניעס און קינדער.

ביים סאַמען אַרויסגאַנג איז געשטאַנען אַ נידעריקער, אַ ברייטער, אַ פעטער דייטשער אָפיציר, מיט אַ געדזשאַבעט פּנים און אַ צע־פּלאַטשטער נאָז, אויף וועלכער עס זענען געזיצן, רייטנדיק, אַ פּאָר ברילן מיט דיקע גלעזער, און דיקע שוואַרצע האָלאַבליעס, און ער האָט בודק געווען די פּאַפּירן...

עס איז געווען אַ געדראַנג, אַ געשטופּ: עלנבויגנס, קוישן און פּלייצע־זעק האָבן געשטויסן, געמאַכט לעבער אין די פּלייצעס, אָפּגע־האַקט די זייטן; און וואַליזעס און וואַליזקעלעך האָבן זיך געפּלאָנטערט פּאַר די פיס, האָבן אָנגעהאַקט אין די קניען, און שווערע, באַטשוועקע־וועטע טוריסטן־שיך האָבן אָנגעטרעטן אַקוראַט אויף די אָפּגעפרוירענע פינגער, אויף די הינער־אויגן, אַז עס האָט אַזש פּאַרקלעמט אונטערן האַרצן, שיעור נישט ביז חלשות...

משה ראַבינאָוויטש האָט, מיט אַ ווינק, געשיקט פּאַרויס די שוואַנ־גערע פרוי, מיט איר גרויסן, שוואַרצן קאַפּעליוש, און מיט די צוויי שטרויענע, געפּלאָכטענע קוישלעך אין די הענט; און נישט אָפּלאָזנדיק פון איר קיין אויג, האָט ער זיך, מיט צוויי שווערע וואַליזעס אין די הענט, און מיט דעם פּלייצע־זאַק אויף די פּלייצעס, געשטופּט הינטער איר, צווישן דער געדיכטער מענטשן־מאַסע...

צוגעקומען צום אָפיציר, צו דער סאַמער סכנה, האָט ער, אויף אַ רגע, אַוועקגעשטעלט איין וואַליזע אויף דער ערד, צווישן אַ וואַלד מיט פיס, און מיט דער פרייגעוואָרענער האַנט, אויסמיידנדיק צו קוקן אין אָפיצירס זייט, און מיט אַ מינע, גלייך ווי ער וואָלט דאָ געווען זער באַשעפטיקט מיט זיין געפּעק, האָט ער אים דערלאַנגט די לעגיטימאַ־ציע, און ער האָט אויף איבערגעגיך, אין זיין געדאַנק, נאָכאַמאָל זיך איינגעחזרט זיין גויעשקן נאָמען...

בעת משה ראבינאָוויטש האָט דערפילט, ווי דאָס טעוועלע איז אים פון דער האַנט אַרויסגענומען געוואָרן, איז אים דאָס האַרץ אַנטפאַלן געוואָרן... אָבער, נאָך ווייניקער ווי אין איין אויגנבליק אַרום, האָט ער שוין, צום גליק, דערפילט, ווי מען שטופּט אים דאָס האַרטע טעוועלע צוריק אין זיין דלאָניע... האָט ער עס גיך צוגעפּרעסט מיט זיינע פינגער, האָט זיך אַראָפּגעבויגן, צוריק אויפגעהויבן די וואַליזע, און אַן איבערגעקומענער איז ער געגאַנגען פאָרויס, געטראָגן פון דער פיל-פאַרביקער מענטשן-כוואַליע...

אינדרויסן, אויף דעם גרויסן פּלאַץ פאַר דעם וואָקזאַל, האָט זיך די ריזיקע מענטשן-מענגע פונאַנדערגעוויקלט, זיך צעשפּרייט ווי אַ פעכער, און האָט זיך אַריינגעגאָסן אין אַלע גאַסן, און אין אַלע געסלעך פון דער שטאָט. פיל פון זיי, האָבן אָנגעפּולט די בלויע אויטאָבוסן פאַרן וואָקזאַל, וועלכע האָבן אַ פּאָר מאָל אָנגעטרומייטערט, כדי זיך דורכצושלאָגן אַ וועג, און זענען מיט זיי אַנטלאָפן, איבערלאָזנדיק הינטער זיך אַ וואָלקן שטויב, און אַ שטיקנדיקן רויך פון „גאַזאָזשען"... אַנדערע פון די אָנגעקומענע, האָבן טומלענדיק, אָנגעפּולט די קאַפעהייזער, זענען באַפאַלן די בופעטן, און האָבן באַזעצט די טישלעך אויף די טעראַסן פון די קאַפעס און רעסטאָראַנען.

אָנגעשפּאַרט ביי אַ לאַמטערן, פּונקט אַקעגנאיבער דעם וואָקזאַל-זייגער, איז געשטאַנען לאהלע, משה ראבינאָוויטשעס ווייב, אין איר העל-ברוינעם מאַנטל, וועלכער האָט זיך היפּש פאַררייסן פון פאָרנט; און מיט איר גרויסן קאַפּעליוש — דעם אָפּגעשמועסטן „סימן" פאַרן שמוקלער... נישט ווייט פון איר, איז געשטאַנען אַ זער הויכער פויער, מיט אַ וואַלד-שטעקן אין האַנט, און האָט זיך געשפּילט מיט אַ שוואַרצן, קודלאַטן הונט, אַקוראַט ווי מען האָט, ברוך השם, אין אַנטוועךפן אָפּגעשמועסט...

משה ראבינאָוויטש איז פאַר לאהלען דורכגעגאַנגען, און נישט אויסדרייענדיק זיך רעכטס צו איר, האָט ער איר אַ זאָג געטון:

— מזל-טוב !

— מזל־טוב! — האָט לאהלע אַ שמייכל געטון, און איז נאָכגע־גאַנגען דעם פויער מיטן הונט, וועלעכר האָט זיך דערווייל געלאָזן אין וועג אריין...

אין דעם קאַרגן אויגנבליק, וואָס מאַן און ווייבס בליקן האָבן זיך באַגעגנט, האָט ער באַמערקט, אַז זיין לאהלע איז עפּעס שטאַרק פאַרענדערט... גאַרנישט צום דערקענען... עפּעס אַ קליינקייט — האָט ער זיך דאָס אויסגעטייטשט — אַ מעוברתע יידענע, אויף דער צייט, מיטצומאַכן אַזעלכע שרעק?... און ער האָט זיך גלייך געטרייסט: „מאַ, אבי, געלויבט דער אויבערשטער, שוין אַזוי ווייט איבערגעקו־מען, וועט שוין גאָט ברוך־הוא אויך ווייטער מוזן העלפן"...

דער שוואַרצער, קודלאַטער הונט איז בסדר געלאָפן פאָרויס. נאָך אים, איז, מיט געמאָסטענע טריט, נאָכגעגאַנגען דער הויכער, דאַרער פויער מיט זיין גרויסן וואַלד־שטעקן אין האַנט. דער כלב, ווייזט אויס, זער אַ צופרידענער, איז סאַפּנדיק, און מיט אַ רויטער אַרויס־געשטעקטער צונג, בליץ שנעל, געלאָפן פאָרויס, איז אָפּגעלאָפן ווייט, זער ווייט, און גלייך האָט ער זיך מיישב געווען און איז צוריקגעלאָפן, און איז אַרויפגעשפּרונגען אויף זיין בעל־הבית, און געהאַט מיט אים נאָר אַ גרויסע גדולה... פון צייט צו צייט איז דער הונט אויך צוגע־לאָפן, דאָ צו לאהן, דאָ צו משהן, האָט זיי גוט אָנגעקוקט, פאַרלויפנ־דיק זיי דעם וועג פאָרויס, און אויסדרייענדיק דעם קאָפּ מיט די לאַנ־גע אַראָפּהענגענדיקע אויערן, האָט ער זיי באַשמעקט, באַניוכעט, און איז ווייטער געלאָפן...

●

לאהלע, אַ מידע, איז מיט די לעצטע כוחות דעם פויער נאָכגע־גאַנגען; קוים וואָס זי האָט געשלעפּט די פיס; און משה ראַבינאָ־וויטש איז געגאַנגען אַן ערך אַ פופציק טריט הינטער זיין פרוי: „זי מוז שוין נעבעך זיין זער מיד — האָט ער געטראַכט — וואו קען ער דאָס אונדז אַזוי פירן?... אפשר פירט ער אונדז שוין אַרי־בער די גרענעץ?... ווער קען וויסן?... אפשר?... מאַ, ווי גאָט וועט

פירן, אזוי וועט זיין... מען איז דאָך שוין העט הינטער דער שטאָט... ע, ער וואָלט פונדעסטוועגן עפּעס געזאָגט... דער שמוקלער אין אַנט־וועראַן, האָט געזאָגט, אַז ער פירט אריין אין אַ האָטעל, און מען גייט ערשט אַריבער די גרענעץ ביינאַכט... מסתמא געפינט זיך דער האָ־טעל ערגעץ הינטער דער שטאָט. הלוואי וווייטער, ביז איצט, איז ברוך השם אַלץ געווען ווי ער האָט צוגעזאָגט... מאַ, מען וועט דאָך זעען; און השם יתברך וועט אוודאי העלפן"...

און ער האָט מיט איין האַנט, וועלכע ער האָט אויף אַ רגע פריי־געמאַכט אראָפּשטעלנדיק איין וואַליזע, אָנגערירט דעם פּליִיצע־זאַק אויף זיינע פּלייצעס, ער האָט דערפילט דאָרט אינעווייניק אַ רעדל פון אַן עץ־החיים, און ער איז ביי זיך שטאַרק געוואָרן: „נישקשה, גאָט וועט נישט פאַרלאָזן"...

דער פויער האָט איצט געפירט איבער גאַסן, איבער וועגן, פאַר־ביי דורך הייזער און קאַזאַרמעס, וואו עס האָבן קאַנטאָנירט דייטשן, וואו פאַר די טירן זענען געשטאַנען פּאַטרולן, וואו עס זענען, אויף ליידיקע פּלעצער, געשטאַנען איינגעמויערטע האַרמאַטלעך, מיט זייערע לאַנגע, דאַרע העלדזלעך, אַרויסגעשטרעקטע צום הימל; און וואו אויף די באַלקאָנען פון די הייזער, האָבן שטאַלץ געפלאַטערט, בלוט־רויטע פענער מיט שוואַרצע האַקנקרייצן, וועלכע האָבן זיך מיט זייערע קרומע פיס, ווי די בייזע שפּינען, איינגעפרעסן אין דעם קאַרגן שטיקל קיילעכדיקער ווייסקייט, וואָס איז אינמיטן דער פאָן...

דאָס קיילעכדיקע שטיקל ווייסקייט איז איצט ביי משה ראַבי־נאָוויטשן געווען ווי אַ רמז אויף דער וועלט, וועלכע האָט פריער געלעבט אין שלום; איז געקומען אָט די פאַסקודנע שוואַרצע שפּין — דער האַקנקרייץ, און האָט זיך מיט זיינע לאַפּעס, מיט זיינע נעגל אַריינגעפרעסן אין דער פרידלעכער וועלט, און דושעט זי און וואַרגט זי, און דריקט פון איר אַרויס אָט די רויטקייט... דאָס בלוט, אין וועלכן די גאַנצע וועלט באָדט זיך שוין אַזוי זינט פיר יאָר צייט...

„געגומען אַ וועלט, און פון איר אַ פינצטער וויסטן תּל געמאַכט...
אַזאַ שיינע וועלט"...

און, עס איז דאָ באמת טאַקע געווען זער שיין: פון ביידע זייטן וועג האָבן זיך געצויגן אַן אַ שיעור לאַנקעס און פעלדער, אויף וועלכע עס האָבן זיך געמיטלעך געפּאַשעט בהמות. און כאָטש עס איז שוין געווען אַ שטיק נאָך די ימים־נוראים, האָט דאָ נאָך אויסגעזען ווי עפּעס אַ פּאַרשפּעטיקטער זומער: הינטער די פעלדער זענען געשטאַנען ריזיקע בערג, וועלכע האָבן זיך, מיט זייערע נאַקעטע פעלדזיקע שפּיצן, געריסן אין די הימלען . . . די זון, אַ גאָלדענע, האָט זיך געקליבן אונטערצוגיין, דאָרט ערגעץ, צווישן די הויכע בערג. זי האָט, מיט אירע שטראַלן, געזוכט אַ שפּאַלט צווישן די פעלדזן, וואו זי זאָל אַנטרונען ווערן אויף איבער נאַכט, כדי מאָרגן ווידער אויפצושיינען . . .
„דעם דרך הטבע איז גאָרנישט משיג צו זיין" . . . האָט משה ראַבינאָוויטש געטראַכט.

ווי אַ שפּאַליער פון צוויי רייען קייפּערלעכע גרענאַדיערן, זענען דעם גאַנצן לענג פון דעם וועג געשטאַנען די צוויי רייען שלאַנקע הויכע צעדערבוימער, ווי זיי וואָלטן, פאַר משה ראַבינאָוויטשן, געמאַכט אַ פּאַראַדע, אַ קיניגלעכן אויפנעם . . . און איבער זייערע שפּיצן זענען העל־בלויע וואָלקנדלעך געלאָפן פאַרויס, ווי זיי וואָלטן אויסגערופן:
„מאַכטס אַ וואַרע, פאַר משהן מיט זיין תורה ! . . . משה ב"ר שמעון האָט געראַטעוועט גאַנץ תורה פון די רוצחישע הענט, איז זיך מוסר־נפש, און פירט זי אין דער גרעסטער סכנה אריבער אין דער שווייץ . . .
גיטס אָפּ כבוד, משהן מיט זיין תורה ! . . . מאַכטס אַ וואַרע ! . . ."

שוין ווידער עפּעס אַ קאַזאַרמע מיט דייטשן. ימח שמם זאָלן זיי ווערן! און ווי דאָס איז שטאַרק! ווי דאָס ערב־רב איז אומעטום פול! טאַקע, כחול הים!... רבונא של עולם ! פונוואַנען האָבן זיך דאָס מיט איינמאָל גענומען אַזויפיל רשעים אויף דער וועלט?!... נאָר, נישט גע־

זאָרגט, זיי וועלן, מיט גאָטס הילף, האָבן אַ פינצטערן סוף!... נישקשה! נישקשה!...

און משה ראַבינאָוויטש, מיט זיינע צוויי שווערע וואַליזעס אין די הענט, און מיט דעם פלייצע־זאַק, אָנגעהאַנגען אויף זיינע פלייצעס, אין וועלכן עס איז געלעגן די ספר תורה, טלית און תפילין, און דעם טאַטנס שופר, — האָט אַ האָפּערדיקער געשפּאַנט פאָרויס.

אַז עס איז שוין מער נישט געווען צו זען ווי לאַנקעס, פעלדער און ביימער, איז פּלוצעם דער הונט אַריינגעלאָפן אין עפּעס אַ קליין סטעזשקעלע, צווישן אָן אַ שיעור אויפס־ביימער; און גלייך דערנאָך איז ער צוריק אַרויסגעלאָפן, איז אַרויפגעשפּרונגען אויף זיין בעל־הבית, האָט געהאַווקעט, און מיט אַ רויטער, גאַווערדיקער צונג, האָט ער אים געלעקט די הויזן, די הענט, דעם האַלדז און דאָס פּנים.

משה ראַבינאָוויטש האָט זיך תחילת אַביסל דערשראָקן: ער האָט געמיינט, אַז אפשר, חלילה, זאָגט דער הונט דאָ אָן עפּעס אַ סכנה... אָבער, אַז דער כלב איז פון דעם בעל־הבית זיינעם צוריק אַראָפּגעשפּרונגען, איז אין דעם סטעזשקעלע ווידער צוריק פאַרשוואונדן, און דער בעל־הבית זיינער האָט זיך אויך, נאָך אים, אָן שום וואַקלענישן, אין דעם סטעזשקעלע פאַרקערעוועט, איז משהן אַ שטיין פון האַרצן אַראָפּגעפאַלן.

לאַהלע, זיין ווייב, איז אויך דעם פויער נאָכגעגאַנגען; און אַז משה איז צו דעם אָפּדריי אָנגעקומען, האָט ער געזען: אויף צוויי דרענגער, אָנגעקלאַפּט אַ ברעטל, אויף וועלכן עס איז, מיט האַלב־אָפּגעקראַכענע אותיות, געווען אויפגעשריבן: „האָטעל שווייץ". „ווייזט אויס — האָט ער פאַרשטאַנען — אַז די סטעזשקע פירט טאַקע צו דער אַכסניה"... און דער נאָמען פון דעם האָטעל ווייזט, אַז מען איז שוין טאַקע אַפּנים נאָך אין נאָענטער שכנות מיט דער שווייץ... געלויבט זיין ליבן נאָמען"...

אַז משה איז טיפער אין גאָרטן אָנגעקומען, איז שוין לאַהלע געזיצן אויף אַ הילצערנער באַנק, פאַר אַ גרויסן דאָרפישן הויז געבויט

פון הילצערנע בעלקעס, וועלכעס איז געווען ארומגערינגלט מיט גרינס און מיט בלומען, און האט זיך געטובלט אין סנאפעס גילדענע שטראלן פון דער אונטערגייענדיקער זון.

אויף דער ווערא:דע, אויף וועלכער עס האבן זיך ארויפגעדראפעט צווייגלעך און בלעטער פון ווילדע וויינטרויבן, איז געשטאנען דער פויער, און האט זיך געסודעט מיט זער א דיקער גויע, מיט וועלכער דער הונט האט איצט געהאט א גאר גרויסע שמחה.

אז לאהלע האט דערזען משהן אנקומען, האט זי, מיט פיל רחמנות אין אירע שווארצע אויגן, אפגערוקט די קוישלעך, געמאכט אן ארט אויף דער באנק, פאר איר אפגעמאטערטן מאן, וועלכער איז נעבעך גע־ווען אויסצודרענגען פון שוויים, און האט אויסגעזען, אז א שענערן לייגט מען, לא עלינו אין קבר...

— זעץ זיך, משהלע, — האט זי געזאגט מיט א שטים פול מיט רחמנות — רו זיך אביסל אפ.

— ווי פילסט דו זיך, לאהלע? — האט משה געפרעגט.

— גאנץ גוט — האט אים לאהלע צוריקגעענטפערט. — און דו ווי פילסט זיך?

— איך? — האט משה געענטפערט מיט א פראגע — געלויבט זיין ליבן נאמען...

און ער האט זער פאמעלעך אראפגענומען פון זיך דעם פלייצע־זאק, אים גוט אוועקגעשטעלט אויף דער באנק, אויספרואוונדיק פריער גוט אויב ער שטייט פעסט, אויב ער וועט חלילה נישט אראפפאלן... און אפווישנדיק זיך, מיט א נאז־טיכל, דעם שוויים פון שטערן, האט ער זיך אויך אוועקגעזעצט:

— געלויבט השם יתברך, מען האלט שוין אזוי ווייט...

דער פויער מיט דער פויערטע, האבן נאך א זער קורצן ישוב־הדעת, אראפגענידערט פון דער ווערא:דע, און זענען צו זיי צוגעקומען:

— איר וועט ארויפגיין מיט מיר — האט די פויערטע געזאגט

אויף עפּעס אַ דאָרפֿישן פּראָווינציזיש, וואָס אַפילו זי, לאַהלע, וואָס איז שוין אַ קענערין אין פּראָווינציזיש, האָט זיך גיכער אַנגעשטויסן, ווי פֿאַר־שטאַנען, וואָס זי מיינט.

די פֿויערטע האָט גענומען איין וואַליזע, דער פֿויער די אַנדערע, זיי זענען אַרויף אויף דער וועראַנדע; לאַהלע און משה זענען זיי שטום נאָכגעגאַנגען.

בעת זיי זענען אַרויפֿגעקומען אויף די טרעפּ פֿון צווייטן שטאָק, האָט זיך לאַהלע אָפּגעשטעלט און אָפּגעקרעכצט... און ווי כּדי זיך צו פֿאַרענטפֿערן פֿאַר איר מאַן, וועלכער איז אַליין אויך מיד, פֿאַרשמאַכט, ער האָט האָך היינט אַ תּענית... קיין לעפּל וואַרעם וואַסער האָט ער שוין זינט נעכטן מיטאָג אין זיין מויל נישט גענומען, האָט זי צוגעגעבן:

— פּונקט היינט, איז מיר עפּעס שווערער ווי אַלעמאָל... אין דער באַן, פֿריער, האָב איך געמיינט: שוין, איך גיי שוין צו קינד... — האָט לאַהלע כוואַטסקע געשמייכלט צו איר מאַן.

— וועסט מיט גאָטס הילף גיין צו קינד אויכעט — האָט משה געענטפֿערט, כמעט וואויליוונגעריש, ווי ער וואָלט שוין נישט געפֿרעגט נאָך דער וועלט — לכל זמן...

אויפֿן דריטן שטאָק, האָט לאַהלע זיך ווידער נישט געקענט איינ־האַלטן פֿון אַ קרעכץ צו טון... זי האָט פֿאַרביסן אויף אַ רגע די אונ־טערשטע ליפּ מיט אירע ציין, זיך אָפּגעשטעלט אַ רגע אויף אַ טרעפּ, און איז גלייך ווידער געגאַנגען.

— עס ציט מיך אַזוי צום בעט, — האָט לאַהלע געזאָגט שטיל, אַז קוים איר מאַן האָט עס געהערט — זיך אָביסל אויסצורוען, אַז איך בין שוין זער גליקלעך, וואָס מען גייט אַריין אין אַ שטוב...

— עס איז דען אַ וואונדער? — האָט משה, אויך זער שטיל איר געענטפֿערט — עפּעס אַ קלייניקייט, אַזאַ נסיעה?...

אַזוי ווי זיי זענען נאָך אַריינגעקומען אין האָטעל־שטיבל, גלייך

ווי זיי האָבן נאָר די שוועל איבערגעטרעטן, האָט די ברייטע, דיקע פּוי־ערטע אָוועקגעשטעלט די וואַליזע און אַ זאָג געטאָן:

— מען עסט זיבן אַזייגער...

און זי האָט זיך, אַ קיילעכדיקע, אַרויסגעקאַטשעט פון דער טיר.

דער פּויער האָט, נאָכן אַוועקשטעלן די וואַליזע, זיך געווישט מיט צוויי פינגער די וואָנסעס:

— עלף אַזייגער, וועט מיין יינגל אייך קומען אַריבערפירן, זייט גרייט... — און ער איז אַרויס פון שטוב נאָך זיין פּויערטע, און שוין האָבן זיי געקלאַפּט מיט זייערע הילצערנע טרעפּעס, אַראָפּ פון די שטיגן...

משה האָט געוואָלט זאָגן דער בעל־הביתטע, אַז ער דאַנקט איר... אַז זיי עסן נישט קיין געקעכטס... אַז זיי האָבן זייער עסן מיט זיך מיטגעפירט אויפן וועג... אָבער איידער מען האָט זיך אומגעקוקט, איז שוין נישט געווען צו וועמען צו רעדן... און חוץ דעם, דאָס וואָס דער פּויער האָט גלייך נאָך דער פּויערטע אַ זאָג געטאָן: „עלף אַזייגער וועט מיין יינגל אייך קומען אַריבערפירן", דאָס האָט ווי מיט אַ טישטוך אַ פּאַרדעק געטאָן די פראַגע פון עסן... עס איז מיט איינמאָל געוואָרן נישט וויכטיק... פיל וויכטיקער וואָלט למשל איצט געווען, ווען מען וואָלט געקענט מיט זיי אַ שמועס טון: אפשר וואָלט געווען אַ פּלאַן אָפּצולייגן דאָס „אַריבערגיין" אויף מאָרגן... לאהלע זאָל קענען זיך אַביסל אויס־רוען... זאָל קענען אַביסל צו זיך קומען... אָבער, צוריקגעשמועסט, וועד קען ווידער נעמען אויף זיך אַזאַ מין אחריות?... אפשר איז היינט גאָר דער שעת־הכושר?... און וואָס איז ער דאָס עפּעס גלאַט אַזוי גלייך אַנטלאָפן?... וואָס האָט ער זיך דאָס עפּעס אַזוי געאיילט?... אַז מען איז שוין, ברוך השם, אין אַ שטוב, וואָלט גלאַט טשעקאַווע געווען מיט אים אַ שמועס צו טון: ווי אַזוי עס גייט עפּעס צו, דאָס אַריבערשוואַרצן די גרענעץ?... אָן יעשו בלייבט אָן עשו!... ער האָט זיך מסתמא גע־איילט צו דער אבילה!...

— איך גלויב נישט, אַז איך זאָל נאָך קענען היינט מיטמאַכן אַזאַ וועג — האָט לאהלע געזאָגט, נאָכדעם ווי זיי זענען געבליבן אַליין — די פיס זענען מיר געשוואָלן, שווער ווי קלעצער... און די קריזשעס, עפּעס ווי אַ רייף וואָלט זיי אַרומגענומען... איך וואָלט זיך געדאַרפט לייגן אין בעט אַריין, זיך אויסרוען אַ נאַכט, צומאָרגנס, אפשר...

— נו יאָ, לייג זיך — האָט משה אַראָפּגעשלעפּט פון זיך דעם פּלייצע־זאַק, און אים אין דער שפּיגל־שאַנק אַריינגעשטעלט — האָסט צייט פיר שעה, ביז עלף; עלף אַזייגער קומט ער דאָך ערשט, דער שמוקלער...

און ער האָט זיך געוואַשן די הענט, אַרויסגענומען אַ גאַרטל פון קעשענע, אַרומגעגאַרטלט זיך, און געשטעלט זיך דאַווענען מנחה ומעריב...

לאהלע האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפן בעט, האָט פון זיך אַראָפּגעוואָרפן די שיך, וועלכע זענען געווען ווי צוגעקלעפּט צו אירע פיס... אין קאָפּ ביי איר האָט געררוישט, גלייך ווי עסקאַדריליעס אייראָפּלאַנען וואָלטן איבער איר קאָפּ געפלויגן... זי האָט שווער אַרויפגעלייגט אירע פיס אויפן בעט; די פיס זענען געווען דיק, פיל דיקער ווי געוויינטלעך; גלאַנציק, די הויט אָנגעצויגן, און ווי אָנגעפולט מיט עפּעס אַ בלוילעכער פליסיקייט:

— אוי, רבונא של עולם! — האָט לאהלע אַרויסגעזיפצט — נאָר דו קענסט העלפן! נאָר דו!...

זי האָט אָנגעשפּאַרט איר קאָפּ אין דער קאָפּנזייט פון בעט, און זי האָט זיך געפילט ווי צוגעקאַוועט צו דער ווייכקייט פון דעם בעט־געוואַנט אונטער אירע קריזשעס... זי האָט געהאַט דאָס געפיל, אַז זי שווימט... גלייך ווי זי וואָלט אין אַ וואַסער געזיצן... די אויגן האָבן איר געברענט, ווי מען וואָלט איר דריבנע זאַלץ אין די אויגן אָנגעשיט; די אויגנלעדלעך האָבן זיך איר געקלעפּט, זי האָט זיי צוריס אויפגעריסן, זי האָט געפילט, אַז אָט, אָט, וועט זי איינשלאָפן...

זי טאָר אָבער נישט איינשלאָפן... זי מוז וואַרטן ביז איר מאַן וועט אויסגיין שמונה־עשרי... אים געבן עטלעכע אָנווייזונגען, ער מוז דאָך באַבייסן נאָך דעם הייַנטיקן תענית!... אפשר אין דעם זכות, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען אַ תענית וועט גאָט העלפן?... איצט קען מען צו אים נישט רעדן... ער טאָר נישט איבעררעדן... זי וועט אים נאָר זאָגן וואו עפּעס ליגט, וועט ער זיך שוין אַליין נעמען... ווי ער זעט דאָס געבעך אויס... עס איז אַ שרעק אויף אים צו קוקן...

מיט אַלע כוחות האָט לאַהלע זיך באַמיט צו באַצווינגען דעם שלאָף. זי האָט געריבן די אויגן... אַז זי האָט אויפגעהויבן די אויגן צו דער שפּיגל־שאַנק, וועלכע איז איצט, דורך דעם וואָס דער פּליוצע־דיק איז איַנעווייניק געשטאַנען, געוואָרן אַן ארון־קודש, האָט זי געזען דעם רוקן פון איר מאַן. אין זיין קורצן רעקל, אַרומגעגאַרטלט מיט אַ גאַרטל, חצי ייד, חצי גוי... מיט אַ בלאָ בערעטל אויפן קאָפּ, ווי ער שטייט דאָס אַזוי פאַרשטעלט פאַר אַ גוי, דעם בעבעווער צדיקס אייניקל... האָט זיך נעבעך געמוזט אַראָפּנעמען די באָרד... דעם גאַנצן הדרת־פּנים... ביז זי האָט דאָס ביי אים געפּועלט... ווי אַ מענטש האָט זיך דאָס אַביסל געענדערט... זי שעמט זיך אים פּשוט צו קוקן אין פּנים אַריין...

לאַהלע האָט זיך אַ ווײַלע אַזוי צוגעקוקט, ווי ער דאַוונט און בעט עס אַזוי פרום. עפּעס דוכט זיך איר, גאָר פרומער ווי פריער... פרומער ווי תמיד... ער בעט מסתמא פאַר איר... פאַר דעם נפש, וואָס ביי איר אין בויך... „אוי, הלואי, רבונא של עולם אין הימל — האָט זי שטיל געמורמלט מיט אַ תחינה־ניגון — אַז ער זאָל טאָקע, מיט זיינע תפילות, עפּעס גוטע מלאכים באַשאַפן, וועלכע זאָלן אונדז היטן, און באַלייטן, באַשיצן און באַשירעמען אין דעם שווערן און ריזיקאַלישן וועג, וועלכן מיר דאַרפן נאָך הייַנט מיטמאַכן“... אוי, און אין אַזאַ צייט... איך מיין פּאַרט, אַז דאָס מאָל האָב איך זיך פאַררעכנט... עס איז דען אַ חידוש?... וויי, וויי, אַזעלכע צייטן!... אַזעלכע פאַסירונגען!... זינט וועלט איז

וועלט — האָט זיך נאָך אַזעלכעס נישט געהערט... נישט אַנדערש, ווי עס איז משיחס צייטן!... און זי האָט ווידער גענומען, אפשר שוין צום צוואַנציקסטן מאָל, אויסרעכענען די צייט... און זי האָט, ווי תמיד, אויך איצט נישט געקענט קומען צו קיין גענויעם חשבון... אָט איז איר אויסגעקומען, אַז זי האָט נאָך נישט פאַרענדיקט אַכט, און אָט איז איר ווידער אויסגעקומען, אַז זי איז שוין פאַרפאָרן העט ווייט אין ניינטן חודש אַריין...

די ווייטיקן אין די קריזשעס האָבן איר נאָכגעלאָזן. עס איז, ווייזט אויס, געווען בלויז פון אָנשטרענגונג... עס איז נאָך מסתמא נישט אויף היינט... די ווייטיקן זענען אַוועק, ווי מען וואָלט זיי מיט דער האַנט אַוועקגענומען... אויב דאָס זענען נישט קיין ווייען, איז עס גאָר־נישט צו פאַרשטיין... דער ווייטיק איז אַוועק, און בלויז אַ מידקייט איז געבליבן... משה שאָקלט זיך, ער דאַוונט. זי האָט שוין, ווייזט אויס, אַביסל געדרימלט... זי ווייסט נישט, צי שטייט ער נאָך אַלץ די שמונה־עשרי פון מנחה, צי שטייט ער שוין די שמונה־עשרי פון מעריב?... אהאַ, ער בוקט זיך מודים... ער וועט באַלד אויסגיין... זי וועט אים זאָגן: אַ גלאָז מילך פון דער וואַרעם־פלאַש... ברויט ליגט אין קוישל...

מען האָט געקלאַפּט אין דער טיר. לאַהלע איז נאָך נישט געשלאָפן. זי האָט געהערט ווי אין אַ חלום. זי האָט געוואוסט, אַז משה טאָר נישט אויסרעדן... זי האָט געוואוסט, אַז זי וואָלט געדאַרפט ענטפערן; אָבער זי האָט נישט געענטפערט...

משה האָט, בעתן אָנקלאַפּן אין דער טיר, געעפנט אויף אַ רגע די אויגן, זיך אויסגעדרייט פאַרחדושט, פאַרוואָס לאַהלע ענטפערט נישט... ער האָט געזען, אַז זי איז נעבעך איינגעשלאָפן... „עס איז דען אַ וואונ־דער?“ — האָט ער געטראַכט. — און כאָטש קיינער האָט אויף דעם אָנקלאַפּן אין דער טיר נישט געענטפערט, האָט זיך די טיר דאָך גע־עפנט, און משה האָט ווידער געמוזט איבעררייסן די שמונה־עשרי, כדי אַ בליק צו טון ווער עס האָט דאָ געקענט אַריינקומען...

אַ יונג דאָרפיש שיקסל, שטייט מיט אויפגעריסענע אויגן ביי דער טיר, און מעלדעט גאָר גרויסאַרטיק:

— די הערשאַפטן זענען באַדינט...

קיינער האָט נישט געענטפערט. דאָס שיקסל האָט געגאַפט: אין נישט צעבעטן בעט, האַלב זיצנדיק, שלאָפט די פרוי... און ביי דער שפיגל־שאַנק שטייט דער מאַן, מיט עפּעס אַ שוואַרצן שטריק אַרומגעוויקלט ביי דער טאַליע, און ער שאָקלט זיך ווי דער אומרו פון זייגער...

— די הערשאַפטן ווילן אָראָפּגיין עסן אין עס־זאַל, אָדער ווילן זיי ווערן סערווירט דאָ אין צימער? — האָט דאָס שיקסל איבערגעפרעגט דעם מאַן מיטן שוואַרצן שטריק אַרום די לענדן, גלייך ווי ער וואָלט געווען טויב.

— מאָרגנס פאַרשווינען. — האָט דאָס שיקסל ווי צו זיך אַ זאָג געטון און איז אַרויסגעלאָפן. און איר קלאַפּן מיט די הילצערנע טרעפּעס אויף די שטיגן האָט נאָך מער געשטערט משהן דאָס דאַווענען.

●

אונטן, אין דער קיך פון „האָטעל שווייץ", האָט מען באַשלאָסן, אַזוי ווי די „פרעמדע" פאַרשטייען נישט קיין פראַנצויזיש, דאַרף מען זיי אַרויפטראָגן דאָס נאַכט־עסן אין צימער אַריין.

— ווילדע מענטשן! — האָט דאָס מיידל געזאָגט צו איר מוטער

— וויסן אפילו נישט, אַז מען קלאַפּט אין טיר, דאַרף מען ענטפערן „אַריין"...

— און דו ביזט אויך ווילד — האָט איר די מוטער געענטפערט

— אַז מען האָט דיר ווידער נישט געענטפערט „אַריין", טאָ פאַרוואָסשע ביזט דו אַריינגעגאַנגען?...

— אַלזאָ, וואָס זאָל איך טון איצט? — האָט דאָס מיידל אומגעדולדיק געפרעגט.

—אַרויפטראָגן דאָס עסן — האָט די מוטער געפּסקנט.

— מיין דאגה — האט דאס מיידל געעגטפערט — און זי האט געכאפט א פולע טאץ מיט אנגעפולטע טעלער און טעלערלעך, מיט גאפל, לעפל און מעסערס און איז ארויס.

נאך איר, איז באלד נאכגעקומען איר מוטער, די בעל־הביתטע, אויך מיט א טאץ, אויף וועלכער עס איז געשטאנען א וואזע מיט א פארענדיקער זופ, און א פרישע סעריע טעלער.

עס איז גארנישט געווען וואס אויפצוטון: די „מאדאם“ איז גע־שלאפן, און דער „מ׳סיע“ האט טאקע עפעס מאדנע זיך געשאקלט...

די מאמע מיט דער טאכטער האבן א רגע זיך אנגעקוקט; ווי זיי וואלטן זיך איינע דער אנדערער געזאגט: „ווער קען זיי דארט פאר־שטיין די אויסלענדער... די יידן?“... זיי האבן געהויבן מיט די אקס־לען; דאס אלץ איבערגעשטעלט אויפן טיש, און זענען, מיט גרויס דרך־ארץ, גיכער פאר דער שלאפנדיקער פרוי, ווי פאר דעם מאן, וועלכער איז פאר זיי געווען א רעטעניש, אויף די שפיץ פינגער, צוריק ארויס־געגאנגען פון צימער.

לאהלע איז אזוי אפגעשלאפן א שיין שטיקל צייט. משה איז אויך געווען מיד, ער וואלט זער גערן, און מיט פיל פארגעניגן, זיך אויך אביסל צוגעלייגט; נאר פריער פאר אלץ, מוז ער באביסן נאכן תענית.

אז ער האט געענדיקט דאוונען מנחה ומעריב, האט ער, אויף די שפיץ פינגער, זיך אויסגעזוכט פון די קוישלעך, וועלכע זיין ווייב האט געשלעפט: ברויט, און די ווארעם־פלאש מיט א ביסל מילך; און א הארט איי האט ער אויך דארט געפונען. ער האט דאס אלץ אויסגע־סדרט אויף א בענקל, ידען דער גאנצער טיש איז געווען פארנומען מיט דעם טריפה עסן, אויף וועלכן ער האט אפילו קוקן נישט געוואלט... ער האט זיך געוואשן צו שאו ידיכם, און האט אנגעביסן נאכן לאנגען שווערן תענית.

לאהלע איז עפעס נישט געשלאפן רואיק... עפעס איז איר שלאפן נישט נעפעלן געווארן... א מעוברתע יידענע אויף דער צייט...

ווער קען וויסן... משה האָט די ספקות, די בייזע געדאַנקען, פון זיך פאַר־טריבן מיטן בענטשן, דערנאָך האָט ער זיך אויסגעזוכט פון פּליצע־זאַק אַרויס, אַ תהלימל, און שטיל, און מיט אַ טרויעריקן נגון, האָט ער געזאָגט תהלים...

אַרום צען אַזייגער, האָט אַ שטאַרקער ווייטיק אין דעם גאַנצן אונ־טערשטן טייל פון איר קערפּער, לאהלען פון שלאָף אויפגעוועקט... דער ווייטיק איז געווען דער זעלבער וואָס פריער, נאָר פיל שטאַרקער, פיל געוואַלטיקער... זי איז מיט איינמאָל עפּעס אַזוי פול געוואָרן... פיל פולער, ווי זי איז געווען ביז איצט... אַלץ אין איר, אין איר אינגעווייד, האָט זיך געריסן, ווי עס וואָלט געוואָלט אויפּפּלאַצן... לאהלע האָט שוין איצט גענוי דעריקענט, אַז דאָס איז אַ „ווײ", אַז זי גייט צו קינד... אָבער, גלייך איז דער ווייטיק פאַרשוואונדן, און זי איז צוריק געווען די זעלבע, וואָס פריער, נאָר זער אָפּגעמאַטערט...

זי האָט זיך אַרומגעקוקט: אין אַ ווינקל ביי דער שפּיגל־שאַנק, איז געזיצן משה, און געזאָגט תהלים... אין אירע נאָז־לעכער איז איר פאַר־קראָכן עפּעס אַ פרעמדער ריח פון נישט־יידישע עסנס, אַזאַ מין ריח ווי מען פילט, דורכגייענדיק פאַר דער טיר פון גויעשקע רעסטאָראַנען... דער ריח האָט גערייצט איר פאַרטרוקנטן גומען, אירע לערע קישקעס... זי האָט זיך דערמאָנט, אַז איר מאַן האָט היינט געפאַסט אַ תענית... אַז זי אַליין האָט היינט אויך קנאַפּ וואָס געגעסן... אַז זיי געפינען זיך אויף דער סאַמער גרענעץ... אַז נאָך היינט דאַרף קומען אַ „שוואַר־צער" און מען וועט נאָך היינט דאַרפן אַריבערשוואַרצן די גרענעץ... אַז מען וועט ווערט זיין ביי זיין ליבן נאָמען, וועט מען נאָך היינט געהאָלפן ווערן...

און דאָ איז זי אין אַזאַ לאַגע... נישט דאָ וואָס צו רעדן, דאָס זענען אָן שום ספק „ווייען"... דאָס איז דאָך ביי איר, געלויבט דער אויי־בערשטער, נישט דאָס ערשטע מאָל... דאָסמאָל האָט זי זיך באַשטימט פאַררעכנט...

— ווי שפּעט איז, משהלע? — האָט לאהלע געפרעגט.

— שוין באַלד צען אַזייגער — האָט משה געענטפערט, נישט אוועקנעמענדיק די אויגן פון אַפּע:עם תהלימל, וועלכעס ער האָט גע־האַלטן אין דער האַנט — וואָלסט שוין געדאַרפט, לאהשי, אויפשטיין, עפּעס איבערכאַפּן, און זיך גרייטן אין וועג...

— און דו, האָסט דו שוין באַבימן?

— יאָ.

— וואָס האָסט דו געגעסן?

— וואָס איך האָב געפונען.

— האָסט דו כאָטש געטרונקען אַ גלאָז מילך?

— יאָ.

— און וואָס איז דאָס עפּעס פאַר אַן עסן, וואָס עס שטייט דאָ אויפן טיש?

— די בעל־הביתטע האָט אַרויפגעברענגט.

— האָסט דו נישט געקענט זאָגן, אַז מיר עסן דאָס נישט?

— איך בין גראָד געשטאַנען שמונה־עשרי...

— נו, און וואָס וועט דערמיט איצט ווערן?

— וואָס זאָל ווערן? גאָרנישט.

— „גאָרנישט" — האָט לאהלע איבערגעחזרט משהס ענטפער. — ווייסט וויפל אַזאַ סעודה, פאַר צוויי אירע איז מחויב היינטיקע צייטן צו באַטרעפן?

— איך שטעל מיר פאָר, אַ סך געלט...

— אַז דו האָסט שוין געהאַט אָפּגעדאַוונט, טאָ פאַרוואָס ביזט דו נישט אַראָפּגעגאַנגען עס איר צוריקגעבן?

— וואָס רעדסט דו, לאהשי, עס איז דאָך איר פּרנסה!...

— נו, וואָס וועסט דו דערמיט טון?

— דער שגץ, דער „שוואַרצער", וועט קומען, וועט מען אים דאָס

געבן אויפצועסן... ווייסט נישט, אַן עשו, וועט זיך גוט אָנעסן, וועט ער זיין בעסער געשטימט...

לאהלע האָט שוין מער נישט געזוכט אויף דעם עסן קיין תחבולות, נאָר זי האָט כסדר באַדויערנדיק איבערגעחזרט:

— מי יודע, וויפיל זיי וועלן דאָס רעכענען?

זי האָט אַריבערגעקוקט איבערן קאַפּנזייט פון בעט, און זעענדיק די רויטע בלוטיקע פּאַרציעס פלייש, און די שפּאַרע שטיקער שווייצער־קעז, האָט זי צוגעגעבן:

— עס איז דאָך אַלץ ראַציאָנירטע זאַכן... שוואַרצער האַנדל...

— טו זיך אָן, לאהשי — האָט משה געזאָגט. — די צייט שטייט נישט...

זי האָט געפּרוּווט אַראָפּגיין פון בעט:

— איך וועל מוזן גיין אין די שטעק־שיך... אוממעגלעך אַרויפצוקריגן אַ פּאָר שיך אויף די פיס.

לאהלע האָט אויסגערוקט די „טריפה־סעודה" אין אַ ווינקל פון טישל, האָט דאָס אַלץ איבערגעדעקט מיט אַ האָטעל־האַנטעכל, און האָט זיך געזעצט ביי דעם פריי־געוואָרענעם שטיקל טיש, עפּעס איבערכאַפּן... אַ שטאַרקער וויימיק, אַ פיל שטאַרקערער ווי פריער, האָט זי אָנגעכאַפּט; דער ביסן ברויט איז איר שטעקן געבליבן אין האַלדז:

— ווי איז מיר — האָט זי געזאָגט מיט אַ שטילן געדעמפטן שלוכץ. — איך ביי שוין באַשטימט צו קינד!... וואָס טוט מען?... וואָס הויבט מען אָן צו טון?...

משה ראַבינאָוויטש איז טויט בלאַס געוואָרן:

— וואָס רעדסטו דו, לאהשי?

די ליפּן האָבן ביי אים געציטערט, און ער האָט פאַרמאַכט דאָס תהלימל.

— יאָ, מיין מאַן — האָט זיך לאהלע געווישט דעם שוויים פון פּנים. — מיר האָבן זיך דאָס מאָל, דוכט זיך, שוין פאַררעכנט...

אָבער גלייך האָט דער ווייטיק נאָכגעלאָזן, און זי האָט זיך שוין ווידער געפּילט די זעלבע, וואָס פריער.

משה ראַבינאָוויטש האָט אַרומגעשפּרייזט הין און צוריק איבערן צימער, ער האָט זיך פּלוצעם אָפּגעשטעלט, און אַ זאָג געטון :

— הער אויס, לאָהשי: לאָמיר זיין צוגעגרייט... לאָמיר זיך קלאָר מאַכן: לאָמיר אָננעמען, אַז דו ביזט שוין טאַקע אויף דער צייט... דאַרף מען אוודאי נישט פאַרלירן דעם קאָפּ... איך האָב דאָ אַכטונג געגעבן; די גאַנצע צייט, וואָס דו ביזט געשלאָפן, האָסט דו אויך שוין געהאַט קליינע „ווייען״... נאָר מחמת דו ביזט געווען זער מיד, אויסגעמאַטערט פון שווערן, ווייטן וועג, האָבן די קליינע „ווייען״ נישט געהאַט דעם כוח דיך פון שלאָף איבערצואוועקן... אָבער נישט דאָס בין איך אויסן דיר צו זאָגן. איך וויל דיר זאָגן, אַז פון איין „ווי״ ביז צום אַנדערן, געדויערט ביי דיר איצט, לפי־ערך, אַ האַלבע שעה... איצט איז דער זייגער האַלב עלף. דער שגץ וועט, מיט גאָטס הילף קומען עלף אַזייגער. מיר געפינען זיך שוין איצט, ברוך השם אויף דער סאַמער גרענעץ... איך וועל דעם „שוואַרצער״ חוץ דעם אָפּגעשמועסטן פּרייז, אויך געבן אַ שיינעם טרינקגעלט, פאַרשטייסט דו מיך, אַז מען קומט דאָרט אַריבער, זענען אונדזערע פראַנקען סיי ווי גאָרנישט ווערט... מען נעמט סיי ווי ביי דיר אַלץ צו... און איך וועל אים, פאַרשטייסט דו מיך, בעטן, אַז ער זאָל אונדז, אויב מעגלעך, פירן דורך עפּעס אַ נעענטערן וועג... דען צוריקגעשמועסט : אין דער היים גייט מען דאָך אויך ערשט אין שפּיטאָל אַריין ווען מען קריגט שוין די „ווייען״... אָדער, אַז מען האַלט ביי געלעגן ווערן ביי זיך אין דער היים, — האָט ער גענומען אויספּשטלען מיט אַ שטילן גמרא־ניגון — ווען לויפט מען נאָך דער הייבאַם?... בעת די געווינערין האָט שוין די „ווייען״... איז דעריבער דערווייל, חלילה־וחס, נישט דאָ קיין שום סכנה... דען, אַז מיר וועלן נאָר, פאַרשטייסט דו מיך, מיט גאָטס הילף, בשלום האָבן איבערגעקומען, איך מיין, אַז מיר וועלן נאָר, מיט

השם יתברכם הילף, האָבן אריבערגעגאַנגען די גרענעץ, ווער שוין אוודאי, מיט גאָטס הילף, נישט זיין פאַרוואָס זיך צו שרעקן... וועלן מיר דאָך שוין עפּעס זיין אין דער שווייץ!... ווער מען דיך שוין דאָרטן, מיטן אויבערשטנס הילף, אריינגעבן ערגעץ אין אַ שפּיטאָל, אָדער אין אַ קליניק, אָדער צו אַן אַקושערקע... פאָלג מיך, לאהשי, שטאַרק זיך, ווי גאָט איז דיר ליב, גרייט דיך אין וועג אַריין... וועסט זען, גאָט וועט העלפן...

— עס איז מיר שוין איצט ווידער גאָרנישט — האָט זי געזאָגט מיט אַ שמייכל, און גענומען זיך גרייטן אין וועג.

זי איז געווען שטאָלץ אויף איר מאַנס שכל הישר: „וואו תורה, דאָ איז חכמה" — האָט זי געטראַכט. — עס איז דען נישט אַקוראַט ווי ער האָט דאָ אויסגערעכנט?... וואָרען? מען האָט דען אַ ברירה?... דאָ געלעגן ווערן?... באַהיט און באַשירעמט זאָל מען ווערן... אַז גאָט זאָל שומר ומציל זיין... בעסער נישט צו טראַכטן דערפון...

משה ראַבינאָוויטש האָט נערוועאיש ארומגעשפּרייזט איבערן צימער. ער האָט אַלע פּאָר מינוט אַ קוק געטון, דאָ אויפן זייגער, און דאָ זיין ווייב אין פּנים אַריין, צו זען וואָס פאַראַ מינע זי מאַכט.

איטלעכעס מאָל, ווען לאהלע האָט דערפילט אויף זיך איר מאַנס בליק, האָט זי אַ שמייכל געטון, ווי כדי צו ווייזן, אַז עס איז איר גאָר נישט, אַז זי איז גרייט צו גיין...

דערווייל האָט דער זייגער זיך גערוקט, און מען זעט נישט קיין שגיץ, און מען הערט נישט קיין שגיץ... „דאָס וואָלט געווען אַן אומגליק חלילה... ער וועט זיכער קומען"...

משה איז צוגעגאַנגען צום פענצטער, ער האָט אָוועקגעשאָרצט אַ שטיקל פאָרהאַנג, און אַרויסגעקוקט אין דרויסן: עס איז געווען וימש חושך... טאַקע עפּעס אַ מין חושך מצרימה... „עס איז סוף חודש... און, דוכט זיך, אַז עס רעגנט אויך... יאָ, עס רעגנט!... גאָר גוט, אַזאַ נאַכט, איז קיין עין הרע, ווי אָפּגעמאָסטן, צו גנבענען אַ גרענעץ"...

לאהלע איז ארויסגעגאנגען אין קארידארל, האט זיך דארטן געזוימט א פאר מינוט, וועלכע האבן ביי משהן אויסגעזען אן אייביקייט. ער איז אוועק פון פענצטער, פון דער דרויסנדיקער חשכות, און האט צוריק גענומען ארומשפרייזן הין און צוריק איבערן צימער... ער האט גערויכערט פאפיראסן, איינעם נאכן אנדערן, און האט זיך, אלע וויילע פארקליבן מיט א האנט פינגער צו דער נאקעטער גאמבע... געוואלט זיך אננעמען ביי דער באָרד, ווי ביי א הארבער סוגיה... נישט דא דא קיין באָרד!... „עס וועט איצטער א שיינע פאר חדשים געדויערן, ביז עס וועט צוריק אנוואקסן אזא באָרד ווי פריער... ניין, עס איז נישט געדריגגען, אז עס מוז געדויערן אזוי לאנג... דארט, איז נישט דא מער פאר וועמען מורא צו האבן... דארטן שטערט מען נישט צו היטן יידישקייט... עס זענען אפילו דא פרומע יידן אין דער שווייץ... יעקישע יידן... אשכנזים... ראפאפארט האט געשריבן: מען איז אין יידישע לאגערן... מען עסט כשר... שחיטה, איז דאך אין דער שווייץ פארווערט... שוין פון לאנג... נאך פאר היטלערן... מוזן אוודאי אויך זיין רשעים, די שווייצער"... און וואס וועט פארט זיין?... מען זעט נישט קיין שניי, און מען הערט נישט קיין שניי? עשו, האט זיך מסתמא געלייגט שלאפן, און פארגעסן צו קומען... ווער ווייסט, וואס פארא עגמת־נפשן עס איז אונדז נאך באשערט... און לאהלע איז ארויסגעגאנגען, און זי קומט נישט אריין...

לאהלע איז אריינגעקומען טויט בלאס:

— זכות־אבות זאלן מיר ביישטיין! — האט זי זיך געבראכן די הענט...

— וואס נעמסט דו זיך אזוי איבער?... דו מאכסט דאך דיר נאך ערגער... מיט די עגמת־נפשן, איילסט דו דאך נאך צו... האסט דו ווידער געהאט א „וויי"?

— אוי, — האט לאהלע געקנאקט די פינגער פון די הענט. — איך האב שוין געהאט די אמתע סמנים, ווײַ איז מיר נעבעך...

— וואָס רעדסט דו, לאהלע ?...

— דאָס, וואָס דו הערסט...

— גאָט זאָל אונדז זיין אין דער הילף!... — האָט משה פּאַרצווייפלט אַ פּאַטש געטון איין האַנט אין דער אַנדערער, און איז צו צו דער שפּיגל־שאַנק, וואו עס איז געלעגן דער פּלייצע־זאַק מיט דער ספר־תורה, און ער האָט זי צעעפנט, ווי מען עפנט אַן ארון־קודש:

— נאָר דו, גאָטעניו, קענסט אונדז העלפן!...

לאהלע האָט זיך אָוועקגעזעצט אויפן ברעג פון בעט, און האָט זיך געוויגט ווי אַן אומרו פון אַ זייגער.

פּלוצעם, האָבן זיך דערהערט טריט אויף די שטיגן. די טריט דער־נעענטערן זיך. דאָס מוז ער זיין. מען קלאַפּט אין טיר. דאָס איז ער...

— אריין! — האָט משה אויסגערופן, און דער בטחון איז ביי אים געשטאַרקט געוואָרן.

אַ שגץ, אפשר פון זעכצן, זיבצן יאָר, איז אריינגעקומען, אָנגעטון אין אַ שוואַרצן גומענעם רעגן־מאַנטל, און אַ זאַק, ווי אַ שקאַרמוץ, האָט ער געטראָגן אויפן קאָפּ... נאָך אים, זענען גלייך אָנגעקומען: די דיקע בעל־הביתטע, און דער הויכער פּויער:

— איר זענט גרייט? — האָט דער שגץ געשריגן אויפן קול, ווי מען שרייט געווייגטלעך צו מענטשן, וועלכע פאַרשטייען נישט די שפּראַך, וואָס מען רעדט צו זיי.

— מיר זענען גרייט! — האָבן ביידע מיט איינמאָל אויסגערופן.

די גויים האָבן זיך איבערגעקוקט, האָבן זיך געוואונדערט, וואָס די „פּרעמדע“, נישט נאָר זיי פאַרשטייען, וואָס מען רעדט צו זיי, נאָר זיי קענען אפילו ענטפערן אויך.

— וואָס? — האָט זיך די בעל־הביתטע געחדושט — איר האָט נישט געגעסן?... עס האָט אייך נישט געשמעקט?...

— איר פאַרשטייט, מאַדאַם, — האָט לאהלע, אַנטוענדיק זיך

דעם מאַנטל, געזאָגט — מיר זענען ריטועלע... אַפילו שטרענג ריטוע־לע... מיין מאַן איז אַ ראַבינער...

אַה?!... — האָבן אַלע דריי פאַרחדושט אויסגערופן, ווי זיי וואָלטן זאָגן: „אַבי מיר האָבן געמיינט, אַז ער איז אַ משוגענער"...

— נו, עסט איר נישט?... — האָט זיך דער יינגער שגיץ געוואונ־דערט.

— מיר עסן יאָ, — האָט לאַהלע אויסגעטייטשט — נאָר בלויז דאָס, וואָס איז אונדז דערלויבט... דאָס, וואָס מיר קאָכן אַליין...

— איך לעבט אויף אַ דיעטע, — האָט דער שגיץ געמיינט, אַז ער פאַרשטייט שוין... לאַהלע האָט איינגעזעען, אַז עס איז אַן עבירה זיי ווייטער אויסצוטייטשן.

— דאָס קאָסט טייער היינט, — האָט די דיקע בעל־הביתטע גע־זאָגט — אַ שאָד ארויסצוואַרפן.

— דער יינגערמאַן וועט עס אויפעסן — האָט משה זיך אַריינ־געמישט, כדי פּטור צו ווערן דעם שמועס וועגן דעם ענין אכילה. — איך וועל באַצאָלן.

— איך בין נישט אַזוי אויסגעהונגערט, — האָט דער זאַק אויפן קאָפּ געזאָגט מיט אַ מויל געזונטע ווייסע ציין — אַז איך זאָל זיך איצט אוועקזעצן עסן אַ קאַלטן נאַכט־עסן... קומט ליבער וואָס גיכער, וועל איך פריער אַהיימקומען זיך לייגן שלאָפן.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, — האָט משה געפרעגט — עס גע־דויערט לאַנג, דאָס „אַריבערגיין?"...

— פאַר מיר, — האָט דער שגיץ געענטפערט — איז דאָס אַן ענין פון אַן אנדערטהאַלבן שעה, פאַר אייך, אַן ערך די העלפט... איך דאַרף דאָך נאָך צוריקגיין אויך. איר גיט אייך אָפּ אַ חשבון?...

— הערט מיך אויס, יונגערמאַן, — האָט משה געזאָגט — איר קריגט ביי מיר אַ גאַנצן טויזנטער טרינק־געלט, און פירט אונדז, אויב מעגלעך, דורך נאָך אַ קירצערן וועג.

— איך בין שוין אויף דער צייט, — האָט לאהלע, זיך וואנדערנדיק צו דער גויע, פאַרענדיקט איר מאַנס געדאַנק — שוין די לעצטע מינוט... איך האָב מורא...

און זי האָט דער פויערטע איינגערוימט עפּעס אַ סוד אויפן אויער.

— מיין גאָט! — האָט די פויערטע, מיט אַ האַנט אָפּגעהאַרעוועטע פינגער, זיך אָנגעכאַפּט ביי אַ באַק — אַזוי ווייט האַלט עס שוין?... פאַרוואָס האָט איר אַזוי לאַנג געוואַרט?...

— פאַרגעסט נישט, מאַדאַם, — האָט לאהלע פאַרענטפערט — מיר קומען פון בעלגיע... נישט אַזוי לייכט געווען פאַר אונדז זיך אַרויסצוקריגן...

— פיר זיי אפשר איבערן וואַסער? — האָט דער פויער, אַרויסנעמענדיק די ליולקע פון מויל, פאַרגעלייגט.

— איך קאָן באַשטיין — האָט דער שנײַדער געענטפערט.

— עס איז אַ טיף וואַסער? אַ גרויס וואַסער? — האָט משה זיך נאָכגעפרעגט.

— ביז איבער די קניען — האָט דער פויער געענטפערט — אָבער דערפאַר, אין איין פערטל שעה, זענט איר אין דער שווייץ.

— דאָס וואָלט זער גוט געווען — האָט משה, מיט באַרויערן געזאָגט. — נאָר מיין פרוי האָט געשוואָלענע פיס, און איך האָב מורא, אַז דאָס קען איר נאָך שאַטן...

— אָ, ניין! — האָט זיך די פויערטע אַריינגעמישט מיט אַזאַ קאַטעגאָרישן טאָן, גלייך זי וואָלט זיך געזען געצוואונגען צו שיצן די אָרעמע, שוואַנגערע פרוי פון די מענער. — מיט געשוואָלענע פיס קאָן מען זי נישט פירן איבער וואַסערן... גיי בעסער מיט איר מיטן גלייכן וועג... עס מאַכט נישט אויס, וועט געדויערן נאָך אַ האַלבע שעה...

— אַזוי ווי איר קומט נאָר אַריבער — האָט דער שנײַדער, קוקנדיק אויף לאהלעס פאַרריסענעם מאַנטל, געזאָגט — נעמען אייך די שווייי-

צער צו, און זיי וועלן אייך גלייך אריבערפירן אין גענפער שפיטאָל... איר — האָט ער זיך גשוועגדעט צו משהן — וועט בלייבן אין לאַגער... עס וועט אייך דאַרפן זיין גאַנץ גוט... די שווייצער זענען נישט ווי די „באָשעס"...

מאַן און ווייב האָבן זיך ביידע אָנגעקוקט, האָבן שטום, אַן אויגנ־בליק, זיך אַן עצה געהאַלטן, און האָבן באַשלאָסן: „גיין"...

— מיר גייען! — האָט משה ראַבינאָוויטש דער ערשטער געזאָגט דעצידירט, און ער האָט אויף זיך אָנגעהאָנגען דעם פּלייצע־זאַק.

— מאַ לאָמיר נישט פאַרלירן קיין צייט. — האָט די בעל־הביתטע דערלאַנגט אַ געשריבענע רעכענונג, וועלכע משה האָט באַצאָלט, מיט אַ שיינעם טרינק־געלט, אלס צולאַג.

— קום. — האָט לאַהלע זיך אויסגעגלייכט אַ צופרידענע, וואָס זי פילט איצט נישט קיין שום ווייטיק.

די פויערטע, ווייזט אויס, אַ צופרידענע פון פּדיון, האָט קאָמאַנ־דעווועט :

— דו, אַנדרע, נעם די צוויי וואַליזעס פון מ'סיע. און דער מ'סיע וועט טראָגן די צוויי קוישלעך; די מאַדאַם דאַרף גאַרנישט שלעפּן... זי שלעפּט שוין נעבעך גענוג, די אָרעמע פרוי...

זיי האָבן זיך געזעגנט :

— אַדיע! — האָט געזאָגט דער פויער, דריקנדיק דעם „ראַבינער" די האַנט — איר דאַרפט נאָר, דער עיקר, זיך פאַרהאַלטן שטיל, רו־איק. איר דאַרפט נאָכניין אַ פּופּציק טריט ווייט פון מיין יינגל.

דער שנײַ איז אַראָפּ מיט די צוויי וואַליזעס, און משה ראַבינאָ־וויטש, מיט זיין פרוי לאַהלע, האָבן פאַרלאָזן דאָס לעצטע הויז, וואָס איז געשטאַנען אויף פראַנצויזישער ערד...

*

אַז זיי זענען אַראָפּגעקומען אונטן, זענען די צוויי וואַליזעס גע־שטאַנען אויף דער וועראַנדע, און דער שנײַ איז נישט געווען.

דער פויער האָט אויסגעטייטשט:

— מיין יינגל איז געלאָפן אַ קוק טון אויפן שאָסיי, צו זעען, אויב דער וועג איז פריי... ער וועט אוודאי באַלד צוריקקומען. יאָ, — האָט דער פויער, נאָך אַ מינוט שווייגן, פּלוצעם אַ זאָג געטון אין דער פינצטערניש אריין — הם... טאָמער מאַכט זיך, אַז עס געלונגט נישט... איר פאַלט אריין צו די „באַשעס"...

לאָהן און משהן איז אַ שוידער אדורך דורך זייערע לייבער, דער פויער האָט אָן שום רחמנות ווייטער גערעדט:

— זאָלט איר איין זאַך געדענקען: נישט אונדז אויסגעבן!... זיי וועלן אייך פייניקן, וועלן דווקא וועלן וויסן ווער עס האָט אייך געפירט... ווער עס האָט אייך געוויזן דעם וועג... ביי וועמען איר זענט דאָ איינגעשטאַנען... נאָר נישט זאָגן!... איר פארשטייט? אייך וועט איר שוין סיי ווי נישט קענען פארבעסערן... פאַר אונדז, זער שלעכט מאַכן אויסער דעם, וואָלט איר אויך זער שלעכט געמאַכט פאַר אייערע אייגענע גלויבנס־ברידער, דען מיר האָבן שוין פיל פון אייך געראַטעוועט, און יעדן טאָג קומען צו אונדז אַנדערע, און בעטן אונדז, אַז מיר זאָלן זיי זייערע לעבנס ראַטעווען...

— איר קענט דערויף רעכענען! — האָט אים משה ראַבינאָוויטש פייערלעך צוגעזאָגט, און האָט דערביי אין זינען געהאַט: „די שעה זאָל נישט איבערשעהען"...

— נו, הער שוין אויף מיט דיין דרשה! — האָט זיך די בעל־הביתטע אריינגעמישט — אַלע קומען אָן, וועלן זיי אויך אָנקומען!... דאַרפסט זיי נישט אָנמאַכן קיין עגמת־נפש; אַנדערע גייט שוין. אַדיע...

אַ שוואַרצער שטן, מיט אַ שפּיציקן שקאַרמוץ אויפן קאָפּ איז אָנגעקומען, האָט, אָן איין וואָרט אויסצורעדן, גענומען די צוויי וואַליזעס, און איז צוריקגעגאַנגען...

— אַדיע! — האָט דער פויער געזאָגט שטיל — גייט אים נאָך...

— גיי דו פּאָרויס, — האָט משה געזאָגט צו זיין פרוי.

זיי זענען ארויס, און גלייך האָבן זיי זיך צוריק געפונען אויף דעם זעלבן שאָסיי, מיט וועלכן זיי זענען דאָ, מיט אַ פּאָר שעה צוריק, אָנ־געקומען... זיי זענען ווידער פאַרבייגעגאַנגען פאַר דעם שילדל: „האָטעל שווייץ", וואָס האָט איצט, אויף די צוויי דרענגער אויסגעזען ווי אַ סטראַשידלע אין פעלד...

אויפן שאָסיי איז געווען פיל ליכטיקער ווי צווישן די בוימער, כאָטש אַ שוואַרצער הימל איז געהאַנגען גאַנץ נידעריק, און האָט צו־געדעקט אַלץ, וואָס געפינט זיך נאָר אויף גאָטס וועלט.

פון ערגעץ ווייט האָט זיך דערטראָגן אַ סאָפּען פון אַ לאָקאָמאָטיוו. אַ רויטע ליכט, ווי פון אַ שרפה, האָט זיך געצייכנט ווייט אויפן הימל, איז, ווי אַ ראַקעטע, געלאָפן פאַרויס איבער דעם ריטמישן געקלאַפּ פון דער מאַשין, און אַ בעזעם, פון פייערדיקע ריטער, האָט געקערט דעם שוואַרצן הימל, און אַלץ איז ווידער צוריק פאַרשוואונדן...

לאהלען האָט געגומען אַ „ווײַ". זי האָט זיך באַמיט נישט צו שריי־ען, אָבער אָפּשטעלן אַביסל, האָט זי זיך געמוזט... משה האָט זיך דער־שראָקן:

— קענסט נישט גיין ?

— יאָ.

און זיי זענען ווייטער געגאַנגען.

אָפּגעגאַנגען אַביסל, איז דער שנײַ מיט די צוויי וואַליזעס געשטאַ־נען, און האָט אויף זיי געוואַרט. אַז זיי זענען צו אים צוגעקומען, האָט אַנדרע צו זיי שטיל געשיפּעט:

— גייט מיר נאָך...

זיי זענען שטום נאָכגעגאַנגען. זענען אַרויף אויף אַ לאָנקע, אָן שום וועג... אַרום און איז געווען זער שטיל. אַ דריבנע רעגנדל האָט אָן אויפהער געקאַפּעט, האָט נאַס געמאַכט דאָס פּנים, די הענט, און פון משהס בערעטל איז אַראָפּגערונען אין זיין געבויגענעם קאַרק אַריין, אַ גריזשענדיקע נאַסקייט... די ערד מיטן גראָז זענען געווען

ווייך אונטער זייערע פיס; און אָנגערעגנטע וואַסערלעך האָבן גע־פליעסקעט אונטער זייערע טריט.

זיי זענען געגאַנגען שווייגנדיק, האָבן גאָרנישט געפרעגט, נישט איינער דעם אַנדערן, נישט דעם שנײַ, דעם „שוואַרצער“, און אפילו נישט זיך אַליין... זיי האָבן גאָרנישט געטראַכט, נאָר זענען געגאַנגען... געשוויגן און געגאַנגען...

מיט אַלע זייערע חושים, האָבן ביידע, אָן שום איבעררייס, נאָכ־געקוקט דעם שוואַרצן שאָטן, וועלכער איז געגאַנגען פאָרויס, און האָט אין דער פינצטערניש, מיט די צוויי וואַליזעס אין די הענט, אויסגע־זען ווי אַ שוואַרצער גייענדיקער צלם... „נאָר נישט פאַרלירן אים פון אויג... נאָר נישט פאַרבלאָנדזשען“...

זיי אַקעגן, איז אָנגעקומען אַ שוואַרצע, געדיכטע פינצטערניש, אַ חושך... דער שאָטן, דער שוואַרצער גייענדיקער צלם, איז עפּעס אין דער שוואַרצער פֿוירהאַנג פאַרשוואונדן... עס האָט אויסגעזען, ווי דער חושך וואָלט אים פּלוצעם איינגעשלונגען... מען מוז אים נאָכגיין!... דער חושך, איז אַ וואַלד... דער חושך האָט לעבער, ריסן, שפּאַלטן... עס לויכט דורך זיי אַדורך אַ שוואַרצע פינצטערע נאַכט... אין איינעם פון די ריסן איז געשטאַנען אַנדרע מיט די צוויי וואַליזעס אין די הענט, און האָט אויף זיי געוואַרט:

— עס גייט? — האָט ער שטיל געפרעגט.

— עס גייט — האָט משה געענטפערט.

לאהלע האָט נישט געקענט ענטפערן: אַ „וויי“ האָט זי ווידער גענומען. עס האָט איר, אין אירע קריזשעס, ווי מיט מעסערס גע־שניטן; און זי איז געווען צופרידן, וואָס זי קען אויסנוצן די געלעגנ־הייט, און זיך אויף אַ רגע אָפּשטעלן... זאָגן, האָט זי גאָרנישט גע־וואָלט... קרעכצן, שרייען, — האָט זי זיך מיט אַלע כוחות איינגע־האַלטן. זי האָט געוואוסט, אַז איצט מוז זי זיין שטאַרק, אַז איצט, איז טאַקע ווי ביי אַ געווינערן: דער „שמידוויי“...

— קומט! — האָט אַנדרע באַפוילן.

משה ראַבינאָוויטש און זיין ווייב לאה, האָבן נישט געקענט גיין מיט דער זעלביקער גיכקייט ווי אַנדרע. אונטער אַנדרעס פיס, אונטער זיינע זיכערע טריט, האָבן געקנאַקט שישקעס, האָבן זיך געבראָכן צווייגלעך, — און אונטער משהס און לאהס פיס האָבן זיך געפּלאָנ־טערט שטיינער און קזשאַקעס... פּאַקריוועס האָט דורך די דינע זאָקן, ווי פייער געברענט לאהס געשוואָלענע פיס... און זיי האָבן זיך אַלע ווײַלע פאַרהאַטשעט: דאָ ביי אַ צווייג, דאָ ביי אַ שטיין, און האָבן זיך יעדעס מאָל שיעור נישט, רחמנא־לצלן, די פיס אויסגעדרייט... און דערצו נאָך, זינט מען איז אַריין דאָ, אין אָט דעם וואַלד, האָט זי, לאה, אים, משהן געמוזט נאָר פירן... ער האָט עפּעס גאָר אינגאַנצן נישט געזען, וואו ער גייט, און ער האָט זיך אַלע מינוט אין אַ בוים אָנגעשטויסן... אָבער דאָס זענען געווען אַלץ אַזעלכע נאַרישקייטן, וועגן וועלכע עס האָט זיך אפילו איצט טראַכטן נישט געלוינט.

די „ווייען" זענען איצט שוין אונטערגעקומען אַלץ אָפּטער. אַלץ אָפּטער האָט זיך לאהלע געמוזט אָפּשטעלן.

אַנדרע איז ווידער געשטאַנען; אויף דער ערד זענען געשטאַנען די צוויי וואַליזעס.

— דאָ, — האָט אַנדרע שטיל און זער גיך געשעפּטשעט — וועל איך אייך לאָזן... איר דאַרפט נאָר אַריבערקריכן אָט דעם טאָל, איר דראַפּעט אייך אַרויף אויף דעם בערגל, זענט איר שוין אין דער שווייץ... אַביסל ווייטער איז די שווייצערישע גרענעץ־וואַך... גיכער, איילט אייך!...

— אָבער, ווי אַזוי... מיטן געפּעק... אַ פרוי אין אַזעלכע אומ־שטאַנדן?... — האָבן זיי געוואָלט מאָנען יושר. — אָבער, עס איז שוין נישט געווען מיט וועמען צו רעדן. זיי האָבן אפילו נישט באַוויזן צו זען וואוהין אַנדרע איז פאַרשוואונדן. ממש, די נאַכט האָט אים איינ־געשלונגען.

לאה האָט שטום אַרויסגענומען משהן פון די הענט די קוישלעך, און משה האָט אויפגעהויבן די צוויי וואַליזעס:

— האַלט דיך אָן אין מיין פּלייצע־זאַק — האָט משה שטיל גע־שעפּטשעט.

— איך האַלט דאָך די קוישלעך — האָט לאה געענטפערט.

— וואָס האָסט דו דאָרט אין די קוישלעך? — האָט משה געפרעגט.

— עסנוואַרג... און אַ פּאָר אַנדערע קלייניקייטן.

— מער גאָרנישט?

— ניין.

— לאָז שטיין די קוישן — האָט משה געפּסקנט מיט אַזאַ טאָן, וועלכן מען קען נישט אָפּפרעגן.

לאה האָט געפאָלגט.

— האַלט זיך אָן אין מיין פּלייצע־זאַק — האָט משה נאָכאַמאָל זיין פרוי געצהט.

בעת זי האָט דערפילט אין איר האַנט אַן עץ־חיים, איז ביי איר אויסגעקומען, אַז נישט כדי גלאַט זיך אָנצוהאַלטן, אַז זי זאָל נישט פאַלן, האָט איר איר מאַן געצהט דעם פּלייצע־זאַק אָנצונעמען... נאָר, אַז דאָס האָט אַ פיל טיפערן זינען... און אַן אומגליקלעכע, נאָכן אַנט־רונען ווערן פון שנץ, האָט זי זיך געפילט איצט געשיצט דורך אַ פיל העכערע קראַפט... און זי האָט דעם עץ־חיים פון דער האַנט נישט אָפּגעלאָזן.

זיי זענען אַראָפּגעקראָכן אין טאָל. דאָרטן איז געווען שטיל, נאָך שטילער ווי אין דער הויך. קיין ווינטל, קיין שאָרך, קיין בלעטעלע פון אַ בוים האָט זיך אַ ריר געטון. בלויז די נאַסקייט האָט שטאַרקער גע־פליעסקעט אונטער די פיס. פאַר זייערע פּנימער איז איצט געשטאַנען אַ פינצטערער באַרג, וועלכער האָט, אין דער פינצטערקייט פון דער נאַכט אויסגעזען נאָך העכער ווי ער איז אין דער אמתן געווען.

משה האָט אַרויפגעשטופּט די וואַליזעס אויף דעם בערגל, און אונ־

טערנעשטופּט לאהן, אַז זי איז אַרויפגעקומען אין דער הויך, האָט לאה ווידער, מיט איין האַנט זיך אָנגעכאַפּט אין אַ צווייג, און האָט דער־לאַנגט משהן די אַנדערע האַנט, און אים אַרויפגעצויגן.

אין דער הויך איז שוין מער קיין וועלדל נישט געווען. אַ גלייכע ווייטע פינצטערניש איז געווען פאַר זיי אויסגעשפּרייט. עפּעס אַ זומפּיקע לאַנקע, אָן שום שפּור פון אַ וועג.

משה האָט גלייך, אָן איין רגע זיך אָפּצושטעלן, אָן דעם אָטעם צו כאַפּן, גענומען ווידער די צוויי ווּאַליזעס אין די הענט אַריין און אַז ער האָט שוין געוואָלט ווייטער גיין, איז ער אַ רגע שטיין געבליבן: „וואוהין?... רעכטס?... לינקס?... פאַרגעסן צו פרעגן... גלייך!“ — האָט ער פּלוצעם באַשלאָסן — „פאָרויס!“

זיי זענען איצט געגאַנגען מיט אַ ביסל זיכערע טריט ווי פריער. אין זייערע אויערן האָבן זיי פריילעך געקלונגען אַנדרעס לעצטע ווער־טער: „איר דראַפּעט אייך אַרויף אויף דעם בערגל, זענט איר אין דער שווייץ!“... „אַביסל ווייטער איז די שווייצערישע גרענעץ־וואַך“... „שווייץ... שווייץ... שווייץ... שווייצערישע גרענעץ־וואַך“... — האָבן ריטמיש אָפּגעקלאַפּט און אָפּגעפּליעסקעט זייערע מידע טריט. „שווייץ, שווייץ... מיר זענען גע־ראַ־טע־וועט!“...

●

פּלוצעם, האָט זיך לאהלע אָפּגעשטעלט. משה האָט נישט מער גע־הערט הינטער זיך אירע זיך נאָכשלעפּנדיקע טריט; דער פּלייצע־זאַק אויף די פּלייצעס איז אַביסל לייכטער געוואָרן.

— וואָס איז? — האָט משה געפרעגט.

— משה! — האָט לאהלע שטיל גערופן — איך קאָן שוין נישט מער!...

שטאַרק זיך, לאהלע, ווי גאָט איז דיר ליב, — האָט זיך משה ביי איר געבעטן — מיר זענען דאָך שוין אין דער שווייץ!...

— אוי, גאָטעניו! — האָט זיך ביי לאהלען, פון די טיפענישן פון

איר הארצן ארויסגעריסן א זיפץ, און זי האט זיך אליין דערשראקן פאר איר שלוכצנדיקן קול.

— שווייג, שטיל, ווי נאט איז דיר ליב... — האט זיך משה גע־ערנערט...

„אפנים, אז אויך ער איז, נאך אלעמען, נאך נישט אינגאנצן זי־כער, צי מיר זענען שוין מאקע אינדעראמתן אין דער שווייץ... גאט זאל זיך איבער אונדז דערבארעמען... זכות־אבות זאלן אונדז ביי־שטיין!" — האט לאהלע געטראכט.

דער „וויי" האט נאכגעלאזן.

— מען קען ווייטער גיין! — האט לאהלע שוואך געזאגט.

זיי זענען ווייטער געגאנגען. געטאפט די פינצטערניש פון דער נאכט. געזוכט עפעס א שטיקל וועג, א סטעזשקע, נישט דא... און מאד־נע געדאנקען, וועגן פארבלאנדזשענישן, וועגן פארפירענישן, רחמנא לצלן, זענען לאהלען געקומען אויף די געדאנקען, און זי האט זיך באַ־אומרואיקט:

— אבער מען זעט דאך נישט קיין סימן פון קיין ישוב?!... — האט לאהלע געשושקעט הינטער משהס פלייצע־זאק — וואס וועט זיין פון דעם גיין?... מען האט דאך געשמועסט דרייפערטל שעה... ווי שפעט קאן שוין איצט זיין? עס מוז דאך שוין זיין זער שפעט?... — האט זי איר מאן באווארפן מיט שטילע שעפטשענדיקע פראגן, אויף וועל־כע ער האט נישט געקענט געבן קיין ענטפער. ער האט נאר איצט גע־וואוסט איין זאך: גיין, גיין און גיין... נאר פארויס! וואס ווייטער פון די היטלעריסטישע רוצחים, וואס ווייטער, איז בעסער...

אבער לאהלע האט שוין מער נישט געקאנט גיין.

— איצט איז שוין פארפאלן! — האט לאהלע זיך אפגעשטעלט, און מיט א ציטערנדיקער שטים געזאגט — מער קאן איך שוין נישט... איך מוז זיך אביל אפרוען... שטעל אוועק די וואליזעס, וועל איך זיך אביסל זעצן.

און אַ זער טרויעריקער גערעדאַנק איז איר געקומען אין מוח: „אָט דאָ, אויף דעם נאַסן גראָז, וועט זי געבוירן דאָס קינד... מסתמא איז איר מזל אַזוי"...

— אפשר קענסט דו דאָך נאָך גיין געלאַסן? — האָט זיך משה ביי איר געבעטן.

— ניין, משה, איך קען נישט... און עס האָט נישט קיין צוועק אויך... — און זי האָט אַרויסגעזאָגט דעם געדאַנק, וועלכער האָט זיי ביידן געמאַטערט, און וועלכן יעדער פון זיי האָט מורא געהאַט פאַרן מויל צו ברענגען: — מיר בלאָנדזשען דאָך... און ווער ווייסט, אויב מיר גייען חלילה נישט צוריק קיין פראַנקרייך?...

משה האָט גיך אַוועקגעלייגט די צוויי וואַליזעס איינע נעבן דער אַנדערער, און האָט געהאָלפן זיין ווייב זיך אויף זיי אַנידערלייגן. און אַז לאהלע איז שוין געלעגן, האָט זיך אים אַרויסגעוויזן, אַז נישט לאהלע אַליין ליגט דאָ, נאָר די גאַנצע ביטערע לאַגע זייערע, אין וועל־כער זיי געפונען זיך, ליגט דאָ אויסגעלייגט פאַר זיינע פיס... און ער האָט נישט געוואוסט, וואָס אָנצוהויבן צו טון... ער האָט זיך גענומען ברעכן די פינגער פון די הענט; און דאָס קנאַקן פון די פינגער־גלידער האָט, אין דער פינצטערער לייזדיקייט, אָפּגעקנאַלט ווי ווייטע רעוואָל־ווער־שאָסן... און ער האָט שטיל, אין זיינע געדאַנקען, זיך אַליין פאַר־צווייפלט געפרעגט: „וואָס טוט מען? וואָס טוט מען? וואָס הויבט מען אָן צו טון? מאין יבוא עזרי?"... און ער האָט גלייך זיך אַליין גע־ענטפערט: „עזרי מעם ה' עשה שמים וארץ"!

— מ־שה! — האָט לאהלע, מיט אַ געדעמפטן קול גערופן — משה!...

— נו, וואָס קאָן איך דיר טון? לאהלשי... וואָס קאָן איך דיר העלפן? — האָט אויך שוין משה זיך מער כמעט נישט געהיטן, און געענט־פערט כמעט אויפן קול — נאָר איין גאָט אין הימל קאָן אונדז העלפן...

און דער שוואַרצער פּאַס אויף דער נאַסער ערד, אונטער דעם דריבנעם רעגנדל, האָט זיך יעמערלעך און געדעמפט צעוויינט.

לאהלעם געוויין אין דער פינצטערער רעגנדיקער נאכט, אויפן נאַסן פעלד, צווישן הימל און ערד, און אונטער דער געפאר פון דייטשע פאטרולן, האָט משהן שיעור נישט משוגע געמאכט... טרערן, האָט משה בכלל פיינט געהאט; און ווייבערישע טרערן, האָט ער גאָר נישט גע־קענט פאַרטראָגן... און בפרט נאָך איצט, ווען ער האָט געפילט די באַרעכטיקטע פאַרצווייפלונג, פון אַ פרוי אַ געווינערין, וועלכע מוז גע־בוירן איר קינד אַן עלנטע, ערגעץ אויף אַ גרענעץ... אויף אַ נאַס פעלד... אין אַ פינצטערער, קילער הארבסט־נאכט, אָן הילף פון אַ הייבאַם. דאָס נפש, וועלכעס זי האָט ניין חדשים צייט געטראָגן אונטער איר הארץ... זייער ביידנס האָפענונג אויף אַ בן־זכר, אַ קדיש, איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר, דאַרף גראָד געבוירן ווערן אין אזא לאַגע, וועלכע איז מסוגל, רחמנא לצלן, דאָס ניי־געבוירענע נפש אומצו־ברענגען...

— משה! — האָט לאהלע פלוצעם אויסגעשריגן — זאָג תהלים, איך בין פאַרביי !...

און אַ מוראדיקער, יעמערלעכער געשריי האָט אויפגעריסן אין דער פינצטערקייט פון דער נאכט.

משה האָט זיך געריסן אין דער פינצטערניש אריין. ער האָט גע־שפרייזט צו עטלעכע טריט, הין און צוריק, און אין אלע זייטן; אָבער, אומעטום, דער זעלבער חושך, די זעלבע פינצטערע נאכט.

לאהלע שווייגט!... לאהלע וויינט שוין נישט מער... לאהלע שרייט שוין נישט מער... וואָס איז די מעשה, וואָס זי שווייגט?...

— לאהלע! לאהלע! לאהלע!... רעד צו מיר אַ וואָרט!... — האָט משה גערופן, און לאהלע האָט נישט געענטפערט.

משה האָט זיך אראָפגעבויגן, האָט זיך דערשלאָגן צו איר נאַסן אויסגעצוואָגענעם קאָפּ האָר, וועלכן ער האָט גענומען טרייסלען :

— לאהלע! לאהלע!... וואָס איז מיט דיר ?...

— אוי... — האָט לאהלע ארויסגעקרעכצט.

— ווי פילסטו דו זיך, לאהלע?

— גוט, — האָט לאהלע געענטפערט מיט אַזאַ טאָן, גלייך ווי זי וואָלט זיך געוואונדערט, וואָס ער פרעגט זי אַזאַ מאָדנע שאלה...

און גלייך איז זי צו זיך געקומען, זיך דערמאָנט, ווי מען דערמאָנט זיך אַ חלום:

— משה!... וויי איז מיר!... אַ קינד!... מען הערט עס גאָרנישט?... עס איז אַוודאי טויט...

— וואָס רעדסטו דו עפּעס, לאהלע?... עס איז דאָך משוגע צו ווערן!...

— יאָ, משה — האָט לאהלע, מיט אַ האַלדז פאַרשטיקטע טרערן, געזאָגט — איך מיין, אַז דאָס קינד לעבט נישט... וויקל עס איין אין עפּעס.

— וואָס רעדסטו דו?... וואָס רעדסט דו?... — האָט משה געמורמלט — איך האָב דאָך נישט אין וואָס... אפשר דאָך... גיב אַ קוק... אפשר לעבט עס פאָרט?... וואו האָסטו דו עס?... און וואָס זאָל איך עס איינוויקלען? זאָג!

— אוי, גאָט! איך ווייס אויך נישט... אפשר... אין טלית, אויב דו ביזט מתיר...

— מתיר... מתיר!... — האָט משה געמורמלט גיך — אפשר לעבט עס נאָך?... פּקוח נפש...

— נעם אַרויס דעם טלית פון פלייצע־זאַק — האָט זי געזאָגט — אפשר טאַקע?...

משה האָט זיך מיט ציטערנדיקע הענט געפּאָרעט ביים צעבונדענעם פלייצע־זאַק. דער רעגן האָט גענומען שטאַרקער גיסן, האָט נאָס געמאַכט די הייליקייטן: די ספר־תורה, די תפילין... משה האָט איצט נישט געטראַכט דערפון... ראַטעווען אַ נפש איז בילכער... בפרט זיין אייגן בלוט און פלייש... אפשר אַ בן־זכר... אַ קדיש...

אַז משה האָט אַרויסגעשלעפּט פון טלית־זאַק דעם טלית, האָט ער

דערפילט אין זיינע פינגער די הארטקייט פון שופר... פון זיין טאטנס שופר, וועלכן ער האט אין דעם טלית פארוויקלט...

פלוצעם, האט זיך פון דעם שווארצן פאס אויף דער ערד, געהערט א געוויין, שוואך, ווי דאס מיאוקען פון א יונגינקען קעצעלע... און לאה האט זער גיך א געשריי געטון:

— גיכער, אין וואס איינצוואוויקלען, דאס קינד לעבט!...

משה איז פון דעם פלוצעמדיקן געוויין פון דעם ניי־געבוירענעם קינד, און פון לאהלעס אנזאגן די גוטע בשורה, אינגאנצן ווי מבולבל געווארן. ער האט דעם טלית א ווארף ארויף געטון אויף דעם שווארצן פאק, וואס אויף דער ערד, ווי מען ווארפט ארויף א זאך, כדי צו לעשן א שרפה... דער פאק איז דורך דעם ווייסן טלית ליכטיקער גע־ווארן, ער האט זיך גערודערט... און אלץ שטארקער האט זיך געהערט דאס וויינען פון דעם ניי־געבוירענעם קינד.

משה איז געבליבן ווי פארשטיינערט מיטן שופר אין האנט. די פלוצעמדיקע ידיעה, אז דאס קינד לעבט, דאס וויינען פון דעם ניי־געבוירענעם נפש, האט אויף אים אנגעווארפן נאך א גרעסערע שרעק, האט אויף אים ארויפגעווארפן נאך א גרעסערע פאראנטווארטלעכקייט, ווי דאס דערוויסן זיך פריער, אז עס איז געבוירן געווארן א טויט קינד. „עס קאן חלילה אויסגיין... אומקומען... עס איז דאך אויסטער־ליש, הימלשרייענדיק...“ אלע חושים, אלע אברים זענען ביי אים גע־ווען ווי אפגעטויט... אין האלדז האבן אים געשטיקט טרערן, וועלכע ער האט נישט געקענט ארויסוויינען... און אין זיין מויל, כמעט שוין אויף דער שפיץ צונג, איז אים געלעגן א געוואלט־געשריי, וועלכעס ער האט נישט געקענט ארויסשרייען... ער האט זיך געפילט, ווי בעת אין שלאף, ווען עס חלומט זיך א בייזער חלום, מען איז אין סכנה... מען וויל שרייען נאך הילף, און מען קען נישט... ער האט נאר גע־וואלט בלויז אפזיפצן אביסל די שווערקייט, וואס האט אויפן הארץ געפרעסט... אפאטעמען, נישט מער... און ער האט אליין נישט גע־

וואוסט ווי אַזוי, אין די הענט זיינע, מיטן שופר צוזאַמענגעדריקט אין זיינע פינגער, האָבן זיך עפּעס אַליין צום מויל דערטראָגן... און פון זיין מויל איז גאָר אַרויס אַ מעכטיקע, שאַלנדיקע תקיעה...

משה האָט זיך דערשראָקן פאַר דעם קול שופר, און פאַר זיך אַליין... און ער האָט דעם שופר גיך פאַרשטופּט אין בוזעם.

— משה, משה! — האָט לאהלע גערופן — וואָס טוט זיך מיט דיר? ביזט דו חלילה פון זינען אַראָפּ?... מען קען דאָך נאָך חלילה דערהערן!... מיר ווייסן דאָך נאָך נישט וואו מיר זענען... אפשר זענען מיר נאָך חלילה נישט אין דער שווייץ?

— איך בין, ווייזט אויס, טאַקע נישט ביים קלאָרן זינען... גאָט זאָל מיר מוחל זיין... איך האָב נישט געוואָלט... גאָט זאָל מיר מוחל זיין... — האָט זיך משה, מיט אַ האַנט נאַסע פינגער, דעם שטערן גע־ריבן און כסדר געמורמלט — גאָט זאָל מיר מוחל זיין!...

●

צווישן די בוימער האָט עפּעס אַ פינקל געטון... אפשר אַ שטערן אויפן הימל? אפשר אַ גליווערעמל? נאָך איין קליינטשיק פייערל... נאָך גליווערעמלעך... די גליווערעמלעך ווערן גרעסער... זיי דערנענ־טערן זיך... מען הערט שאָרכן... טריט... דייטשן? מיר זענען פאַר־לוירן.... נישט דאָ וואָס צו מאַכן... זיך אַליין פאַרראַטן... זיך אַליין אומ־גליקלעך געמאַכט... פאַרפאַלן, פאַרפאַלן... אַלץ איז פאַרלוירן...

— ווער איז דאָרט?... שטייט!... מיר שיסן!... — האָט אַ שטימע געשריגן שטרענג, און דערצו נאָך אויף דייטש.

— פאַרלוירן! — האָט זיך משה אַראָפּגעבויגן צום פּאַק אויף דער ערד.

— ראַטעווע זיך! אַנטלויף, משה, ווי גאָט איז דיר ליב... באַהאַלט זיך אין טאָל... אין די קוזשאַקעס... — האָט לאהלע, עפּעס ווי נישט מיט איר שטים געענטפערט.

— היער איזט די שווייץ! — האָט אַ שטימע גערופן.

— געלויבט השם־יתברך! — האָט משה אויסגערופן און אויפן קול האָט ער גענומען שרייען — מיר זענען יידן!... ראַטעוועט!...

און שוין, זענען דריי שאָטנס, מיט העלמען און ביקסן, געווען האַרט נעבן זיי. — סיי דאָס דייטש רעדן זייערס, און סיי די פאַרעם, און די קאָליר פון די אוניפאָרמען זייערע, וועלכע זענען געווען באַלויכטן דורך די עלעקטרישע לעמפּלעך, וואָס זענען געווען אָנגעהאָנגען אויף זייערע ברוסטן, האָבן, אין משהם און אין לאָהס הערצער, געוואָרפן דעם שרעקלעכן חשד, אז דאָס זענען דייטשן... ווער ווייסט אויב דאָס זענען טאַקע באמת שווייצער?... ווער ווייסט?

יעדעם פון די עלעקטרישע לעמפּלעך האָט אָבער געהאַט אויף זיך אַן אויסגעקריצטן בולטן צלם... יעדנפאַלס, נישט קיין האַקנקרייץ... דאָס האָט אביסל באַרואיקט, און געוועקט האָפענונג און צוטרוי.

— וואָס האָט איר דאָ אויף דער ערד? — האָט אַ שטימע גע־פרעגט.

— מיין פרוי, מיט אַ קינד — האָט משה אַרויסגעשטאַמלט.

— וויפל זענט איר? — האָט ווידער די שטים געפרעגט.

— דריי — האָט משה געענטפערט, און די צאָל „דריי“ האָט אין זיינע אויערן פרעמד געקלונגען.

— ווי אַלט איז דאָס קינד? — האָט אַן אַנדערער פון די זעלנער געוואָלט וויסן.

— גאָר וואָס געבוירן... — האָט משה געענטפערט מיט אַ רחמים־בעטנדיקער שטימע.

— איצט? — האָט דער ערשטער זיינע אייגענע אויערן נישט געגלויבט.

— אָט דאָ?!... — האָט זיך אַ צווייטער געחידושט.

— יאָ. — האָט משה ווי אַ פאַרשולדיקטער געענטפערט.

— און די פרוי פילט זיך גוט? — האָט אַן אַנדערער געפרעגט

און די פראַגע האָט כמעט איבערצייגט, אַז דאָס זענען נישט קיין דייטשן.

— יאָ. — האָט לאהלע שוואַך געענטפערט.

— און דאָס קינד? — האָט אַ דריטער געוואָלט וויסן.

— עס לעבט! ... — האָט משה זיך גיאיילט צו ענטפערן.

— דאָס, צום ביישפּיל, איז אַ געשיכטע! — האָט דער ערשטער געזאָגט, און ווי אַן עלטסטער, האָט ער גלייך אָנגענומען אַ שטרענגען מיליטעריש־באַפעלערישן טאָן:

— גיך, לויפן טעלעפאָנירן נאָך אַן אַמבולאַנס!... און דערווייל, ברענגען עטלעכע מענער, מיט אַ טראָג־בעטל!...

איינער איז אַוועקגעלאָפן.

— דאָס האָט איר דאָס אַזוי געטרומייטערט? — האָט דער, וואָס האָט געגעבן דעם באַפעל זיך פלוצעם דערמאָנט.

— יאָ. — האָט משה געענטפערט ווי אַ פאַרשולדיקטער.

— וואָס איז דאָס פאַר אַ מאָדע?!... — האָט דער עלטסטער זיך געבייזערט — איר האָט געהאַט גליק, אַביסל ווייטער, זענען „זיי"...

— זייט מוחל... — האָט משה געשטאַמלט — איך האָב נישט געוואָלט... איר פאַרשטייט... מיין פרוי איז געגאַנגען צו קינד... איך האָב נישט געוואוסט, וואָס עס טוט זיך מיט מיר. פאַר שרעק... זייט מוחל...

— מיט וואָס האָט איר עס אַזוי געבלאָזן? אַוואו האָט איר דעם סאַקסאָפאָן אייערן?

— אָט איז ער — האָט משה אַפּיר־געשלעפּט פון אונטערן בוזעם דעם שופר.

— אַ האָרן? — האָט זיך דער עלטסטער געוואונדערט, און אַלע האָבן זיך צוגעבויגן.

— אַ שופר, מיין הער. — האָט משה פאַרריכט — איך בין דאָך בינער, הער אָפיציר.

— אזוי? — האָט דער עלטסטער דרך־ארץ געקריגן, און אים דעם שופר צוריקגעגעבן.

●

אין א קורצער ווײלע ארום, האָבן עטלעכע זעלנער געברענגט א טראָג־בעטל, זײ האָבן פּאַרזיכטיק אַרויפגעלייגט די געוווּנדעטע מיט איר קינד. יעדער פון די זעלנער האָט עפּעס גענומען: ווער א וואַליזע, ווער דעם פּלײצע־זאַק, משה אליין, איז געפאַלן פון די כוחות, און צוויי זעלנער האָבן אים גענומען אונטער די אָרעמס.

אין דער פינצטערער נאַכט האָט איבערן נאַסן פעלד געצויגן א פּראָצעסיע: אויף א טראָג־בעטל, איבערגעדעקט מיט שינעלן, האָט מען געטראָגן די געוווּנדעטע מיט איר נײ־געבוירן קינד. הינטער דעם טראָג־בעטל, האָבן צוויי זעלנער געפירט, אונטער די אָרעמס, משה ראַבינאָוויטש, און אן אָפּטײלונג פון א צענדלינג זעלנער, מיט העלמען, ביקסן און עלעקטרישע לעמפּלעך, האָבן באַגלייט און באַלויכטן דעם וועג..

בעלטראַמי שטאַרבט

בעלטראַמי האַלט ביים שטאַרבן. עס איז שרעקלעך צו זען דעם סוף פון אַ מענטשן: ער ליגט היינט אַ גאַנצן טאָג פאַרטראָגן און אָטעמט שווער. אַז איך דריי זיך אוים מיטן פנים צו אים, פיל איך זיין גסיסה־אָטעם אויף מיר . . .

עס איז שרעקלעך צו פילן דעם לעצטן אָטעם פון אַ גוסס אויף דיין פנים: דו האָסט דעם איינדרוק, ווי דער אָטעם פון דעם גוסס וואָלט געזוכט אַ מקום־מקלט אין דיין לעבעדיקן גוף . . . דו האָסט דעם איינדרוק, ווי דער אָטעם, וועלכער לויפט אַרויס דורך די נאָזלעכער פון דעם שטאַרבנדיקן, קלאַפּט ביי דיר אָן, ווייל זיך ראַטעווען, ווייל אין דיר אַריין, ווייל נאָך לעבן . . .

בעלטראַמיס פנים איז געל, געפּעלבלט. די געלקייט שלאָגט אַדורך דורך דער גרויער אָנגעוואַקסענער באָרד זיינער. ער האָט שוין זינט עטלעכע טעג קיין כוח נישט זיך אָפּצוגאָלן. דער שפּיטאָל־פעלדשער, אין זיין ווייסן כאַלאַט, מיט די עלעקטרישע שער־מכשירים, דער וואָס שערט און גאָלט אַלע קראַנקע אין זייערע בעטן, און אַלע געשטאָרבענע אין טויטן־שטיבל, איז צו אים צוגעקומען:

— איר זענט מיסיע בעלטראַמי?

בעלטראַמי האָט שוואַך באַוועגט מיטן קאָפּ אויף יאָ, און דער פעלדשער האָט שוין געפּאַכעט פאַר זיין פנים מיט אַ ווייכער סערוועט:

— מען וועט אייך אָפּגאָלן.

בעלטראַמי האָט מיט די לעצטע כוחות געבעטן:

— לאָזט מיך צורו! . . .

— סאַ נ׳וואַ פּאַ? — פרעגט אַ פאַרוואונדערטער דער פעלדשער.

בעלטראַמי ענטפערט נישט . . . שוועסטער מאַרי מאַכט צום פעלדשער

א דיסקרעטן צייכן, אז ער זאָל אים לאָזן יצורו, און דער פעלדשער פּאַקט צוריק איין די מכשירים:

— נו, וועט עס זיין אויף אַן אַנדערש מאָל . . .

— דו האָסט רעכט רופט זיך אָן וואַשערמאַן דער קאָפּ-קעלנער, דער וואָס ליגט שוין דאָ פיר חדשים אויף א שווערער האַרץ-קראַנקייט. — ווי די מעשה זאָל נאָר נישט זיין, וועט ער אַלץ זיין דיינער א קליענט . . .

רו... היינט א גאַנצן טאָג בעט בעלטראַמי מיט זיינע ציטערנדיקע בלאַסע ליפּן און מיט זיינע גלעזערנע פאַרטערטע אויגן, אז מען זאָל אים לאָזן צורו . . . אָבער שוין זייגער האַלב זיבן פאַרמאַג, ווען אַלע קראַנקע, וועלכע קענען נאָר אַראָפּגיין פון זייערע בעטן, האָבן זיך געוואַשן ביים קראַן, בעת וועלכן זיי האָבן זיך געסודעט וועגן דעם, אז דער גומער דרייצן „פּאַקט זיך אין וועג" . . . איז שוין אַרויפגעקומען א שוועסטער מיט א טעצל מכשירים אין דער האַנט, צו צאַפּן פון בעלטראַמין עטלעכע ביסלעך בלוט . . .

די וויסנשאַפט איז בלוטדורשטיק... זי פאָדערט א סך בלוט... זינט די דריי וואָכן, וואָס איך בין דאָ, זע איך זי דאָ יעדן טאָג — די וויסנשאַפט — וועלכע קומט דאָ אַרויף צאַפּן פון דעם אָרעמען שוסטער בעלטראַמי בלוט . . .

אַמאָל איז זי — די וויסנשאַפט, — פאַרקליידט אין א ברונעטן באַ־ברילטן יונגעמאַן, אָנגעטון אין א בלענדנדיקן ווייסן כאַלאַט.

— באָן זשור, מ'סיע בעלטראַמי! — זאָגט די וויסנשאַפט. סאַ וואַ? . . .

דער אָרעמער בעלטראַמי, אַז ער דערזעט אים, וואָלט ער זיך געוואָלט וועלן קענען דעם מאַן מיטן ווייסן כאַלאַט, וועלכער ברענגט אים אָפּ־טראָגן דאָס טעצל מיט מכשירים, מיט אַזא מין פּראָפעסיאָנעלער גלייכ־גילטיקייט, פּונקט ווי א קעלנער אין א רעסטאָראַן טראָגט אונטער זיין קליענט דעם באַשטעלטן פרישטיק . . . ער וואָלט מיט די לעצטע כוחות געוואָלט מאָנען ביי אים גערעכטיקייט, צו אים אויסשרייען:

היתכן ? לא די, איר קענט מיר נישט העלפן, טא צו וואס צאפט איר נאך פון מיר דאס לעצטע ביסל כוחות ? . . .

אבער דער אָרעמער בעלטראמי האט שוין מער קיין כוח צו רעדן, און ער האט שוין אויך מער נישט קיין מוט, קיין קוראזש צו הערן . . . ער איז נישט מער ווי אן אָרעמער שוסטער, און מיטן מאן אין ווייסן כאלאט מוז מען זיין פריינדליך, ער איז א געלערנטער מענטש, א דאָקטאָר, דארף מען וויסן ווי מיט אזא מענטש צו רעדן... שטרענגט זיך דאס געלע געפעלבטע פנים אן, א פאר גלעזערנע פאר־טרערטע אויגן עפענען זיך אויף, ער אָטעמט שווער אפ דורך די פאר־ברענטע בלאסע ליפן און דרייט מיט דעם קאפ אויף ניין . . . אז עס גייט אים נישט גוט . . . און מיט די לעצטע כוחות ציט ער אפער א ציטערנדיקע געלע, אָדערדיקע האנט, וועלכע ער לאזט אנמעכטיק פאלן אויף דער קאלדרע . . .

דער מאן אין ווייסן כאלאט זאגט מעכאניש :

— אָרעמער בעלטראמי ! . . .

און ער קניפט אים צו דעם שלאבעדיקן געלן האנט־מוסקול מיט א רויטער קיילעכדיקער גומע, שטעכט אריין די נאדל, שמעלט אונטער איין פלעשעלע נאכן אנדערן, און פון דעם געלעכערטן אָדער, פון דער געלער אויסגעדארטער האנט, רינט אין די פלעשעלעך אריין ווארעם רויט בלוט . . .

די ווייסנשאפט אין ווייסן כאלאט דאנקט, און גייט, מיט דער טאץ, אויף וועלכער עס געפונען זיך די דריי אנגעפילטע רערלעך מיט בלוט — ארויס. און בעת אונטן, אין די לאבאראטאָריעס, ציילט מען דעם אָרעמען שוסטער בעלטראמים מיליאנען רויטע און ווייסע קיי־קעלעך, קלאגט זיך דא דער פארמאטערטער שוסטער בעלטראמי פאר זיין ווייב, וואס קומט צו אים אויף א וויזיט :

— מען צאפט פון מיר דאס גאנצע ביסל בלוט אויס ! . . .

און זי, זיין ווייב, א הויכע, א דארע, מיט א פאר אפגעהארעוועטע הענט,

זי, וועלכע ארבעט ערגעץ אין א האטעל אלס וועשין און קאן זיך קוים אפרייסן איינמאל אין וואך צו קומען זעען איר מאן, זי מוטיקט אים:

— קוראזש פיער, קוראזש! . . .

א טאכטער קומט, שטעלט זי זיך אוועק אויף דער אנדערער זייט פון קראנקענס בעט. מיט דער מאדאם בעלטראמי באגריסט זי זיך פרעמד:

— באן זשור, מאדאם!

זי דערלאנגט איר נישט די האנט, דעם טאטן — אויך נישט . . . אים פרעגט זי בלויז:

— וואס מאכסטו דו?

— נישט זער גוט — ענטפערט דער טאטע און קוקט מיט ליבע אויף זיין טאכטער, און מיר זעט אויס, אז דער קראנקער וויל עפעס זאגן זיין טאכטער, נאר די פון אקעגנאיבער, די וועלכע רופט זיך „מאדאם בעלטראמי" — איז א שטערונג . . .

דער שטערבלעך־קראנקער בעלטראמי איז, אין געציילטע טעג, וואס בלייבן אים נאך איבער צו לעבן, פיל נענטער צו זיין טאכטער ווי צו זיין ווייב . . . ער זאגט צו איר מיט ציטערנדיקע ליפן און מיט א בעטנדיקן בליק:

— נעם, טאכטער, א בענקל, און זעץ זיך.

די טאכטער, נעמט נישט קיין בענקל, און זעצט זיך נישט . . . זי שטייט אביסל, רעדט צו אים א פאר ווערטער, לייגט אוועק אויף זיין נאכט־שענקעלע א פאפירן בייטעלע מיט פרוכטן, א פעקעלע סוכארעס און אן א קוש צו טון דעם טאטן, אן צו דערלאנגען די האנט דער מאדאם בעלטראמי, גייט זי אוועק מיט א מינע פון איינער, וואס האט אויף עפעס געווארט און זיך נישט געקענט דערווארטן . . .

ווער קאן וויסן, וואס אזוינס עס צעטיילט אט די ארעמע מענטשן? וועלכער קליינלעכער עגאאיזם עס האט זיך געשטעלט צווישן טאטן און טאכטער? . . .

קאן זי אפשר נישט מוחל זיין דאס, וואס ער האט פארטוישט איר

פאַרשטאַרבענע מוטער אויף אַט דער וועשין ?... ווער ווייסט ?...: די וויזיט־שעה איז געענדיקט. די וויסנשאַפט איז ווידער דאָ... דאָס מאָל, טראָגט די וויסנשאַפט אַ טונקל־בלוי קלייד מיט ווייסע שפּרענקעלעך. אויף איר בלאָנדן געקרעפּטן קאָפּ טראָגט זי אַ ווייסע אָנגעקראָכמאַליעטע הויב. אַ קליין פּעלערינקעלע פונעם זעלבן שטאָף ווי דאָס קלייד, הענגט איבער אירע רונדע אַקסלען, און גלעקלט זיך איבער אירע ראָזע נאַקעטע אָרעמס.

זי גייט גלייך און שטייף, ווי אַ מאַריאָנעטע — די שוועסטער מאַרט און אירע דריבנע ווייסע ציינדעלעך שמייכלען:

— באָן זשור, מ׳סיע בעלטראַמי... נישט מער ווי אַ שטאָך.

— באָן זשור, שוועסטער ענטפערט בעלטראַמי מיט אַ שוואַכער שטימע און דערלאַנגט איר דעם שלאַבעריקן שוואַכן אָרעם...

אַז שוועסטער מאַרט גייט אַרום פונעם זאַל, לענגאויס צווישן די צוויי רייען בעטן, גריסט זי אויף רעכטס און לינקס צו די קראַנקע און שמייכלט מיט אירע דריבנע ווייסע ציינדעלעך. און איר גאַנצער געשטעל, איר גאַנצער גאַנג, מיטן טעצל מיט די דריי אָנגעפילטע רערלעך בלוט — איז אַזוי שטאָלץ, אַזוי גראַציעז, ווי דער אַפּגאַנג פון אַ דערפאָלגרייכער אַקטריסע פון דער בינע אונטער הילכיקע אַפּלאָדיסמענטן פון גאַנצן זאַל... דו האָסט דעם איינדרוק, אַז אָט וועט זי זיך באַווייזן אויף בים, וועט ווידער צאַפּן בלוט פון דעם אָרעמען בעלטראַמי, און וועט ווידער אָפּגיין, נאָך גראַציעזער און נאָך זיגרייכער, ווי אונטער אַ שטורעם פון נאָך שטאַרקערע אַפּלאָדיסמענטן...

דער פאַרצווייפלטער בעלטראַמי גלאָצט צו מיר מיט זיינע פאַרטרערטע אויגן און מיט אַן אָפּגעהאַקטן אָטעם זאָגט ער צו מיר:

— זיי לאָזן מיך נישט צורו...

דו... דאָס איז אַלץ, וואָס דער אָרעמער שווער־קראַנקער מענטש בעט... ער ווייסט, אַז ער איז אומהיילבאַר... אַז זיין לעבן ענדיקט זיך מיט זיין צוויי־און־זעכציקסטן לעבנס־יאָר... ער ווייסט, אַז

ער וועט שוין דאָסמאָל פון שפּיטאָל אַ לעבעדיקער נישט אַרויס . . . ער האָט דאָס גלייך געוואוסט, גלייך ווי מען האָט אים נאָר דאָ אַהער געבראַכט, און מען האָט אים אַריינגעלייגט אין בעט נומער דרייצן . . . דער נומער דרייצן האָט אים שטענדיק געבראַכט אומגליק . . . ער האָט דאָס אַפילו דעמאָלט געזאָגט צו שוועסטער מאַרגערייט. אָבער יענע האָט געלאַכט, און אים אָפּגעווענדט מיט דעם אַרגומענט, אַז טאַקע גראָד היינט, איז פון אָט דעם בעט נומער דרייצן אַהיימגעגאַנגען אַ געהיילטער . . .

קעגן אַזאַ מין אַרגומענט, האָט שוין בעלטראַמי, וואָס איז סיי ווי נישט קיין גרויסער בעל־לשון, גאָרנישט געהאַט קיין ווערטער אָפּצוואַרפן . . . אָבער ער האָט זיך געלייגט אין בעט אַריין מיט אַ שווער האַרץ, און מיט דעם טרויעריקן געפיל, אַז ער וועט שוין פונדאַנען מער נישט אַרויסגיין . . . און טאַקע דעם ערשטן זונטאָג, ווען זיין ווייב איז אים געקומען דאָס ערשטע מאָל באַזוכן, זענען די ערשטע ווערטער זיינע צו איר געווען: „זיי האָבן מיך געלייגט אין בעט נומער דרייצן" . . .

— ווען איך וואָלט געהאַט די מעגלעכקייט האָט ער דעמאָלט צו מיר געזאָגט — וואָלט איך צוריק אַהיימגעגאַנגען . . . איך וואָלט בעסער געוואָלט שטאַרבן אויף מיין אייגן בעט . . . דאָ איז שלעכט צו שטאַרבן . . . מען צעשניידט דיך אויף שטיקער, מען נעמט פון דיר אַרויס דאָס האַרץ, די לעבער, דעם מאָגן און די קישקעס, און מען לערנט דערמיט די סטודענטן . . . דערנאָך, לייגט מען דאָס אַלץ צוריק אַריין אין בויך ווי אין אַ זאַק אַריין, און מען נייט צוריק צו . . . און האָסט דו משפּחה, וועלכע זאָלן דיר איינאָרדענען אַ לייטישע, מענטשלעכע לוויה, באַגראָבט מען דיך ווי אַ מענטש, טאָמער האָסט דו נישט קיינעם, באַגראָבט מען דיך ווי אַ הונט . . .

אַז איך האָב אים געפּרואווט טרייסטן, אים זאָגן, מען טאָר נישט פאַרצווייפלען, ער וועט זיכער געזונט ווערן; אים געזאָגט, אַז אויך

איך לייד אויפן הארץ, און דאך האף איך, אז איך וועל געזונט ווערן... האט ער מיר געענטפערט: אז עס איז זער שיין פון מיין זייט אים אזוי צו טרייסטן, אבער ער ווייסט שוין גוט... און ער האט מיר אנגעוויזן אויף דעם עמאאילירטן נומער דרייצן, וואס איז געהאנגען איבער זיין בעט צוקאפנס...

איך האב יענעם אוונט א רגע געטראכט, פארלייגן דער שוועסטער מארגעריט, אז זי זאל אונדז טוישן די בעטן... איך זאגן צו ליגן: אז מיר ברענגט די צאל דרייצן מזל און ברכה, בעת ער, איז פארקערט גאר, זיכער, אז די צאל דרייצן ברענגט אים אומגליק... אבער איך האב נישט געהאט דעם קוראזש צו פארלאנגען פון די שווייצערישע שוועסטערן, וועלכע טוען אלץ מיט אזא מוסטערהאפטער פלאנמעסיקייט, צו מאכן אזא מין קאלאסאלע רעוואלוציע, ווי איבערצולייגן בעלטראמין אין בעט נומער פערצן, און מיך אין בעט נומער דרייצן...

און ווער קאן וויסן?... אפשר האט דאס מיר אויך נישט דערלויבט מיין אייגענער עגאאיזם און מיין אייגענער אבערגלויבן, וואס רוט דארט ערגעץ טיף אין מיין אייגענעם אונטערבאוואוסטזיין?... ווער קאן עס וויסן?...

●

דער ראדיא־אפאראט צאלט פאר די צוואנציק סאנטים, וואס מען האט אין אים אריינגעלייגט, מיט דזשאז, מיט סווינג. א סאקסאפאן וויינט אוים זיין מעשן געוויין... וואס וויינט ער? וואס קלאגט ער דאס אזוי, דער סאקסאפאן?... ווער קאן וויסן וואס פארא ליידן עס וויינט דארט אריין, אין לאנדאן צי אין ניו־יארק, אן אומגליקלעכער נעגער אין זיין סאקסאפאן? ווער קאן וויסן?...

אינדרויסן איז: שווייץ, זשענעווע, פעלקער־בונד־געביידע... מחנות ווייסע הונגעריקע מעוועס באלאגערן די שפיטאל־פענצטער, קלאפן מיט די שנאבלען אין די שויבן, בעטלען שטיקלעך ברויט ביי די קראנקע.

די בערג אַרום זשענעווע זענען באַשיט מיט שניי. אויבן, איז דער שניי ווייס. די זון שיינט און בלענדט איבער דעם שניי. עס זעט אויס, ווי מען וואָלט טויזנטער ווייסע לייל־כער אויסגעשפרייט אויף די שפּיצן בערג צום טרוקענען... נידעריקער איז דער שניי גרוי און די טויזנ־טער ביימלעך זעען אויס ווי סטאַדעס שעפּסן וואָלטן אַרויף אויף די בערג געקלעטערט . . .

בעטעקס, דער לינאָטיפּיסט, וואָס אַרבעט שוין זינט צוואַנציק יאָר אין „זשורנאַל דע זשענעוו" און וועגן וועלכן וואַשעראָן, דער קאַפּע־קעלנער, דערציילט זיך, אַז ער האָט שוין אין זיין קערפּער אַזוי־פיל בליי אײַנגעקליבן, אַז ער וואָלט שוין געקענט זיך מאַכן אַן אייגענעם „זשורנאַל דע זשענעוו" . . . ער גייט אַרום איבערן זאַל, אײַנגעטון אין זיין פריצעשן שלאָפראָק, שאַרנדיק מיט די פיס : „שאַט ! דער בעל־הבית זיינער, רענע פּאַיאַ גייט רעדן ! . . . רענע פּאַיאַ, דער שעף־רעדאַקטאָר פון „זשורנאַל דע זשענעוו" וועט געבן זיין וועכנט־לעכן פּרעסע־איבערבליק ! . . . שאַט ! רענע פּאַיאַ רעדט ! . . .

פאַר אונדז פּליטים, טייטשט ער מיט גרויס דרך־ארץ אויס ווער רענע פּאַיאַ איז. מיט פיל שטאָלץ אויף זיין בעל־הבית זאָגט ער :

— זיינע רעדעס אין ראַדיאָ ווערן ציטירט און קאָמענטירט אין צייטונגען אין דער גאַנצער וועלט . . .

ער איז פונדעסטוועגן איבערראַשט זיך צו דערוויסן, אַז ער אַנט־דעקט דאָ נישט פאַר אונדז קיין נייעס, אַז מיר האָבן אַפילו אין פראַנק־רייך, אונטער דעם גרעסטן טעראָר פון די דייטשן, און אַפילו אין די באַהעלטענישן, געהערט יעדן פרייטאָג רענע פּאַיאַן . . .

אָבער דאָ, האָט פאַר אונדז רענע פּאַיאַ נישט דעם זעלבן רייץ, וואָס דאָרט : דאָרט האָט עס געשמעקט מיט שווייץ . . . מיט נייטראַלי־טעט . . . און עס האָט פאַר אונדז געהאַט דעם רייץ פון פאַרווערט־קייט, פון קאָנספּיראַציע און פון מסירת־נפש... בעת דאָ איז עס בלויז אַ פראַגע פון פּופּצן סאַנטים . . .

דער ראַדיאָ ברענגט די לעצטע נייעסן: אויף די פראָנטן שטאַרבן טעגלעך הונדערטער, טויזנטער מענטשן, דורך מאָדערנע, אולטראַ־מאָדערנע טויטן... דער טויט פליט אָן פון די הימלען, קומט אָנצולויפן פון די האָריזאָנטן און טויכט אויף פון די טיפענישן פון די ימען.

די קריגס־פירנדיקע צדדים „אַנטדעקן" איינער ביים אַנדערן, נאָכן צוריק „באַפרייען" שטעט און דערפער — מאַסן־קברים פון ציווילע מענטשן; און די ספּיקערס שטעלן זיך אַוועק ביי די מיקראָפאָנען, ביי וועלכע זייערע דיקטאַטאָרן האָבן זיי באַפוילן זיך אַוועקצושטעלן, און זיי שילדערן אָפּ אין די טרויעריקסטע פאַרבן, די צענדליקער־טויזנטער דערמאָרדעטע מענער, פרויען און קינדער, וועלכע ער זעט טאַקע איצט אַזוי שטייענדיק ביי די אויפגעגראָבענע מאַסן־קברים, וואָס זיין אַרמעע האָט „אַנטדעקט".

און די צייטונגען צעטראָגן די שרעקלעכע ידיעות איבער דער גאַנצער וועלט און אין אַלע שפּראַכן... די שווייצערישע צייטונגען ברענגען די ידיעות מיט פעטער שריפט, און באַלד אונטער דעם, דערמאָנט מען אין אַ קליינער נאָטיץ, אַז די שווייץ האָט אַריינגעלאָזן צענדליקער טויזנטער פליטים, אַז עס גייט צו ווינטער, אַז מען דאַרף געלט... און דער אויספיר איז: מען זאָל נישט פאַרגעסן צו שענקען עפּעס פאַר די „אָרעמע פליכטלינגע"...

און פיל פון אָט די „פליכטלינגע" ליגן דאָ אין דעם שפּיטאָל, פינף זענען מיר אין דעם שפּיטאָל־זאַל:

איינעם, אַ יידישן שניידער פון פּאַריזער „פּלעצל", כמעט אַ בן־שבעים, האָט מען דאָ אַ נאָמען געגעבן „נעגוס"... און אָט דער „נעגוס", איז דאָס דאָ, אין דעם שפּיטאָל־זאַל, דער ספּעצימען, דער מוסטער פון די „פּאָלאָנעס"... לויט אים אורטיילט מען דאָ דאָס פּוילישע פאָלק. די פליטים, די יידן... פאַרפעלט אַמאָל דער „נעגוס" זיך די הענט צו וואַשן פאַר אַן עסן, זענען אַלע „פליכטלינגע" שמוציקע, מען דאַרף זיי נישט לאָזן אָנרירן דאָס לעבל ברויט, נאָר אַ שווייצער מוז דאָס ברויט צעשניידן...

צום נאָענטסטן מאַלצייט וואַשט ער זיך דאָך שוין יאָ, און אַלע אַנדערע פּליטים היטן זיך שוין טאַקע אויך, אַז זיי זאָלן חלילה נישט פאַרגעסן זיך די הענט צו וואַשן, הייסט עס ווידער: „די „פּליכטלינגע" פאַרכאַפּן דעם קראַן און מען קען גאַרנישט צוקומען די הענט זיך צו וואַשן...

דאָס אָרעמע געבעכדיקע מענטשל, דאָס „נעגוסל", קען כמעט נישט קיין פראַנצויזיש, כאָטש ער וואוינט שוין זינט אַ פערטל יאָרהונדערט אין פּאַריז, האָט קינדער פראַנצויזן, און צוויי זין זיינע זענען אפילו פראַנצויזישע קריגס-געפאַנגענע אין דייטשלאַנד...

מיט דריבנע טריטעלעך שלייכט ער אַרום איבערן שפּיטאַל-זאַל און מיט פיל שטאָלץ ווייזט ער אַלע קראַנקע אַ פאָטאָגראַפיע פון זיינע זין, פראַנצויזישע זעלנער:

— איך וואָלט אייך שוין געוואונטשן מיט זיי צו רעדן — זאָגט ער צו די שווייצער אויף פּראָסט מאַמע-לשון, און עס מאַכט אים גאָר-נישט אויס, וואָס זיי פאַרשטייען אים נישט.

און די שווייצער וואונדערן זיך: ווי אַזוי האָט עס עפּעס אַזאַ מענטש געקענט קומען אַזש פון פּאַריז אין דער שווייץ?... ווי אַזוי האָט ער דאָס געוואוסט דעם וועג, וואו אַריבערצוגיין די גרענעץ, אַז ער איז גאָר נאָך קיינמאָל אין דער שווייץ נישט געווען?

— ער האָט מסתמא געפרעגט דעם וועג — פּרואווט אימיצער צו פאַרענטפערן...

— ווי אַזוי האָט ער געפרעגט, אַז ער קען גאַרנישט רעדן? — ענטפערט אַן אַנדערער מיט אַ פראַגע.

און זיי, די שווייצער, וואונדערן זיך בכלל, ווי אַזוי קען מען עפּעס לעבן אין פּאַריז פינף און צוואַנציק יאָר און נישט קענען זיך אויס-לערנען רעדן פראַנצויזיש ? . . . וואָס וואָלטן נאָך די זעלבע מענטשן געזאָגט, ווען זיי וואָלטן געוואוסט, אַז כאָטש ער איז אין פּוילן גע-בוירן, קען ער פונדעסטוועגן פונקט אַזוי ווייניק פּויליש ווי פראַנ-

צווזיש ? און, אז אפילו זיין יידיש לאזט אויך נאך איבער פיל, פיל צום ווּאונטשן ?

אט דאס ארעמע מענטשל, מיט די דריבנע, צופיל דריבנע פאלטשע ציינדלעך, מיט דעם קעפל שווארצע, כמעט פעך־שווארצע האר געקעמט אין א שרונט, מיט דעם קליינעם שווארצן בערדל, מיט זיין איינגע־שרומפנקייט, מיט זיין אויסגעדארטקייט, זעט גיכער אוים ווי א קראנקער סוכאטנער בחור, איידער אויף א מאן נאענט פון די זיבעציק... דאס גיט פיל שטאף די שווייצערישע קראנקע צום ארייינקלערן, צום נאכרעכענען און צו פרואוון טרעפן זיין עלטער... זיי קענען באין־אופן נישט גלויבן, אז ער זאל שוין אלט זיין ניין און זעכציק יאר... און זיי ווייסן שוין צו דערציילן וועגן „פאלאנעע", וועלכע קומען דא אריין אין דער שווייץ מיט פאלטשע פאפירן און נארן אפ די נאאיווע שווייצערישע פאליציי...

וואשעראן, דער קאפע־קעלנער, טייטשט אוים :

— יונגע לייט לאזט מען דאך נישט אריין, נו, מאכט מען זיך אלט...

— גענוי אזוי ווי אין שפיטאל עסט מען דאך בעסער ווי אין די לאגערן, נו, מאכט מען זיך קראנק, און מען נארט אפ די שווייצע־רישע דאקטוירים, מען פארנעמט שפיטאל־בעטן, וועלכע פעלן שפעטער אוים פאר די שווייצערישע קראנקע, און מען עסט אויף די ראציעס עסן, וועלכע עס דארפן עסן די שווייצער — זאגט מאראקס, דער, וועלכער בארימט זיך, אז ער איז אן „עכטער זשענעווער", דער, וואס קרענקט אויף א פוס און לעבט שוין אזוי שיינע עטלעכע יאר אויפן חשבון פון דער מלוכה, אין די אזילן און שפיטאלן. ער פארענדיקט מיט א מאך אוועק מיט דער האנט, ווי ער וואלט א פליג אוועקגעיאגט:

— ביי מיר איז דאס נישט קיין נייעס, אין אלע מלחמות מוזן די ארעמע שווייצער זיין די קרבנות, און אויסהאלטן „פליכטלינגע"...

און ער האָט געמוזט אַוועק צו זיין בעט, וואַרפנדיק פאַראַכטנדיקע בליקן צו די עטלעכע קראַנקע פּליטים...

אין בעט נומער זיבן, ליגט אַ באַקאַנטן פראַנצויזישן ראַבינערס אַ ברודער, אַ נאַטוראַליזירטער פראַנצויז. ביי זיין זייט, אינעם בעט נומער אַכט, ליגט אַ יונגער שווייצערישער פּויער, וועלכער האָט פאַר דער מלחמה געאַרבעט אין פראַנקרייך, און האַלט זיך שוין דעריבער אויך פאַר אַ שטיק „פראַנצויז"... ביידע „פראַנצויזן", האָבן זיך גאָר ניך באַפריינדעט. דען, חוץ דעם, וואָס זיי ביידע האָבן געקענט רעדן וועגן פראַנקרייך, האָבן זיי נאָך אויך געקענט שמועסן פּראָפעסיאָנעל, דען זיי זענען ביידע געוועזן פון דער זעלבער בראַנזשע, פון דער טראַנספּאָרט-בראַנזשע. און כאָטש דער ייד איז אַ געוועזענער בעל־הבית, אַן אונטערנעמער, און ער, דער שווייצער, איז נישט מער ווי אַן אָנגעשטעלטער, אַ פּשוטער טרעגער, ווי איינער פון דעם צענדליגג טרעגער, וואָס האָבן ביי אים געאַרבעט, און פון וועלכע ער פלעגט זיך האַלטן מיט אַ געוויסער דיסטאַנץ, איז אָבער דאַדורך, וואָס דער איז אַ שווייצער, דעם ראַבינערס ברודער ליבער געוועזן מיט אים צו שמועסן, ווי מיט די „פּוילישע יידן", וועלכע ווילן זיך באַן־אופן נישט אַסימילירן, און רעדן אפילו דאָ, אין דעם שווייצערישן שפּיטאָל אויך יידיש...

האָבן טאַקע די צוויי „פראַנצויזן" אַ גאַנצן טאָג גערעדט וועגן עקספּעדיציע דורך באַן, און דורך וועג... וועגן צוזאַמענשטויסן פון זייערע לאַסט־אויטאָמאָבילן און דער עיקר האָבן זיי זער פיל גערעדט וועגן די פאַרשידענע שענקען און קנייפּעס, אין וועלכע זיי פלעגן זיך פאַרהאַלטן אויף די וועגן פון פראַנקרייך, ווי אַזוי און וואָס מען פלעגט דאָרט עסן... און דער ייד, דעם פראַנצויזישן ראַבינערס ברודער, האָט אין ענין אכילה אַרויסגעוויזן גאָר גרויסע בקיאות...

ער האָט זיך מיט אים פאַרברודערט, געטיילט זיך מיט אים מיטן ביסן. אָבער אָט איז פּלוצעם אָנגעקומען זיין ברודער — דער ראַבי־

נער, אים צו באַזוכן, האָט זיך דער שווייצער „פּראַנצויז“ פּלוצעם אַרומגעזעצן, אַז זיין פריינד, דער „פראַנצויז“ — איז גאָר אַ ייד... האָט אים די דאָזיקע אַנטוישונג זער שטאַרק אויפגערעגט און די גאַנצע צייט פון דער וויזיט־שעה האָט דער שווייצער געקוקט בייז אויף דעם ייד מיט דער באָרד... און נאָך זיין אַוועקגיין, האָט ער זיך אויסגע־דריקט מיט שנאה קעגן יידן, און ער האָט באַליידיקט זיין פריינד מיט דער ערגסטער באַליידיקונג, וועלכע ער האָט נאָר פאַר אים געקענט אויסטראַכטן:

— אַזוי?... ביזט דו, הייסט עס, אויך אַ יופּען?!...

און וואַשעראַן, דער קאָפּע־קעלנער און מאַראַקס דער „עכטער זשע־נעוועער“ האָבן דעם נייעם יידן־שונא געמוטיקט פון זייערע בעטן:

— און נישט אַבי ווער — האָט וואַשעראַן געזאָגט מיט אַ פייף — אַ ראַבינער!...

— איך האָב דאָך אייך היינט געזאָגט: זיי, אַלע פיר, זענען יופּענס — האָט מאַראַקס טריומפירט...

דעם ראַבינערס ברודער איז געווען זער געקרענקט. ער וואָלט זיי זער געוואָלט ענטפערן, אָבער ער האָט נישט געוואַגט... זיי זענען שווייצער... שיצט ער זיך הינטער זיין מאָגן־געשוויר... לייגט זיך צו צום בויך דעם הייסן גומענעם פּענכער... און ער באַגנוגנט זיך בלויז מיט דעם, וואָס ער דרייט זיך אָפּ פון זיין „פריינד“:

יענער טשעפּעט זיך אָבער:

— די יופּענס, דאָס איז היינט נישט קיין טייער אַרטיקל...

— אויב אייך געפעלן נישט קיין יידן, קענט איר מיך צורו לאָזן — האָט דעם ראַבינערס ברודער פּלוצעם גענומען אירצן זיין פריינד און פּאַך־קאָלעגע, וועמען ער האָט נאָך ביז מיט אַ שעה צוריק מעשה גומער ברודער געדוצט... ער איז נישט אויפגעשטאַנען צו דער קאַווע. וואָס מען האָט, ווי יעדן טאָג, נאָך די וויזיטן סערווירט.

די שוועסטער מאַרי, פּאַרטייאישדיק די טערמאָמעטערס צווישן די

קראַנקע, האָט דערווייל אַלץ געהערט, אָבער זי האָט זיך געמאַכט גלייך ווי זי ווייסט פון גאָרנישט און האָט זיך געוואונדערט:

— וואָס איז? מ׳סיע זשאַק שטייט נישט אויף צו קאַווע?!...

— עס האָט מיך גראַד, שוועסטער, גענומען איצט אַ קריזיס — האָט זשאַק געענטפערט.

יענע נאַכט איז זשאַק אַ גאַנצע נאַכט נישט געשלאָפן... ער איז אַלע ווײַלע אויפגעשטאַנען, זיך אַרויסגעשלייכט אין קאָרידאָר און געראַוויבערט דאָרט פאַפּיראָסן צוזאַמען מיט אַנדערע קראַנקע, וועלכע קענען נישט שלאָפן... אינדערפרי האָט ער זיך אַרומגעדרייט ווי אַן איבעריקער... ער האָט נישט געהאַט מיט זיך וואָס צו טון... און ענד־לעך האָט ער מיך „אַנטדעקט"... און פאַרפירט מיט מיר אַ שמועס. דאָס מאָל איז ער שוין געווען ווייכער, נאָכגיביקער און ער האָט שוין מער נישט אַזוי שטאַרק פאַרטיידיקט די נויטווענדיקייט פון אַסימי־לאַציע...

●

אין בעט נומער עלף ליגט אַ האָלענדישער ייִדישער אַכצן יאָריקער בחור. וואָכן־לאַנג האָט זיך דער בחור געשלעפּט מיט באַנען און צו פוס איבער גרענעצן, איבער פעלדער און וועלדער, ביז ער האָט זיך דערשלעפּט דאָ אין דער שווייץ... ער לײַדט אויף אַ שווערער אַסטמע, וועלכע שטיקט אים און ווערגט אים כמעט פיר און צוואַנציק שעה אין מעת־לעת. זיין שפּיציקער קאָפּ איז אים טיף איינגעגראָבן אין די הויכע שמאָלע אַקסלען. די שוואַרצע אויגן זיינע זענען אָן שום גלאַנץ, אויסגעלאָשן ווי ביי אַ זקן און זענען טיף אַרייַנגעגראָבן אין זיין שטערן. זיינע ברעמען זענען דין, זער דין און הענגען איבער זיינע רויטע אויגנדעקלעך, ווי איבער אַ געוועלב פון אַ קלויסטער־פענצטער... און צווישן די צוויי טיף־אַרייַנגעגראָבענע אויגן אַרבעט זיין לאַנגע שאַרפע נאָז מיט אירע צוויי בלויע נאָז־פליגלען...

די נאָז, וועלכע איז ביי אַלע אַנדערע מענטשן אַן אומבאַוועגלעכער

אבער, איז ביי דעם אכצן־יאָריקן האָלענדישן יידישן בחור א לעבעדי־קער אבער, וועלכער באַוועגט זיך כסדר... די צוויי נאָז־פליגלען ארבעטן תמיד. זיי הויבן זיך אויף און פאַלן מיט א ריטעם און מיט א פייף צוריק איין. און פאַרהוסט זיך דער בחור, דויערט דער הוסט לאַנגע, לאַנגע מינוטן. זיין קאָפּ גראָבט זיך נאָך טיפער איין אין די אַקסלען, דאָס גאַנצע קנאָכיקע פנים זייַנס ווערט אָנגעגאָסן מיט א רויטקייט, די צוויי נאָז־פליגלען צעשפרייטן זיך און ער קען זיך פריער נישט באַרואיקן ביז עס קומט נישט די שוועסטער מאַרי מיט אַן אָנגעפולטן סעראַנג... איז ער אָנגעטון, לאָזט ער, אַזוי הוסטנדיק, אראָפּ די הויזן, וועלכע שלאָבערן אויף זיין דאַרן גוף ווי אויף א סטראַשידלע אינעם פעלד... ליגט ער אינעם בעט, אַן אויסגעטועוער, דעקט שוועסטער מאַרי, אַן א וואָרט אויסצורעדן, אָפּ די קאָלדרע, א ווייסער, זער ווייַ־סער שלאָבעריקער היפּט טוט א גלאַנץ מיט זיין ווייסקייט צווישן די ליילעכער און שוועסטער מאַרי שפּריצט אריין אין דער ווייסקייט דעם פולן סעראַנג מיט דער פליסיקייט, דעקט אים צוריק צו דעם אָפּגע־דעקטן היפּט, און גייט אוועק מיט דער זעלבסטצופרידנקייט פון א מענטשן, וואָס האָט דאָס געפיל, אַז ער האָט אָפּגעטון א גוטע זאַך...

אָבער שוועסטער מאַרי איז יונג, פריש; אירע העל־בלאָנדע האָר זענען דריבנע געקרעפּט, און מיט זייער גערדיכטקייט, מיט זייער קראַפט, שטופּן זיי אַראָפּ אויף הינטן איר ווייסע אָנגעשטייפטע שוועס־טער־הויב; ווי זיי וואָלטן געזאָגט: „לאָזט אונדז, מיר ווילן געזען ווערן, באַוואונדערט ווערן!... דעקט אונדז נישט צו מיט אָט דער שטייפער ווייכער שוועסטער־הויב!... דו ביזט צו יונג, צו פריש, צו שיין!... דיין ווייסער שרונט אינמיטן קאָפּ, דיינע זיידענע גאָלדענע לאָקן, וועלכע ציען זיך אַזוי אומענדלעך ווייט אונטער דער שטייפער ווייסער שוועסטער־הויב, קענען באַוועגן מענערישע ליפּן צו א קאָמ־פּלימענט, קענען באַוועגן א מענערישע האַנט צום צערטלען, צום גלעטן!...“

און אויגן האָט שוועסטער מאַרי העל־בלויע, ווי די לויטערקייט און די דורכזיכטיקייט פון אַ פרילינגס־פרימאָרגן אויפן דאָרף, אויפן פעלד... און איר נאָז איז נישט קיין נאָז — נאָר אַ גּעזעלע, איר מויל — אַ מיילעכל, אירע ציין — צײנדעלעך, און אירע ליפן, זענען דין און רויט, ווי אַן אָפּענע וואונד... און אירע צוויי באַקן זענען רונדיק, ראָז און פריש. און איר גאַנצער געשטעל, איר גאַנצער גאַנג, איז ווי פון אַ ליאַלקע. אַ ליאַלקע, וואָס גייט, רעדט און לאַכט... אויף איר געלעכטער איז דאָס געזאָגט געוואָרן דער פסוק: „קול באשה ערוה"... איר גאַנצע יוגנט, איר גאַנצע פרישקייט, איר גאַנצער ווייבלעכער רייץ, וועלכער איז געפּענטעט, פאַרפּאַקט אונטער די ברייטע און לאַנגע גראָב־אָנגעפּעלבלטע שוועסטער־מלבושים, אין די שוואַרצע וואָלענע זאָקן, אין די הויכע שוואַרצע געקנעפּלטע שיך מיט די נידעריקע קלעצלעך; איר גאַנצע יוגנט, איר גאַנצע פרישקייט, איר גאַנצער אוצר פון באַהאַלטענער ווייבלעכקייט, לאָדנט זיך אוים דורך איר מויל, דורך איר רעדן, דורך איר געלעכטער...

און זי האָט ליב קלאַסישע און סענטימענטאַלע מוזיק, די שוועסטער מאַרי. און דער ראַדיאָ־אַפּאַראַט שטייט גראָד אויף דעם נאַכט־טישל נעבן דעם בעט פון דעם יונגען האַלענדער... דאָס גיט איר אַ גוטע געלעגנהייט עטלעכע מאָל אין טאָג זיך אַוועקצושטעלן און אפילו אַוועקצוזעצן זיך נעבן זיין בעט און מיט האַלב־פאַרמאַכטע פאַרחלומטע אויגן צו בענקען אונטער די קלאַנגען פון מוזיק...

און אויף איר פנים שפּילט זיך דעמאָלט אָפּ, ווי אויף אַן עקראַן, איר אינעווייניקסטער נשמה־געראַנגל: אָט איז איר פנים העל, לויכטנדיק און אירע אויגן זענען אָפן, זי רעדט און לאַכט, שטיפט כמעט לאַבוזיעוואַטע מיט דעם אַכצן יאָריקן קראַנקען יידישן בחור; און איר יוגנטלעכער שוואונג שטייגט מיט דעם שטייגן פון דער מוזיק, מיט דעם אויפברויז פון אירע געפּענטעטע ליידנשאַפטן... און מען האָט דעם איינדרוק, אַז אָט באַלד וועט זי אַראָפּרייסן פון זיך די שוועסטער־

מלבושים, און וועט ווילד אויסשרייען: „גענוג!... פריי וויל איך זיין, פריי!"...

אָבער באַלד דערנאָך פאַרמאַכט זי פּלוצעם די אויגן און איר ראָז פּנים ווערט פאַרטונקלט, פּונקט ווי מען וואָלט פּלוצעם די רולעטן פאַר די פענצטער אַראָפּגעלאָזן... און זי זיצט אַזוי אַ ווײַלע אומבאַוועגלעך, פרום; און מען זעט בולט, אַז דאָרט אינעווייניק, אין די טיפענישן פון איר נשמה האָט איצט גובר געווען די פרומקייט, די חרטה... און כאָטש אירע ליפּן באַוועגן זיך נישט, הערט מען פונדעסטוועגן ווי זי מורמלט אין זיך אַ תפילה, אַ געבעט צו גאָט און צו זיין זון, אַז זיי זאָלן איר מוחל זיין אירע זינדיקע געדאַנקען און אַז זי זאָגט צו אויף להבא צו זיין גוט און פרום... און כדי זיך אויסצוקויפן פון די זינד, באַשליסט זי צו פאַרשטאַרקן איר שמד־פּראָפּאַגאַנדע צווישן די יידישע פּליטים, און הויפּטזאַכלעך צווישן די קינדער און יוגנטלעכע, וועלכע זענען דאָ אַהערגעקומען אין דער שווייץ אָן עלטערן און דערשעפּטע, אונטערדערנערטע, פאַרקרעציקטע און פאַרלייזיקטע, ברענגט מען זיי דאָ, פון די פאַרשידענע „אויפפאַנגס־לאַגערן" אַהער צו פירן, באַגלייט פון אַ זעלנער אויף צו היילן און דעזינפעקציאָנירן...

איינער פון די דאָזיקע איז אויך יאַקאָב, דער אַסטמאַטישער אַכצן יאָריקער יידישער בחור... מיט אים איז זי שוין אויף אַ שטיקל דרך... ער חברט זיך שוין איצט וואָס אַמאָל ווייניקער מיט די יידן: מיט דעם ראַבינערס ברודער, און מיט דעם „פּאָליאַק" — דעם יידישן שריפטשטעלער, וועלכער האָט פאַרלאַנגט די ביבל, דווקא אין העברעאיש... און וועלכער האַלט שטאַל און אייזן פון יידישקייט, איז אַ גרויסער קענער פון שמדן זיך, און האַלט אָן אויג אויף אַלץ, וואָס דאָ קומט פאָר אויף דעם געביט... אים וואָלט גלייכער געווען, וואָס גיכער משלה צו זיין פונדאַנען... אויסהיילן קאָן מען דאָך אים שוין סיי ווי נישט...

זי, מאַרי, האָט פאַר יאַקאָבן פאַרשאַפט אַ געבעט־בוך, און אַ „נייעם טעסטאַמענט" אויף האָלענדיש. און יעדעס מאָל ווען זי קומט צו

צו זיין בעט, אים דאָס בעט צו פאַרדעכטן, צי אים אַ שפּריץ צו מאַכן, אים דעם הוסט־אָנפאַל צו באַרואיקן, קוקט זי אויף אים מיט פיל ליבע און רחמנות... און זי מישט פאַר אים אויף און ווייזט אים אָן אַ פרישן קאַפּיטל אינעם „נייעם טעסטאַמענט" אויף דעם הייַנטיקן טאָג.

און יאַקאָב, וועמען עס שטיקט פון זיין פריסטער קינדהייט אָן אַ שווערע אַסטמע, האָט אין אַלגעמיין, אין משך פון די אַכצן יאָר פון זיין לעבן, געהאַט גאָר ווייניק צייט און נאָך ווייניקער געדולד, צו דערוועגן יידישן וויסן און יידישן נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין.

פון יידישקייט ווייסט נאָר יאַקאָב בלויז: אַז זיין פאָטער פלעגט איינמאָל אין יאָר, יום־כפור, פאַרמאַכן דאָס געשעפט, אָנטון זיך אין אַ פראַק מיט אַ הארטן הוט און אַוועקגיין אויף אַ גאַנצן טאָג אין סינאַגאָגע, און... מען האָט יענעם טאָג געגעסן דאָס מיטאָג אין שטוב, אָן דעם טאַטן, און אָן דער מאַמען... נאָך איין זאַך פון יידישקייט געדענקט ער יאַקאָב: ווען זיין יונגערער ברודער איז געבוירן געוואָרן, האָבן זיך ביי זיי אין הויז פאַרזאַמלט אַ צענדלינג יידן, און איינער, אַ ייד מיט אַ באָרד, האָט דאָס קינד באַשניטן; וואָס עס האָט שפּעטער טאַקע גורם געווען, אַז די געשטאַפּאָ זאָל אים טאַקע דאַדורך דערקענען, אַז ער איז אַ יידיש קינד... כאָטש ער איז צוזאַמען מיט זיין מוטער געווען גוט באַהאַלטן ביי גויים... און דורך אים, איז די מאַמע אויך אַריינגעפאַלן און מען האָט זיי ביידע דעפּאָרטירט...

חוץ די צוויי פאַלן, האָט יאַקאָב ביי זיינע עלטערן אין הויז קיין שום רעליגיעזע, אָדער נאַציאָנאַלע פייערלעכקייטן נישט געזען... זיין אַ ייד, איז ביי אים בכלל פאַרבונדן מיט עפּעס אַזאַ געפיל פון בושה... ער האָט שטענדיק געהאַט דאָס געפיל, אַז מען דאַרף זיך דערמיט שעמען, אַז מען דאַרף זיך דערמיט באַהאַלטן, אַז מען דאַרף זיך דער־צו נישט מודה זיין... און געענדיקט האָט זיך פאַר אים דער ענין יידישע אָנגעהעריקייט : מיט פאַרפאָלגונגען, מיט אויסבאַהאַלטן זיך, מיט אומגליק, און מיט דעפּאָרטאַציע...

טאַ פאַרוואָס זאָל ער זיך אַקעגנשטעלן דער שוועסטער מאַרי, וועלכע איז אַזוי שיין ווי אַ גערטן, און איז אַזוי גוט צו אים ווי די מאַמע זיינע, און זאָל נישט טון דאָס, וואָס זי פאַרלאַנגט פון אים?...

און וואָס פאַרלאַנגט זי דען פון אים דאָ אויסטערלישס?... אַז ער זאָל גלויבן אין גאָט, און אין זיין זון יעזוס?... וועמען קען דאָס שאַטן? און וועמען קען ער דאָ דערמיט שלעכטס טון?... אפשר גאָר טאַקע, אַז ער וועט תשובה טון און זיך אומקערן — ווי די שוועסטער מאַרי זאָגט — „צו דעם ליכט, וואָס האָט פאַר אים אויפגעשיינט און זיך צו אים באַוויזן, אין דעם סאַמע קריטישסטן מאָמענט פון זיין לעבן, ווען ער איז געבליבן איינער אליין אויף דער וועלט"... דאָס ליכט — דאָס איז זי, מאַרי... און ער מוז גלויבן און האָפן צו דעם גאָט, אין וועלכן עס גלויבט, און צו וועלכן עס האָפט זי, זיין גערטן — די שוועסטער מאַרי... און ווער ווייסט? אפשר טאַקע, אין דעם זכות, וואָס ער וועט גלויבן און בעטן, וועלן זיינע עלטערן צוריקקומען פון דעפּאָרטאַציע? אפשר?

די יידן זאָגן, אַז יעזוס איז געווען אַ ייד... טאַ איז דאָך אוודאי גוט... טאַ וואו איז דאָ דאָס פאַרברעכן?...

דער יידישער שריפטשטעלער זאָגט, אַז זיינע עלטערן וועלן צוריקקומען פון דעפּאָרטאַציע און וועלן זיך דערוויסן, אַז ער, דער זון זייערער, האָט אָנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן, וועלן זיי זיין אין כעס... ער גלויבט דאָס נישט... און אפשר יאָ?... אַ שאָד, מען האָט קיינמאָל ביי זיי אין שטוב וועגן דער פראַגע נישט גערעדט... ער מיינט, אַז דער פאָטער וואָלט געווען בייז... די מאַמע — אפשר נישט?... מען טאָר נישט — זאָגט דער שריפטשטעלער — אינעם איצטיקן שווערן מאָמענט, וואָס דאָס יידישע פאָלק לעבט איבער, דעזערטירן פונעם יידישן פאָלק, אַנטלויפן און איבערגיין אינעם לאַגער פון שונא... ער מיינט דערמיט צו זאָגן, אַז מען דאַרף נישט טוישן די רעליגיע... דאָס איז אפשר חכמות, אַז מען האָט שוין אַ רעליגיע...

ער אָבער האָט דאָך גאָר נאָך קיין רעליגיע קיינמאָל נישט געהאַט... פאַרבייט ער דאָך נישט... ער נעמט נאָר ערשט איצט אָן א רעליגיע... טאָ ווער קען דאָס אים אריינזאָגן א דעה, וואָס פאַרא רעליגיע ער זאָל אָננעמען?... אָך, ווי עס פרעסט אים דאָס היינט די פאַרשאָלטענע אַסטמע!... שוועסטער מארי זאָגט, אַז זי וועט זיך באַמיען, זי האָט שוין, זאָגט זי, געשריבן וועגן דעם א בריוו צום פאַסטער, אַז מען זאָל אים אַוועקשיקן קיין דאַוואָס... דאָרט איז שניי און מען קען זיך נאַקעט ברע־נען אויף דער זון... דאָרט קאָסט זער טייער... דאָרט איז גוט פאַר זיין אַסטמע... אַז זי וועט האָבן אורלויב — האָט זי געזאָגט — וועט זי צו אים אַהינקומען... נו? קען ער דען איר, דער שוועסטער מארי אָפּ־זאָגן?... אַז זי איז צו אים אַזוי גוט... ער האָט דאָך גאָר נאָך קיינ־מאָל אין זיין לעבן נישט געפילט אַזא מין וואוילשטאַנד, אַזא מין גליק, ווי ער פילט זינט ער האָט זיך מיט איר באַקענט... ער האָט דאָך גאָר נאָך קיינמאָל אין קיינעמס אָנוועזנהייט נישט געהאַט דאָס הייליקע געפיל, אויף וועלכן ער האָט גאָרנישט קיין נאָמען, ווי ער האָט דאָס לעצטנס יעדעס מאָל, ווען שוועסטער מארי דער־נענטערט זיך צו אים, צו זיין בעט... מארי... אַזא געטלעכע פרוי, מיט אַזא געטלעכן נאָמען... מארי... יעזוסעס מוטער האָט אויך אַזוי געהייסן... פיל פאָטאָגראַפיעס פון דער „הייליקער מאריא" האָט אים שוין מארי געגעבן אלס געשענק... ווי מאָדנע ענלעך זיי זענען זיך ביידע... אַז ער קוקט אויף די פאָטאָגראַפיעס קומט אים תמיד אויס, אַז ער קוקט אויף איר... אויף דער שוועסטער מארי... און אַז ער קוקט אויף דעם געטלעכן קינד, וואָס זי האַלט אויף איר שויס, דוכט זיך אים אויס, אַז דאָס האַלט שוועסטער מארי אויף איר שויס א קינד פון אים... זיינס א קינד, וואָס מארי האָט פון אים געהאַט, פון זיינע באַציאונגען, וואָס ער האָט מיט איר אין זיינע חלומות...

•

— שוועסטער מארי באַגנוגנט זיך אָבער נישט בלויז מיט היילן די

גופים פון די קראַנקע, זי הײלט אויך זײערע נשמות... יעדן אַוונט, אַ פערטל פאַר אַכט, װען זי האָט שױן אַלץ אָפּגעטון, אַלץ דערלײ־דיקט, געמאַכט אַלע פאַרװאָרפן די קראַנקע, װעלכע געניסן נישט פון איר סימפּאַטיע, אױסגעשמײכלט אַלע שמײכלען צו די אַלע, װעל־כע געפעלן איר, אױסגעקלינגלט אַלע אירע געלעכטערן צו די יונגע לײט, מיט װעלכע זי װאָלט זיך זיכער באַנומען, װי עס באַנעמען זיך אַלע יונגע מײדלעך אין איר עלטער, װען זי װאָלט נישט געטראָגן די אוניפאָרם פון אַ שװעסטער־אָרדן... אַז זי האָט שױן דאָס אַלץ אָפּ־געטון, זעצט זי זיך אַװעק בײ דעם װײס־געדעקטן טיש אױבנאָן און נעמט די עװאַנגעליע אין האַנט, בלעטלט די דינע בלעטלעך מיט דעם דריבנעם געדיכטן שריפט, און טוט אַ זאָג צום גאַנצן זאַל:

— איר זענט גרײט צו הערן, מײנע הערן?

— מיר בעטן! — ענטפערן אַ צענדלינג שטימען מיט אײנמאָל,

און שװעסטער מאַרי בלײבט זיצן װי אַ מאַדאָנע מיט דער עװאַנ־געליע אין דער האַנט, אַלע קראַנקע װערן שטיל.

יאַקאָב, װעלכער האָט נאָר װאָס אַרײנגעװאָרפן אַ צװאַנציק סאַנ־טים־שטיק אינעם ראַדיאָ-אַפּאַראַט, װעלכער האָט אים געזאָלט דער־פאַר אָפּצאָלן מיט אַ פערציק מינוטיקן קאָנצערט פון די „לעקיונאַ־קיור־בען־באָים“, פאַרדרײט גיך דעם ראַדיאָ־אַפּאַראַט, שפּיצט אָן זײן פױגל־פּנים, האַלט אײן די פליגלען פון זײן שאַרפער נאָז, און זײנע טיפע אױגן קוקן שטאַר צו דעם טיש, צו דעם פּראָפיל פון דער שװעס־טער מאַרי, מיט דער צעעפנטער עװאַנגעליע אין דער האַנט...

דער קאַפּעקעלנער װאַשעראָן האָט איבערגעריסן דאָס דערצײלן אַ פּעטן מוזיק־האַל־װיץ דעם האַלב־בלינדן און האַלב־פּאַראַליזירטן בערנאַרד; זײ בײדע פילן זיך פּאַרפּליכטעט, די ערשטע צו װײזן דעם גוטן בײשפּיל פון רעספּעקט צו דער שװעסטער מאַרים תּפֿילות, דען זײ זענען אױך, פּונקט װי די שװעסטער מאַרי און װי אַלע שװעסטערן פון שפּיטאָל — פּראָטעסטאַנטן.

די קאטאליקן זענען דא און דער מינדערהייט, באציען זיי זיך גלייכגילטיק, אבער טאלעראנט צו דער שוועסטער מאַרים צערעמאָניעס...

און די פאר יידן, פליטים, פארפאלגטע, מיט צער אנגעזאפטע, פרעמדע, איינגעבעטענע, האבן נישט בדעה, אפילו מיט איין ווארט זיך אריינצומישן און דעם פערמאנענטן קאמף, וואס אין דעם שפיטאל שפילט זיך אפ צווישן די קאטאליקן און פראטעסטאנטן, וועגן דער הענעמאניע דא אין דעם שפיטאל און וועגן די נשמות פון די קראנקע... זיי, די יידן, קלויבן זיך בכלל שלעכט פונאנדער אין דעם אונטערשיד צווישן אט די צוויי רעליגיעס... די יידנפראגע, אזוי ווי דער היטלעריזם האט זי אוועקגעשטעלט, און וועלכע ווערט שוין זיים צען יאר געשריבן מיט יידיש בלוט אויף די בלעטער פון דער נייעסטער געשיכטע פון אייראפע, איז נישט קיין רעליגיעזע פראגע, נאר זי איז געווארן א ראסן־פראגע... מען האט די פרוי פון דעם פראנצויזישן ראבינערס ברודער נישט דעפארטירט דערפאר, ווייל זי זאל האבן געצונדן ליכט פרייטאג צונאכטס, צי אפגעהיטן אנדערע יידישע מצוות... מען האט זי דעפארטירט, כאטש זי האט איר גאנץ לעבן געלעבט פונקט ווי אלע אנדערע פראנצויזקעס פון איר הויז, פון איר גאס, פון איר שטאט... א פראנצויזקע ווי אלע פראנצויזקעס, נאר פון אן אנדער ראסע...

און לעווינען האט מען דעפארטירט זיין זון, מיט דער שנור, מיט זיין איינציקן איניקל, כאטש ער, דער זיידע אפילו, האט שוין פון לאנג געהאט פון זיך אראפגעווארפן יעדע אנגעהעריקייט מיטן יידישן פאלק... ער איז שוין לאנג קיין ייד נישט, אבער ער האט נאך נישט באוויזן צו ווערן א גוי... ער האט שוין נענוג מי און ארבעט אוועקגעלייגט צו ווערן א פראנצויז. נו, וואס איז ער איצט?... איין נאט אין הימל ווייסט, ווי שווער עס איז אים אין אנהויב אנגעקומען זיך אפצוגעוואוינען פון די יידישע שבתים, פון די יידישע ימים־טובים,

פון די יידישע מאכלים, פון די יידישע טעאטער־לידלעך, וועלכע האָבן זיך אים נאָך אַ צייט לאַנג אין קאָפּ געזוננגען... די לידלעך, וועלכע ער האָט פון אברהם גאָלדפאַדענס מויל אַליין, אין טשערנאָוויץ און אין יאַסי געהערט... ער געדענקט נאָך גוט, ווי עס האָט זיך אים די ערשטע צייטן געבענקט אַהיים, נאָך זיין שטעטל, נאָך זיינע יידן, מיט זייערע מנהגים און ימים־טובים... עס האָט זיך אים אין אָנהויב אויסגעוויזן, אַז ער איז עפּעס אַריינגעקראָכן אין אַן אייביקן וואָכעדיקן לעבן, אָן אַ ברעקל פרייד, אָן אַ פּיצל יום־טוב.

ער געדענקט נאָך גוט, ווי ער האָט אפילו צו די פראַנצויזישע עסנס זיך נישט געקענט צוגעוואוינען. ווי עס איז אים, די ערשטע צייטן, אַ חלשות אָנגעגאַנגען פאַר די אויסטערן, און אַנדערע ים־שרצים, וועלכע די פראַנצויזן עסן... און דאָס פאַרגעניגן, וואָס ער האָט געהאַט ווען ער האָט זיך אוועקגעכאַפּט פון זיין גויעשקער וויב, אַרויסגע־כאַפּט זיך פון זיין פאַרגויעשטער שטוב, זיך אַראָפּגעכאַפּט אויפן פּאַריזער „פּלעצל" און אַריינגעכאַפּט זיך אין אַ יידישן רעסטאָראַן, כדי אָפּצועסן אַ שטיקל יידישע געפילטע פיש, אַ העלדזל מיט טשאַ־לענט, און פאַרטרונקען מיט אַ היימישן גלעזל ניינציקער...

אין אָנהויב האָט ער דאָס געטון אָפט. שפּעטער, זעלטענער; און די לעצטע יאָרן, שוין גאָר, גאָר זעלטן. פּונקט ווי ער האָט זיך שוין לעצטנס גאָר זעלטן אַריינגעכאַפּט אין יידישן טעאַטער... ביידע זאַכן, האָבן שוין פאַר אים נישט געהאַט דעם טעם וואָס אַמאָל... דאָס יידישקייט, און אַלע זיינע פאָרמען, האָט זיך פון אים וואָס אַמאָל אַלץ מער אוועקגערוקט און דאָס גויעשקייט האָט זיך צו אים נישט צוגערוקט... אין סאַמען בעסטן, ווען ער האָט זיך שוין גע־האַלטן פאַר אַ גוי, האָט מען אים געזאָגט: „סאַל יופען"... ווען ער האָט זיך שוין געהאַלטן פאַר אַ פראַנצויז, האָט מען אים אויף די בולוואַרן נאָכגעשריגן: „שמוציקער אויסלענדער"... און צולעצט, האָט ער געמוזט, גלייך מיט אַלע פּוילישע יידן זיך אוועקשטעלן אין דער רייע

פאַרן פּאָליציי־קאָמיסאַריאַט, כדי אויסצופילן די דעקלאַראַציע און אָפּן דערקלערן, און אונטערשרייבן מיט זיין אייגענער האַנט, אַז ער איז אַ ייד, אַז זיין פרוי, וואָס כאָטש זי איז שוין אַן אמתע קריסטין, איז, ווייל זי האָט מיט אים חתונה געהאַט — אויך געוואָרן אַ יידישקע... און אַז זיינע קינדער, און אפילו דאָס אייניקל, זענען אַלע יידן... דאָס, וואָס זיי האָבן זינט יאָרן מיט אַלע מיטלען געזוכט צו באַהאַלטן, האָבן זיי איצט געמוזט אָפן, שוואַרץ אויף ווייס, דערקלערן, און אונטערשרייבן, אַז די גאַנצע וועלט זאָל עס וויסן...

און שפּעטער האָט מען זיך נאָך נישט באַגנוגנט מיט דעם. מען האָט אים אַ געלן צעטל „יידישעם געשעפט“ אויפן שענסטן אויסשטעל-פענצטער פון זיין געשעפט אָנגעקלעפּט... און דערנאָך, האָט מען אים דאָס געשעפט גאָר אינגאַנצן צוגענומען... און מען האָט אים דעם זון, מיט דער שנור, מיט דעם אייניקל צוגענומען... זיי אַרעסטירט און דעפּאָרטירט... און זיין ווייב איז אים פאַר עגמת־נפש געשטאָרבן; און ער אַליין, האָט געמוזט, אויף זיינע אַלטע יאָרן, אַנטלויפן אין דער פרעמד, און אַן אַלטן, אַ קראַנקען, אַ צעבראָכענעם, האָט אים אַ גרענעץ־שמוגלער פאַר צוואַנציק טויזנט פראַנק אין אַ פינצטערער רעגנדיקער נאַכט אונטערגעוואָרפן ערגעץ, הינטער די שווייצערישע שטעכנדיקע גרענעץ־דראָטן, ווי אַ זינדערין וואַרפט אונטער אַ ממזור הינטערן פּלויט... און די שווייצערישע גרענעץ־וועכטער האָבן אים אַ פאַרמאַטערטן, אַ קראַנקען אויפגעהויבן, אים דורך די דראָט־פאַרצוימונגען אַדורכגעשלעפּט, און אין גענפער שפּיטאָל געברענגט, וואו ער ליגט שוין אַזוי שיינע עטלעכע וואָכן.

דאָ, איז ער איצט נענטער צו די יידן ווי צו די קריסטן. און אַז ער האָט דערהערט, אַז איך בין אַ יידישער שריפטשטעלער, האָט ער זיך דערפרייט ווי אַ קליין קינד... אַ שטיק יוגנט, אַ שטיק היים, אַ שטיק טשערנאָוויץ, אַ שטיק יאַסי, האָט פאַר אים אויפגעטויכט:

— עס פרייט מיך זער, עס פרייט מיך זער! — האָט ער מיר גע־

דריקט די האַנט. — איך האָב געקענט נאָלדפאַדערנען!... „דאָס פינ-טעלע ייד“... „דאָס טליתל“... — און די פאַרטרערטע אויגן הינטער די ברילן האָבן אויפגעלויכטן, און ער האָט זיך אַ זעץ אויף געטון און געגומען זינגען: „דאָס טליתל, דאָס טליתל, דאָס אייביקע קלייד“... און דאָס ציטרין־פּנים האָט אָנגענומען די פאָרעם פון אַן אתרוג... אַן אתרוג — אַ הדר... אַ וועלט מיט יידישן חן איז פון ערגעץ געקומען אָנצופליען און זיך אויסגעלייגט אויף זיין פאַרמעטענעם פּנים, אויף זיין ווייסן קאָפּ האָר, אויף זיין שאַרפער נאָז, מיט די גילדענע ברילן אויף זיינע אויסגעלייטערטע אויגן... און ער האָט גאָרנישט באַמערקט, אַז עס איז שוין אַזוי שפּעט... אַז דער האָלענדער האָט שוין פאַר-דרייט דעם ראַדיאָ־אַפּאַראַט, אַז אַלע קראַנקע ליגן שוין שטיל, מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם אונטער די קאָלדרעס; מיט די בליקן גע-ווענדעט צו דער שוועסטער מאַרי, וועלכע זיצט מיט דער אָפענער עוואַנגעליע אין דער האַנט... און ער האָט אויך נישט באַמערקט, אַז די שוועסטער מאַרי שפּיזט אויף אים מיט אירע בלויע אויגן... אָט, אָט, ווען עס וואָלט נאָך אַזוי אָנגעהאַלטן אַ רגע, וואָלט זיכער דערפון געוואָרן אַ מין רעליגיעזער קאָנפליקט... מען וואָלט עס אויסגעטייטשט ווי אַ גרינגשעצונג מצד די אויסלענדער, די יידן, און... מער פעלט שוין דאָ נישט...

וואַשעראָן, דער קאָפּע־קעלנער, דער, וואָס פילט זיך צום מיינסטן גאָענט, דורך זיין פּראָטעסטאַנטישקייט, צו דער שוועסטער מאַרי, ווייזט איר מיט זיין וויוז־פינגער אויף זיין שטערן, אַז דער אַלטער איז „געררירט אויפן קעסטל“...

און די שוועסטער מאַרי, שיקט אַהין צום בעט נומער זעקס אַ קורצן מעסאַזש, וועלכער קלינגט מיט פאַרוואורף, מיט דרויאונג און מיט דערציערישקייט:

— איר וועט ענדלעך דערלויבן, מ'סיע לעווין?...

אַכצן קראַנקע האַלטן איין דעם אָטעם, שטעלן אָפּ דאָס קרעכצן,

דאָס הוסטן, דאָס שנייצן, דאָס שפּייען, און אפילו דאָס אורינירן אונטער די ווייסע לייַלעכער אין די נומערירטע פלעשער אריין... אַלע־מענס בליקן זענען געווענדעט צום ווייסן געדעקטן טישל, צו דער שוועסטער מאַרי, וועלכע זיצט איצט, און פּאָזירט אַלס אַ מאָדעל פון אַ מאַדאָנע...

איך האָב דעם איינדרוק, אַז אָט, אָט, וועט זיך אין זאַל באַווייזן אַ מיקעל אַנדזשעלאָ, צי אַ ראַפּאַעל, מיטן פּאַלעט און פּענדזל אין האַנט; וועט מאַיעסטעטיש דורכגיין לענגאויס דעם זאַל, וועט זיך דערנענטערן צום טישל, וואו עס זיצט שוועסטער מאַרי, ער וועט זיך פאַר איר גאַלאַנט פאַרנויגן, איר ארויסנעמען די עוואַנגעליע פון האַנט, און מען וועט איר אין אירע אָרעמס לייגן אַ נאַקעט, ראָז, פּוכלע, ניי־געבוירן קינד און פון אָט דעם פּייערלעכן מאָמענט, וועט גע־בוירן ווערן אַ נייער שעדעווער פאַר מוזייען: „די הייליקע מאַרי פון זשענעווע“...

אָבער מיקעל אַנדזשעלאָ איז נישט געקומען. ראַפּאַעל אויך נישט. מען האָט אויך דער שוועסטער מאַרי קיין ניי־געבוירן קינד אין די אָרעמס נישט געלייגט; נאָר זי האַלט נאָך אַלץ אין דער האַנט אַ באַנד עוואַנגעליע און זי צעקאַליעטשעט דערפון אַ קאַפּיטל, דען שוועסטער מאַרי איז אַ דייטש־שווייצאַרקע און זי לייענט זער שלעכט פראַנ־צויזיש...

— אַ שלעכטער בעל־קורא — רעדט צו מיר אריבער דעם ראַבי־נערס ברודער נאָך דעם ווי שוועסטער מאַרי האָט געענדיקט.

מיר גלוסט זיך אָבער איצט פון דעם וויץ נישט צו לאַכן... דען דער גאַנצער זאַל האָט פאַרגעסן אין בעלטראַמין, אָבער איך האָב אים די גאַנצע צייט אָבסערווירט. איך האָב די גאַנצע צייט פון אים קיין אויג נישט אראָפּגעלאָזן. און איין און דער זעלבער געדאַנק האָט מיר געהאַמערט אין מיין מוח: אַזוי וועל אויך איך מסתמא אויסזען

אין די לעצטע מינוטן... אזוי וועל אויך איך מסתמא פארענדיקן מיין לעבן...

און טרויעריק ווערט מיר אויף דער נשמה און די אויגן גייען מיר איבער מיט טרערן: אזוי האָט מסתמא אויך געענדיקט זיין לעבן מיין פאָטער, דאָרט ערגעץ, אין זיין קעלער־שטוב, אין דעם קליינעם שטעטל אין פוילן, און אזוי ענדיקט אויך זיין לעבן דער עלנטער שוסטער בעלטראַמי, אין דער וועלט־שטאָט זשענעווע. אין דעם רחבותדיקן וויים־לאַקירטן שפּיטאָל, וואו עס ווימלט מיט פּראָפעסאָרן, דאָקטוירים, שוועסטערן, ענפירמיערן, און ענפירמיערקעס, — שטאַרבט בעלטראַמי אפשר נאָך עלנטער, ווי מיין פאָטער דאָרט, אין דעם קליינעם שטעטל אין פוילן, אין דער קעלער־שטוב...

דאָרט, האָט אפשר אַ וועלכער שכן אויפגעוועקט די שכנים: „רב נתן האַלט ביי שטאַרבן!... שטייט אויף, רב שלמה! שטייט אויף, רב חיים!...“ און די שכנים האָבן זיך אויפגעכאַפּט, אָפּגעגאָסן נעגל־וואַסער, האָבן געכאַפּט אויף זיך אַ מלבוש, אויסגעזוכט אויף אינדער־גיך פון די ספרים־שענקלעך דעם מעבור־יבוק... אוועלכע שכנטע האָט זיך אויך מסתמא אויף אינדערגיך אָנגעטון, געכאַפּט אויף זיך אַן אויבער־מלבוש, צי אַ שאַל, און איז געלאָפן דאָרט ערגעץ אין דער צענטער גאַס אויפוועקן אַן אויסגעגעבענע טאָכטער, וועלכע איז מסתמא געלאָפן מיט פאַרבראָכענע הענט איבער דער גאַנצער שטאָט און די שטיינער פון שאָסיי מיט אירע טרערן נאָס געמאַכט; און די פינצ־טערקייט פון דער נאַכט מיט איר צער אויפגעטרייסלט: „מיין טייערער טאַטע, וואו לאָזט דו מיך איבער?!“... און דאָ?... די שוועסטער מאַרי האָט פרום צוגעמאַכט די הייליקע עוואַנגעליע, באַלד וועט זי אָפּגיין זינגריך, ווי אַ דערפאָלגרייכע אַקטריסע, לענגאויס דעם זאַל, צווישן די צוויי רייען ווייסע לאַקירטע בעטן, אין וועלכע עס ליגן אַכצן קראַנקע, מיט אַכצן מינים ליידן און יסורים. זי וועט זיך ביי דער טיר אויסדרייען, ווי להבדיל דער חזן צו באו־בשלום, וועט פריינד־

לעך און פרום אונדז ווינטשן אַ גוטע נאַכט, וועט אָפּדרייען דאָס ליכט און וועט אַוועקגיין...

די קראַנקע, וועלכע וועלן קענען, וועלן גלייך איינשלאָפן. און די, וואָס זייער קראַנקהייט לאָזט נישט שלאָפן, וועלן צוערשט אַביסל זיך וואַקלען, און ענדלעך וועלן זיי זיך דעצידירן איינצונעמען אַ שלאָף־מיטל, און וועלן פאַרשלעפּערטע, אין אַ נעמיש פון יסורים מיט קאָשמאַרן אַדורכקומען די נאַכט, נאָך וועלכער זיי וועלן אויפשטיין נאָך מידערע, נאָך מער פאַרמאַטערטע...

און פריטץ, דער נאַכט־וועכטער, ווען ער וועט אַרום האַלבער נאַכט דורכגיין דורך די צוויי רייען בעטן, כדי צו זען צי אַלע לעבן נאָך, צי אַלע אָטעמען... וועט ער אפשר באַמערקן, אַז בעלטראַמי אָטעמט נישט מער... וועט ער אים אַריבערציִען דאָס ליילעך איבערן קאָפּ און מיטן בעט, וואָס איז ספּעציעל צו דעם צוועק געמאַכט אויף רעדלעך, וועט ער אים אַרויספירן אין קיל־שטיבל אַריין...

●

ווייזט אויס, אַז אויך בעלטראַמי שרעקט זיך פאַר דער נאַכט, פאַר דער פינצטערניש, פאַר דעם שטאַרבן אין דער פינצטער, בעת אַלע שלאָפן... איך זע ווי ער שטרענגט זיך אָן, ער דרייט מיטן קאָפּ, ער וויל עפּעס טון, אָננעמען מיטלען, זיך ווערן... אָבער ער האָט שוין נישט קיין כוחות... און איך, זיין נאָענטסטער שכן, וואָס שטאַרב שוין מיט אים אַזוי מיט פון היינט אינדערפרי אָן, העלף אים אַרויס:

— האָט איר עפּעס אַ פאַרלאַנג איידער מען לעשט אויס דאָס ליכט, הער בעלטראַמי?

ביי בעלטראַמין ציטערן די ליפּן, ווייזט אויס, אַז ער וויל מיר ענטפערן, נאָר ער קאָן נישט... איך טרעף לויט זיינע גרימאַסן, אַז ער זאַמלט אָן כוחות צו פאָרמולירן און אַרויסצוזאָגן זיין וואונטש, העלף איך אים אַרויס:

— זאָל איך אייך צורופן די שוועסטער, הער בעלטראַמי?

זיין קאָפּ באַוועגט זיך אויף יאָ, און אין זיינע זער פאַרנעפּלטע אויגן באַווייזט זיך אפילו אַ געוויסע דאַנקבאַרקייט... איך בין גליק-לעך, וואָס איך קען טון כאָטש אַ קליינע טובה, אַ שטיקל חסד מיט אַט דעם גוססדיקן מענטשן... און איך רוף צו די שוועסטער מאַ-רי, וועלכע גייט נישט זער גערן צו, און מיט אַ מינע פון איינעם, וואָס האָט שוין זיין ארבעטס-צייט אָפּגעאַרבעט, און מען וואַגט ביי אים צו פאַרלאַנגען נאָך עפּעס אַ קליינע, נישט זער וויכטיקע געפעליקייט, וועלכע גייט נישט אַריין אין דעם ארבעטס-פּראָגראַם פון טאָג, פרעגט זי אים:

— עס גייט נישט גוט, הער בעלטראַמי?...

דער גוסס, וועלכער איז, ווייזט אויס, ביים באַוואוסטזיין, דרייט מיטן קאָפּ אויף ניין...

— האָט איר עפּעס אַ פאַרלאַנג, הער בעלטראַמי? — פרעגט זי ווייטער.

און פון בעלטראַמיס אויגן טוען אַ פלייץ טרערן און מיט די לעצטע כוחות זאָגט ער:

— עס איז דער סוף, שוועסטער!... טעלעפאָנירט נאָך מיין איידעם, איך בעט אייך...

און ער בלייבט ליגן אַ פאַרמאַטערטער פון דעם לעצטן אָנ-שטרענג...

שוועסטער מאַרי גייט פרום פון אים אַוועק..

וואָס וועט זי טון, די שוועסטער מאַרי?... וועט זי אויספילן דעם לעצטן ווילן פון דעם גוסס?... וועט זי אויסלעשן דאָס ליכט?...

שוועסטער מאַרי לעשט נישט אויס דאָס ליכט. זי גייט אַרויס, קומט אין אַ קורצער ווײַלע אַרום צוריק אַריין, אין דער באַגלייטונג פון דער עלטסטער שוועסטער אַננאַ.

זיי גייען ביידע מיט געמאָסטענע, שטילע, פרומע טריט, ווי עס גייען די נאָנעס אין די קלויסטערס... זיי שטעלן זיך אָפּ ביים בעט

גומער דרייצן, שוועסטער אננא בויגט זיך אריבער איבער בעלטראמין און פרעגט אים פרום:

— וואָס איז אייער פאַרלאַנג, הער בעלטראַמי?

— אי — דעם! — ענטפערן מיט אַן אָפּגעהאַקטן אָטעם, די בלאַסע ליפּן פון דעם גוסס.

שוועסטער אננא רעדט צו אים ווי צו אַ קראַנק קינד, וועלכער פאַרלאַנגט עפּעס אַזאַלכעס, וואָס מען קען אים נישט נאָכגעבן:

— עס איז ביינאַכט, הער בעלטראַמי און אייער איידעם האָט נישט קיין טעלעפאָן ביי זיך אין שטוב... די פּאָסט איז פאַרמאַכט... מען קען אים נישט רופן... און פאַרגעסט נישט, אַז אייער איידעם וואוינט נישט אין זשענעווע גופא, נאָר ערגעץ אין אַ פאָרשטאָט... צום באַדויערן, הער בעלטראַמי, אוממעגלעך... און שוועסטער אננא וואַרט אַ רגע, ווי זי וואָלט געוואַרט אויף זיינעם אַן ענטפער און זאָגט ענדלעך, מיט אַ טאָן פון איינעם, וואָס וואָגט:

— אויב הער בעלטראַמי וויל, קאָן מען אים רופן דעם גלח...

בעלטראַמיס האַלב־טויטער קאָפּ האָט געשאָקלט אויף ניין...

פאַרוואָס?...

ווער קאָן וויסן?...

ווער קאָן וויסן, צי דער גוסס בעלטראַמי האָט זיך נישט אינעם לעצטן מאָמענט פון זיין לעבן רעוואָלטירט און מיט דעם אָפּזאָגן אויפצונעמען דעם גלח, האָט ער אפשר אויסגעדריקט זיין גאַנצע פאַרביטערטקייט, זיין גאַנצן פּראָטעסט קעגן דער אומגערעכטיקייט פון דער וועלט, וואָס ער, דער שוסטער בעלטראַמי, וועלכער האָט במשך פון בערך פופציק יאָר, צענדלינגער טויזנטער פּאָר זוילן ארויפגעקלאַפּט אויף די שיך פון דער מענטשהייט, מוז שטאַרבן אַן עלנטער... און זיין איידעם, וועלכער אַרבעט גראָד, זינט יאָרן, אין אַ פאַבריק פון טעלעפאָן־אַפּאַראַטן, האָט נישט אין זיין שטוב קיין טעלעפאָן, דורך וועלכן מען זאָל אים קענען רופן צום בעט פון זיין שטאַרבנדיקן שווער?

ווער קאָן וויסן, וואָס עס טוט זיך אָפּ אין מוח און אין דער נשמה פֿון אַן אָרעמען, און עלנט-שטאַרבנדיקן שוסטער־אַרבעטער, וואָס זיין פֿרוי וואַשט אַ גאַנצע וואָך וועש פֿאַר אַ רייכן האָטעל, און וואָס אַ טאָכטער איז אויף אים פֿאַרהאַסט און קומט אים נישט זען, ווייל ער האָט איר מוטער אויף אַ שטיפֿמאַמען — אַ וועשין פֿאַרטוישט?... ווער קאָן וויסן?

די עלטסטע שוועסטער אננאַ האָט דרייסיק יאָר שפּיטאָל־פּראַקטיק הינטער זיך. פֿאַר אירע אויגן זענען שוין אויסגעגאַנגען הונדערטער מענטשן, פֿון פֿאַרשידענעם גראַד, פֿון פֿאַרשידענעם עלטער, און פֿון פֿאַרשידענער מענטאַליטעט... זי איז פֿול מיט צאָרן אויף דעם אומגלויביק, וועלכער וויל, אַפֿילו אין די לעצטע מינוטן פֿון זיין לעבן נישט אומקערן זיך צו גאָט און צו זיין זון... אָבער אויסערלעך בלייבט זי גלייכגילטיק... און פֿריינדלעך, פֿרום בויגט זי זיך נאָכאַמאָל אַריבער איבער בעלטראַמי׳ן און זי זאָגט אים פֿרום אַ ליגן, כמעט מיט דער זעלבער פֿרומקייט ווי זי זאָגט אַ תּפֿילה:

— הער בעלטראַמי, מיר וועלן אייך יעדנפֿאַלס פֿון דאָ אַרויספֿירן, טאָמער קומט אָן אייער איידעם, זאָלט איר קענען אומגעשטערט, און אָן צו שטערן אַנדערע, מיט אים רעדן...

בעלטראַמי האָט שוין גאָרנישט מער געענטפֿערט... שוועסטער מאַרי טשעפּעט אָפּ די מעכאַנישע האַמונג, וואָס האַמעוועט די רעדלעך פֿון בעט, און ביידע שוועסטערן, שוועסטער אננאַ און שוועסטער מאַרי, פֿירן אַרויס פֿון זאַל דאָס בעט נומער דרייצן מיטן גוסס בעלטראַמי און זיי לעשן אויס דאָס ליכט.

●

זיבצן קראַנקע טראַכטן איצט שטיל וועגן דעם סוף פֿון דעם מענטשן... יעדער וואָלט געוואָלט עפּעס זאָגן וועגן דעם, אָבער קיינער וואַגט נישט די שטילקייט איבערצורייסן.

בעסאָן, דער וועמען מען וועט די טעג דאַרפֿן אַמפּוטירן דעם רעכטן

פוס און וועלכער ליידט דערוויל שרעקלעכע יסורים פון זיינע בראנד־וואונדן, ער רייסט דער ערשטער איבער די שטילקייט:

— אוי!... עס איז אים שוין בעסער ווי מיר, דעם אָרעמען בעל־טראָמי!...

— שלאָף, און לאָז שלאָפן אַנדערע! — שרייט צו אים אַריבער וואַשעראָן דער קאָפּע־קעלנער — אַלטער אייפּערזיכטיקער, וואָס דו ביזט!... נישט געזאָרגט, דיין צייט וועט אויך קומען... אָבער נישט היינט ביינאַכט... אויף היינט האָב איך שוין גענוג... העי, דו, „פליענדיקער האָלענדער", האָסט נישט אַביסל שיינע מוזיק?... וואָס שווייגסטו עפּעס לכבוד דער שמחה מיט דיין קאַטערינקע?... איך וויל נישט שענקען וועגן דער שמחה מיין צוואַנציק סאַנטים, וואָס דו האָסט ביי מיר גענומען...

דער האָלענדער האָט זיך נישט לאַנג געלאָזט בעטן און האָט אויפגעדרייט דעם ראַדיאָ־אַפּאַראַט. אַ פּיצענקע רויט לעמפּעלע האָט אויפגעלויכטן נעבן דעם האָלענדערס בעט אין דער פינצטערקייט פון זאַל. און גלייך דערנאָך האָט אַ קלינגענדיקער און אַ קלאַפּנדיקער דזשאַז־אָרקעסטער זיך צעקלונגען און זיך צעקלאַפּט איבערן גאַנצן זאַל... דאָס פּויקן פון פּויקן, דאָס שאַלן פון טרומפּייטן, דאָס קלינגען פון טאַצן און דאָס וויינען פון סאַקסאָפאָנען, האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם קרעכצן פון בעסאָנען, מיט דעם הוסטן פון האָלענדער, מיט דעם שנאָרכן פון דעם „נעגוס" און מיטן זיפצן פון דעם אַלטן לעווין, וועלכער טרויערט נאָך זיין פאַרשטאָרבן ווייב, בענקט נאָך זיינע דעפּאָרטירטע קינדער, און נאָך זיין איינציק איינִיקל...

דער זייגער פון עפּעס אַ שכנותדיקן קלויסטער שלאָגט אויס צען קלינג. איך קען זיך נישט באַפרייען פון בעלטראַמים געל פּנים, פון זיינע גלעזערנע פאַרטערערטע אויגן, פון דעם פרומען ליגן, וואָס די שוועסטער אננא האָט אים געזאָגט... און פון דעם סקריפּען פון די

רעדליעך פון בעט, וואָס איז געבליבן הענגען אין דעם חלל פון דעם שפּיטאָל־זאַל, נאָכדעם ווי מען האָט בעלטראַמין אַרויסגעפירט...

איך דריי זיך אָפּ פון דעם ליידיקן אָרט, וואו עס איז ביז איצט געשטאַנען דאָס בעט נומער דרייצן... איך וואָלט זער געוואָלט שלאָפן, איך נעם איין אַ שלאָף־מיטל, מיין קאָפּ ווערט מיר שווער... אַלץ אַרום שווימט... כוואַליעט זיך... מיין בעט איז אַ שיפל... איך הוידע זיך אויפן ים, אויף די כוואַליעס...

•

אַז איך עפן אויף אינדערפרי די אויגן, שטייט ביי מיין בעט די שוועסטער מאַרי. עס איז שוין ליכטיק אינעם זאַל, שוועסטער מאַרי דערלאַנגט מיר דעם טערמאָמעטער.

די טעמפּעראַטור האָט, ווייזט אויס, זיך ביי מיר געהויבן... שוועס־טער מאַרי האָט מיך אָנגעקוקט מיט אַזאַ מינע, ווי זי וואָלט געפרעגט: „אַזוי גאָר?...” און זי האָט גיך אויפגעשריבן די טעמפּעראַטור אויף דער טאַבעלע, וואָס הענגט ביי מיר צוקאָפּנס און איז אַוועק.

דער קאָפּ איז מיר שווער. איך קען נישט אויפשטיין, צוגיין צום קראַן זיך וואַשן... קיינער פאַרלאַנגט דאָס אויך נישט פון מיר... שוועסטער מאַרי ברענגט מיר צו אַ שיסל וואַסער זיך אַרומצוואַשן.

איך קוק זיך אַרום אויפן זאַל, אויף די קראַנקע, וועלכע שטייען אויף פון זייערע בעטן, אויף די שוועסטערן, וועלכע פּאַכען מיט ליי־לעכער און קאָלדרעס, מאַכן גלייך די געלעגערס פון די קראַנקע. איך דערמאָן זיך, אַז בעלטראַמי איז טויט, און איך חידוש זיך, וואָס אַלע גייען אַזוי גלייכגילטיק פאַרביי דאָס ליידיקע אָרט, וואו עס איז נאָך נעכטן געשטאַנען דאָס בעט נומער דרייצן, וואָס קיינער רעדט נישט וועגן בעלטראַמין... וואָס קיינער וואָגט נישט וועגן אים ביי די שוועסטערן נאָכצופרעגן...

אויף דעם ליידיקן אָרט, וואו עס איז געשטאַנען דאָס בעט נומער

דרייצן, האָט שוועסטער אננא אויסגעשפּרייט אַ ליילעך, זי ליינט אין דעם ווייסן ליילעך אריין: אַ פּאַלטן, אַ פּאָר שיך, אַ פּאָר הויזן און עטלעכע שטיקלעך וועש... זי פּאַרשרייבט אַלץ זאָרגפעלטיק אין אַ גרויסן בוך... יעדע זאַך, יעדע שמאַטע, יעדע פּאָר צעריסענע גאַטקעס, שפּילט שוין איצט אַ גרעסערע ראָלע ווי דער מענטש בעלטראַמי...

אויפן נאַכט־טישל נומער דרייצן איז געבליבן ליגן אַ פּאַריתומטער גאַטור־מאָרט: אַ האַלב פלעשל וואַסער, אַ גלאָז, אַ שטיקל אָפּגעשיילטע פּאָמעראַנץ, צוויי סוכאַרעס און אַ גרויסער פּאַרצייטישער זילבערנער קעשענע-זייגער, וואָס די ווייזערלעך זענען שטיין געבליבן צווישן די באַגילדעטע רוימישע ציפערן דריי און פיר...

בעלטראַמיס האַרץ האָט זיך אָפּגעשטעלט...

בעלטראַמיס זייגער קלאַפּט אויך נישט מער...

אין קינדערהיים

מיינע זונדעלעך: הערשעלע און פסח׳ל — אַ מתנה.

עס איז האַרבסט. אינדרוויסן איז טריב, נאַס, רעגנדיק. די וואָלקנס זענען אַראָפּגעפאַלן פון הימל און ליגן דאָ אויסגעלייגט אין דאָרף אויף דער ערד.

ווען מען וואָלט איצט געמעגט אַרויסגיין אינדרוויסן, וואָלט מען געגאַנגען אין די וואָלקנס... קען זיין, אַז אין די וואָלקנס וואָלט מען געקענט זען מלאכים אַרומפליען...

אַלץ איז פאַרשוואונדן: דאָס דאָרף, די בערג, די גאַנצע שווייץ. נישט דאָ מער קיין שווייץ, נישט דאָ מער קיין בערג, נישט דאָ מער קיין דאָרף.

נישט דאָ מער דער „גראַנד האָטעל" — דער לאַגער... וואו זענען אַהינגעקומען אַלע פּאַפּאַס מיט אַלע מאַמאַס? אפשר זענען זיי שוין אויך געוואָרן מלאכים?

דער קלויסטער־זייגער קלינגט, אָבער מען זעט נישט דעם קלויסטער. נישט דאָ דער קלויסטער, נישט דאָ דאָס טורעמל מיטן גלאָק, און נישט דאָ דער זייגער.

נישט דאָ דער באַרג מיט די הילצערנע הייזקעלעך, מיט די גרינע לאָדנדלעך. און אפילו דאָס באַרג־באַנדעלע, וואָס גליטשט זיך אַראָפּ פון באַרג אין דאָרף אַריין, ווי מען גליטשט זיך אַראָפּ אויף אַ פאַרענ־משע — איז אויך פאַרשוואונדן.

די קיעלעך קלינגען מיט זייערע גלעקער אויף די העלדזער. אָבער וואו זענען זיי, די קיעלעך? די קיעלעך זענען אויך מסתמא אין די

וואַלקנס... עס מוז זיין זער שיין צו זעען ווי די קיעלעך פּיטערן זיך אין די וואַלקנס.

●

ווען די לערערקע וואָלט נישט געווען אזא שלעכטע, ווען זי וואָלט געלאָזן אַרויסגיין, וואָלט מען אַרומשפּאַצירט אין די וואַלקנס... און דערנאָך, ווען עס וואָלט זיך אויסגעלייטערט, און די וואָלקנס וואָלטן צוריק אַרויף אין די הימלען — וואָלט מען מיט זיי מיטגע־פלויגן... און ווי שיין, ווי גוט וואָלט דאָס געווען!... אזוי, אז מען טאָר נישט אַרויסגיין, וועלן זיי אַלע : ביידע לאַגערס, דער „כשרער לאַגער" און דער „טרפהנער לאַגער", און די גאַנצע שווייץ, מיט דעם דאָרף, מיט די בערג, מיט די הייזקעלעך, מיט דעם קלויסטער, מיט דעם באַרג־באַנדעלע, און אַלע מענטשן, מיט אַלע קיעלעך — אַלע, וועלן זיי אַרויף מיט די וואָלקנס אין די הימלען, און מיר וועלן אזוי מוזן אויף אייביק בלייבן אין דעם קינדערהיים, און וועלן אייביק מוזן עסן רייז מיט ראָזשינקעס...

די לערערקע האָט שטרענג פאַרווערט אַרויסצוגיין. עס איז זער געך פּערלעך — האָט זי געזאָגט. — מען פאַרקילט זיך, מען קריגט היץ, מען ווערט קראַנק... „און מען שטאַרבט" — האָט מאַרים, דער עלט־סטער צווישן זיי צוגעגעבן, כדי אָפּצושרעקן דאָס „קליינוואַרג".

אָבער קליינוואַרג האָט זיך גאָרנישט אזוי שטאַרק אָפּגעשראָקן פאַרן שטאַרבן : „באַ — האָט זשאַקי געזאָגט — שטאַרבן, אויך מיר אַן עסק... אז מען שטאַרבט, גייט מען אַרויף אין הימל, מען קומט אין גן־עדן, און מען זעט גאָט"...

אָבער עס האָט נישט געהאָלפן קיין שום טענות, מען האָט געמוזט בלייבן אינעווייניק.

●

אינעווייניק, איז נישט די זעלביקע זאַך וואָס אינדרויסן. אינ־

דרויסן, אַז מען קומט אַרויס, איז אינגאַנצן אַ נייע וועלט מיט נייע שפּילעריין. איטלעכער געפינט זיך דאָס, וואָס ער האָט ליב:

זשאַנאַ, למשל, קלעטערט אַרויף, ווען קיינער זעט נישט, אויף אַ בוים, און אַז ער איז שוין גאָר אויבן, באַהאַלטן צווישן די בלעטער, ווערט ער אַ פויגל — אַ קוקו, און ער שרייט אַראָפּ: „קוקו! קוקו!"

„מוקי" פאַרטשאַיעט זיך הינטערוויילעכס הינטער אַ מיידעלע, ווען זי איז שטאַרק פאַרשפּילט מיט איר ליאַלקע, און שטעלנדיק זיך הינטער איר אויף אַלע פיר, בילט ער: „האַו! האַו!" ווי אַן אמתדיק הינטל. דאָס מיידעלע טוט אַ צאַפּל פאַר שרעק, צעוויינט זיך, אַנטלויפט, און אַלע קינדער לאַכן.

מען פאַרווײַלט זיך זער גוט אינדרויסן: מען טאַנצט, מען שפּרינגט, מען הוידעט זיך אויף די טירן פון גאָרטן, און די טירן סקריפּען אַזוי שיין צו צום טאַקט... מען יאָגט זיך אַרום אין גאָרטן איינער מיט דעם אַנדערן, און אַז מען כאַפּט זיך, גייט מען אַ געוועט: ווער וועמען עס וועט לייגן...

עס איז זער פריילעך אינדרויסן, אויפן פרייען פעלד, אין גאָרטן, און זייער טרויעריק איז צו זיצן אינעווייניק אין קינדערהיים.

●

אייערנעכטן האָט מען געשפּילט אין מלחמה... מאָריס איז געווען דער גענעראַל. מען האָט זיך צעטיילט אויף צוויי אַרמעען, און מען האָט געשאָסן איין אַרמעע אויף דער אַנדערער... אין אָנהויב, בלויז מיטן מויל: פּאַם! פּאַם! פּאַם!... אָבער שפּעטער האָט מאָריס אויסגעפונען, אַז בלויז מיטן מויל קען מען דעם שונא נישט באַזיגן... האָט מען זיך באַוואָפנט מיט שטעקנס, מיט העלצער און מיט שטיינער, און מען האָט זיך אַזוי שיין געשפּילט... האָט אָבער אימיצער געטראָפן סילווענען אַ שטיין אין קאָפּ אַריין, און מען האָט אים געמוזט אָוועקפירן צו דער דאָקטאָרין. די דאָקטאָרין האָט געזאָגט, אַז ער האָט געקאָנט ווערן טויט... די דירעקטריסע האָט געשריגן, און

זי האָט פאַרווערט צו מאַכן מלחמות... „מען קען — זאָגט זי — אױ־מיצן נאָך חלילה דערהאַרגענען״... נו, אויף דערויף איז דאָס דאָך אַ מלחמה... פעטער זשאַק איז דאָך אויך געוואָרן טויט אין דער מלחמה... די גרויסע מעגן אַלץ, און מיר טאָרן גאָרנישט...

●

עס איז זער אַ שאָד, וואָס מען האָט געמוזט אויפהערן די מלחמה אין סאַמע בעסטן, ווען מען האָט זיך אַזוי גוט געשלאָגן... אָבער אינ־דרויסן קען מען אַלץ... אַז מען האָט געמוזט מאַכן „שלום״, האָט מאָרים גלייך אויסגעקלערט אַ נײַ שיין שפּיל: „נאָך דער מלחמה״ האָט דאָס שפּיל געהייסן.

מען האָט אָנגעטראָגן זאַמד און שטיינער, און מען האָט געבויט אַ הויז. מען האָט אויסגעגראָבן אַ גרוב, און מיט קאָנסערוון־פּושקעלעך האָט מען געבראַכט וואַסער פון ברונעם, מען האָט אָנגעפולט דעם גרוב, און עס איז געוואָרן אַ טייך...

מען האָט אָנגעריסן ריטלעך, מען האָט צו זיי צוגעבונדן שטריק־לעך, און מען האָט זיך אָוועקגעזעצט ביים „טייך״ כאַפּן פיש.

דערנאָך, אַז מען האָט שוין געהאַט גענוג פיש אָנגעכאַפּט, האָט מען זיך געשפּילט אין אַ „לאַגער״.

„רירי״, דער מיטן רויטן קאָפּ האָר, וועלכער איז דער שטאַרק־סטער, דער דיקסטער פון אַלע, דער פאַר וועלכן אַלע האָבן מורא — איז געוואָרן „לאַגער־לייטער״.

ער האָט איינגעטיילט איטלעכן אַרבעט. יעדער האָט געמוזט עפּעס טון: האַקן האָלץ, שלעפּן וואַסער, שיילן קאַרטאָפל; און ער, דער „לאַ־גער־לייטער״, איז געשטאַנען מיט אַ גראָבן שטעקן אין האַנט, און האָט קאָמאַנדעוועט, געשריגן און געזידלט, און האָט באַשטראָפט די קליינע זשינעט: פאַר דאָס, וואָס זי האָט נישט געשיילט גענוג קאַר־טאָפל, וועט זי נישט קענען פאָרן צו איר ליאַלקע אויף אורלויב...

זשינעט האָט געוויינט, און האָט אויסגעשריגן פאַר אַלע „פליכט־

לינגע", אז דער „לאַגער־לייטער" איז אַ גנב... אז מען האָט אָנגע־כאַפּט אַן אַ שיעור פּיש און ער האָט זיי אַליין אויפגעגעסן... אז ער עסט אויף דעם צוקער, און זיי גיט ער צו טרינקען קאַווע מיט סאַכאַ־רין... אז נעכטן האָט ער געדאַרפט געבן פּוטער צום נאַכט־עסן — האָט ער גאָר געגעבן רעטעך....

מען האָט זיך זער שיין געשפּילט. מען האָט אַזויפיל געלאַכט. נאָר ער, „רירי" דער „לאַגער־לייטער", האָט נישט געוואָלט, אז מען זאָל אים זידלען און מען זאָל פון אים לאַכן, האָט ער געזאָגט, אז ער וויל זיך מער נישט שפּילן אין קיין „לאַגער", ער האָט געזאָגט, אז עס איז שוין „נאָך דער מלחמה", און זיין מאַמע זאָגט, אז נאָך דער מלחמה וועלן שוין מער נישט זיין קיין לאַגערס...

טאָ וואָס וועלן דעמאָלט זיין אָט די אַלע מענטשן?

●

א שאָד, וואָס „רירי" וויל זיך מער נישט שפּילן אין קיין לאַ־גער!... דאָס איז זער אַ שיין שפּיל, און צום שענסטן איז, ווען מען שפּילט זיך אין אַ „כשר־לאַגער"... מען טיילט זיך איין אין צוויי חברות: „כשרע" און „טרפהנע"... די ייִנגלעך, וואָס ווילן אָנקומען צו די „כשרע", מוזן דורכגיין דורך דעם כשרן „לאַגער־לייטער", ער שלעפּט זיי אַרויס די העמדלעך פון די הייזלעך, און זעט נאָך, אויב זיי טראָגן ציצית... געפינט ער ביי זיי ציצית, נעמט ער זיי אָן, טראָגן זיי נישט קיין ציצית — מוזן זיי גיין צו די טרפהנע...

די אָנגענומענע, קריגן פּאַפּירענע קאַפּעלעך, וועלכע זיי טוען גלייך אָן אויפן קאָפּ, און זיי ווערן „כשרע"... זיי גייען זיך באַזונדער, און ווילן זיך מיט די „טרפהנע" מער נישט מישן.

די מיידעלעך וואָס ווילן ווערן „כשרע" ווידער, מוזן זיך קויפן ליכ־טעלעך, פאַרשטעלן זיך מיט די הענטעלעך די אויגעלעך, זיך אָביסעלע שאָקלען, עפּעס מורמלען שטיל און זאָגן דערנאָך „גוט שבת".

די „כשרע" הענגען זיך אָן האַנטעכלעך אויף די אַקסלען, שאָקלען

זיך, פּאַטשן מיט די הענט, און בלאָזן שופר. און אַז אַ „טרפהטער" וויל צוקומען אַ קוק טון, מוז ער זיך אַרויפלייגן אַ נאַזטיכל אויפן קאָפּ.

די „טרפהנע" זענען דעמאָלט זער מקנא די „כשרע", עס איז ביי די „כשרע" אַזוי יום־טובדיק, שיין און ביי זיי איז אומעטיק און וואָכעדיק... זיי שטעלן זיך אַוועק קוקן ביים „לאַגער", ווי די שקצימלעך אינדערהיים, פלעגן אַריינקוקן דורך די פענצטער פרייטאָג צונאַכטס אין די יידישע שטובן.

●

מען שפּילט זיך אויך אין „שפּרעך־שטונדע" : „רירי", אַט דער מיטן רויטן קאָפּ האָר, דער „לאַגער־ליטער", זעצט זיך אַוועק אויף אַ קלאָץ מיט אַ טעלעפאָן ביים אויער, און אַלע „פליכטלינגע" קומען, איינער הינטערן אַנדערן צו אים אָן, און בעטן ביי אים פאַרשידענע טובות... און ער האָט אויף אַלעמען איין ענטפער : „מאַכן זי אַ געזוך צור צענטראַל־לייטונג"...

מען לאַנגווייליקט זיך נישט אינדרויסן. יעדער קען טון, וואָס ער וויל. הענרי, למשל, דאָס בלאַסע דאַרע יינגעלע מיט די גרויסע שוואַרצע אויגן, ער שפּילט זיך נישט מיט, מיט די אַלע שפּילן... ער, אַזוי ווי ער קומט נאָר אַרויס אין גאָרטן, נעמט ער גלייך אָנקלויבן בלימעלעך... ער מאַכט אַ בינטל, און זאָגט, אַז ער וועט דאָס געבן זיין מאַמען, ווען זי וועט צו אים קומען...

אָבער זיין מאַמע קומט קיינמאָל נישט אים לייגן שלאָפן... אַלע ווייסן, אַז זיין מאַמע איז דעפּאָרטירט, נאָר מען וויל דאָס אים נישט זאָגן... „רירי" איז אַ שלעכט קינד : ער האָט זיך אַנומעלט געקריצט מיט הענרי, אַז אים וועט די מאַמע קומען לייגן שלאָפן, און זיין מאַמע וועט נישט קומען... ער האָט אים געזאָגט, אַז די דייטשן האָבן זיין מאַמען אויסגעטון נאַקעט, און אַריינגעוואָרפן אין אַ ברענענדיקן אויוון אַריין. הענרי האָט זיך אַ וואָרף אַנידער געטון אויף דער ערד, און

געגומען שרעקלעך וויינען. די דירעקטריסע איז אָנגעלאָפן, האָט אים אַריינגעטראָגן אויף די הענט, און האָט שפּעטער אָנגעזאָגט, אַז מען זאָל אים דאָס נישט זאָגן. און אים העגרין האָט זי פאַרזיכערט, אַז זיין מאַמע וועט צוריקקומען...

די דירעקטריסע ווייסט דאָך נאָך בעסער ווי „רירי".

●

אינדרויסן איז אַ פרייע וועלט. וואָס איינער וויל טוט ער... אינעווייניק, אין קינדערהיים, אין אַזאַ רעגנדיקן טאָג, ווען מען טאָר נישט אַרויסגיין, איז שלעכט. אַלץ וואָס מען וויל טון — טאָר מען נישט.

וויל מען זיך אַראָפּגליטשן פון דער פּאָרענטשע, איז נישט מעגלעך צוצוקומען. די פּאָרענטשע איז קליין, אינגאַנצן איין שטאָק שטיגן... פּאַלט אימיצער אויף דער המצאה זיך אַראָפּצוגליטשן, זענען באַלד אַלע דאָ... און מאָריס ווערט באַלד דער קאָמענדאַנט, און ער קאָמאַנדעוועט, אַז מען זאָל זיך שטעלן אין דער רייע. און איידער עס קומט אונטער דיין רייע זיך אַראָפּצוגליטשן, קומט דערווייל אונטער די לערערקע, און שרייט שוין, אַז מען טאָר נישט.

נו, פאַרפאַלן. אַז מען טאָר נישט, טאָר מען נישט... אָבער וואָס איז שוין פאַראַנען פאַר אַן אומשולדיקערע זאַך ווי אַראָפּשפּרינגען פון די עס־טישן ? דאָס טאָר מען שוין אפילו אויך נישט.

אויסגעקלערט דאָס שפּיל האָט „ביבי". ער איז דער ערשטער אַריין אין עס־זאַל. קיינער איז דאָרט נישט געווען. האָט ער אַרומגעשפּרייזט אַ צוויי דריי מאָל הין און צוריק לענגאויס דעם זאַל, און האָט זיך מיישב געווען, איז אַרויף אויף אַ שטול, פון שטול — אויפן טיש, און אָפּגעציילט : איינס, צוויי, דריי, און אַ שפּרונג אַראָפּ געטון. ער איז גלייך דערנאָך נאָכאַמאָל אַרויף, און ווידער אַראָפּגעשפּרונגען. און דערנאָך זענען אָנגעקומען : זשאַנאַ, און זשאָזעף, און ביבי, און ליולו, און אַפילו די מיידעלעך זענען אויך געווען בעלנים אויף דעם

פאַרגעניגן, און אין אַ פּאָר מינוט אַרום, זענען אַלע קינדער געשפּרונ־
גען פון די טישן. און אַז עס האָבן אויסגעפּעלט טישן, איז מען אַרויף
אויף די קרעדענסן. און איטלעכער האָט געוואָלט דעם אַנדערן איבער־
שטייגן. און דאָס שפּרינגעניש איז געוואָרן באַגלייט מיט אַזעלכע
קולות, אַז עס זענען זיך אָנגעלאָפן: די דירעקטריסע, די לערערקעס,
און אַפילו דאָס קיך־פּערסאָנאַל, און מען האָט די גאַנצע חברה פאַר־
טריבן אין שפּיל־זאַל.

●

מיד איז מען געוועזן, דערשוויצט, און די דירעקטריסע האָט אָנ־
געשריגן, האָט מען זיך אַוועקגעזעצט: ווער אויף דער קאַנאַפּע, ווער
אויף אַ שטול, אַנדערע אויף דער ערד; און אַ צוויי דריי, האָבן גאָר
אויפגעעפנט די שראַנק, זענען דאָרט אַריינגעקראָכן, און זיך פאַר־
מאַכט.

אין אַ ווינקל אויף דער ערד איז געזעצן היינריך. ער האָט אַרויסגע־
שלעפּט פון זיין פּאָרטעבל־קעשענע עפּעס אַ שיין זילבערן פּאַפּירל,
האָט עס אויסגעגלייכט, אויסגעגלעט אויף זיין נאַקעטער קני, און איז,
ווייזט אויס, געוועזן פון דעם זילבערנעם פּאַפּירל זער צופרידן, דען ער
האָט זיך אַזש צעזונגען מיט עפּעס אַ לידל, וואָס ער האָט נאָך אַמאָל
אין לייפּציק געהערט.

פּלוצעם האָט מאַריס אַ זאָג געטון:

— ער איז אַ „באָש“...

— אַ געשטאַפּאָ — האָט זיך אָנגערופן זשאַקי.

— היטלער! — האָט צו אים סאַ געשריי געטון „רירי“.

— היטלער! היטלער! היטלער! — האָבן אַ פּאָר צענדלינג שטי־
מעלעך געגומעו שרייען מיט איינמאָל.

מאַריס האָט זיך מיישב געוועזן, אַז בלויז שרייען איז נישט גע־
נוג, און האָט געזאָגט, אַז מען דאַרף „היטלערן“ דערקלערן מלחמה...

און שוין זענען צו אים צו א חברה יונגען, האבן זיך אויף אים א ווארף געטון, האבן אים ארויסגעריסן דאס זילבערנע פאפירל, עס צעריסן אויף פיצ־פיצלעך, און האבן עס צעשיט אין דער לופט.

היינריך האט זיך געפרואווט אקעגנשטעלן, האט מען אים אני־דערגעלייגט, מען איז אויף אים ארויפגעפאלן, מען האט אים גדושעט און געשריגן:

—טויט אים! טויט אים! ער האט דעפארטירט יידן!

אין אנהויב, האט היינריך העלדיש געקעמפט. ער האט זיך פאר־טיידיקט, מיט קולאקעס, מיט סטוסאקעס, האט מיט די נעגל געגראַ־משעט, האט ביי די האר געריסן... אבער אז די מחנה קעגן אים איז געווארן גאר גרויס, האט ער זיך אונטערגעגעבן, און זיך צעוויינט.

— ער האט פארשפילט! — האט מארים געמאלדן.

— ער האט פארשפילט! ער האט פארשפילט! — האבן אלע, אין כאר, גענומען זינגען — היטלער האט פארשפילט די מלחמה! היטלער האט פארשפילט די מלחמה!

און איינער הינטערן אנדערן האבן זיי זיך פארמירט אין א קאר־טעזש, און האבן ארומגעטאנצט ארום „היטלערן":

—היטלער האט פארשפילט די מלחמה! היטלער האט פארשפילט די מלחמה! און „היטלער" איז געלעגן אויף דער ערד, געשלונגען די טרערן, און געזופט פון דער נאז.

●

פלוצעם האט מארים, א באגייסטערטער פון דעם זיג איבער „היט־לערן" גענומען זינגען די מארסעליעזע. אלע קינדער האבן אונטער־געכאפט.

געענדיקט די מארסעליעזע, האט אימיצער אנגעהויבן דעם שווייַ־צער הימען. אלע האבן געוואוסט, וואס דאס איז, האבן געוואלט מיט־זינגען, עס האט אבער נישט געקלאפט, נישט אלע האבן געקענט.

יאָסעלע האָט געגומען זינגען די יידישע מאַרסעליעזע — די „התקוה". דאָס האָבן אַלע געקענט, און האָבן זיך אַזוי באַגייסטערט, אַז איינער האָט געוואָלט איבערשרייען דעם אַנדערן.

די ווערטער האָט געקענט בלויז יאָסעלע. קיינער האָט אָבער די ווער־טער נישט פאַרשטאַנען. דעם ניגון האָבן אַלע געקענט, און אַ גרויסער טייל האָט אויך געקענט מיטזינגען די פּאָר ווערטער : „עוד לא עבדה תקותנו"...

פּיעראַ, דאָס יינגעלע מיט די לאַנגע בלאָנדע לאָקן, און מיטן זיל־בערנעם צלם אויפן האַלדז, האָט מיטגעזונגען, און געשריגן נאָך הע־כער ווי אַלע : „עוד לא עבדה תקותנו"...

— דו שוויינ! — האָט מאָריס צו אים פּלוצעם אַ זאָג געטון. — דו האָסט נישט קיין רעכט דאָס צו זינגען!...

— דו ביזט אַ קאַטאָליק — האָט אים אונטערגעהאָלפן זשאַקי.

—אַ משומד ! — האָט אונטערגעבאַפּט „רירי".

— אַ גוי, ער וועט גיין אין גיהנם אַריין — האָט געזאָגט „קיקי".

— ער וועט גיין אין גיהנם אַריין, ער איז נישט קיין ייד — האָבן אַ פּאָר צענדלינג שטימען געשריגן.

— יאָ, איך בין אַ ייד — האָט זיך פּיעראַ אויפגעשטעלט — מיין טאַטע איז אַ ייד.

— דיין טאַטע איז אויך געשמדט — האָט אים געענטפערט מאָריס.

— און זיין מאַמע איז אַ גויע — האָט געזאָגט יאַקאָב — מיט

אַזאַ גרויסן צלם אויפן האַלדז — האָט ער אָפּגעמאָסטן די גרויס פון צלם, צעציטערנדיק די הענטעלעך ווי ווייט ער האָט נאָר געקענט.

— זיין מאַמע קניט מיט אים יעדן אָוונט אַנידער — האָט עדות געזאָגט יאָסעלע — און זיי בעטן צום גויעשקן גאָט... יאָ, יאָ, ער האָט דאָס אַליין געזעען, ער שלאָפט מיט אים אין נומער זיבן.

— גוי, גוי, אין גיהנם אריין ! גוי, גוי, אין גיהנם אריין ! —
איז געוואָרן אַ געזינגעריי, און מאָריס האָט אויסגעטייטשט :

— אַז ער וועט שטאַרבן, וועט מען אים באַגראָבן אויף דעם גויעשקן בית־עולם... און דערנאָך וועט ער מוזן אַדורכגיין די ערד, און וועט צוקומען צו אַ וואַסער... נאָך דעם וואַסער, איז ווידער דאָ ערד, און נאָך דער ערד — איז ווידער דאָ וואַסער... אַזוי אָן אַ שיעור ערד און וואַסער, וואַסער און ערד... און אונטער דעם לעצטן וואַסער איז דאָ אַ פייער, דאָס איז דאָס גיהנם... דאָרט זיצט דער טייוול... דער טייוול וועט אים אַ כאַפּ טון און אים טון אַ וואָרף אַריין אין גיהנם.

ביי פּיעראָן זענען די בלויע גרויסע אויגן פול געוואָרן מיט טרערן, ער האָט זיך אָבער געשעמט צו וויינען.

●

ביים אָוונט־ברויט, איז פּיערע געזיצן טרויעריק, ער האָט דאָס עסן נישט אָנגערירט. שפּעטער, ווען די מאַמעס קומען אויסטון און לייגן שלאָפן זייערע קינדער, האָט פּיעראָס מאַמע געפונען איר קינד אַ טרויעריקן. ער האָט אַפילו צו די זיסוואַרגן, וואָס די מוטער האָט אים געברענגט, נישט געוואָלט זיך צורירן. זי האָט אים געטאַפּט דאָס קעפּל, אויב ער האָט נישט קיין היץ, האָט אויסגעפונען, אַז עס איז אים גאָרנישט, אַז ער פּיעשטשעט זיך... האָט זי אים אויסגעטון, און געלייגט אין בעט אַריין.

אַ צענדלינג קינדער פון די שכנותדיקע צימערן, זענען, אין נאַכט־העמדער און אין פּידזשאַמעס, אַרויס פון זייערע בעטן, און אונטער דער אָנפירונג פון מאָריסן, האָבן זיי זיך פאַרקליבן הינטער דער טיר נומער זיבן, האָבן זי לייכט געעפנט, און האָבן אַריינגעקוקט דורך דער שמאָלער שפּאַרע, כדי צו זען אויב דאָס, וואָס יאָסעלע האָט געזאָגט איז אמת...

פּיעראָס מאַמע האָט זיך געאַמפּערט מיט פּיעראָן : זי האָט דוקא

געוואָלט, אַז ער זאָל אַנידערקניען, און זאָל זאָגן מיט איר דאָס געּ
בעט, און פיעראָ האָט באַין אויפן נישט געוואָלט.

— איך וויל נישט! — האָט פיעראָ געשריגן — איך וויל נישט זיין קיין קאַטאָליק, און גיין אין גיהנם אַריין !... איך וויל זיין אַ ייד, וויל איך, און שוין !

די צעעפנטע שפּאַרע אין דער טיר איז אַלץ גרעסער געוואָרן, און אַז פיעראָ האָט פּלוצעם דערזעען די מחנה קינדער אין דער שפּאַרע פון דער טיר, איז ער גאָר האָפערדיק געוואָרן, און אַנשטאָט אַנידערצוּ־קניען, האָט ער זיך גאָר אויפגעשטעלט אין בעטלע, און האָט פייער־לעך אויסגעזונגען: „עוד לא עבדה תקותנו !"...

האָטעל רוזוועלט

אין די הייסע טעג פון יוני ניינצן-פערציק, האָט זיך אין פראַנק־רייך אָנגעהויבן דער „עקזאָד" — דער „ויסעו ויחנו" פאַר דער פּראַי־צוויזישער באַפעלקערונג : געיאָגטע פונעם האָקנקרייץ, פון באָמבאַר־דירונגען און עוואַקואַציעס, האָבן אויף די וועגן פון פראַנקרייך, זיך אַרויסגעלאָזן מיליאָנען מענטשן : אין באַנען, אין אויטאָמאָבילן, אויף פערד־און־וועגענער, אויף רייט-וועגעלעך און צופוס; מיט וואַליזעס אין די הענט, מיט קלימקעלעך אויף די פאַרשוויצטע פּלייצעס; מענער, ווייבער, זקנים און קליינע קינדער; אָפט מיט זויג־קינדער אין די קינדער־וועגעלעך — האָבן זיי זיך, טאָג און נאַכט, געשלעפּט אויף די וועגן, האָבן זיך אויסגעמישט מיט דער צעפאַלענער פראַנצויזישער אַרמעע, וואָס איז אַ צעפלאַשעטע, ווי שאָף אָן אַ פּאַסטעך, געלאָפן פון דער „מאַזשינאָ-ליניע"... זעלנער און ציווילע זענען צוזאַמען געלאָפן, און אָפט אויך צוזאַמען, אונטער דעם געוואוי פון סירענעס, זענען זיי געפאַלן מיט די פאַרשוויצטע, צעשראָקענע פּנימער צו דער אויסגע־טרוקנטער, שטויביקער ערד, אָדער האָבן זיך באַהאַלטן צווישן גרינע שטעכעדיקע קוסטעס, אין די וועלדער און צווישן הויכע, צייטיקע תבואה־זאַנגען אויף די פעלדער... די דייטשע עראָפּלאַנען מיט די שוואַרצע האָקנקרייצן, האָבן, מיט אַ פאַרטויבנדיקן גערויש, זיך אַראָפּ־געלאָזן נידעריק, איבער די קעפּ פון די אַנטלויפנדיקע זעלנער און ציווילע, און האָבן, אָן שום רחמנות, זיי באַשאָסן מיט אַ האָגל פון קוילן...

מידע פון לויפן, אָפּגעשוואַכטע פון שרעק, הונגער און דורשט, פאַרברענטע פון דער הייסער יוני־זון, איז דער רוב פון דער פראַנצויזי־שער באַפעלקערונג גיך אָפּגעשטאַנען... זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין

פארלאָזענע הייזער, אין האלב-אָפּגעברענטע פאָרמעס פון די שטעט־לעך און דערפער. די פלינקע דייטשע מאַטאָציקלען און די גרויע פאַנ־צערס, מיט זייערע ציינערדיקע רעדער און ארויסשטאַרצנדיקע האַר־מאַטן-העלדזער, האָבן די צעפּלאָשעטע מחנות גיך איבערגעיאָגט, האָבן די שטעט און די דערפער, איינס נאָכן אנדערן, אָן שום ווידער־שטאַנד, איינגענומען; זיי האָבן אראָפּגענומען פון די מלוכה-געביידעס די בלוי-ווייס-רויטע פענער, האָבן ארויפגעצויגן זייערע בלוט-רויטע פענער מיט די שוואַרצע האַקנקרייצן, און האָבן געגעבן באַפעלן צו די פליטים זיך צוריקצוקערן אין זייערע היימען.

מער צעשראָקענער פון אַלע, איז געלאָפן די יידישע באַפעלקערונג פון די יידישע ישובים: פון בעלגיע און פראַנקרייך; פון די קהילות פון בריסל, אנטווערפן, ליל, מעץ, שטראַסבורג און פאַריז. די יידישע פליטים האָבן עקשנותדיק געקעמפט: מיט דער מידקייט, מיט דעם הונגער, מיט דעם דורשט, מיט דער היץ; זיי האָבן זיך נישט אָפּגע־שטעלט און זענען נישט צוריקגעגאַנגען; דען זיי האָבן געוואוסט, אַז פאַר זיי איז נישט דאָ קיין „צוריק"... אַז זיי מוזן לויפן, ווי פון אַ שרעקלעכער מגפה, ווי פון אַ פעסט!... וואָס ווייטער — אַלץ בעסער, וואָס ווייטער פון זייער גרעסטן שונא, וואָס ווייטער פון האַקנקרייץ...

עס זענען געלאָפן: פראַנצויזישע יידן, וואָס האָבן אויסגעזען ווי גויים, וואָס האָבן גערעדט פראַנצויזיש און האָבן גוט געקענט די פראַנצויזישע ערד, מיט אירע שטעגן און וועגן; און עס זענען אויך געלאָפן די איינגעוואַנדערטע יידן, וואָס חוץ זייער יידישקייט, זענען זיי נאָך אויך געווען „פרעמדע" אין דעם לאַנד; פרעמד איז זיי גע־ווען די פעטע, שעפעדיקע, פראַנצויזישע ערד, פרעמד און מיט האַס — די בליקן פון דער פראַנצויזישער באַפעלקערונג, און אָפט אפילו אויך די בליקן פון זייערע אייגענע פראַנצויזישע ברידער... אַ פרעמד־קייט און אַן עלנט, האָט צו זיי געווייעט פון אַלע ווינקעלעך פון דעם פרעכטיקן, צעבליטן פראַנצויזישן לאַנד, און הינטער זיי האָט זיי

נאָכגעיאָגט, ווי פּרעה האָט נאָכגעיאָגט זייערע אור־עלטערן, בעת זיי זענען אַרויסגעגאַנגען פון מצרים, מיט אַ שרעקלעכער שנאה, דער בלוטיקסטער שונא זייערער — דער האַקנקרייץ...

עס זענען געלאָפן יידן פון אַלע שיכטן, פון אַלע קלאַסן: אַרויפּגעאַרבעטע, אימיגרירטע יידן, זענען געפאָרן אין זייערע שפּיגלדיקע, רייכע אויטאָמאָבילן, אָפּגעברענטע מאַרק־הענדלער, האָבן זיך געהעצקעט אין זייערע אָפּגענוצטע, צעטרייסלטע אויטאָמאָבילן, פּאַריזער בעלי־מלאכות און אַרבעטער, האָבן זיך אַרויסגעלאָזן צופוס, האָבן אויפגעהויבן די הענט צו יעדן דורכפאָרנדיקן וואָגן, האָבן אויסגעבעטלט אַ פּאָר קילאָמעטער פאָרן, און זענען דערנאָך ווייטער געלאָפן צופוס... עס זענען אויך געלאָפן: צעשראָקענע, גרייז־גרויע רבנים און דיינים, אין לאַנגע יופּעצעס, פּליושענע קאַפּעליושן, מיט לאַנגע באָרד־און־פּיאות, מיט זייערע באַשייטלטע רביצנס און מיט זייערע ייִדענע רבנישע קינדער... אויך יינגע, מאָדערנע ראַבינערס, אין קורצע רעקלעך, מיט, און אָן באָרד־און־פּיאות; מוהלים, שוחטים, גבאים און שמשים, מיט בערדלעך און קאַפּעליושן און מיט אַרונטערגעמאַכטע פּיאות הינטער די אויערן... און געשלעפּט האָבן אָפט די מענטשן: אַ חוץ דעם נייטיקסטן, טלית און תפילין, און אויך גאַנץ אָפט: ווער אַן אָפּגעראַטעוועטע ספר־תורה, ווער אַ מגילה, אַ שופר, אַ חנוכה־לאָמפּ, אַ בשמים־ביקסל, אָדער אַן אַנדערן חפץ — אַ ירושה פון אַ טייערן טאַטן, אָדער זיידן, וואָס איז אַן אויסגעפּרואווטע סגולה, אָפּגעהיט צו ווערן פון כלע בייז...

●

נאָכן וואָפנשטילשטאַנד, איז פראַנקרייך צעטיילט געוואָרן אויף צוויי: אויף אַ „באַזעצטן געביט“, וואו עס האָבן געוועלטיקט די נאַצים, און אַן „אומבאַזעצטן געביט“, וואו עס האָבן געהערשט פּעטען און לאַוואַל.

פון דער נע־ונדער יידישער באַפעלקערונג, האָט זיך נאָר אַ קליי־

נער טייל צוריקגעקערט אין דעם „באַזעצטן געביט"; און די, וואָס זענען יאָ צוריקגעגאַנגען, זענען געגאַנגען נאָר אויף דערוויילע, ווער עס האָט געהאַט עפּעס וויכטיקס צו דערלעדיקן, ווער עס האָט געהאַפט אימיצן, אַ פאַרלוירענעם משפּחה־מיטגליד אויפצוזוכן, אָדער עפּעס אפשר, פון פאַרמעגן אַרויסצוראַטעווען און באַלד צוריקצוקומען... יער גרעסטער טייל אָבער, האָט גלייך אויפגעשלאָגן זיינע געצעלטן אין דער „פרייער זאָנע"... און ווי איינער עס האָט געקענט, אַזוי האָט ער זיך איינגעאָרדנט: ווער עס האָט געלעבט פון גרייטן, ווער עס האָט זיך גענומען אַביסל אונטערצוהאַנדלען אָדער זוכן אַ ביסל אַרבעט ביי אַ פּויער; און אַ גאָר גרויסער טייל, האָט געמוזט גלייך, פון דער ערשטער מינוט אָן פון זיין פאַרוואָגלטקייט, אויסשטרעקן די האַנט צום „קאָמיטעט" — די אייביקע, יידישע צדקה־פּאַטשיילע, וואָס באַגלייט דעם יידן אויף אַלע זיינע וואָגלענישן, ווי עס באַגלייטן די חיילותן, זייערע וועגענער מיט פּראָוויאַנטן און אַמוניציעס...

מען האָט געלעבט פון היינט אויף מאָרגן. מען איז קיינמאָל נישט געווען זיכער מיטן מאָרגנדיקן טאָג. יעדער פּרעפעקט פון אַ דעפּאַרטאַמענט, יעדער מער פון אַ שטעטל, יעדער זשאַנדאַרם פון אַ דאָרף, האָט זיך באַציגן צו די אָנגעוואַנדערטע יידן, לויט דער מאָס סימפּאַטיעס, וואָס ער האָט געהאַט צום „מעכטיקן זיגער" — צום האַקנקרייץ...

יעדער איינער פון זיי, האָט דעם „פרעמדן", דעם יידן, געקענט אַרויסשיקן פון זיין דעפּאַרטאַמענט, פון זיין שטאָט אָדער דאָרף, לאָזן אים אַרעסטירן, אָדער אַריינזעצן אים אין אַ לאַגער; דען לויט אַלע ראַדיאָס און לויט אַלע צייטונגען, איז דער ייד געווען דער איינציקער שולדיקער אין דעם, וואָס פראַנקרייך איז אַריינגעשלעפּט געוואָרן אין אַ קריג, און וואָס זי האָט דעם קריג פאַרשפּילט...

האָט, פאַר די יידן, נאָך אַלע אָנגעהאַלטן דער „ויסעו ויחנו": מען איז געלאָפן פון איין שטאָט אין דער אַנדערער, פון איין דאָרף אין

אנדערן... מען האָט געצויגן אין די פּאַרוואָרפנסטע שטעטלעך אין דערפער, וואו נאָר מען האָט געהערט, אַז עס האָט דאָרט אימיצן, אַ קרוב, אַ שכן אָדער אַ פריינד, אָפּגעגליקט במנוחה אויפצושלאָגן זיין געצעלט; ערגעץ אין אַ שטאָט, וואו עס זיצט אַ „קאָמיטעט“, ערגעץ, וואו מען האָט געהערט, אַז דער פּרעפעקט, דער מער, אָדער דער זשאַנדאַרם איז „נישט קיין שלעכטער גוי“... אַז פאַר אַ פּאָר טויזנט פראַנק קען מען זיך דאָרטן „איינמעלדן“...

דעמאָלט, האָבן אַ פּאָר הונדערט יידן, מיינסטנס פּאַרמעגלעכע, זיך פאַרקליבן אויף דער פראַנצויזישער ריוויערע, וואו די רייכע האָטעלן און פּאַלאַצן פון זשואַן־לע־פּען, קאַן, ניצע און מאָנטע־קאַרלאָ האָבן געפּוסטעוועט, און וואו די אייגנטימער פון די האָטעלן, האָבן ביים נייעם ווישי־פּרעפעקט, געהאַט אַ „צד אין דער שיסל“, און ווי באַלד די יידישע געסט האָבן נאָר געקענט באַווייזן אַן אַפּותיקא — האָבן די האָטעלניקעס שוין באַוויזן זיי איינצומעלדן... און דעמאָלט האָבן אויך, אַקעגן אַ צענדלינג רבנים און דיינים, וואָס זייערע קהילות זענען פאַרנומען געוואָרן דורך די עמליקים, זיך פאַרקליבן אין ניצע, און האָבן זיך באַזעצט אין „האָטעל רוזוועלט“...

●

די ברייטע, מאַרמאָרענע טרעפּ, זענען רחבותדיקע, העלע, ראָזעווע, אַדורכגעוואָרפן מיט בלויע אָדערלעך, און זיי זעען אויס ווי שטיקער יונג לייב... אַ געבלימטער, באַרדאָ פּליושענער טעפּיך, איז מיט גלאַנציקע, מעשענע שטאַנגען, אַריינגעפּרעסט אין די שטיגן, אויף די באַלוסטראַדעס און אויף די שטאָקן, שפּיגלען זיך, אין די גרויסע שפּיגלען, די צעבליטע וואַזאָנעס, גרינע פּאַלמעס און ווילדע קאַקטוסן, וועלכע דערמאָנען אין ארץ־ישראל, אין דער מערת־המכפלה, און אין דער מוטער רחלס קבר...

די רבנים האָבן זיך דאָ אָפּגעדונגען צימערן, אויף די העכערע, אויף די ביליקערע שטאָקן פונעם „האָטעל רוזוועלט“, דאָרטן, וואו אויף

די שטיגן ליגט שוין מער נישט דער באַרדאָ פּליושענער טעפּיך, וואו אויף די באַלוסטראַדעס שטייען שוין נישט מער די גרינע וואַזאַנעס, וואו די ווענט פון די קאָרידאָרן זענען שוין נאַקעטע, אָן שפּיגלען; וואו די טרעפּן זענען שוין פון אַ טונקעלערן און ביליקערן מאַרמאָר, און וואו אויף די פּאָרענטשעס הענגען די האָטעל־דינסטן דערווייליע אָן די אָפּגעצויגענע ליילעכער פון די צימערן בשעת זיי האַלטן זיי אין רוימען...

דאָ, אויף די שטאָקן, האָט די דירעקציע פון „האָטעל רוזוועלט“ איינגעשטימט אַריינצושטעלן פאַר די רבנים, צו צוויי בעטן אין אַ צימער, אַנשטאָט דעם פראַנצויזישן איין־בעט־סיסטעם; און זיי זענען אויך באַשטאַנען דערויף, אַז די רביצנס זאָלן מעגן אין די צימערן אַליין זיך קאָכן זייער כשר עסן...

אויף די ביישטידלעך פון די ווייס־לאַקירטע טירן, האָט מען, צום ערשטן מאָל אפשר, זינט דער „האָטעל רוזוועלט“ עקסיסטירט, אָנגעשלאָגן מזוזות... און געטון האָט מען דאָס, מיט אַ דינינקען נעגעלע, פאָרזיכטיק, אַז מען זאָל חלילה נישט מאַכן קיין צו גרויסן לאָך אין דער שפּיגלדיקער ווייסער פאַרב... און אויף די געוועקסטע פּאָדלאָגעס, האָבן די רבנים־פּליטים, אָנגעלייגט, איינע אויף דער אַנדערער, אויף דערווייליע, ווי אין אַ וואָקזאַל, זייערע קוישן און וואַליזעס, וועלכע מען האָט צומאָל נישט אויפגעפּאַקט... דען וואָס איז דען דאָס, אומשטיינסגעזאָגט, אַ דירת־קבע?... דאָס איז דאָך נאָר אַ מין דירת־ארעי!... אַלץ איז דאָך דאָ נאָר אויף דערווייליע... מען איז דאָך קיינמאָל נישט זיכער מיטן מאָרגנדיקן טאָג... יעדן חודש, און אָפט אויך יעדע פופצן טעג, מוז מען דעם „אויפענטהאַלט“ פאַרלענגערן; יעדעס מאָל האָט מען שרעק; פון איינמאָל „פאַרלענגערן“ ביז צום אַנדערן, איז די רביצן פון „פּלעצל“, מיט איר שוואַך האַרץ, מיט איר צוקערקרענק און מיט אירע געשוואָלענע פיס — פשוט פאַרביי... דען עס קען חלילה אַרויס אַ נייע גזירה: אַנשטאָט „פאַרלענגערונג“, קען מען

גאָר קריגן אַן „אויסוואַרף“... און גיי זוך דיר איצט ערגעץ אַ נייעם מקום־מיקלט !...

— אוי! — זיפצט אַלעמאָל אַרויס די רביצן פון „פּלעצל“. — מיר זענען ביי זיי, ווי דאָס ליים ביים טעפּער אין די הענט!... כי הנה כחומר ביד היוצר! — פאַרטייטשט זי, פאַר דעם מאַן אירן, דעם פּסוק אויף לשון-קודש...

און דער מאַן אירער, דער רב פון „פּלעצל“, דרייט זיך אַרום, אין זיין אויסגעדריוולטן, זיידענעם שלאַפראַק און מיט דער יאַרמעלקע אויף דעם גרויסעם קאָפּ האָר, הין און צוריק, לענגאויס דעם צימער, און ער באַרואיקט זיין רביצן, מיט אַ גמרא־ניגון און מיט דעם אַלטן יידישן ביטחון :

— נאָר נישט אַריינפאַלן אין עצבות, רביצן!... השם־יתברך וועט העלפן, עס וועט אַ ליאַדע טאָג, מיט השם־יתברכס הילף, אָנקומען אַ „ספּעשל־וויזע“ פון אַמעריקע, און מען וועט, מיט גאָטס הילף, איינ-מאָל פאַר אַלעמאָל, פּטור ווערן פון דער פאַרשאָלטענער אייראָפּע, מיטן דייטש, מיט אַלע זיינע בעלפערס און משרתים, און מיט אַלע זייערע פּראָנצוויזישע תלמידים!...

אָבער דווקא, תמיד, ווען דער רב פון „פּלעצל“ מיינט שוין, אַז ער האָט שוין געפונען די ריכטיקע ווערטער, צו טרייסטן און צו באַ־רואיקן זיין שוואַך־האַרציקע רביצן, הענגט זי זיך דווקא אָן אין זיינע אייגענע ווערטער :

— אוי, די תלמידים!... — זיפצט זי, די דיקע, שלאַבעריקע רביצן, מיטן טשיפּיק אויפן אָפּגעגאָלטן קאָפּ און מיט די צוויי געשוואָלענע פּיס ווי די קאַנען, און זי וויגט זיך ווי אַן אומרו פון אַ זייגער. — די תלמידים!... זיי האָבן זיך שוין איינמאָל אָפּגעלערנט די מלאכה פון רשעות!... אוי!... דער תלמיד קען בעסער ווי דער רבי, וויי איז אונדז נעבעך און ווינד!...

און דער רב פון „פלעצל“ היט זיך שוין, אז ער זאָל זיך נישט ארויסכאַפּן מיט אן איבעריק וואָרט און ער מורמלט נאָך כסדר:

— נאָר נישט אריינפאַלן אין עצבות, רביצן, השם־יתברך וועט העלפן!...

און ער באַהאַלט פאַר דער שוואַך־האַרציקער רביצן זיינער, די קלאַנגען, וואָס טראָגן זיך אַרום אין „האָטעל רוזוועלט“,אז מען גרייט זיך שוין, רחמנא ליצלן, צו נעמען יידן אין די לאַגערן...

●

לענגאויס דעם קאָרידאָר, דרייען זיך אַרום, הין און צוריק, ווי אין א בית־מדרש, דער ליטווישער רב פון האָלאַנד, מיט דעם רויטן גאַלי־ציאַנער רב. דער ליטווישער רב רעדט מיט דעם גאַליציאַנער פּאָלי־טיק... גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט, רק ער פּאָליטיקעוועט... ער שלינגט די בלעטער, ער האָט קיינמאָל נישט גענוג די ניַיעס, און גלייך ווי עס באַווייזט זיך נאָר א ייד, וואָס קומט אָן אין „האָטעל רוזוועלט“, באַ־וויַיזט יענער נאָך נישט צו פאַרמאַכן דאָס טירל פון דער ווינדע, ווי דער ליטווישער רב לויפט אים שוין אקעגן:

— איר האָט אפשר א שווייצער בלאַט?... איר האָט אפשר גע־הערט ראַדיאָ?... איר ווייסט אפשר עפּעס ניַיעס?...

און פון די צוויי יידן, ווערן גלייך דריי, און אַלע דריי שפּאַצי־רן זיי אַזוי אַרום, הין און צוריק, לענגאויס דעם קאָרידאָר און שמועסן פּאָליטיק... און גערעדט פון אַלע, און העכער פון אַלע, הערט זיך דעם ליטווישן רבס ליטווישער יידיש, זיין איבערשלאָגן אַלעמאָל:

— וואָס פאַרשטייט איר פּעוליסע דאָרט, אין הילכות מלחמה!...

ווייל טאַקע קיינער מיט דעם ליטוואַק נישט אָנהויבן, מען וויל אים נישט איבערשפּאַרן, מען הערט אים אויס און מען גיט אים נאָך, כאָטש זער אָפט, אז מען הערט אים רעדן, אויף זיין ליטווישן יידיש, געמישט מיט רוסישע ווערטער, מיט זיין „פּיעכאָטע“, מיטן „אָדסטור־פּאיען“ און „גאָדסטופּאַיען“, מיט די „וויסילקעס“ און „זאַקלאַדני־

קעם" — וייסט מען נישט פון וועלכער מלחמה ער רעדט, צי פון דער איצטיקער, אָדער פון דער, פון נײַנצן הונדערט פערצן...

מיט אַ הוסטן און מיט אַ קרעכצן, מיט אַ דלאַניע אַרײַנגעשטעקט אין זײַן בוזעם אונטער דער שוואַרצער, אַטלעסענער קאַפּאָטע און מיט אַ שפּיץ פון זײַן רויטער באָרד פאַרביסן צווישן די ציין, דרייט זיך אַרום דער גאַליציאַנער רב מיט דעם ליטוואַק; ער שווייגט און ער הערט... אַלע ווײַלע כאַפּט ער זיך אָן מיט דער האַנט דאָ ביי דער לעבער, דאָ ביים האַרץ, בלײַבט אַ רגע הינטערשטעליק, זיפצט אָפּ, גלײַך ווי אַ טיפער שטאָך אונטערן האַרצן וואָלט אים דעם אָטעם פאַרשפּאַרט, און ער גייט ווייטער, און הערט ווײַטער דעם ליטוואַקס פּאָליטיק...

דער גאַליציאַנער רב איז פאַר דער מלחמה געפאָרן קיין איטאַליע אין די בעדער, זיך קורירן זײַן לעבער, האָבן אים דאָרטן די בעדער גאָרנישט געהאָלפן, האָט ער זיך אַרײַנגעכאַפּט קיין ווישי, און די מלחמה איז, בינו לבינו, אויסגעבראָכן און ער האָט שוין נישט געקענט אַהיימפאָרן... איז ער אַזוי, דער גאַליציאַנער רב, מיט אַלע זײַנע חולעתן, געבליבן שטעקן אין פראַנקרייך, האָט מיטגעמאַכט דעם גאַנצן „ויסעו ויחנו", האָט תחילת געוואָלט צוריק קיין איטאַליע און אַז אויך איטאַליע איז אַרײַן אין קריג, איז ער געבליבן דאָ שטעקן אין ניצע...

אויף דעם גאַליציאַנער רב האָבן די רביצנס גרויס רחמנות. ער איז דער איינציקער רב אין „האָטעל רוזוועלט", וואָס האָט נישט זײַן רביצן... איז נעבעך עלנט ווי אַ שטיין... גיבן די רביצנס, און זייערע רבנישע קינדער, אויף אים אַכטונג, טראָגן אים אין שטוב אַרײַן טעפּלעך הייסן טיי, מען פאַרבעט אים אָפט צום רב פון „פּלעצל" צום עסן, און מען פאַרזאָרגט אים דערנאָך מיט אַ פענכער הייסן וואַסער צו דער לעבער...

●

הינטער אַן אַנדערער, שכנותדיקער, ווייסער, לאַקירטער טיר מיט

אַ מזוזהלע, דרייט זיך אַרום אַ נערוועאַישער, ווי אַ געפאַנגענער אין אַ שטייג, דער פראַנקפורטער ראַבינער. זיין זיידן, קורץ אונטערגע־שוירן בערדל, איז שוואַרץ, ווי דער קורצער, שוואַרצער אַנצוג, וואָס ער טראָגט; זיין פּנים איז בלייך — ווי דאָס העמד מיט דעם גע־פרעסטן קאַלנער זייגעם, און זיין לאַנגע נאָז איז שאַרף — ווי עס זענען שאַרף די געפרעסטע קנייטשן אויף זיינע הויזן.

ער, דער „דייטש", פילט זיך דאָ, צווישן זיינע „פּוילישע קאָלעגן", זער נישט באַקוועם... ער ווייס, אַז פאַר זיי, איז ער נישט גענוג פרום... און עס פאַרדריסט אים, וואָס די רביצנס ווילן זיך מיט זיין פרוי נישט מישן... טאָמער פעלט עפּעס אַמאָל דער רביצן פון „פּלעצל" אַ קיך־כלי, וועט זי חלילה צו דער „דייטשקע" נישט אַריינשיקן אַנט־לייען. די „לימאָועשע" דעסטגלייכן... און אַז דער פראַנקפורטער האָט איינמאָל פאַרבעטן דעם גאַליציאַנער אויף אַ מיטאָג — האָט ער אָפּ־געזאָגט... זיי — די „פּאָליאַקן" — האַלטן נישט פון זיין רבנישקייט... די רביצן זיינע, טראָגט אירע אייגענע האָר, און ער, אויך מיר אַ רב!... ער שערט זיך די באָרד, טראָגט נישט קיין פּיאות, גיט פרויען שלום־עליכם, און אַז עס קומט אים אויס, גייט ער אפילו אַריין אין דער ווינדע, מיט אַ פרעמדער אישה... זיין לאַגע איז בכלל נישט דאָ וואָס מקנא צו זיין: אים איז שווערער פאַר זיי אַלע... פאַר די פראַנצויזן, איז ער אַ דייטש, פאַר די דייטשן, איז ער אַ ייד, פאַר די נישט־פרומע, איז ער אַ רב, און פאַר די רבנים — איז ער אַן אפּיקורס!...

— די „פּאָליאַקן", — זאָגט דער פראַנקפורטער ראַבינער צו זיין רביצן — נאָר זיי סודען זיך!... איך האָב דעם איינדרוק, אַז דאָס האָט עפּעס אַ שייכות מיט אַמעריקע...

— וואָס דען? — זאָגט די פראַנקפורטער רביצן, וועלכע פאַרצי־רעוועט זיך אַ ייִדענעם זאַק. — קאָנסט גאַנץ רואיק זיין, זיי וועלן שוין אַ ליאַדע טאָג אָוועקפאָרן!... צווישן זיי איז דאָ אחדות!...

— עס איז אויך נישט קיין וואונדער, — זאָגט דער פראַנקפור־

טער ראַבינער צו זיין רביצן — זיי האָבן דאָרטן לאַנדסלייט, חסידים... יעקישע יידן, זענען דאָך קיינמאָל נישט געפאָרן קיין אמעריקע — האָבן מיר טאַקע איצט נישט צו וועמען זיך צו ווענדן!...

און אַן עלנטער בלייבט ער שטיין ביי זיין אָפענעם פענצטער, און קוקט, מיט שטאַרע, פאַרבענקטע בליקן, דורך זיינע לויטער־אויסגעפוצטע ברילן מיט די גילדענע האָלאָבלייעס, איבער דעם וואַלד מיט דעכער און קוימענס, צו די ווייטע, בלויע בערג, מיט דעם פאַס פינקעלדיקן ים, און ער בענקט, נאָך יענע צייטן, ווען ער איז, אין אַ שוואַרצן פראַק און אַ גלאַנציקן צילינדער־הוט, געזיצן אויבנאָן אין דער מינאַגאַנע... און איז געווען דער „הער דאָקטאָר" און „הער ראַבינער"... און די פראַנקפורטער רביצן, פאַרציענדיק די אָפגעלאָזטע „אויגן" פון איר איינציקער פאַר זאָקן — בענקט נאָך יענע צייטן, ווען זי האָט געהאַט, אַ פון כל־טוב, און אַ דעם גרעסטן אָנזען, נאָך די צייטן, ווען זי איז געווען די „פרוי דאָקטאָר" און „פרוי ראַבינער"...

אזוי טיר ביי טיר, אויף די אויבערשטע שטאָקן פונעם „האָטעל רוזוועלט", אומעטום וואו עס זענען נאָר אָנגעקלאַפּט מזוזות, זיצן זיי, די אָפּגעקומענע, אויסגעבלייכטע און אָפּגעמאָגערטע רביצנס אָפּ גאַנצענע טעג אויף די נישט־צוגעבעטע בעטן... דער גאַנצער טאָג זעט דאָ ביי זיי אויס, ווי עס האָט אַמאָל ביי זיי אויסגעזען בלויז דער אינדערפרי, פאַרן אָנבייסן, איידער דער רב פלעגט אַהיימקומען פון פרימאָרגנדיקן דאַווענען... מען טוט זיך נישט אָן, שטענדיק אין טשיפּיק, אין שלאָפראָק און אין שטעק־שיך... אפילו דאָס שייטל, פאַרקעמט מען נאָר פון פרייטאָג צו פרייטאָג... ניצע איז אזוי שיין: אומעטום, וואו מען זאָל נאָר דעם בליק נישט אָנהענגען, בליען בלומען, בלומען אויף די ווענט, בלומען אויף די באַלקאָנען; אויף די פענצטער, פאַר די הייזער, הינטער די הייזער; ביימער גאַנצע, גערטנער גאַנצע מיט

בלומען; גאַנץ ניצע איז אַ וואַלד פון בלומען... און אין די אָוונטן בלאָזט דאָ אַריין, דורך די אָפענע פענצטער, אַ געמיש פון גן־עדן־ריחות, אַ מאָל אַ געמיש פון ציטרינען, אתרוגים, פייגן און פּאַמע־ראַנצן... די אַלע פּירות, שמועסט מען, וואַקסן דאָ... און דער ים, זאָגט מען, איז דאָ אַזוי שיין... אָבער ווען מען גלוסט זיך דאָס אַלץ צו גיין אָנקוקן?... ווי קען מען זיך מיט דעם אַלעם פרייען?... אַז אויף דער וועלט איז געשען אַזאַ ווילסטער חורבן נעבעך!...

אַזוי זיצן זיי, די רביצנס, אַ גאַנצענע טעג, וויגן זיך, און זיפצן און קרעכצן, אויף זייער אויסגעוואָרצלטקייט, אויף זייערע היימען, וואָס זיי האָבן איבערגעלאָזן אויף הפקר, אויף זייערע משפחות אין די אָקופּירטע לענדער, פון וועלכע עס איז אוממיגלעך אַ בריוו צו באַקומען, און מען ווייסט נישט אפילו, אויב זיי לעבן נאָך דאָרט, צי זענען זיי חלילה אין דעם שטורעם אומגעקומען...

מיט גרויס באַדויערן, קוקן זיי אויף זייערע מענער — די רבנים, וועלכע זענען נעבעך פּלוצים אָפּגעריסן געוואָרן פון זייערע כסא־רבנותן, פון זייערע קהילות, פון זייערע שולן, וואָס ווער ווייסט, וואָס די נאַציס האָבן שוין דאָרטן פון זיי געמאַכט!... זיי האָבן גרויס רחמנות אויף זייערע מענער: אפילו קיין ספרל, אין וואָס אַריינצו־קוקן, האָבן זיי דאָך נישט באַוויזן מיטצונעמען... און ערשט, ווי זיי ווערן נעבעך איינגעדאַרט, איינגעקוואַרט, זיי קומען נעבעך אָפּ די טעג מיט אַ פּאָר גראַם טרוקן ברויט... קיין שטיקל פלייש, איז, נישט צו זינדיקן מיט די רייד, אפילו אויף שבת נישט דאָ... אַ גוייִשע, טריפהנע שטאָט, דאָס ניצע, קיין שוחט, קיין כשרע יאַטקע, קיין מיקווה! — פּשוט אַ העק !...

●

די רבנים ווידער, זיצן אַפּ טעג גאַנצע, ביים קליינעם האָטעל־טישל, זיי שרייבן בריוו נאָך אַמעריקע... ווער עס שרייבט צו „אנשי", צו לאַנדסלייט, ווער צו זיינס אַ ידיד, צו זיין אייגענעם, אָדער צו זיין

טאַטנס אַ חסיד... און האָט ווער נישט קיין אַדרעס פון לאַנדסלייט, פון פריינד, שרייבט מען פשוט צו דער „אגודה“, אָדער צו „מזרחי“... מען ציקלט אויס דעם בריוו אויף יידיש, מיט דעם געדריידלטן „ב"ה“ און מיט דעם שיינעם לשון־קודשדיקן טיטל: „ידידי אהובי! אזוי און אזוי... זעט, למען-השם, נישט צו פאַרשלאָפן!... דען דאָ איז, רחמנא־לצלן, שוין באו מים עד נפש!... עס איז שוין פשוט, כלו כל הקיצון!...“

איז דאָך אָבער דאָ אַ ציגזור אויף דער וועלט, מוז מען דעם בריוו איבערזעצן אויף פראַנצויזיש... און מיט דעם, מוז מען שוין אָנקומען צו חברה יונגוואַרג — צו די זין און די טעכטער, וועלכע פאַרברענגען נעבעך טעג גאַנצע, מיטן שטיין אין די שורות, כדי אַהיימצושאַפן אַביסל שפייז, דעם טאָג חיונה איבערצוקומען...

אַז די קינדער קומען נעבעך מידע, פאַרמאַטערטע, אַהיים — מוזן זיי זיך ערשט אַוועקזעצן דעשיפרירן די גרויסע, לאַנגע בריוו, וועלכע זייערע טאַטעשים האָבן דאָ, אין משך פון טאָג, מחבר געווען... מיט גרויס מי און מאַטער, זעצן זיי די בריוו איבער. זיי לאָזן, באין־ברירה, אַדורך די שווערע שטעלן, דעם גאַנצן שיינעם, צוויי-שורהדיקן, לשון־קודשדיקן טיטול, פטרן זיי אָפּ מיט אַ „שער אמי“... און דעם „באו מים עד נפש“ מיט דעם „כלו כל הקיצין“ פאַררייניקן זיי צוזאַמען, און מאַכן דערפון אַ „סאַ וואַ טרע, טרע מאַל!“... דערנאָך, שרייבן זיי דאָס איבער, מיט אַ דינער פעדער, מיט אַ דריבנעם כתב, אויף דינענקען ביבולקע־פאַפּיר, דען דאָס דאַרף זיין לייכט, עס ווערט געוואויגן אויפן גראַם, ווי רפואות אין אַן אַפּטייק... דאָס זענען נישט קיין געוויינטלעכע בריוו, דאָס זענען לופט-בריוו, דאָס פליט מיטן „קליפּער“!...

און אַז דאָס אַלץ ווערט שוין פאַרטיק, און מען לייענט דאָס פאַרן טאַטעשי און פאַר דער מאַמעשי, זענען זיי ערשט נישט צופרידן... קוועטשן זיי ערשט מיט די פּלייצעס... זיי זאָגן, אַז דער גאַנצער בריוו האָט נישט קיין יידישן טעם... די קינדער ווערן זיך ווי זיי קענען קענן

גאַכאַמאַל איבערשרייבן... זיי זאָגן, אַז דער בריוו איז גאַנץ גוט, נאָר נישט מער, דער טאַטעשי און די מאַמעשי, זאָלן מוחל זיין, פאַרשטייען נישט דאָס גויעשע לשון... גיבן דער טאַטעשי מיט דער מאַמעשי נאָך, זיי ווילן מער נישט פאַרמאַטערן די קינדער, און זיי זיפצן און קרעכצן, וואָס מען איז נעבעך אַזוי אין גלות, אַז אפילו אַ בידנע פּיצל יידיש בריוול — קען מען שוין אויך נישט שרייבן...

●

אויפן ערשטן שטאָק פון „האָטעל רוזוועלט", וואוינט רב יעקב גראָדזשינסקי. ער איז אַ רוסישער ייד, אַ געוועזענער „פּערווי געלדי קופּעץ" — אַ וואַלד־סוחר, וועלכער איז מיט יאָרן צוריק, נאָך דער איבערקערעניש אין רוסלאַנד, געקומען אַלס פּליט קיין פראַנקרייך, און האָט זיך באַזעצט אין ניצע. מיט זיין ברייטער האַנט און מיט זיין נאָך ברייטערן יידישן האַרץ, איז רב יעקב גראָדזשינסקי גיך באַרימט געוואָרן צווישן אַלע יידן אויף דער גאַנצער פראַנצויזישער ריוויערע, און עס האָבן אים געקענט אַלע יידישע טוריסטן, וועלכע זענען גע־קומען קיין ניצע.

היינט איז רב יעקב גראָדזשענסקי אַ זקן אין די אַכציקער, ער איז גבאי אין דער שול, ער זיצט, אין די שבתים און ימים־טובים, אָנגעטון אין אַ צילינדער, אויבנאָן אויף דער מזרח־וואַנט, און קיינער פון די מתפללים וועט נישט פריער אַהיימגיין, נאָכן דאַווענען, ביז ער וועט נישט צוגיין צו דעם הויכן זקן מיטן אַריסטאָקראַטישן פּנים, כדי צו זאָגן אים „גוט שבת" אָדער „גוט יום-טוב"...

זינט עס האָבן אָנגעהויבן אָנקומען פּליטים קיין ניצע, איז רב יעקב גראָדזשינסקי גאָר אַן אַנדערער מענטש געוואָרן: ער איז עפּעס ווי יונגער געוואָרן, האָט באַקומען צוריק זיינע יונגע כוחות, און כאָטש ער גייט אַן אָנגעשפּאַרטער אויף זיין שטעקן, און דער רוקן איז ביי אים אַביסל געבויגן, גלייך ווי ער וואָלט געטראָגן אויף זיך

א שווערן פּאַק פון יידישע צרות, זעט ער פונדעסטוועגן אויס, גלייך די יאָרן וואָלטן אים באַנייט געוואָרן...

אין די פאַרמיטאָגן, זיצט רב יעקב גראָדזשינסקי, אין זיין שוואַרצן, אַלפּאַגענעם רעקל, געשטרייפטע הויזן און א ווייסן פּאַנאַמאַ־הוט, אויף איינער פון די הונדערטער שטולן, וועלכע שטייען אויף דער „פּראָמע־נאַד־דעז־אַנגלע", נאָענט פון דער קאַסינע, אונטער דער אַלטאַנע — דער סוכה, וואָס איז אָפּגעטונקט אין וואַזאָנעס, גרינס און בלומען; יידן, מיט אָפּגעברענטע, ברוינע פּנימער, מיט דיקע, גילדענע סיגנעטן אויף די פינגער, רינגלען אים ארום, זיי זענען אים מכבד מיט פּאַפּי־ראָסן פון זייערע גילדענע פּאַפּיראָסן־פּושקעס, און דערציילן אים פון זייערע געשעפטן, וואָס זיי האָבן אמאָל געפירט, און זענען זיך מיט אים שואל־עצה וועגן היינטיקע געשעפטן און וועגן דער מיגלעכקייט פון „אַרויסראַטעווען" זיך פון דעם פאַרשאָלטענעם אייראָפּע, און אויב מיגלעך, אויך וועגן מאַכן א „טראַנספער", וועגן מיטנעמען אביסל פאַרמעגן... די אַלע יידן האָבן צוטרוי צו דעם גרייז — דעם זקן, און רב יעקב גראָדזשינסקי עצהט זיי און לאָזט נישט אדורך קיין געלעגנ־הייט, צו נעמען ביי די יידן דעם „מעשר" פאַרן „קאָמיטעט"... קיינער זאָגט אים נישט אָפּ, איטלעכער גיט אַזויפיל, וויפיל רב יעקב גראָד־זשינסקי האָט אים באַשטייערט און וויפיל ער האָט אים איינגעשריבן ביי זיך אין זיין ביכעלע... און טאָמער פּרוּווט זיך אימיצער קרומען:

— רב יעקב, איר „נישטשעט" מיך אויס, איר מאַכט מיך פאַר אן אָרעמאַן...

שמייכלט רב יעקב גראָדזשינסקי, מיט א שמייכעלע פון א ייד א פּיקח:

— וועט איר, אָדער אביסל ווינציקער אין קאַסינע פאַרשפּילן, אָדער איר וועט, פאַרקערט, גאָר אביסל מער געווינען... — און זיין הויכער שטערן ווערט גלייך אָנגעפּעלבלט, און זיין גאַנץ פּנים ווערט ערנצט.

— איר קענט זיך גאָרנישט פאָרשטעלן — זאָגט ער — ווי די נויט

איז גרויס!... עס קומען יעדן טאָג צו פרישע פּליטים: רבנים, שוחטים, זשורנאַליסטן און סתם, יידן אָרעמעלייט; וואָס זאָלן זיי נעבעך טון?...

עס טרעפט זיך אויך אַמאָל, אַז אימיצער פון זיינע מנדבים, וואָס שטייט ביי רב יעקב גראָדזשינסקין פאַרשריבן אין ביכעלע, מיידט אויס רב יעקבן, ער שאַרט זיך עקסטרע דורך נאָענט פון דעם אייזערנעם פּאַראַפּעט ביים ברעג ים... ער מאַכט זיך, גלייך ווי ער איז מכלומרשט, שטאַרק פאַרנומען אין אַ שמעוס מיט אימיצן, אָדער איז שטאַרק פאַרטון אין באַוואונדערן די שיינקייט פון ים, פון די בערג... שיקט רב יעקב גראָדזשינסקי גלייך נאָך נאָך אים ווישניאַקן — דעם פּעטערבורגער ידיד זיינעם, און יענער זאָגט צו אים מיט זיין פריינדלעכן, הייזעריקלעכן קול:

— גאָספּאָדין גראָדזשינסקי רופט אייך!...

גייט דער ייד, אַ פאַרשולדיקטער, צו צו רב יעקב גראָדזשינסקין, און רב יעקב גראָדזשינסקי זאָגט צו אים קורץ און שאַרף:

— איך דאַרף היינט מאַכן די „וויפּלאַטע", איך ברויך האָבן, צוואַנציק טויזנט פראַנק, און פון אייך וויל איך נאָר איין טויזנטער...

און אָן איין וואָרט אויסצורעדן, נעמט דער ייד אַרויס דעם פּאָרטפּעל...

אַ פּאַריזער יידישער זשורנאַליסט, פירט צו צו רב יעקב גראָדזשינסקין אַ בלייכן יונגענמאַן, וועלכער קוקט מיט פאַרחידושטע, אויפגעריסענע אויגן, אויף דעם בלויען מיטללענדישן ים, אויף דער גרינער קייט פון בערג, וועלכע רינגלען אַרום די שטאָט, און זשמורעט די אויגן פון דער שאַרפער ליכטיקייט פון דער ניצער זון:

— אַ יינגער פּאָעט, ערשט געקומען פון פּאַריז! — שטעלט פאָר פאַר רב יעקב גראָדזשינסקין, דער פּאַריזער זשורנאַליסט.

רב יעקב גראָדזשינסקי שטעקט דעם יונגען פּאָעט אָפּ אַ ווייכן שלום־עליכם, פרעגט אים אויס, וואָס עס הערט זיך אין פּאַריז, און וויפיל „אירע" זיי זענען אהער געקומען, אויב ער האָט אַ פרוי, אויב

ער האָט קינדער... ער ווערט מיט אים גלייך היימיש, און דערציילט דעם פּאָעט, אַז ער איז געווען אַמאָל, אין רוסלאַנד, היימיש מיט ח.נ. ביאַליקן, מיט שלום-עליכמען, און ער זאָגט צו אים:

— קומט, זייט מוחל, יינגערמאַן, היינט נאָכמיטאָג אין „האָטעל רוזוועלט"...

— רב יעקב — זאָגט דער פּאַריזער זשורנאַליסט — דער יונגער-מאַן האָרף זיך איינמעלדן...

— וועגן דעם, זייט אַזוי גוט, און ווענדעט זיך צו רב חיימען...

●

און דער רב חיים, ווען מען דאַרף אים, איז ער שטענדיק דאָ... אָט שוועבט ער טאַקע אָן, מיט זיינע דריבנע טריטעלעך, מיטן ווייסן בערדל און מיטן שמייכל אויפן פּנים. פון ווי ווייט, דערקענט שוין רב חיים אַ פּריש-געקומענעם פּליט... אַז רב חיים זעט אַרומדרייען אויף דער „פּראָמענאַד דעז אַנגלע", אַ יידן, וואָס איז נאָך בלאַס, וואָס איז נאָך נישט אָפּגעברענט פון דער ניצער זון און ער טראָגט נאָך אפילו נישט קיין זון-ברילן — ווייסט ער שוין, אַז דער איז אַ פּריש-געקומענער, אַז מען דאַרף אים העלפן זיך איינמעלדן...

רב חיים לויפט אַ שטראַלנדיקער אַקעגן דעם פּאַריזער זשורנאַ-ליסט, און שטעקט אָפּ דעם יונגענמאַן אַ שלום-עליכם. דער פּאַריזער זשורנאַליסט זאָגט מיט שטאָלץ צום יונגענמאַן:

— דאָס איז אונדזער רב חיים!...

און צו רב חיימען זאָגט ער:

— אַ יונגער פּאָעט, פון פּאַריז.

— פּאָעט אַהין, פּאָעט אַהער, — זאָגט רב חיים מיט אַ שמייכל — דער עיקר, איינגעמאָלדן איז ער שוין?

— איך בין טאַקע געוואָרן אויף מאָרגן האַלב עלף צו דער פּאָליציי

— שטאַמלט דער יונגער פּאָעט — איך דאַרף ווייזן געלט...

— אַ מאָדנע פּאָלק, די גויים, — זאָגט רב חיים — אַזוי, האָלטן

זיי אין איין שרייען, אַז די יידן זענען אָנגעשטאָפּט מיט גאָלד, אַז זיי האָבן די גאַנצע וועלט באַראַבעוועט, און אַז יעדער ייד איז אַ ראָטשילד, נאָר פֿונדעסטוועגן, אַז איר קומט צו זיי און זאָגט, אַז איר האָט געלט, גלויבן זיי אייך נישט אויפֿן וואָרט, נאָר דק זיי הייסן זיך „ווייזן"... נו מילא, יונגערמאַן — וועט מען „זיי" ווייזן!...

— דאָס איז אַ גוט וואָרט — זאָגט דער יונגער פּאָעט.

— אונדזער רב חיים זאָגט שוין איינמאָל גוטע ווערטער! — שטאָלצירט מיט רב חיימען דער זשורנאַליסט פֿאַר זיין פּריש-געקומענעם קאָלעגע...

אָבער רב חיים, גלייך ווי ער זעט נאָר, אַז מען הויבט אים אָן צו לויבן, וויל ער נישט הערן און ער שלאָגט איבער:

— בקיצור יונגערמאַן, וויפֿיל דאַרפֿט איר?...

און דער זשורנאַליסט ענטפֿערט פֿאַר דעם יונגען פּאָעט, וועלכער וואָגט נישט אַליין אָנצורופֿן אַזאַ גרויסע סומע:

— איך ווייס? אַ דרייסיק, פֿערציק טויזנט...

— האָט זשע מיר אַ גוטן — זאָגט רב חיים — איך וועל אום ירצה־השם זיין דאָרט ביי דער קאַפּע, אַקעגנאַיבער דער פּאָליציי!...

און רב חיים שוועבט אַ צופֿרידענער אַוועק, די צוויי פּליטים קוקן אים, מיט באַוואונדערונג נאָך, און דער זשורנאַליסט זאָגט צו זיין יונגען קאָלעגע:

— דאָס איז שוין איינמאָל אַ ייד, דער רב חיים! נישט דאָ היינטיקע צייטן אַ סך אַזעלכע יידן!...

●

דריי גרייז־גרויע יידן, זיצן ביי רב יעקב גראָדזשינסקין אינעם צימער אין „האָטעל רוזוועלט". אויבנאָן, ביים טיש, זיצט רב יעקב גראָדזשינסקי, איינגעהילט אין אַן אַלטן, טוכענעם שלאָפֿראָק, וואָס דערמאָנט אין יידישע גוט־באַזיצער, אין פּאָלווארקן, הויפֿן און דייך-

געשפּאַנטע קאַטשן... ביי זיין זייט, זיצן: גאַספּאַדין ווישניאַק, מיטן קורץ־געשוירענעם, גרויען, שפּיציקן בערדעלע און רב חיים.

רב יעקב גראַדזשינסקי ציילט אָפּ אַ פּעקל באַנקנאָטן, קוקט אַריין אין זיין ביכעלע, מאַכט קופּקעלעך און לייגט זיי אין קאָנווערטן. ער זיפצט, פון צייט צו צייט אונטער, אַז צוליב דעם יקרות, וואָס וואַקסט פון טאָג צו טאָג, און צוליב דעם, וואָס עס קומען, אָן עין־הרע אָן, כמעט יעדן טאָג, פרישע פּליטים — דאַרף מען כסדר האָבן אַלץ מער און מער... ער דערלאַנגט די קופּקעלעך באַנקנאָטן גאַספּאַדין ווישניאַקן און דיקטירט אים :

— דאָס איז, פאַרן רב פון „פּלעצל“, דאָס איז, פאַרן האָלענדישן ליטוואַק, דאָס איז, פאַרן פראַנקפורטער, און דאָס איז, פאַרן גאַליציאַנער...

— דעם גאַליציאַנער רב, — רופט זיך אָן רב חיים — וואָלט מען נייטיק געדאַרפט העכערן, אַ קראַנקער מענטש נעבעך...

— די העכערונג, — נעמט גאַספּאַדין ווישניאַק אַרויס זיינע קורצזיכטיקע אויגן פון די קאָנווערטן מיט די קופּקעלעך געלט, און זאָגט מיט זיין הייזעריקער שטימע — וואָלט מען גאָר געדאַרפט געבן דעם רב פון „פּלעצל“, דען, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, עסט דער גאַליציאַנער ביי אים כמעט יעדן טאָג...

— מסכים! — זאָגט רב יעקב גראַדזשינסקי, און ער לייגט צו דעם קופּקעלע צו, נאָך אַ באַנקנאָט... — אָבער ווי נעמט מען אַזוי פיל? — פרעגט ער אַ פאַרזאָרגטער...

— דער עולם געבערם — גיט צו גאַספּאַדין ווישניאַק — ווערן ביסלעכווייז מיד!...

— גאָט וועט העלפן! — זאָגט רב חיים — די יידן זענען נישט קיין שלעכטע!... איך וועל נישט לאָזן ממליץ זיין קיין שלעכטס אויף יידן!... זיי גיבן, דאַנקען גאָט, און זיי וועלן, מיט גאָטס הילף, ווייטער געבן!... מען דאַרף נאָר וויסן ווי אַזוי מיט זיי צו רעדן!...

— רב חיים האָט בטחון! — קוועלט רב יעקב פון זיין מיטהעל־פער. — יאָ, — דערמאָנט ער זיך — מען דאַרף די זשורנאַליסטן אויך העכערן...

— אוודאי, — זאָגט רב חיים — זיי זענען אין דער זעלבער לאַגע, ווי די רבנים... וואָס קענען דען יידישע זשורנאַליסטן געבעך היינט טון?...

— אוודאי דאַרף מען זיי העכערן — זאָגט גאַספּאַדין וווישניאַק.

— חוץ דעם, איז היינט צוגעקומען איינער אַ יונגער משורר — דערמאָנט זיך רב יעקב גראָדזשינסקי — זיי זענען פיר אירע... ער האָט זיך געזען מיט אייך? רב חיים? ער דאַרף זיך איינמעלדן.

— יאָ — ענטפערט רב חיים — ער דאַרף מאָרגן ווייזן פּערציק טויזנט...

— נו? האָט איר שוין? — פרעגט רב יעקב גראָדזשינסקי.

— איך האָב נאָך נישט — ענטפערט רב חיים — נאָר עוד היום גדול! גאָט וועט נאָך העלפן!...

●

מען קלאַפּט אָן אין טיר. עס קומען אַריין: אַ דיקער, אָפּגעברוינטער, גלאַט ראַזירטער ייד, אָנגעטון אין אַ פּאָר ווייסע הויזן, מיט אַ זיידן העמדל מיט קורצע אַרבל, פון וועלכע עס שטאַרן אַרויס אַ פּאָר האָ־ריקע, ברוין אָפּגעברענטע אָרעמס, וואָס די הויט שיילט זיך פון זיי... מיט אים קומט מיט זיין פרוי, אין אַ ווייסן, אויסדעקאָלטירטן קלייד, מיט אַ ווייסן הוט, און איר ברוינער, אָפּגעברענטער, פעטער דעקאָלט, איז באַהאָנגען מיט אַ בלישטשענדיקן בריליאַנטענעם „איינהענגער“, די דיקע הענט — פול מיט בראַסלעטן, און די פינגער — באַלייגט מיט בריליאַנטענע רינגלעך:

— מ׳סיע גראָדזשינסקי, — זאָגט דער פאַרשוויצטער ייד און ווישט זיך בעת־מעשה מיט אַ טיכעלע דעם ברוין-אָפּגעברענטן, גלאַנ־ציקן פּליך — איך האָב צו אייך אַ ביטע.

— זיצט — ווייזט רב יעקב גראָדזשינסקי זיי אָן אויף דער קאַ־נאַפּע. — ווענן וואָס האַנדלט זיך?

— איר קענט דאָך קאַמינסקין? — זאָגט דער ייִד אַן אָפּגעסאַ־פּעטער.

— וועלכן? — פרעגט רב יעקב גראָדזשינסקי און פּעלבלט דעם שטערן — דעם ביזשוטער? צי דעם פּעלץ־סוחר?...

— דעם שיינעם פּעלץ־סוחר, — ענטפערט די פאַרשוויצטע פרוי — וואָס איז געוואָרן אַ פּעלץ־סוחר מיט מיינע פּעלצן!...

— שווייג דו שטיל — ווענדעט זיך דער ייִד צו זיין פרוי — לאָז מיך רעדן מיט מ׳סיע גראָדזשינסקי!... און צו רב יעקב גראָד־זשינסקין ווענדעט ער זיך — איך וויל אים רופן צו אייך אויף אַ דין־תורה...

— וואָס בין איך עפּעס? אַ רב? אַ ריכטער?! — וואונדערט זיך רב יעקב גראָדזשינסקי.

— זיין טרפהנער מזל איז טאַקע דאָס, — נעמט שרייען די ייִדע־נע — וואָס מען קען מיט דעם „אַפּער", היינטיקע ציַיטן, נישט גיין אין געריכט אריין! ער האָט מיך אומגליקלעך געמאַכט, דער גנב!...

— איך בעט אייך, ליבע פרוי — זאָגט רב יעקב גראָדזשינסקי — נישט אָנצורופן, ביי מיר אין שטוב, קיין ייד „גנב"... דען ממה נפשך — ווענדעט ער זיך צום ייד — איז ער ווידער אַ גנב, וועט ער דאָך נישט וועלן האַלטן קיין דין־תורה!... אָדער ער וועט באַלד גאָר, צו אַ דין־תורה נישט וועלן גיין!... פאָלגט מיך, רב ייד, און גייט אַרויף צו די רבנים!...

— צו קיין רבנים, האָט ער געזאָגט — ענטפערט דער ייד — וויל ער נישט גיין... פון אייך, מ׳סיע גראָדזשינסקי, האַלט ער...

— אַזאַ גנב! — קאָכט זיך פּלוצעם ווידער אויף די ייִדענע. — אונדז זאָגט ער, אַז ער האָט אונדזערע פעל איבערגעלאָזט אין פּאַריז, און מיר וויסן אַקוראַט, אַז ער האָט דאָ הי פאַרקויפט קאַראַקולענע

מאַנטלען!... ווען האָט ער דאָס, דער קבצן, אַמאָל געהאַט קאַראַקולענע מאַנטלען?... דאָס זענען דאָך מאַנטלען פון מײַנע פעל!...

— עס האַנדלט זיך אין אַ שיינע פּאָר הונדערט טויזנט — גיט צו שטיל דער ייד — אויב איך געווין די דין־תורה, גיב איך צען טויזנט פראַנק פאַרן „קאָמיטעט"!...

— דאָס קען איך אויף אַזאַ אופן נישט אָננעמען! — זאָגט רב יעקב גראָדזשינסקי — דען איר פאַרשטייט, איך האָב מורא, אַז איך קען אַמאָל געשטרויכלט ווערן... דער יצר־הרע ביי מיר, צו האָבן די צען טויזנט פראַנק פאַרן קאָמיטעט, קען אַמאָל, פאַרשטייט איר מיך, זיין ביי מיר אַזוי גרויס, אַז אומבאַוואוסט פאַר מיר אַליין, קען איך אַמאָל נישט פּסקענען ערלעך... מען איז דאָך נאָר אַ זינדיקער מענטש! איך קען נאָר מסכים זיין אויף דעם באַדינג, אַז דאָס פּסק־געלט זאָל אויסגעטראָגן ווערן פון ביידע צדדים... און אויך, ווײַל איך נישט זיין אַליין... קומט, זייט מוחל, נאָך מנחה ומעריב, און ברענגט אייך מיט איטלעכער אַ בורר...

— איך וועל בעטן רב חיימען — זאָגט נישט דרייסט דער ייד.

— גאָט זאָל שומר ומציל זיין! — שטעלט זיך אויף רב חיים, וועלכער האָט די גאַנצע צייט געשוויגן — מי אנוכי?... ווער בין איך דאָס, אַז איך זאָל משפּטן אַ יידן?!... וואָס רעדט איר?!...

— קום, — זאָגט זיין יידענע — וועסט שוין געפינען אימיצן אַ בורר. האָסט דאָך אַ געוואונענע דין־תורה אויף דער האַנט!...

— הערט, מיין ליבער ייד, — זאָגט רב חיים — אויב איר וועט געווינען אָט די דין־תורה, דאָס נעם איך מיך נישט אונטער אייך צו זאָגן... דען מען דאַרף קודם אויסהערן ביידע צדדים... און מחוץ לזה, גלייב איך קיינמאָל נישט, ווען מען זאָגט אויף אַ יידן, אַז ער איז אַ גנב... דאָקעגן גלויב איך באמונה שלימה, אַז יעדער ייד איז מוכן ומזומן צו טון אַ מצווה; והא ראיה, איר וועט גלייך אַלע זען, אַז

איך וועל דעם ייד דאָ פאַרלייגן צו טון אַ מצווה — וועט ער זי גלייך טון...

— דאָס איז שוין איינמאָל אַ רב חיים, — זאָגט די יידענע אַ צופרידענע פון דעם, וואָס רב יעקב גראַדזשינסקי האָט אָנגענומען די דין־תורה — ער נעמט דיך אויפן גאַנצן זיכער!...

און דער ייד וויל פאַרגלעטן זיין ווייבס וואולגאַרע באַמערקונג, וואָס פּאַסט זיך נישט צו רב חיימען און נישט צו דעם גאַנצן „האָטעל רוזוועלט"; כאַפּט ער זיך גלייך צו דער הינטערשטער הויזן־קעשענע, בדי אַרויסצושלעפּן זיין פּאָרטפּעל :

— נו, זאָגט שוין, רב חיים, וויפיל דאַרף די מצווה קאָסטן?...

— גאָרנישט דאַרף די מצווה קאָסטן — ענטפערט רב חיים.

— איר מאַכט מיך שוין נייגיריק. — זאָגט דער ייד מיט אַ שמייכל — אַ מצווה, וואָס דאַרף נישט קאָסטן קיין געלט, דאָס איז שוין גאָר אַ זעלטנהייט היינט אין ניצע...

— הערט, מיין ליבער ייד, אַ ייד דאַרף זיך איינמעלדן — זאָגט רב חיים — און דאַרף מאָרגן אינדערפרי וויזן דער פּאָליציי, אַז ער איז אַ ייד אַ גביר... ער דאַרף האָבן פּערציק בלעטלעך...

— איר קענט אים כאָטש, דעם מאַן? — פרעגט די יידענע.

— נישט נאָר איך קאָן אים — ענטפערט רב חיים — נאָר מיר אַלע, און אפילו איר אַליין קאָנט אים שוין פון מתן תורה אָן, מיר זענען דאָך אַלע צוזאַמען מיט אים געשטאַנען אונטערן באַרג סיני!...

רב יעקב גראַדזשינסקי און גאַספּאַדין ווישניאַק צעשמייכלען זיך פון רב חיימס וויץ און דער ייד ציילט אָפּ אַ פּעקל טויזנטער...

⁂

אַז דער יינגער פּאָעט קומט צומאָרגנס אינדערפרי צוגיין נאָענט פון דער פּאָליציי־געביידע, בלאַנקט אים שוין אַקעגן דאָס ווייסע בערדל מיטן פּאַטערלעכן שמייכל פון רב חיימען. רב חיים גיט דעם יונגען פּאָעט אַ פּעקל טויזנטער און ער נעמט ביי אים די האַנט :

— גייט יונגערמאַן, און זאָל זיין אין אַ שעה מוצלחת!... שרעקט זיך נישט — זאָגט ער צום בלאַסן יונגענמאַן — אונדזער געלט איז מזלדיק...

דער יונגער פּאָעט איז געריהרט פון אַזאַ פּלוצעמדיקן צוטרוי, ער וויל רב חיימען באַדאַנקען, ער וויל אים פרעגן, ווען און וואו ער זאָל אים דאָס געלט צוריקברענגען, אָבער רב חיים, גלייך ווי ער האָט נאָר זיינס אָפּגעטון און ער ווייסט, אַז איצט קענען קומען דאַנק־ווערטער, איז ער שוין נישט דאָ... לייכט ווי אַ יונגערמאַנטשיקל איז זיך שוין רב חיים אַוועק זיין וועג.

דעם זעלבן טאָג, באַלד נאָכמיטאָג, קומט דער יונגער פּאָעט, אַן אויסגעלייטערטער, מיט אַ פּאַפּירל „אויפּענטהאַלט“, אויף אַ חודש, אין קעשענע — אין „האָטעל רוזוועלט“ צו רב חיימען. רב חיים דרימלט דעמאָלט, זיצנדיק אין אַ פאָטעל, זיין נאָכמיטאָגדיקן דרימל. זיין אתרוג־פּנים, וואָס איז איינגערעמט אין דער ווייסער רעם פון זיין באָרד, שיינט און לייכט מיט ריינקייט, מיט אומשולדיקייט און זעט אויס ווי דאָס פּנים פון אַ קינד, בעת עס שלאָפט און עס חלומט עפּעס אַ זיסן חלום... ביי זיין אַריינקומען וועקט זיך רב חיים איבער פון זיין דרימל און טוט אַ פרעג:

— נו? וואָס הערט מען?...

— אויף אַ חודש — ענטפערט דער יונגער פּאָעט...

— ברוך ה׳ יום יום! — רופט אויס רב חיים.

דער יונגער פּאָעט דערלאַנגט רב חיימען דאָס פּעקל טויזנטער. רב חיים ציילט עס אפילו נישט איבער און לייגט עס אַריין צו זיך אין בוזים־קעשענע... דער יונגער פּאָעט שטוינט:

— רב חיים, דערלויבט מיר אייך עפּעס צו פרעגן.

— אדרבא, זיצט — ענטפערט רב חיים.

— עס איז מיר אַ גרויסער חידוש, — זאָגט דער יונגער פּאָעט —

איר קענט מיך נישט, איך בין זיכער, אז איר האָט מיך אפילו קיינ־מאָל נישט געזעען איידער איך בין געקומען אין ניצע; געטרויט איר מיר, אָן שום באַוואָרעניש, אָן אַזאַ מטמון מיט געלט, איר זאָגט מיר אפילו נישט קיין טערמין, ווען איך זאָל אייך דאָס געלט אָפּגעבן, און אַז איך ברענג אייך דאָס געלט צוריק, ציילט איר דאָס אפילו נישט אי־בער; אפשר האָב איך אייך אוועלכע פּאָר טויזנטער אַראָפּגעגנבעט?...

שמייכלט רב חיים:

— איר זענט דאָך אַ יידישער משורר, ווייסט איר דאָך מסתמא, ווי עס שטייט: לי הכסף ולי הזהב אמר ה'... היינט פרעג איך אייך: אַז דאָס געלט איז דעם רבונא של עולמס — טאָ צו וואָס דאַרף איך גיין פאַרזאָרגן דעם רבונא של עולם, אַז איר זאָלט אים נישט באַ־גנבענען?... נישקשה! דער רבונא של עולם קען זיך אַליין גאַנץ גוט זיין שטעטל באַשטיין!...

●

די רשעות, אין דער גאַנצער פראַנצויזישער מדינה, ווערט, פון טאָג צו טאָג שטאַרקער; די היימישע רשעים אין שטאָט, ווערן, פון טאָג צו טאָג, חוצפהדיקער: טאָגטעגלעך, זענען די בלעטער ממליץ שלעכטס אויף יידן, און אין די ראַדיאָס, בילן די רשעים גאַנצענע טעג אויף די יידן, ווי די בייזע הינט... אין ניצע, גייט נישט אַדורך דער טאָג, אַז מחנות יונגע רשעים זאָלן נישט אויסהאַקן אַן אויסשטעל־פענצטער פון אַ יידיש געשעפט, זאָלן נישט אַראָפּטרייבן יידן פון דער „פּראָמענאַד דעז אַנגלע", פון דער פּליאַזשע, אַז מען זאָל נישט שלאָגן אַ יידן...

אַט איז אַרויס אַ גזרה. די גרויסע אַפּישן מיט פעטע שריפט, זע־נען שוין צעקלעפּט אומעטום, אויף אַלע מויערן, אויף אַלע ראָגעס: אַלע יידן מוזן זיך מעלדן אין די קאָמיסאַריאַטן צו אַ „ציילונג"... מען איז שוין איצט מער ווי זיכער, אַז איצט הויבט זיך שוין דאָס אומ־גליק אָן...

יידן לויפן ארום ווי א צעפּלאָשעטע סטאדע; איינער קוקט דעם אנדערן אין די אויגן, אפשר ווייסט ער עפּעס, אפשר האָט ער עפּעס געהערט... מען קלעטערט ארום איבער דער שטאָט, אויסער דער שטאָט, אין די בערג, מען זוכט זיך באהעלטעניש... פאר געלט און פאר מתנות, זאָגן באקאַנטע פּאָליציאַנטן צו, צוזאָגן צו געבן באַצייטנס, ווען עס וועט זיך גרייטן אן אָבלאַווע...

אויף די אַלע לופט־בריוו, וואָס די איינוואוינער פון „האָטעל רוז־וועלט" האָבן געשריבן, און אויף די אלע דעפּעשעס, וואָס זיי האָבן קיין אמעריקע געקלאַפּט — איז בסך־הכל אָנגעקומען איין און איינ־ציקע „ספּעשל־וויזע" פאַרן ליטווישן רב פון האָלאַנד, און ער איז שוין מיט זיין רביצן און מיט זיינע קינדער אוועקגעפאָרן. די איבעריקע רבנים דרייען זיך ארום צעשראָקענע, פאַרזאָרגטע, און אין יעדן צי־מער זעט אויס, גלייך ווי עס וואָלט דאָרט געלעגן א חולה מסוכן...

יעדע מינוט ברענגט מען אין „האָטעל רוזוועלט" פרישע פּאָטשטן. איטלעכער וואָס האָט נאָר באוויזן צו מאַכן באַקאַנטשאַפט מיט א וועלכן פּאָליציאַנט, אָדער פּרעפעקטור־באאַמטן, ברענגט אן אנדערע ידיעה. דער זאָגט: מען וועט מוזן אָנטון די געלע לאַטע... אן אנדער־דער — מען וועט נעמען אין די לאַגערן... מען וועט מאַכן אָבלאַוועס... טייל זאָגן, אז מען וועט נעמען בלויז מענער; אז פרויען און קינדער האָבן זיך דערוויילע נישט וואָס צו שרעקן... אַנדערע ווידער זאָגן, אז מען וועט נעמען אי מענער און אי פרויען און אפילו קינדער רחמנא לצלן וועט מען אויך נישט שאַנעווען... אָבער גיכער ווי אלץ ווייזט זיך אויס צו זיין נאָענט צום אמת, אז מען וועט נעמען דער עיקר די, וואָס האָבן פריער, פאר דער מלחמה, נישט געוואוינט אין פראַנקרייך — די, וואָס זענען אריינגעקומען אין לאַנד נאָך טויזנט ניין הונדערט זעקס און דרייסיק...

רב רפאל שטשעראַנסקי, אן אָפּשטאַמיקער פון עפּעס א רבנישער משפחה אין רוסלאַנד, וואָס איז אין אויסלאַנד געוואָרן א גרויסער

סוחר, אַ דריי־קאָפּ־איינער אין דער וועלט; ער ווייסט אַליין נישט וויפיל ער פאַרמאָגט... דער, וואָס האָט עפּעס גאָר אַ וואָזשנעם אדון — אַ באַקאַנטן, עפּעס גאָר פון די הויכע פענצטער... לויפט אָן מיט דער ווינדע, ווי אַ ווינט, אין די קאָרידאָרן פון „האָטעל רוזוועלט".

— נו? רב רפאל? — באַפאַלט מען אים.

— נו? מ'סיע שטשעראַנסקי? וואָס זאָגט עפּעס אייערער?... — רינגלען אים אַלע אַרום...

— מיינער האַלט זיך ביי דאָס זייניקע, — ענטפערט רב רפאל שטשעראַנסקי — אַז מען מיינט בלויז די „זעקסאונדדרייסקער"... אָבער אינגאַנצן אויף מיר זאָלט איר אייך נישט שטיצן, — באַוואָרנט זיך רב רפאל שטשעראַנסקי — אפשר ווייסט ער גאָרנישט, דער גוי... אפשר מאַכט ער זיך נאָר אַזוי פאַר אַ „ווייסער", ווייל עס לוינט אים אַזוי צום געשעפט?... איך זאָל דאָס פאַרדינען אַלע טאָג — ווינטשט ער זיך גלייך — וואָס דער גוי האָט מיך שוין אָפּגעקאָסט!... בעסער צו זיין פאַרזיכטיק, יידן, און ווער עס קען נאָר, זאָל זיך באַצייטנס שאַפן אַ באַהעלטעניש... און ווער עס קען נישט — זענען מיר דאָך יידן, דאַרף מען אים העלפן!...

פון די אַלע פּאַטשטן, וואָס קומען יעדע מינוט אָן אין „האָטעל רוזוועלט", איז שוין די רביצן פון „פּלעצל", אוים מענטש... אירע פיס זענען בסדר אָנגעגאָסן מיט געשווילעכץ, זי קען שוין גאָרנישט אַרויסגיין פון בעט; און יעדן טאָג טראָגן אירע קינדער אוועק אין די אַפּטייקן פלעשעלעך אורין, אויף צו מאַכן אַנאַליזעס, און יעדן טאָג קומט דער רביצן צו צוקער...

דער גאַליציאַנער רב, דרייט זיך אַרום, נאָכן אָוועקפאָרן פון ליט־וואַק, אין די קאָרידאָרן, איינער אַליין, ווי אַ שאָטן... ער האַלט בסדר די רעכטע דלאָניע אין בוזעם, טאַפּט זיך דאָס האַרץ, קריגט אָפּט אַטאַקן אויף די לעבער, און פון אַלע שטובן לויפט מען דעם גאַליציאַ-

נער רב מבקר חולה זיין; איטלעכער טראַגט צונויף עפּעס וואָס ער קען נאָר אויף אַ „דערלובונג“ פאַר דעם קראַנקען רב, אָבער דער רב קאָן גאָרנישט אין מויל נעמען, אַלץ פאַרשאַדט אים, און ער ליגט אָפּ, טעג גאַנצע, מיט אַ קאַלטן פּענכער אויפן האַרץ און מיט אַ הייסן פּענכער אויף דער לעבער...

דער פראַנקפורטער ראַבינער דרייט זיך אַרום אַ בלאַסער, אַן אָפּ־געלאָזענער. דאָס שוואַרצע בערדל זיינס, האָט פאַרלוירן פון זיין אַמאָ־ליקן זיידענעם גלאַנץ, איז עפּעס לעצטנס מאַטער געוואָרן, און אין מיטן פון דער גאָמבע זיינער, האָבן אָנגעהויבן זיך באַווייזן גרויע פּעדעם... אויך זיינע מלבושים זענען שוין נישט מער אַזוי פריש, אַזוי אויסגעקנאַקט ווי פריער: זיינע הויזן האָבן איצט נאָר שטיקלעך בלויז פון זייערע אַמאָליקע שאַרף־געפּרעסטע קנייטשן, און אונטער די קניען זעען זיי אויס ווי אונטערגעבראָכענע... ער דרייט זיך אַרום אַ נערוועז־אישער לענגאויס דעם צימער; שלאָפט נישט גאַנצע נעכט, האָט אַ פּאָר רויטע, אונטערגעהאַקטע אויגן אונטער זיינע ברילן מיט די גיל־דענע האָלאָבלעס; ער לויפט אַלע ווײַלע אַרויס אין די קאָרידאָרן, פליט אַראָפּ און אַרויף מיט דער ווינדע, און קומט אַ פאַרכמורעטער אָנצולויפן און זאָגט צו זיין פרוי:

— די „פּאָליאַקן“ נאָר זיי סודען זיך... איך מיין, אַז זיי גרייטן פאַר זיך צו באַהעלטענישן...

— מען וואָלט זיי אפשר געדאַרפט זאָגן, — זאָגט די פראַנק־פורטער רביצן — אַז זיי זאָלן אויך אונדז אין זייערע האָבן?...

— מען דאַרף נישט! — וואַרפט דער פראַנקפורטער ראַבינער קאַטעגאָריש אָפּ זיין רביצנס פאָרשלאַג — מען דאַרף זיך נישט אָנ־וואַרפן, — דרייט ער זיך שוין ווייטער הין און צוריק איבער דעם צימער — נאָר נישט ברעכן דעם מענטשלעכן שטאָלץ! — רעדט ער ווי צו זיך אַליין — וואָס איז? — שטעלט ער זיך אָפּ אַקעגנאיבער

דער אָפּגעמאָגערטער, צעשראָקענער רביצן זיינער — זיי ווייסן דען נישט וואויל, אַז מיר זענען „זעקסאונדרייסיקער"?...

●

אונטן, אינעם „קאָמיטעט", איז מען פאַרנומען מיט שאַפן באַ־העלטעניש און געלט אויף באַהעלטעניש... רב יעקב גראַדזשינסקי איז ארומגערינגלט מיט עטלעכע בעלי־בתים, וועלכע ער האָט געלאָזן צו זיך רופן. זיין פּנים איז פאַרצויגן מיט אַ באַזאָרגטקייט, און זיין פאַרמעטענער שטערן איז אָנגעפּעלבלט :

— מען דאַרף געלט, מיינע ליבע יידן!... די גויים — די מכלו־מרשטע „חסידי אומות העולם", וועלכע זענען שוין מסכים צו פאַר־דינגען אוועלכעס בוידעם־שטיבל, אַ קאַמער, אַ גאַראַזש, אָדער אַ קע־לער אפילו — הייסן זיך באַגילטן... און חוץ דעם, וועלן די באַהאַל־טענע נישט האָבן קיין לעבנסמיטל־קאַרטן, מען וועט אַלץ פאַר זיי מוזן קויפן אויפן שווארצן מארק, און זיי דאָס באַזאָרגן...

רב חיימען קען מען גאַרנישט אריינקריגן לעצטנס אויף קיין אסיפה פונעם „קאָמיטעט". אז מען זאָגט רב חיימען :

— קומט אריין, רב חיים, מען דאַרף זיך מיישב זיין.

ענטפערט ער : :

— לא המדרש עיקר אלא המעשה — און ער שוועבט אוועק...

טעג גאַנצע, לויפט רב חיים ארום איבער די ניצער הויפן, שמעקט אריין אין אַלע אָפּגעלעגענע הייזער, אין קעלערן, קאַמערן, בוידעמס און גאַראַזשן; ער קלעטערט ארום אויף בערג, קלינגט אָן אין גויעשע ווילאַס; מיט זיין שטעקן יאָגט ער פון זיך אָפּ די בייזע הינט, וואָס בילן אויף אים, און אין די אָוונטן קומט ער צוריק, אין „האָטעל רוז־וועלט", אַ מידער, אַ פאַרברענטער פון דער ניצער זון, און אַ פאַר־מאַטערטער, אַ פאַרשמאַכטער, פאַלט ער אריין אין דעם ערשטן בעסטן פּאָטעל ביי רב יעקב גראַדזשינסקין אין צימער, און זאָגט :

— געלויבט דער אויבערשטער! געפונען היינט, נאך א באהעלטעניש! מען וועט קענען דארטן באהאלטן א פינף זעקס „ל״וניקעס״...

— עס איז טייער — קווענקלט זיך אביסל רב יעקב גראדזשינסקי, בעת ער דערוואוסט זיך דעם פרייז... און רב חיים ווישט זיך דעם שווייס פון זיין צעאקערטן שטערן, און שמייכלט מיט זיין גאנצן פארמאטערטן פנים:

— א יידן צו ראטעווען, רב יעקב, איז גארנישט צו טייער...

●

עטלעכע מאל אין משך פון א קורצער צייט, האבן די „באקאנטע גויים״ ארויסגעלאזן פאלטשע קלאנגען: „היינט ביינאכט וועט זיין אן אבלאווע״... יעדעס מאל איז געווארן א בהלה, א מהומה; ווער עס האט נאר געהאט א צוגעגרייט באהעלטעניש, איז געלאפן זיך באהאלטן. די גאסן, די קאפעס, די פליאזשעס און די „פראמענאד דעז אנגלע״ זענען כהרף עין געווארן „יידן־ריין״... און אז מען האט געזען א טאג, צוויי, אז עס איז גארנישט פארגעקומען, איז מען ביסלעכווייז, צוריק ארויסגעקראכן פון די באהעלטענישן; און אז מען האט שפעטער, ווידער אמאל צוזאווסן געגעבן, אז עס וועט זיין אן אבלאווע — האבן שוין פיל, וואס האבן אפילו געהאט צוגעגרייטע באהעלטענישן — נישט געגלויבט און זענען געבליבן נעכטיקן אינדערהיים...

ביז איינמאל איז עס דאך אמת געווען: אין מיטן דער נאכט זענען אנגעפארן פאליציי־אויטאמאבילן און פולע פלאטפארמעס מיט באוואפנטע פאליציאנטן, זיי האבן ארומגערינגלט האטעלן, גאנצע הייזערבלאקן, האבן אויפגעריסן פון שלאף און ארויסגענומען פון די בעטן, הונדערטער יידן: מענער, פרויען, אלטע לייט און קליינע קינדער... עס האט זיך שפעטער ארויסגעוויזן, אז מען האט טאקע געמיינט בלויז די „ל״ו־ניקעס״ — די „זעקס און דרייסיקער״... אבער מען האט אין יענער נאכט, אין איינוועגס, אויך נישט ווינציק אנדערע פארנומען... מען האט זיך שפעטער וועגן דער דאזיקער נאכט אנדערציילט אוים־

טערלישע זאכן; שוידערלעכע סצענעס האבן זיך יענער נאכט אפגעשפילט... עטלעכע יידן זענען געשפרונגען פון די פענצטער, האבן ליבער געוואלט, די פאליציאנטן אין די אויגן, זיך אנטון א מיתה משונה, איידער דעפארטירט צו ווערן, איידער איבערגעגעבן צו ווערן צום דייטש... די פאליציאנטן האבן געשלאגן די יידן מכות רצח; די מאמעס, וועלכע האבן מיט גוטן נישט געוואלט מיטנעמען זייערע קינדער, האט מען די קינדער מיט געוואלט פון זייערע בעלעגערס ארויסגעריסן; און די פרויען, וועלכע האבן אין ספאזמעס זיך געווארפן צו דער פאדלאגע, האבן זיך געקלאמערט אין די ווענט, אין די שטיגן, האבן די פאליציאנטן ביי די האר זיי פון די שטיגן אראפגעשלעפט און אין די פאליציי־אויטאמאבילן אריינגעווארפן...

●

גלייך ווי עס האבן זיך נאר געהאט פארשפרייט די ערשטע קלאגען וועגן די אבלאוועס, וואס גרייטן זיך, האט רב חיים, אין דראזשקעס און אין טאקסיס, אוועקגעפירט זיינע „ל״ו־ניקעס״, פאר וועלכע ער האט געהאט פארשאפט באהעלטענישן... און אויסגעקליבן האט ער זיך די סאמע ארעמסטע, די סאמע אומבאהאלפנסטע... צווישן זיי איז אויך געוועזן דער פראנקפורטער ראבינער, און דער גאליציאנער רב.

דעם פראנקפורטער ראבינער האט רב חיים צונויפגעפארט מיט אן עלטערן ווינער יידן, וואס האט דעם ראבינער טיטולירט „הער דאקטאר״, האט מיט אים גערעדט אויף דייטש און האט דער „פרוי ראבינער״ געקושט די האנט... און דעם גאליציאנער רב, האט ער צונויפגעפארט מיט אן עלטער פארפאלק פון אנטווערפן, וואס די פרוי האט געטראגן א שייטל, און וואס האט רב חיימען צוגעזאגט, אז זי וועט דעם רב אפהיטן, ווי דאס שווארצאפל פון אויג, אז זי וועט זען, אז ער זאל האבן דאס לעפל געקעכטס צו דער צייט און א הייסן פענכער צו דער לעבער...

אז דער גאליציאנער רב איז ארויסגעקראכן פון דער פארמאכטער

דראָזשקע און רב חיים האָט אים אַראָפּגעפירט אין דער באַהעלטעניש, האָט זיך דער גאַליציאַנער רב פאַרקרומט:

— אוי, רבונא של עולם! וואָס פאַר אַ דעמפּיקע קעלער־שטוב!... פּונקט פאַר מיין לעבער!...

— דאָס איז נאָר אויף דערווייל, — האָט אים געענטפערט רב חיים — גלייך ווי איך וועל נאָר אויסגעפינען עפּעס ליטוישערס, וועל איך אייך, מיט השם יתברכס הילף, איבערפירן — און מיט אַ שמייכל האָט ער צוגעגעבן: — איר ווייסט רבי, תמיד, ווען איך האָב געוואוינט אויפן דריטן אָדער פערטן שטאָק, און האָב געזאָגט: שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה׳, האָב איך תמיד געהאַט דאָס געפיל, אַז איך זאָג אַ ליגן... אַז דאָס צו זאָגן זענען נאָר באַרעכטיקט די, וואָס וואוינען אין די קעלער־שטובן... איצט רבי, אַז איר וועט זאָגן ממעמקים קראתיך ה׳ — וועט איר שוין מער נישט זאָגן קיין ליגן, וועט אייך דער אויבערשטער זיכער דערהערן און אייך פונדאַנען אויסלייזן...

●

זינט יענער נאַכט, ווען עס האָבן אין ניצער יידישע שטובן זיך אָפּגעשפּילט אַזויפיל טראַגעדיעס, זענען שוין שיינע פּאָר וואָכן פאַרביי. ביסלעכווייז, האָבן די יידן, וועלכע האָבן אין לאַנד געלעבט פאַר טויזנט ניין הונדערט זעקס און דרייסיק — אָנגעהויבן אַרויסקריכן פון זייערע באַהעלטענישן. דורך זייערע „באַקאַנטע גויים" אין דער פּרעפעקטור און אין די קאָמיסאַריאַטן, האָבן זיי זיך דערוואוסט, אַז נישט זיי האָט מען געמיינט, אַז זיי קענען אפילו קומען אין דער פּאָליציי און מען וועט זיי, ווי געוויינטלעך, זייערע פּאַפּירן אויף אַ חודש פאַרלענגערן... טייל האָבן אפילו פאַרזיכערט, אַז אויך די „זעקסאונדרייסיקער" קענען קומען, אַז ווייבאַלד די פּאָליציי און די פּרעפעקטור האָבן נאָר זייערס אָפּגעטון, זיי האָבן דעם באַפעל אויסגעפירט און דער טראַנספּאָרט איז אָפּגעגאַנגען — וועלן זיי פון אייגענעם ווילן

שוין נישט גיין מאכן קיין אינדיווידועלע ארעסטן, דארפן די יידן שוין נישט מער זיין באהאלטן... זיי האבן געגעבן אנצוגעהערן, אז די פרעפעקטור איז נישט צופרידן צו האבן נסתרים, אז זי וויל ליבער האבן די פולשטענדיקע קאנטראלע איבער דער באפעלקערונג, וויסן וואו איטלעכער וואוינט... זאלן זיי קומען — האבן זיי פארזיכערט — און מען וועט זיי זייערע פאפירן פארלענגערן...

אבער קיינער פון די „ל״ו־ניקעס״ האט זיך נישט גערירט פון די באהעלטענישן און געזיצן זענען זיי דארטן, אין זייערע טונקעלע, פאר־מאכטע באהעלטענישן, טרויעריקע, דען כמעט איטלעכער פון זיי האט אין יענער שרעקלעכער נאכט געהאט אימיצן פארלוירן, ווער א משפחה, א קרוב אדער א פריינד... אין די דאזיקע באהעלטענישן האבן די שמעקנדיקע ניצער גן־עדן־ריחות זעלטן ווען אריינגעוויעט; זעלטן ווען האט א שטראל פון דער בלענדנדיקער ניצער זון, צו די דאזיקע יידן אריינגעשטראלט, אבער פאר דאס איז גאנץ אפט צו זיי געקומען רב חיים...

טעג גאנצע און ביז שפעט אין די אוונטן, לויפט רב חיים ארום פון איין „ל״ו־ניק״ צום אנדערן. ער ברענגט : דעם א ברויטל וואס ער האט, ערגעץ ווי ווייט, ביי א בעקער געקריגן, דעם א קויבערל מיט גרינס, נאך וועלכע ער איז א פאר שעה אפגעשטאנען אין א שורה, אן אנדערן ברענגט ער א רעצעפט, און ער פארגעסט אפילו נישט די מינדעסטע קלייניקייטן : א פעקל פאפיראסן, א שאכטעלע שוועבעלעך, א בריוו־מארקע, אדער עטלעכע ליכטלעך פאר א יידענע, צום צינדן לכבוד שבת... און אז רב חיים קומט אריין אין א באהעל־טעניש צו א נסתר, ווערט גלייך אין דער באהעלטעניש ליכטיקער, היימלעכער; רב חיימס פנים, כאטש עס איז מיד, איז עס שטענדיק באלויכטן, גלייך ווי עס וואלט אים גוט געווען, גלייך ווי עס וואלט אים וואויל געווען, גלייך ווי עס וואלט אים גאר נישט געפעלט... און ביי זיין אנקומען, פארשווינדט די כמורנעקייט פון די נסתרימס

פנימער, אפילו דאָס שטיבל, דער בוידעם, אָדער דער קעלער, באַקומט דעמאָלט אַן אַנדערן אויסזעען; אַלץ זעט אויס, גלייך ווי עס וואָלט אויסגערופן : דרך־ארץ ! רב חיים איז דאָ !...

⁂

רב חיים שטייט אין אַן אומענדלעכער שלענגלענדיקער שורה אויפן מאַרק. די זון סמאַליעט, בהענט; ניצעאַנער ווייבער טוען זיך אָן אויף זייערע קעפּ גרויסע, שמרויענע קאַפּעליושן מיט ברייטע ראַנדן, כדי צו שיצן זיך פאַר דער זון; און אַנדערע מאַכן זיך אַ שקאָרמוץ פון אַ צייטונג און טוען עס אָן אויפן קאָפּ. ביים אָנהויב פון דער שורה שטייט אַ וועגעלע מיט גרינס, אַ פּאָליציאַנט שטייט און טוט אַבטונג, אַז מען זאָל נישט מער געבן, ווי אַ האַלב פונט פאַר אַ קאָפּ; מען מוז ווייזן די לעבנסמיטל־קאַרטן... די שורה וואַקסט און שלענגלט זיך, אַלע ווײַלע לויפט אַ וועלכע ניצעאַנערין אַרויס פון דער שורה, און לויפט פאָרויס אויסשפּירן ווי עס האַלט, אויב עס וועט סטייען סחורה ביז איר רייע וועט אָנקומען... רב חיים איז שוין נישט זער ווייט פון דעם וועגעלע מיט גרינס. קיין וואָזשנע סחורה איז דאָס נישט, אַביסל קרויט־בלעטער און אַביסל טאָמאַטן, אָבער ער וועט דאָך צו זיינע נסתרים נישט קומען מיט די ליידיקע הענט... אָט, אָט, און זיין רייע קומט שוין אָן...

אַ כאַפּטע יונגע סטודענטן, מיט געזאַנג און מיט מיליטערישע טריט, קומען פּלוצים אָן פון מאַסענאַ־פּלאַץ; זיי רעדטענטערן זיך, מען הערט שוין נאָענט זייער געזאַנג : „מאַרשאַל מיר זענען דאָ״... פון צייט צו צייט, כאַפּן זיך אַ צוויי, דריי פון זיי אַרויס פון דער שיינער קאָמפּאַניע, לויפן אַרויף אויפן טראָטואַר, צעהאַקן אַ פענצטער פון אַ יידישן געשעפט, און שרייען : „אַ טויט די יידן !״... אַ געבראַזג פון גאַלן מישט זיך אויס אַלע ווײַלע מיט אַ יעמערלעכן פאַרצווייפלטן געשריי...

— וואָס איז געשען ? — פרעגן זיך איינע דער אַנדערער די צע־

שראַקענע ניצעאַנערינס אין דער רייע, און פון ערגעץ פון דעם שלענגל־
דיקן איך־סוף פון דער שורה, דערטראָגט זיך פון איינעם צום אנדערן
א בארואיקענדיקע תשובה:

— עס איז גאַרנישט, מען שלאָגט יידן!...

רב חיים זעט, ווי אקעגנאיבער, אויפן טראָטואַר, משעפען זיך
צוויי שקצים מיט גראָבע שטעקנס אין די הענט, צו א צעשראָקענעם
יידישן יונגען מאַן, אין א הימדל מיט קורצע ארבל, ווייסע הויזן, מיט
א הוילן קאָפּ שוואַרצע האָר און אַן אָפּגעבערענטן פּנים. די אויגן זע־
נען ביים יונגענמאַן צעשראָקן, די ליפּן בלאַס, די שקצים שרייען:
„שמוציקער ייד" און צוויי שטעקנס הויבן זיך אויף איבער דעם יונ־
גען מאַנס קאָפּ, וואָס בויגט זיך אראָפּ און ער זוכט זיך צו שיצן דאָס
פּנים מיט זיין אָפּגעברענטן אָרעם... עס ווערט א געלויפעריי, יידן
לויפן ארוים פון די שלענגלענדיקע שורות, לויפן אראָפּ פון מארק, באַ־
האַלטן זיך אין טויערן, לויפן אהיים צו זיך אין די האָטעלן... פלינק,
ווי א יונגער הערש, לויפט רב חיים אריבער דעם שמאָלן שאָסיי,
שטעלט זיך צווישן די שקצים און דעם יידישן יונגען מאַן, אַן אויסגע־
גלייכטער, א שטאָלצער, אונטער די צוויי אויפגעהויבענע גראָבע
שטעקנס:

— איר זענט זיך טועה, יונגעלייט, — זאָגט רב חיים צו די צעיור־
שעטע שקצים — דער איז דאָך נישט קיין אמתער ייד... קוקט אַן —
ווייזט ער אויף זיין ווייסער באָרד — איך בין א ייד, מיך שלאָגט!...

•

זינט די „ל"ר־ניקעס" זענען באהאַלטן, גייט רב חיים, נישט אינ־
דערוואָכן און נישט שבת אפילו — אין שול אריין צום דאווענען; ער
דאַוונט ביחידות ביי זיך אין צימער אין „האָטעל רוזוועלט". יעדעס
מאָל, איידער ער שטעלט זיך דאַוונען, איידער ער לייגט טלית און
תפילין, טענהט ער זיך אוים מיטן רבונא של עולם:

רבונא של עולם — זאָגט ער, שטעלנדיק זיך מיטן פּנים צו דער

מזרח־וואַנט — זיי מיר מוחל, וואָס איך גיי נישט דאַווענען בציבור. איך קען ביי זיך נישט פּועלן, אַז איך זאָל זיך אָנטון דאָס פאַרגעניגן און קומען צו דיר אין דיין הויז אַריין, כדי צו דיר צו בעטן, בעת אַזוי־פיל פון מיינע ברידער מוזן נעבעך ליגן באַהאַלטן אויף די בוידעמער, אין די שטאַלן און אין די קעלערן... עס גייט צו ימים־נוראים, און איך אין די הייליקע טעג, רבונא של עולם, וועל איך צו דיר נישט קומען; דען וואָס בין איך עפּעס ביי דיר, רבונא של עולם, אַ גרעסערער מיוחס ווי די אַנדערע יידן, וואָס קענען אין שול נישט גיין ?... און אויב דו ווילסט ווידער דווקא, רבונא של עולם, אַז איך זאָל יאָ צו דיר קו־מען, איז נישט אַליין... מוזט דו באַווייזן דיין חסד, און מיינע ברי־דער באַפרייען, אַז זיי זאָלן אויך קענען קומען אין שול צו דיר בעטן אין די הייליקע טעג"...

און אין איינעם אַ טאָג, שוין האַרט פאַר די ימים־נוראים, האָט דער רבונא של עולם רב חיימען צוליב געטון און דער נס איז געשען :

ביי רב יעקב גראָדזשינסקין אין „קאָמיטעט", איז דעמאָלט גע־וועזן אַן אסיפה, מען האָט זיך מיישב געווען וועגן די נסתרים :

— אפשר איז פאַרט טאַקע אמת, וואָס די פאַרשיהענע „באַקאַנטע גויים" זאָגן — פרעגט איינער פון די בעלי־בתים, נישט דרייסט — אַז די נסתרים מעגן אַרויסקריכן פון די באַהעלטענישן; אַז זיי קענען קומען אין דער פּאָליציי און מען וועט זיי דעם „אויפענטהאַלט" פאַר־לענגערן?... דאָס וואָלט דאָך געווען אַ ישועה, סיי פאַר די נסתרים און סיי פאַרן „קאָמיטעט" — גיט ער צו — עס קאָסט דאָך אָפּ אַ פאַרמעגן ! נישט דאָ שוין ביי וועמען אַזויפיל צו נעמען !... שטאָט קען נישט אויסהאַלטן !...

אָבער רב יעקב גראָדזשינסקי וויל נישט הערן און געדענקען :

— איך וועל נישט נעמען אויף זיך אַזאַ מין פאַראַנטוואָרטלעכ־קייט; איך וועל נישט ריזיקירן קיין איין „ל"ר־ניק" אפילו !... איך

גלויב זיי נישט, די רשעים, פון דאַנען ביז האַנען !... וואָס זאָגט איר, רב חיים ?

— איך, — ענטפערט רב חיים — האָף צו זיין ליבן נאָמען, אַז ביז די ימים נוראים — וועט נאָך געשען אַ נס, און די יידן וועלן מיט גאָטס הילף אויסגעליידזט ווערן...

ווי אַ וויכער לויפט אַן רפאל שטשעראַנסקי :

— יידן, אַ גוטע בשורה : דער אדון מיינער, האָט מיר טעלעפאָנירט, מיך געבעטן צו אים צו קומען; אַז איך בין אַהינגעקומען, האָט ער מיר פאַרזיכערט, אַז מען וועט די „ל״ר־ניקעס״ גאָרנישט קיין שלעכטס טון; אַז מען וועט זיי זייערע פּאַפּירן פאַרלענגערן... און אין מיינע אויגן, יידן, זאָלן מיר טאַקע אַלע, אַזוי ווי מיר זענען דאָ, נאָך דערלעבן היטלערס מפּלה, און מיר זאָלן אַזוי הערן בשורות טובות פון אונדזערע משפּחות און פון אַלע יידן, ווי איך האָב אַליין געהערט, ווי ער האָט, דורכן טעלעפאָן, געגעבן אַ באַפעל צו דער פּאָליציי, אַז מען זאָל אַלע „זעקסאונדרייסיקער״ פאַרלענגערן די פּאַפּירן...

די ידיעה איז גלייך צעטראָגן געוואָרן אין אַלע באַהעלטעניש, אָבער קיינער פון די נסתרים, האָט זיך נישט געוואָלט ריזיקירן צו זיין דער ערשטער, צו גיין אויפן ערשטן פייער...

רב חיים כאַפּט אַ דראָזשקע און פאָרט אַהין צום גאַליציאַנער רב. דער רב, הויט און ביין, מיט אַ בלאַסן, אויסגעצויגענעם פּנים, מיט זיין רויטער, פייערדיקער באָרד, אין טלית קטן און אין יאַרמעלקע, ליגט ער אויסגעצויגן אויפן בעט, מיט אַ הייכן פּענבער אויף דער לעבער...

— רבי, אַ בשורה טובה ! — זאָגט רב חיים — דער פּרעפעקט האָט געגעבן אַ באַפעל, אַז מען זאָל אַלע „ל״ר־ניקעס״ פאַרלענגערן די פּאַפּירן. זייט מוחל רבי, נעמט אויף זיך דעם איבערציער און קומט מיט מיר... איילט אייך צו, זייט מוחל, אַ דראָזשקע וואַרט אינדרויסן...

— איז שוין אימיצער געגאנגען און מען האט אים פארלענגערט ?

— וויל זיך דער גאליצאינער רב פארזיכערן...

— נאך נישט, — ענטפערט רב חיים — איר וועט זיין דער ערשטער...

— וואס האט איר עפעס, רב חיים, סיך אויסגעקליבן, אז איך זאל גיין אויפן ערשטן פייער ? — ווערט זיך דער גאליציאנער רב...

— איר זענט שוין געניג געוועזן א נכתר, רבי, — זאגט רב חיים מיט זיין אייביקן שמייכל — עס איז שוין צייט אז איר זאלט נתגלה ווערן !... קומט, איך באלייט אייך...

אין דער פאליציי, קומט אריין דער רויטער גאליציאנער רב, מיטן בלאסן אויסגעצויגענעם פנים, מיט דער פארשפיצטער נאז און מיט די בלויע ליפן... די ריפסענע, געהאקטע קאפאטע זיינע, הענגט אויף אים; ער נעמט אראפ דעם שווארצן, פליושענעם קאפעליוש, און בלייבט שטיין א צעשראקענער, אין א שווארצער, סאמעטענער יאר־מעלקע אויפן געדיכט־באוואקסענעם רויטן קאפ האר.

— זיצט — וויזט רב חיים אן דעם רב אן ארט אויף דער באנק, און ער נעמט פון דעם גאליציאנער רבס ציטערנדיקע הענט זיין פא־פירל און א דרייסטער גייט ער צו צום באאמטן :

— דאס איז דער רב אונדזערער, — זאגט רב חיים — דער רב פון אונדזערע „זעקסאונדרייסיקער"· ביי אונדז יידן, פירט זיך אזוי, פון קדמונים, אז עס איז דא א סכנה פאר אן עדה, גייט דער רב דער ערשטער...

— נישט דא מער קיין שום סכנה, — ענטפערט דער באאמטער א געפלעפטער — מיר האבן א באפעל... אלע קענען קומען...

און ער לייגט ארויף אויפן גאליציאנערס רבס פאפירן א סטעמפל אויף גאנצע דריי חדשים...

●

אויפן ערשטן שטאק פון „האטעל רוזוועלט", האט דער „קאמיטעט"

אָפּגעדונגען, פאַר די רבנים, דעם גרויכן גאַסט-זאַל, מיט די צוויי ווענט גרויסע פענצטער, מיט די צוויי באַלקאָנען, וואָס גייען אַרויס אויף דער מאַרשאַל זשאָפר־גאַס, און די רבנים האָבן דאָ געמאַכט זייער בית־מדרש און זייער בית־דין־שטוב. דאָ דאַוונט דער גאַנצער „האָטעל רוזוועלט" מיט מנין, און אַז עס מאַכט זיך אַמאָל צווישן ייִדן אַ סכסוך, מיט וועלכן עס איז, היינטיקע צייטן, פיל גלייכער צו גיין צום רב, ווי להבדיל צום געריכט — קומען זיך צונויף אַלע רבנים: דער רב פון „פּלעצל", דער פראַנקפורטער ראַבינער און דער גאַליציאַנער רב, מען פּסקנט די דין־תורה און מען פאַרדינט פּסק־געלט פאַרן „קאָמיטעט"...

אויפן טיש ליגט אַן אַלטער משניות, וועלכן מען האָט דאָ אַהערגעבראַכט פון אַ ניצער שול; זיינע בלעטער זענען אַזוי אָפּגעריבן, צעריסן און פאַרפעצט, אַז מען דאַרף זיין אַ ספּעציאַליסט, אַז מען זאָל קענען כאָטשי איין עמוד דורכקוקן, און פונדעסטוועגן גייט דער משניות איבער פון האַנט צו האַנט, אַלע קוקן אין אים אַריין, איטלעכער שוין אפשר צום הונדערטסטן מאָל, און תמיד מיט דער זעלבער פאַרטיפטקייט, מיט דער זעלבער נייגיריקייט, גלייך ווי זיי וואָלטן בכלל ערשט געזען אַ משניות צום ערשטן מאָל...

אויף אַ קליין טישעלע, שטייט אַ ראַדיאָ־אַפּאַראַט, אויף וועלכן די איינוואוינער פון „האָטעל רוזוועלט" האָבן זיך צונויפגעלייגט און געדונגען אויף אָפּצאָל־געלט, כדי צו וויסן וואו מען האַלט עפּעס אין דער וועלט... דער דאָזיקער ראַדיאָ־אַפּאַראַט, איז דער צוציאונגס־כוח פון דער בית-דין־שטוב... צוליב דעם ראַדיאָ־אַפּאַראַט, נידערן די רבנים, אין זייערע שלאָפראָקן און יאַרמעלקעס, עטלעכע מאָל אין טאָג אַראָפּ פון זייערע העכערע שטאָקן, און אין די אָוונטן, נאָך דעם נאַכט־עסן, כאַפּן זיך ייִדן פּליטים, פון די ווייטסטע האָטעלן, אַריבער אין „האָטעל רוזוועלט", צו הערן עפּעס נייס...

מיט אַ רעשן בראַל אויף פון דער טיר, קומט אַריין דער רויטער

גאליציאנער רבֿ, וועלכער זינט מען האָט אים אַרויסגענומען פֿון העך באהעלטעניש און אים פֿאַרלענגערט די פּאַפּירן אויף גאַנצע דריי חדשים — איז ער גאָר אַן אַנדערער מענטש געוואָרן... מיט זיין דריי־חדשימדיקן פּאַפּירל, דרייט ער זיך שוין מער נישט אַרום אין די קאָרידאָרן פֿון „האָטעל רוזוועלט", נאָר ער גייט אָפּט אַרויס אין גאַס און בעיקר שפּאַצירט ער אַרום, מיטן פּאַראַסאָל אין דער האַנט, צווישן די פּאַלמע־בוימער און בלומען־בייטן אין העם שכנותדיקן גאָרטן... ער זאָגט, אַז די ניצער לופֿט „פּאַלוביעט" אים בעסער צו דער לעבער, ווי דער הייסער פּענכער... ער הענגט אָן דאָס הענטל פֿון זיין פּאַראַסאָל אויפֿן לינקן אָרעם, באַנעצט זיך די שפּיצן פֿינגער ביים וואַסער־קראַן, ווישט זיך די הענט מיט דעם האָטעל־האַנטעכל, וואָס האָט אַ לאַנגע שורה רויטע פֿעדעמער „רוזוועלטס", ער מורמלט אָפּ אַ שטילן, הייזעריקלעכן אשר יצר, און טוט אַ פֿרעג, הויך, אויפֿן ברייטן קול:

— נו ? וואָס הערט זיך עפּעס נאַאַעס ?...

— זייט, זייט מוחל, שטיל, וועט איר הערן — ענטפֿערט אימיצער פֿון דער צונויפֿגעדרענגטער קנויל טונקעלע שאָטנס, וואָס קנוילן זיך אינעם ווינקל ביים ראַדיאָ־אַפּאַראַט.

●

אינעם גאַנצן זאַל איז שוין גוט טונקל, עס איז שוין שפּעט אין אוונט, אָבער מען האָט נאָך קיין ליכט דאָ נישט אָנגעצונדן... עס איז געזונטער דאָס ליכט נישט אָנצוצינדן בעת מען הערט דאָס קעסטל... פֿון צווישן די שפּאַרעס פֿון העך קנויל שוואַרצע קאַפּאָטעס, פּליושענע קאַפּעלושן און זיידענע יאַרמעלקעלעך — שיינט אַרויס דאָס פּיצעגקע רויטע לעמפּעלע פֿון די קורצע כוואַליעס, וועלכעס מאַכט די רויטע באָרד פֿונעם גאַליציאַנער רבֿ נאָך רויטער... איצט איז די שעה, ווען מען הערט ענגלאַנד אויף דאַאַטש :

„זי העהען אונדזערע אכטע זענדונג אין דויטשער שפּראַכע, איבער די קורץ־וועלען ניינאונפֿירציג מעטער"...

— דאָס איז עס ! דאָס איז עס ! — כאַפּן קלעבע שטימען מיט איינמאָל אונטער.

— טשעפּעט שוין נישט, דרייט שוין נישט מער, לאָזט עס אַזוי, אַז נישט וועט מען ווידער גאָרנישט הערן! — עצהט דער רב פון „פלעצל".

— שוין — שטעלט זיך רב חיים אויף — מען מעכט שוין ווי־דער נייעס אויפן מעטער...

— גייט נישט אַוועק רב חיים, — זאָגט אימיצער — וועט איר הערן וואָס זיי זאָגן...

— נאַרישע מענטשן וואָס איר זענט, — ענטפערט אים רב חיים — עס איז דען וויכטיק, וואָס די זאָגן, אָדער וואָס יענע זאָגן ? וויכ־טיק איז דאָך נאָר, וואָס דער רבונא של עולם זאָגט, און ווי ער וועט פירן — אַזוי וועט זיין...

ער זאָגט „אַ גוטע נאַכט" און שלייכט זיך אַרויס.

עס איז איצט שטיל אין בית־דין־שטוב פון „האָטעל רוזוועלט", ווי להבדיל, ראש־השנה אין שול צו שופר בלאָזן... אַלע האַלטן איין דעם אָטעם; און כאָטש אַלע יידן פאַרשטייען דאָאַטש — פאַרשטייט אָבער דאָך זעלטן ווער פון זיי אַ גאַנצן זאַץ, דען דער ראַדיאָ קאָכט און זידט און סאָפּעט; דער שונא האָט זיך אַריינגעלייגט אינעם אַפּאַ־ראַט, ווי להבדיל דער שטן אינעם שופר, ראש־השנה צו תקיעות, און ער טוט אַלץ אין דער וועלט, אַז מען זאָל נישט קענען הערן דעם אמת...

— פּאַראַזיטן — זאָגט דער פראַנקפורטער ראַבינער.

— דאָס פאַררוישט מען „עקספּרעע" — בעסערט אויס דער שוחט פון מאַנמאַרט — אַז מען זאָל נישט קענען הערן דעם אמת... „זיי" זענען, פאַרשטייט איר מיך, אויף גרויסע צרות !...

אַבי‌סל אָבער, הערט מען דאָך. מען שטרענגט זיך גוט אָן, מען בויגט זיך גוט צו; דער רב פון „פּלעצל" נעמט דעם שפּיץ פון זיין גרויער באָרד צווישן די ציין, דער רויטער גאַליציאַנער רב שפּאַרט

זיך אָן אויף אימיצנס אָן אַקסל, דער בריסעלער חזן שפּאַרט זיך אונ־טער מיט אַ דלאַניע אונטערן אויער, און כאַפּט ווער אויף אַ גאַנצן דייטשן זאַץ, גיט ער עס באַלד איבער אויף ריין יידיש:

— אַראָפּגעשאָסן צען דייטשע אייראָפּלאַנען !...

— כן יאובדו ! — ענטפערן כמעט אַלע אין כאָר.

דער ראַדיאָ כאָרכלט עפּעס דאָרטן ווידער, ווי אַ שכורער דייטש, און באַלד איז דאָ אַ ריין יידישע איבערזעצונג :

— אַלע אונדזערע אייראָפּלאַנען זענען בשלום קריקגעקומען !...

— „אומבאַרופן" ! — זאָגט דער פראַנקפורטער ראַבינער.

— קיי־ניי־נע־האָרע ! — טוט זיך דער גאַליציאַנער רב אַ גלעט אָפּ זיין רויטע פייערדיקע באָרד און שטעלט זיך אַוועק אין אַ ווינקל דאַווענען מעריב.

•

עס הערט זיך אַ זשומען פון דער ווינדע אין קאָרידאָר. דאָס זשו־מען האָט מיט אַ מעטאַלענעם קלאַנג אויפגעהערט. די ווינדע האָט זיך אָפּגעשטעלט אויפן ערשטן שטאָק... עס הערט זיך אַ סקריפּען פון די זשאַלוזיע־טירן פון דער ווינדע, טריט אינעם קאָרידאָר... עס קען זיין אַן אייגענער, אַ פאַרשפּעטיקטער ייד, וואָס איז געקומען הערן נייעס, עס קען אָבער אויך זיין אַ פרעמדער, אַן „אונטערהערער" רחמנא ליצלן... מען שמועסט, אַז זיי שטעלן זיך הינטער אַלע טירן...

קודם פאַרדרייט מען אויף אַ נדערגיך דאָס „קעסטל", מען דרייט אויף דאָס ליכט... אַלע בלייבן זיצן איבערגעשראָקענע, בלאַסע, און בלייכער ווי אַלע, איז דער רב פון „פּלעצל", פון צווישן זיינע געדיכ־טע, גרויע באָרד און וואָנסעס, ציטערט אַרום זיין דיקע, אונטערשטע ליפּ :

— צערוקטס ענק ! צערוקטס ענק !...

אַלע צערוקן זיך, און כאָטש דאָס אַלץ געשעט ממש אין איין איינ־ציקן אויגנבליק, איז שוין דאָך די גאַנצע בית־דין־שטוב מער נישט צום

דערקענען: יעדער זיצט אין אַ באַזונדערן ווינקל, יעדער זיצט איצט וואָס ווייטער פון דעם „קעסטל", וואָס כאָטש עס שטומט שוין איצט, דרויט עס פונדעסטוועגן דאָך נאָך מיט אַגענטן, מיט פּאָליציי און קאָנצענטראַציע־לאַגערן, רחמנא ליצלן...

דעם גאַליציאַנער רב איז איצט וואוילער ווי אַלעמען: ער שטייט דאָך שוין סיי ווי, נאָך פון פריער, שמנה־עשרה, שאָקלט ער זיך נאָך אַביסל שטאַרקער ווי פריער... און אין דעם אויגנבליק, נישט אויס־דרייענדיק זיך, ווייזט זיך אים אויס, אַז אַלע זענען געפאַלן אויף דער זעלבער המצאה, זיך צו שטעלן הינטער אים שמנה עשרי, עלעהאַי מען דאַוונט בצבור, און ער איז דאָס דער בעל־תפילה... גייט ער גלייך איבער פון שטילער שמנה־עשרה אויף הויכער:

— מודים אנחנו לך...

קיינער כאַפּט אָבער דעם מודים דרבנן נישט אונטער, עס עפנט זיך די טיר און עס קומט אַריין רב ברוך גבאי:

— גוט נאַוונט יידן!

אַלע האָבן פריער אָפּגעאָטעמט...

— איר האָט אונדז גוט איבערגעשראָקן, רב ברוך — זאָגט דער רב פון „פּלעצל".

— אה? — כאַפּט זיך רב ברוך גבאי — איר האָט שוין גע־הערט? נו? וואָס הערט מען טאַקע עפּעס גוטע נייעס?...

— זער גוטע נייעס, געלויבט דער אויבערשטער! — ענטפערט דער שוחט פון מאַנמאַרט — די באָלשעוויקעס שלאָגן זיך קאַניינעהאַ־רע זער העלדיש!...

— טאַקע? — זאָגט אַ צופרידענער רב ברוך גבאי, און גלעט זיך זיין גרוי בערדל — געלויבט השם יתברך!...

— און יעך זאָג ענק, — מישט זיך אַריין דער בריסעלער חזן — אַז די מלחמה וועט זיך איצט, מיט גאָטס הילף, גיך ענדיקן...

— מיטן אויבערשטנס הילף — זאָגט דער רב פון „פּלעצל" —

וועלן מיר אום ירצה השם אויף חנוכה, צום ערשטן ליכטל, שוין זיין איטלעכער אין זיין היים...

אימיצער האט א גאנצע געטון, זילבערנע און גילדענע זייגערס ציען זיך פון וועסטן־קעשענעס, מען זאגט זיך „א גוטע נאכט", און איטלעכער שלייכט זיך אריין אין זיין האטעל־צימער, פול מיט האפענונג אויף היטלערס מפלה...

•

יעדן טאג ברענגט, געלויבט דער אויבערשטער, דאס „קעסטל" אין דער בית־דין־שטוב פון „האטעל רוזוועלט" גוטע ידיעות פון די פראנטן. מען זעט שוין באשיינפערלעך, אז די ישועה איז שוין גאר נאענט... גאטס דרכים, זענען גארנישט משיג צו זיין: דווקא דער באלשעוויק, איז געווארן דער גוטער שליח פון רבונא של עולם, זיך אנצונעמען די עוולה פון די יידן און אויסצולייזן די וועלט... אויך די אמעריקאנער און די ענגלענדער שווייגן נישט: זיי האבן שוין, געלויבט השם יתברך, „געלאנדעט" אין אפריקע און אין איטאליע, און מען גיט שוין אין „קעסטל" אנצוגעהערן, אז בקרוב וועלן זיי אויך „לאנדן" אין פראנקרייך...

אבער די דייטשן האבן דערווייל באזעצט גאנץ פראנקרייך. ווי די בייזע רוחות, זענען זיי, מיט זייערע טאנקען און מיט די פולע לאסט־וועגענער אנגעפראפטע מיט גרינע חיילותן, אנגעפלויגן לענגאויס די ברעגעס פון דעם בלויען, מיטללענדישן ים, האבן באזעצט די פראנצויזישע ריוויערע; און די האטעלן און פאלאצן פון דער שטאט ניצע, זענען געווארן צו קווארטירן פון די נאצישע גענעראל־שטאבן, צו נעסטן פון דער געשטאפא, און צו תפיסות און זאמל־פונקטן פאר די טויזנטער יידן, וועלכע מען האט נאכט ביי נאכט, פון זייערע בעטן ארויסגעשלעפט.

איצט האנדלט זיך שוין נישט בלויז אין „ל"ר־ניקעס" — אין „זעקסאונדרייסיקער"... אלע יידן: ארעם און רייך, אלט און יונג,

איינגעזעסענער און פרעמדער, מוזן זיך לויפן באהאלטן... מען באהאלט זיך וואו ווער עס קען: אין קעלערן, אויף בוידעמס, אין שפיטאלן, אין קלויסטערס, אין בערג, אין טאלן, ביי פויערים, ביי נאנעס און גלחים... משפחות צעטיילן זיך, דען עס איז אפט נישט מעגלעך זיך צו באהאלטן אלע צוזאמען... מיט טרערן אין די אויגן, פירן מאמעס אוועק זייערע קינדערלעך אומעטום, וואו עס לאזט זיך, געטרויען אן זייערע קינדער צו יעדן גוי, וועלכער וויל זיך איבער א יידיש קינד דערבארעמען... און זער אפט זוכן יידישע מאמעס שוץ פאר זייערע קינדערלעך אין די טונקעלע, קילע שאטנס פון די קלויסטערס און מאנאסטירן...

נאכט ביי נאכט, רינגלען די מחנות דייטשע חיילותן ארום האטעלן, גאנצע הייזער-בלאקן, שליסן אפ גאנצע גאסן און בולווארן, און זיי שלעפן פון דארטן ארויס: צעשראקענע, טויט-בלאסע יידן, פארחלשטע פרויען און וויינענדיקע קינדער...

די דייטשן צוהילף, קומען די היימישע, אוניפארמירטע און ציווילע רשעים, מיט מסירות, מיט אנווייזונגען און עצות... די וועלכע פרואוון זיך אפווערן מיט „ארישע פאפירן" פירן די געשטאפא-לייט איבער זיי אדורך „לייב-אונטערזוכונגען" און אויב דער מאן, האט פונקט ווי זיין זיידע אברהם, כורת ברית געווען מיטן רבונא של עולם, איז עס א סימן, אז ער איז הפקר, אז מען קען מיט אים טון אלץ וואס מען וויל נאר, אז קיינער וועט זיך פאר אים נישט אננעמען...

אזוי טאג איין, טאג אויס, גייט אן דאס געיעג אויף יידן; טאג איין, טאג אויס, ווערן אנגעפולט די זאמל-פונקטן, און טאג איין, טאג אויס, גייען אפ פון ניצע טראנספארטן — פול אנגעפאקטע, פארפלאמבירטע בהמות-וואגאנעס מיט יידן, ערגעץ אין אן אומבאקאנטער ריכטונג...

⁂

אויפן גרויסן באלקאן פון דער בית־דין־שטוב פון „האטעל רוז־

וועלט", פלאַטערט אַ ריזיק-גרויסע, בלוט־רויטע פאָן מיט אַ שוואַרצן האַקנקרייץ: אַ באַהעלמטער און באַוואָפנטער נאַצי, מיט אַ ביקס און שפּיז אויפן אַקסל און צוויי האַנט־גראַנאַטן, פאַרשטעקטע אין די כאָליאַוועס פון די שטיוול, דרייט זיך הין און צוריק, לענגאויס דעם טראָטואַר, פאַר דעם אַריינגאַנג פונעם „האָטעל רוזוועלט"; און דורך די אָפענע פענצטער פונעם האָטעל, קוקן אַרויס: שטיקלעך גרינע מונדירן מיט גילדענע און זילבערנע עפּאָלעטלעך, נידריק־געשוירענע, בלאָנד־האָריקע קעפּ, קאַנטיקע פּנימער, מיט בייזע, שפּיזיקע, חיהשע אויגן הינטער ברילן און מאָנאָקלען.

— — — — — — — — — — — — — — — —

אַז עס פאַלט צו די נאַכט, ווען גאַנץ ניצע ווערט פאַרזונקען אין אַ פינצטערניש, שאַרט זיך, פון ערגעץ אַ טויער אַרויס, די נידעריקע, קליינע פיגור פון רב חיימען. אין ביידע הענט האַלט ער צוויי קויש־לעך מיט עסנוואַרג, און אין דער בוזעם-קעשענע — קאָנווערטן מיט באַנקנאָטן — הילף פונעם „קאָמיטעט"... ער גייט גלייך, רב חיים, ער שטעלט זיכערע טריט; ער טראָגט הילף צו די אָרעמסטע, צו די נויט־באַדערפטיקסטע... רב חיים האָט פאַר קיינעם נישט קיין מורא, שליחי מיצווה אינו נזיקין!...

ווידערשטאַנד

דער טיש איז שוין געווען געדעקט צו אָונט־ברויט. מאַדאַם פּראַ־דיע, אוים געוואוינהייט שטענדיק עפּעס צו טון, האָט, זיצנדיק אויף דער קאַנאַפּע, עפּעס געשטריקט. לואיזעט, האָט אומגעדולדיק אַלעמאָל געקוקט אויף דעם וואַנט־זייגער, און פּונקט ווי מיט יאָרן צוריק, ווען זי איז נאָך אַ קינד געווען, און פלעגט יעדן אָוונט אומגעדולדיק וואַרטן, אַז דער פּאַפּאַ זאָל שוין פון אַפּטייק אַהיימקומען, זייענדיק נייגיריק, וואָס פאַרא שפּילעכל ער וועט איר מיטברענגען, אַזוי האָט זי היינט אויף אים אומגעדולדיק געוואַרט, צו וויסן וואָס פאַרא ענט־פער ער וועט איר געבן... צי ער איז מסכים, אָדער נישט — מוז זי יעדנפאַלס זיין תשובה מאָרגן איבערגעבן דעם שעף פון איר קעמערל...

מ'סיע פּראַדיע איז אַריינגעקומען, מיטברענגענדיק מיט זיך דעם ריח פון לאַבאָראַטאָריע, פון רעצעפּטן. טאַטע און טאָכטער האָבן זיך ביי דער טיר צעקושט, און מאַדאַם פּראַדיע, מיט איר ווייסן קאָפּ האָר, און מיט איר יונגען פּנים, האָט, אַ שמייכלענדיקע זיך צוגעקוקט צו דער הייסער באַגריסונג פון דער טאָכטער מיט איר טאַטן, און זי האָט אויף דער קאַנאַפּע רואיק געוואַרט אויף איר מאַנס באַגריסונג, כדי זיך דערנאָך אויפצושטעלן, און צו סערווירן דאָס נאַכט־עסן.

— ווי גייט עס? — האָט מ'סיע פּראַדיע געפרעגט זיין טאָכטער, פאַרנעמענדיק זיין אָרט ביים טיש.

— גוט. — האָט לואיזעט געענטפערט.

מ'סיע פּראַדיע האָט אַראָפּגעלייענט לואיזעטס געשפּאַנטקייט פון איר ראָזן פּנים, פון אירע בלויע אויגן, און זופנדיק געלאַסן די זיל־בערנע לעפעלען גילדענע זופּ, האָט ער פלוצעם אָנגעהויבן, ווי דאָס וואָלט געווען אַ המשך פון זיינע טראַכטענישן:

— יאָ... ווען באַהאַלטן די מענטשן... גוט, דו קענסט זיי הייסן דאָ אַהערברענגען, דײַנע פרײַנד... נאָר דער עיקר — פּאַרזיכטיק!... זער, זער פּאָרזיכטיק, אַז עס זאָל זיי קיינער נישט זעען דאָ אַרײַנגיין.

— דאָס קענסט דו זיך שוין פאַרלאָזן אויף אונדזערע „טעכניקער".

— האָט לואיזעט אַ שטראַלנדיקע געענטפערט.

— איך האָב הײַנט שוין אויסגעאַרבעט אַ גענויעם פּלאַן — האָט מ'סיע פּראַדיע ווייטער גערעדט — מיר וועלן פאַרשטעלן די טיר מיט אַן אַפּטייק־שראַנק, און מיר וועלן מיט זיי קאָמוניקירן נאָר דורך דעם קעלער־פליגל, וועלכער וועט זײַן פאַרשטעלט מיט עטלעכע קאַסטענס.

— נאָר מיט דעם באַדינג, מײַן טאָכטער, — האָט מאַדאַם פּראַדיע צוגעגעבן — אַז דו זאָלסט בלײַבן אין שטוב, און זאָלסט מיר צוהעלפן אין דער ווירטשאַפט... דו דאַרפסט, מײַן טעכטערל, פאַרשטיין, אַז עס קומען צו נאָך דריי מענטשן אין שטוב, זיי אויסצוהאַלטן, הײַנטיקע צײַטן, זיי מיט עסן צו באַזאָרגן, וועט פאַר מיר, אפילו ווען דו וועסט מיר צוהעלפן, אויך זײַן זער שווער... נאָר איך וועל דאָס טון זער גערן, אויב דו וועסט מיר צוזאָגן, אַז דו וועסט בלײַבן אין שטוב... דו פאַרשטייסט? וועל איך כאָטש די שרעק, וואָס איך האָב יעדעס מאָל, ווען דו גייסט אַוועק פון שטוב — מיר אײַנשפּאָרן.

— איך וועל דיר העלפן מאַמע, אַלץ וועל איך טון — האָט לואיזעט, אַ גערירטע, איר מוטער צוגעזאָגט.

— פאַרשטייסט, — האָט מ'סיע פּראַדיע געוואוינט און געמאַסטן די ווערטער, ווי ער וועגט און מעסט מעדיקאַמענטן אין אַפּטייק — פאַר דיר וועט עס שוין זײַן גענוג... באַהאַלטסט אויס דריי מענטשן, דאָס איז שוין, פאַרשטייסט דו מיך, ווידערשטאַנד... נישט יעדער קאָן דאָך גיין מיט דער ביקס... איך האָב אויך ליב מײַן פאָטערלאַנד... און איך האָס אויך די „באָשעס" נישט ווייניקער ווי דו... דו ווייסט דאָך: איך האָב נישט געטון ווי די אַנדערע קאָלעגן אַפּטייקער... איך האָב קיין איין סענטיגראַם מעדיקאַמענט נישט פאַרקויפט פאַר די

„באשעם“... אהא ! ער איז גוט באהאלטן מיין סטאק !... סם קען איך זיי פארקויפן... פארשטייסט? איך וויל צוהעלפן צו דער באפרייאונג פון מיין אָרעמען פאטערלאנד... אבער, — האט ער אויפגעהויבן א האנט, אין וועלכער ער האט געהאלטן זיין ווייסן סערוויעט, און זי צוריק אראפגעלאזן ווי אן אונטערגעשאסענער פויגל לאזט ארונטער זיין פליגל — איך בין שוין צו אלט... און איך טראג נאך אין מיר זייערע גאזן פון יאר 1917... איך וועל טון וואס איך וועל קענען... אבער — איז זיין שטימע געווארן טרויעריק — איין באדינג: איך וויל דערביי נישט פארלירן מיין איינציקע טאכטער...

ביי די ווערטער, האבן ביי מאדאם פראדיע אירע העל-בלויע אויס־געלאשענע אויגן זיך מיט טרערן אנגעפולט, זי האט דעם לעפל פון דער האנט ארויסגעלאזן, וועלכער איז מיט א לייכטן פארצעליי־קלונג געפאלן אויפן באגילדעטן ראנד פון טעלער, און זי האט מיט א ווייסינקען טיכעלע זיך געווישט פון אויג א טרער.

מ'סיע פראדיע, דערזעענדיק דאס, האט זיך אויפגערעגט, און זיך געווענדעט צו זיין טאכטער, וועלכע איז געווארן טרויעריק, פון דער צו-ערנצטער שטימונג אין שטוב :

— אוממעגלעך אין שטוב עפעס איבערצורעדן צוליב דיין מאמען!... באלד צעוויינט זי זיך... מען מוז רואיק די לאגע באטראכטן, מען מוז געפונען אן אויסוועג... אפזאגן דעם קינד — האט ער זיך געווענדעט צו זיין פרוי — פארווערן איר זיך צו מישן, קען מען נישט... מען מוז עפעס טון... מוז מען געפונען עפעס אזא מין אויסוועג, אז מען זאל טון עפעס אזעלכעס, וואס זאל זיין אי ניצלעך פאר דער באוועגונג, און אי מיר זאלן דערביי נישט זער שטארק ריזיקירן אונדזער איינציק קינד... איך האף, לואיזעט, — האט מ'סיע פראדיע געענדערט זיין מיצנערישן טאן אויף א פאטערלעכן — אז דו פארשטייסט מיך?...

— איך פארשטיי אייך ביידע זער גוט — האט לואיזעט געענטפערט — אבער איך בין דאך נישט קאמפעטענט מער אליין איבער זיך צו

באשטימען... איך געהער צו דער באוועגונג, איך פארשטייט דאך... ווי אזוי וואלט עס אויסגעזען, ווען יעדער וואלט זיך אויסגעקליבן וואס פאר א ארבעט אים איז באקוועמער? . . . דו, פאפא פארשטייסט דאך, מען קען נישט אזוי . . . איך מוז טון, וואס מען הייסט מיך . . .

— אבער איצט, — האט מאדאם פראדיע געזאגט, באמיענדיק זיך צו זיין ווי ווייט מעגלעך רואיק — אז מיר נעמען אויף זיך א משפחה פון דריי מענטשן אויסצוהאלטן... זיי צו באזארגן מיט עסן, און מיט אלץ, וואס זיי וועלן נאר דארפן, און ווער ווייסט אויף ווי לאנג?... איך וועל שוין נישט רעדן וועגן דער ריזיקע גופא... דארפסט דו „זיי" געבן צו פארשטיין, אז דו מוזט בלייבן אין שטוב... אז דו מוזט דיין מאמען העלפן... „זיי" וועלן דאס אויך פארשטיין... וואס עס זאל נאר נישט געשען אין אזא צייט, זיי דו נאר קודם אין שטוב... נאר אין שטוב — האט זי געצערטלט די ווערטער, וואס זייער זין איז איצט געווען איר גרעסטער וואונטש אין איר לעבן.

— אבער פארשטייט, — האט זיך לואיזעט נעווערט — איך קאן דאך נישט קומען צו זיי און זאגן: „איך וויל בלייבן אין שטוב" בעת אנדערע זענען מיט מאשינגעווער אין האנט קעגן שונא . . . „און די עקסטרעמיסטן — האט זי געטראכט — וואס וואלטן זיי דערצו געזאגט... זיי, וועלכע האבן סיי ווי נישט קיין גרויסן צוטרוי צו אונדז „בירגערלעכע"?...

— פאלג דיינע עלטערן, קינד מיינס, — האט זיך מ'סיע פראדיע ביי איר געבעטן גלעטנדיק אירע בלאנדע לאקן — פרעג זיי... גיב זיי צו פארשטיין... קיין דינסט האבן מיר נישט... מען קען נישט אריינגעמען קיין פרעמדע... וועסט זעען מיין טאכטער, אז זיי וועלן דאס גוט פארשטיין... וועסט זעען, אז עס וועט גוט זיין.

— גוט, — האט זיך לואיזעט אונטערגעגעבן — איך וועל זיך באמיען מארגן וועגן דעם איבערצושמועסן.

ביי מ'סיע פראדיע אויפן פנים האט זיך באוויזן א צופרידענער

שמייכל. ער האָט זיך געווישט דאָס מויל, די וואָנסעס מיט דער סער־וויעט; זיינע טיפע אויגן האָבן אונטער די געדיכטע ברעמען שטאָלץ געלויכטן, און האָבן געוואָרפן אַ ליכטיקן שיין אויף זיין גרוי קעמל־בערדעלע, וועלכעס האָט איצט אויסגעזען ווי אַ פּענדזל איינגעטונקט אין העלער פאַרב:

— נו, דאַרף מען זיך אויפרעגן?... מען דאַרף נאָר רואיק איבער־שמועסן, אונדזער קינד פאַרשטייט דאָך...

— קום אַהער, טאָכטערל, צו דער מאַמען — האָט מאַדאַם פּראַ־דיע אויסגעשטרעקט אַ פּאָר אָרעמס, וועלכע האָבן זיך פאַרענדיקט מיט לאַנגע ווייסע פינגער.

לואיזעט האָט מיט אַן אויסגעלייטערטן פּנים זיך אויפגעשטעלט, האָט די סערוויעט אויפן טיש אוועקגעלייגט, און די אכצן יאָריקע טאָכטער האָט זיך, ווי אַ קינד, ביי דער מאַמען אויף דער שויס אוועקגע־זעצט:

— איך וועל דיר העלפן אין דער ווירטשאַפט, מאַמעלע גוטע, איך וועל אַלץ טון... איך וועל נאָר אַוועקגיין, ווען עס וועט זיין נאָר, נאָר נויטיק... און זי האָט איר געקושט אין די באַקן, און איר געגלעט אירע ווייסע האָר.

מ'סיע פּראַדיע אַקעגנאיבער, האָט זיך צוגעקוקט צו דער אוונ־טיקער אידיליע, וועלכע איז געווען באַלויכטן פון דעם עלעקטרישן ליכט, און ער האָט געהאַט פאַר זיך אַ בילד פון זיין פרוי, וועלכע האָט אויף אירע קני דאָס אָפּבילד פון איר אייגענער יוגנט...

„אַזוי האָט זי אויסגעזען" — האָט ער געטראַכט — „ער איז דע־מאָלט גימנאַזיע־שילער געווען... אויך אַן אומרואיקע צייט... די דרייפוס־אַפערע... מען האָט אויך נישט ליב געהאַט די יידן, נאָר מען האָט אָבער געפילט אַ חוב צו קעמפן פאַרן אמת... אַ פראַנצויז צו זיין איז צו עפּעס מחייב"...

און ער האָט זיינע טראַכטעניש פאַרענדיקט אויפן קול:

— אך, ווען איך וואָלט היינט געוועזן יונגער מיט צוואַנציק יאָר...

— נו, — האָט לואיזעט געזאָגט שטיפעריש — בין איך דאָך יונגער מער ווי מיט פערציק?

— ד ו ביזט עפּעס אַנדערש — האָט מ'סיע פּראַדיע איר געענטפערט — איך בין דאָך אַ מאַן! פאַרגעס נישט — אַ קעמפער פון ערשטן וועלט־קריג... און דו ביזט דאָך אַ מיידעלע... אַ קינד...

— זשאַן ד'אַרק איז אויך געווען אַ קינד... — האָט לואיזעט אַ וואָרף געטון מיט אירע לאָקן.

— זשאַן ד'אַרק איז אַ לעגענדע — האָט מ'סיע פּראַדיע געענטפערט.

— אַלס הייליקע —האָ ט לואיזעט אָפּאָנירט — איז זי אַ לעגענדע, אַלס קעמפערין אָבער, אַלס „רעזיסטאַנט" איז זי אַ פאַקט... מיר האָבן היינט אין לאַנד טויזנטער אַזעלכע זשאַנס... און זיי מערן זיך יעדן טאָג... און אינגיכן, וועלן מיר באַווייזן וואונדער...

פאָטער און מוטער האָבן, מיט פיל שטאָלץ, זייער טאָכטערס באַגייסטערטע ווערטער אויסגעהערט.

— אַ פּראָפּאָ, — האָט פּלוצעם מ'סיע פּראַדיע אַ פרעג געטון — ווער זענען די פריינד דיינע, וועלכע וועלן דאָ אַהערקומען... קענסט דו זיי?...

— יאָ — האָט לואיזעט געענטפערט — ווי איר ווייסט שוין, זענען זיי דריי: אַ טאַטע, אַ מאַמע און אַ זון. זיי זענען טאָפּלט פאַרפאָלגט — אַלס פּראַנצויזן, וואָס „רעזיסטירן" און... אַלס יידן...

— אָ! — האָט מ'סיע פּראַדיע זיך געכאַפּט — זיי זענען יידן?

און ער האָט אויפן פנים געהאַט אַזאַ אָנגעשטרענגטע מינע, ווי אין לאַבאָראַטאָריע, בעת ער מישט צונויף אַ זער ווינכטיקן פּרעפּאַראַט, מיט וועלכן מען דאַרף ספּעציעל פאָרזיכטיק זיין.

— וואונדערבאַרע מענטשן, גרויסע פּאַטריאָטן, — האָט לואיז ווייטער גערעדט.

— מיר איז אַלץ איינס גוער זיי זענען! — האָט פּלוצעם מ׳סיע פּראַדיע, ווי ער וואָלט זיך פאַרענטפערט, אַ זאָג אַרויס געטון — איך האָב צוטרוי צו דיר, און צו דער באַוועגונג...

— די טאַטע־מאַמע זענען אַלטינקע, — האָט לואיזעט ווייטער גערעדט גלייך מען וואָלט איר נישט געווען איבערגעריסן — ווייסינקע... ליבינקע... אַט אַזאַלכע, ווי איר...

— אָרעמע יידן — האָט מאַדאַם פּראַדיע מיט פיל גוטסקייט אין איר שטים אַרויסגעזיפצט. עס איז אַ רחמנות ווי מען פאַרפאָלגט זיי...

— און ער, דער זון, — האָט לואיזעט ווייטער גערעדט — איז אַ גרויסער פּאָעט, אַ גרויסער דיכטער... ער שרייבט וואונדערבאַרע דיכטונגען... זיינע לידער וועקן און רופן צום קאַמף...

ביי מ׳סיע פּראַדיע אין מוח האָט אויפגעזונגען די ערשטע סטראָפע פון דער מאַרסעליעזע... לואיזעט האָט ווייטער גערעדט:

— זיינע לידער ווערן אָפּגעצויגן אויף „ראָנעאָ“, און ווערן פאַרטיילט צווישן די אַרבעטער אין די פאַבריקן... ווערן אַריינגעלייגט אין די פּאָסט־קעסטלעך פון די הייזער... ער וועט דאָ ביי אונדז זיצן און אַרבעטן — האָט זיך לואיזעט פּלוצעם ווי פאַרחלומט — שטעלט איך פאַר: מיט יאָרן שפּעטער... וועט אפשר אויף דער וואַנט פון אונדזער הויז זיין איינגעמויערט אַ בראָנדזענער טאַוול: „דאָ האָט געלעבט און געשאַפן, אין באַהעלטעניש פאַר דער געשטאַפּאָ, דער גרויסער פּאָעט פון דער רעזיסטאַנס“...

— ראָמאַנטיזם... — האָט מ׳סיע פּראַדיע געזאָגט, שמייכלענדיק צו זיין פרוי, וועלכע האָט קיין אויג נישט אַראָפּגעלאָזן פון איר „קינד“ — מיר זענען, אין אירע יאָרן, אויך אַזוי געווען...

און זיך ווענדנדיק צו זיין טאָכטער, האָט ער געזאָגט מיט אַ ליבן שמייכל:

— גוט, גוט, זער פיין!... זאָל ער דאָ קומען, זאָל ער דאָ זיצן

און ארבעטן, דער רוזשע־דע־ליל דיינער... איך האָף, אַז קיינעם וועט נישט איינפאַלן, אַז ביי מ׳סיע פּראַדיע אין דער הינטער־אַפּטייק זיצט דער פּאָעט פון דער ווידערשטאַנד, און רופט, פון דאָ אויס, די בירגער צום קאַמף...

— אָבער דאָס וועל איך זיכער מוזן טון — האָט זיך לואיזעט פּלוצעם ווי דערמאָנט — איך וועל די געדיכטן זיינע מוזן אוועקטראָגן דאָרט, וואו מען דאַרף... איר פאַרשטייט דאָך: ער קאָן דאָך נישט אַרויסגיין פון דער באַהעלטעניש... איך וועל דאָס מוזן מאַכן... ביי פאָטער און מוטער זענען די פּנימער ווידער צוריק פאַרטונקלט געוואָרן.

— איך וועל דאָס מאַכן — האָט פּלוצעם מ׳סיע פּראַדיע זיך אויפגעשטעלט אַ דעצידירטער — קיינעם וועט נישט איינפאַלן, אַז איך טראָג דאָרט ביי מיר עפּעס אַ פּאַפּיר...

— שוין — האָט מאַדאַם פּראַדיע זיך אָנגערופן — ער איז שוין אויך דאָ... ער גייט שוין אויך ווערן אַ „רעזיסטאַן“... איך האָב שוין געזען, אַז די טאָכטער איז אַ „מאַקי“...

— עס האַנדלט זיך דאָך נישט — האָט מ׳סיע פּראַדיע איר געענטפערט — אַז איך זאָל זיי גיין פאַרטיילן אין די פאַבריקן... מען מיינט דאָך אוודאי דאָס אוועקצוטראָגן ערגעץ... איך וויים?... צו אַ דרוקער...

— קריגט אייך נאָר נישט — האָט זיך לואיזעט אַ העלע, אַ לויכטנדיקע אָנגערופן — איך ווייס נאָך נישט אויב „זיי“ וועלן באַשטיין דערויף...

דער „זיי“ האָט מ׳סיע פּראַדיען איצט גענאַרט, זשעגירט. — עס האָט אים פאַרדראָסן, וואָס עס איז אַ פאַקט, אַז עס זענען פאַראַן אַזעלכע, אַ „זיי“, וועלכע קענען אים אַקצעפּטירן, אָדער עלימינירן, אים אָפּרוקן אין אַ זייט, אין אַ מין גייסטיקן מושב-זקנים און אַלץ

דערפאַר, וואָס צווישן אים און „זיי" ליגט אַ שטערונג — זײַן עלטער... זײַנע יאָרן... און ער האָט מיט פּיל באַדויערן אַרויסגעזיפֿצט:

— אַך, ווען איך וואָלט געווען יונגער מיט אַ צוואַנציק יאָר...

●

פֿון דרויסן האָבן זיך דערטראָגן די הילכיקע, מעטאַלענע אויסרופֿן פֿון די באַוועגלעכע, פּאָליציי־אַישע הויכרעדערס. זיי האָבן אָנגעזאָגט, אַז עס איז צייט צו פֿאַרהענגען דאָס ליכט, און האָבן געדרויט מיט האַרבע שטראָפֿן פֿאַר באַווייזן זיך אין גאַס...

גליקלעכע פֿון דעם געדאַנק, אַז זייער טעכטערל וועט, פֿון הײַנט אָן און ווײַטער, שוין בלײַבן אינדערהיים — האָבן מ׳סיע און מאַדאַם פּראַדיע זיך צעקושט מיט זייער „קינד" און זענען אַוועק אין זייער שלאָפֿצימער.

גלײַך ווי לואיזעט איז אַרײַנגעקומען אין איר קאַמער, מיידלערישן צימער, האָט זי אויף אינדערגיך געכאַפּט אויף זיך אַ מאַנטעלע מיט אַ היטעלע, האָט צוגעשפּיליעט צו איר אָרעם אַ ווײַסע אָרעם־באַנד מיט אַ רויטן קרייץ, האָט אַפּגענומען, פֿון הינטער דער אײַזערנער פֿאַרהאַנג פֿון דעם ווײַסן, מאַרמאָרנעם קאַמין, אַ פּעקעלע און האָט עס אַרײַנגעלייגט אין דעם געלן, לעדערנעם בײַטל, אין וועלכן מען צעפּירט געווײַנטלעך צו די קליענטן די באַשטעלטע מעדיקאַמענטן... דורך די הינטערשטע שטיגן, האָט זיך מאַדעמואַזעל לואיזעט פּראַדיע אַרויסגעגנבעט פֿון הויז, און אין דער טונקלקייט פֿון דער נאַכט, האָט זי געראַדלט אויף איר רייט־וועגעלע איבער דער שטילער, אָפּגעליידיקטער, פּאַריזער פֿאַרשטאָט; זי איז דורכגעפֿאָרן אַלע גאַסן, אַלע געסלעך און וועגן; איז פֿאַרבײַגעפֿאָרן האַרט פֿאַר די פּלויטן און טויערן פֿון די ווילעס און הײַזער, און אין יעדן פֿון זייערע בריווקעסטלעך, האָט לואיזעט אַרײַנגעגליטשט אַ בלעטל פֿון דעם יידישן פּאָעט, וועלכער האָט גערופֿן דאָס פֿראַנצויזישע פֿאָלק צום קאַמף און צו ווידערשטאַנד...

„דער עפּלבוים בליט"

דער זשאַנדאַרם האָט געעפנט די טיר און אַריינגעלאָזן דעם באַשולדיקטן. דער זאַל איז נישט געווען זער גרויס, דער באַשולדיקטער האָט בלויז געמאַכט עטלעכע טריט, און שוין איז ער געשטאַנען האַרט פאַר א גרויסן דעמבענעם שרייב-טיש, וועלכער איז געווען באַלייגט מיט אַקטן, ביכער און פּאַפּירן.

טיף אינעם ברוינעם לעדערנעם פאָטעל איז געזעסן דער אויספאָרשונגס־ריכטער. דער לאַץ פון זיין שוואַרצן אַנצוג איז געווען באַצירט מיטן אָפּצייכן פונעם „לעגיאָן", זיין גלאַט־פאַרקעמטער קאָפּ קאַשטאַן־האָר, האָט געגלאַנצט, דער ווייסער קאָלנער — געבלענדט, זיין קראַוואַט איז געווען זאָרגפעלטיק אויסגעבונדן, דאָס פּנים איז ביי אים געווען גלאַט ראַזירט און מיט פרישע פאַרבן; אונטער א פּאָר ברילן מיט שוואַרצע ביינערנע ראַמען, האָבן געפלעמלט א פּאָר ברוינע אויגן און א שוואַרצער טעלעפאָן־הערער האָט פון אויער צום מויל אדורכגעשניטן זיין לינקע באַק. דער הער ריכטער האָט געהאַלטן אין פאַרענדיקן א טעלעפאָן־שמועס; א שמייכלענדיקער, א באַשטראַלטער אויף זיין גאַנצן ברוין־אָפּגעברענטן, קיילעכדיקן פּנים, האָט ער אַריינגערעדט אינעם טעלעפאָן:

— איך גראַטולירן אייך נאָכאַמאָל !... א זונדעלע ? הא ? דאָס איז פיין !... ווי וועט ער הייסן ? פיליפּ... אהא ! ווי דער מאַרשאַל ?... פיין, פיין !... ער מוז אוודאי זיין א שיינער ? אין וועמען איז ער געראָטן ?... אין דער מוטער ?... וואונדערבאַר!... א דאַנק ! א דאַנק פאַר דער פאַרבעטונג !... איך וועל קומען ! זיכער וועל איך קומען !... גיין, מאָרגן קען איך נישט... איך בין פאַרנומען... זונטיק — אויב עס פּאַסט אייך... גוט, יאָ... אויף ווידערזעען ! מיינע בעסטע קאָמפּלי־

מענטן פאר זשאקלין... און זאָג דאָרטן, פאר מײַנעט וועגן „באָן־זשור“ דעם צװקונפטיקן מארשאַל פון פראנקרייך, — מ׳סיע פיליפּ לענראָן!... אויף ווידערזעען, זונטאָג!...

דער באַשולדיקטער האָט זיך דערהויילע ארומגעקוקט אין ביורא, האָט די אויגן זיינע אַנגעהאָנגען אויפן גרויסן פּאָרטרעט פון מארשאַל פעטען, וואָס איז געהאָנגען אויף דער וואַנט אקעגנאיבער אים, אויף דער גילדערנער רעם, אין וועלכער דער פּאָרטרעט איז געװען איינגע־רעמט, אויף דער בלוי־וויים־רויטער לענטע — וואָס האָט דעם פּאָר־טרעט באַצירט... און האָט געלייענט די גרויסע, פעטע אויפשריפט אונ־טער דעם פּאָרטרעט: „איך האָב געמאכט צו פראנקרייך א געשענק פון מיין פערזאָן“...

איין וואַנט איז געווען ביישטעלט מיט א גרויסער ביבליאָטעק־שאַנק, מיט פולע פאָליצעס מיט ביכער, וועלכע האָבן זיך געטוליעט איינער צום אַנדערן, מיט זייערע דיקע, לעדערנע רוקנס; ביי די אַנ־דערע ווענט, זענען אויף דער ערד, געלעגן אָנגעלייגט בערג מיט אַקטן, פון צווישן וועלכע עס האָט זיך קוים ארויסגעזען דאָס טישל מיט דעם פליכעוואַטן קאָפּ פון דעם קלערק.

— זיצט, ביטע! — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער אָװעקגע־לייגט דעם טעלעפאָן־הערער.

— א דאַנק! — האָט דער באַשולדיקטער געענטפערט, און זיך געזעצט מיט א מין גלייכגילטיקייט, גלייך ווי ער וואָלט דאָ געקומען אלס א פארבעטענער גאַסט און נישט אלס א באַשולדיקטער...

דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט אָפּגעהוסט, און אריינגעקוקט אין די אַקטן, וואָס ער האָט געמישט:

— איר זענט מ׳סיע, דער מעדיצינער, דאָקטאָר מאָרים בלום?

— יאָ, — האָט דאָקטאָר מאָרים בלום געענטפערט.

דער קלערק מיטן פליכעוואַטן קאָפּ און מיט די דראָטענע ברילן אויף דער צעקרומטער נאָז, האָט פארשריבן, דער אויספאָרשונגס־ריכ־

טער האָט געקוקט אויף דעם קאַנטיקן פּנים פון דעם באַשולדיקטן, אויף זיין הויכן, אָנגעפּעלבלטן שטערן איבער די טיפע, שוואַרצע, ברענענ־דיקע אויגן און אויף זיין געדיכטן קאָפּ שוואַרצע, געלאָקטע האָר, וועל־כע זענען געווען אַדורכגעוואָרפן מיט גרויע פעדעם.

דער ריכטער האָט ווייטער געפרעגט:

— נאַציאָנאַליטעט?

— פראַנצויזישע.

— געבוירן?

— אין פּאַריז.

— וועלכע דאַטע?

— צוועלפטער פעברואַר, ניינצן הונדערט איינס.

— פראָפעסיע?

— איר האָט דאָך מיך אַליין ערשט טיטולירט, „דאָקטאָר מעדיצי־נער", — האָט דער באַשולדיקטער געענט־פערט, און דער אופן פון ענטפערן האָט אַנגעזאָגט פאַרן אויספאָר־שונגס-ריכטער אַ שווער שטיקל אַרבעט.

דער אויספאָרשונגס-ריכטער האָט אַ בליק געטון אויף זיין קליענט, האָט דערכאַפּט אין די ווינקלען פון זיינע ליפּן, אַ קוים באַמערקבאַרן שמייכל, וואָס האָט שוין געהאַלטן אין פאַרשווינדן, און איז אַביסל צע־טומלט געוואָרן:

— פּאַרדאָן, ריכטיק, — האָט ער באַשטעטיקט מורמלענדיק ווי פאַר זיך אַליין און האָט ווידער גלייך צוריק געווינען דאָס גלייכגעוויכט, דעם פריערדיקן אָפיציעלן טאָן — רעליגיע?

— יידישע.

— וואָס האָט איר געטון בעתן קריג, הער דאָקטאָר?

— תמיד דאָס זעלבע... איך האָב קיינמאָל נישט געביטן מיין פראָ־פעסיע...

— הייסט עס? — האָט דער אויספאָרשונגס-ריכטער געקוקט דעם

דאָקטאָר מאָרים בלום אין די אויגן אריין און געציילט די ווערטער.

— אַז איר זענט געבליבן אינדערהיים, בעת אַלע פראַנצויזן פון אייער קלאַס זענען מאָביליזירט געוואָרן ?...

— ניין, הער ריכטער.

— וואָס דען זאָל דאָס הייסן ? „תמיד דאָס זעלבע, איך האָב קיינמאָל נישט געביטן מיין פּראָפעסיע" ?...

— פּשוט : איך האָב געדינט אין דער אַרמעע, אַלס דאָקטאָר.

— זענט איר הייסט עס נישט קיין קאָמבאַטאַנט ?

דער איראָנישער שמייכל אויף דאָקטאָר מאָרים בלומס ליפּן איז צוריק אַרויפגעשווימען, האָט באַלויכטן דאָס לינקע מויל־ווינקל זיי־נעם :

— אַזוי הייסט עס היינט ביי אייך, הער ריכטער; אָבער, בעת איך האָב דערפילט מיינע פליכטן אַלס מעדיצינער — מיט דער ראַנגע פון מאַיאָר, אין שפּיטאָל, אין נייַנצן הונדערט פערציק, איז מיר דעמאָלט גאָרנישט איינגעפאַלן, אַז איך טו עפּעס אַ מינדערווערטיקערע ליים־טונג פאַר מיין פאָטערלאַנד, ווי די סאָלדאַטן, וואָס זענען געזעסן אין דער מאַזשינאָ־ליניע... און מעגלעך, אַז אויך אייך, הער אויספאָר־שונגס־ריכטער, איז אַזעלכעס דעמאָלט נישט איינגעפאַלן...

דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט אָפּגעהוסט, גלייך ווי עפּעס וואָלט אים אין האַלדז געשטיקט, און ער האָט זיך געפילט אומבאַקוועם.

— הם... — האָט ער געזוכט איינצוהאַלטן זיין פּרעסטיזש, וואָס איז יעדע ווייל, דורך דעם מאָדנעם קליענט זיינעם, געשטעלט גע־וואָרן אין סכנה. — דעמאָלט, האָט איר אפשר רעכט געהאָט אַזוי צו טראַכטן... און ווי אַזוי איך האָב דעמאָלט געטראַכט, — האָט ער אויפגעהויבן זיין שטים — דאָס גייט אייך נישט אָן !... איר האָט מיר נאָר צו ענטפערן אויף מיינע פראַגן ! איר הערט ! לויטן היינ־טיקן געזעץ זענט איר נישט פאַררעכנט אַלס קאָמבאַטאַנט ! אַ פּונקט און גענוג !... און איר קאָנט דעריבער נישט געניסן פון דער פּריווילע־

גיע, וואָס דער מאַרשאַל פּעטען האָט געמאַכט פאַר געוויסע פון אייערע קאָלעגן, גלויבנס־ברידער, יאָ־קאָמבאַטאַנטן !...

— נו, גענים איך דאָך טאַקע נישט — האָט דאָקטאָר מאָרים בלום געענטפערט.

— הייסט עס — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער זיגעריש גע־ציילט די ווערטער — אַז איר לייקנט, אַז איר פּראַקטיצירט אייער פּראָפעסיע ?...

— פּאַרדאָן, הער ריכטער, איך לייקן נישט, נאָר איך דערקלער...

— זאָל זיין, איר דערקלערט — האָט דער ריכטער געזאָגט נער־וועאיש — אָבער דאָס ענדערט נישט אייער לאַגע... דען פאַר אונדז ליגט אַ פּראָטאָקאָל, לויט וועלכן עס איז געוואָרן דורך אונדזער זיכערהייטס־מאַכט פעסטגעשטעלט, אַז איר זעצט פאָר דאָס פּראַקטיצירן אין גע־היים, אייער פּראָפעסיע צווישן אייערע גלויבנס־ברידער, דאָס איז איינס; און חוץ דעם ווערט איר באַשולדיקט אין מאַכן אַבאָרטן — הער מאָיאָר בלום !

— ביידע באַשולדיקונגען זענען פאַלטשע ! — האָט זיך דאָקטאָר מאָרים בלום אויפגעשטעלט.

— מיר האָבן באַווייזן ! — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער גע־זאָגט.

— וועלכע זענען אייערע באַווייזן ? — האָט דאָקטאָר מאָרים בלום געפרעגט.

— דער אַבאָרט פון מאַדאַם קויפמאַן — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער אָפּגעציילט די ווערטער. — און איך בין געצוואונגען, אייך אָנ־צוזאָגן די טרויעריקע בשורה : אייער פּאַציענטין איז געשטאָרבן...

דאָקטאָר מאָרים בלום איז בלאַס געוואָרן, האָט נערוועאיש גע־קראַמפּט די פינגער אין זיינע פויסטן :

— אָבער, הער ריכטער, דאָס קאָן נישט פאַררעכנט ווערן, ווי אַ פּראַקטיצירונג פון מיין פּראָפעסיע... דען איך האָב איר דעם אַבאָרט

נישט געמאַכט; איך האָב נאָר דער אָרעמער פרוי געגעבן די ערשטע, גיימיקע, מעדיצינישע הילף, נאָך דעם אַבאָרט, וואָס זי האָט זיך אַליין געמאַכט און דאָס האָב איך געטון אָן שום האָנאָראַר.

— כאַ, כאַ, כאַ! — האָט זיך דער אויספאָרשונגס-ריכטער צעלאַכט, און געזאָגט מיט חוזק: — אַלס אידעאַליסט!...

— יאָ, הער ריכטער, אַלס אידעאַליסט! — האָט דאָקטאָר מאָריס בלום שאַרף אָפּגעענטפערט.

— אַ מאָדנעם אידעאַל, דאָקטאָר בלום, האָט איר זיך אָפּגעקליבן... אַ, ניין! איר טרייבט שוין אַביסל איבער... איר שפּאַסט פון מיר... פון אייך, אַלס אַ דאָקטאָר, מ'סיע בלום, וואָלט איך דערוואַרט עפּעס אַ גייסטרייכערע פאַרטיידיקונג... עס וואונדערט מיך פון אייך צו הערן, אַז מאַכן אַבאָרטן, זאָל קענען געטון ווערן אין נאָמען פון אַן אידעאַל... ערשטנס, זענט איר אַן איזראַעליט, און דוכט זיך, אייער רעליגיע פאַרווערט דאָס... צווייטנס, דאָקטאָר בלום, אַלס „פראַנצויז" דאַרפט איר דאָך וויסן, אַז די פּאָליטיק פון מאַרשאַל פּעטען איז, שטרענג צו באַקעמפן די אַבאָרטן... איז אַ פּאָליטיק פון „באַפעלקערן די נאַציע"... דען אויב עס זאָל ביי אונדז אַזוי ווייטער אָנגיין מיט דער קינדערלאָזיקייט, דערויטאונדזער לאַנד, אין די נאָענטסטע 40-50 יאָר אַ קאַטאַסטראָפע. און איך רעכן נישט, אַז דער אידעאַל פון אַ מעדיצינער מיט דער ראַנגע פון מאַיאָר, זאָל זיין, מאַכן אַבאָרטן, און אַזוי אַרום זיך שטעלן קעגן דעם געזעץ... — האָט דער אויספאָרשונגס-ריכטער פאַרענדיקט, און איז געווען צופרידן פון דער דרשה, וואָס ער האָט דאָ געהאַלטן, פון דער לעקציע, וואָס ער האָט דאָ דעם יידישן דאָקטאָר געגעבן...

— איך דערלויב זיך פּעמצוזשטעלן, אַז איך האָב דעם אַבאָרט נישט געמאַכט — האָט דאָקטאָר מאָריס בלום רואיק געזאָגט — און ווען אַפילו עס וואָלט יאָ געווען דער פאַל, וואָלט דאָס אויך נישט געהאַט קיין שום שייכות מיטן מאַרשאַלס געזעץ וועגן „באַפעלקערן די

פראַנצויזישע נאַציע", דען די פּאַציענטין איז געווען אַ פרוי, וועלכע האָט נישט געהערט צו דער פראַנצויזישער נאַציע, און וועלכע שטיס, לויט די היינטיקע געזעצן ,אינגאַנצן אויסער דעם געזעץ...

— וואָס ווילט איר דערמיט זאָגן? — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער דערפילט, אַז אַ גייע שווערקייט רוקט דער באַשולדיקטער אויף אים אָן.

— פשוט: מיין פּאַציענטין איז געווען אַ יידישע.

— דאָס ענדערט גאָרנישט אייער לאַגע! — האָט דער אויספאָר־שונגס־ריכטער אומגעדולדיק אויסגערופן — און פאַרמינדערט מיט גאָרנישט אייער פאַרברעכן!...

— „פאַרברעכן"?... „פאַרברעכן", האָט איר געזאָגט?... — האָט אויסגערופן דאָקטאָר מאַרים בלום, און די שווארצע ברענענדיקע אויגן זיינע, האָבן גענומען פינקלען, און זיינע פויסטן האָבן ווידער גענומען זיך קראַמפּן. — איר רופט דאָס אָן „פאַרברעכן"?!... הייסט עס, לויט אייך, אַז מען דאַרף לאָזן געבוירן ווערן קינדער, און דערנאָך זיי אומ־ברענגען?!...

— מיר... — איז דער אויספאָרשונגס־ריכטער געוואָרן צעטומלט — האָבן קיינמאָל נישט געזאָגט, אַז מען דאַרף קינדער אומברענגען...

— געזאָגט האָט איר עס אפשר נישט, — האָט דאָקטאָר מאַרים בלום געענטפערט — אָבער געטון האָט איר עס יאָ!...

— וואָס פאַר אַ חוצפּה! — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער אַ פּאַטש געטון מיט אַ האַנט אין די אַקטן — וועמען מיינט איר? און וואָס מיינט איר דערמיט צו זאָגן ?

— איך מיין, הער ריכטער, די טויזנטער קליינע יידישע קינדער, וועלכע מען האָט אין דער פראַנצויזישער הויפּט־שטאָט צוזאַמען מיט זייערע עלטערן ארויסגענומען ביינאַכט פון די בעטן... אויפגעריסן זיי פון שלאָף, אוועקגעריסן זיי דערנאָך פון זייערע טאַטעס און מאַמעס, אוועקגעפירט זיי אין אַ זאַמל־פּונקט, און פון דאָרטן זיי אויסגעליווערט

צו דער דאָזיקער מאַכט, וועלכע האָט אָפּן, פאַר דער גאַנצער וועלט, אינעם ראַדיאָ, פּראָקלאַמירט, די פיזישע פאַרניכטונג פונעם גאַנצן יידישן פאָלק!...

דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט זיך אויפגעשטעלט:

— איך בעט, דאָ נישט צו האַלטן קיין פּאָליטישע רעדעס!...

— און איך בעט, מיך נישט אָנצורופן „פאַרברעכער"!...

— לויטן געזעץ, זענט איר עס! — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער אויסגעשריגן, זיך אויסגעדרייט און גענומען שפּרייזן לענגאויס דער ביבליאָטעק־שאַנק.

דאָקטאָר מאָרים בלום האָט ווייטער גערעדט:

— געזעץ, הער ריכטער, איז געמאַכט געוואָרן צו שיצן די מאָראַל, צו באַשיצן די מענטשהייט קעגן די חיהשע אינסטינקטן, וואָס קענען אויפברויזן אין געוויסע אינדיווידיומס, אָדער אין געוויסע גרופּן. און איר, די פראַנצויזישע יוסטיץ, האָט אפילו נישט פּראָטעסטירט קעגן דעם! און אייער פּאָליציי — די אויספירער פון געזעץ, זענען געוועזן אויך די אויספירער פון דער פאַרברעכערישסטער מערדעריי, איבער קליינע אומשולדיקע קינדער!... האָט איר, דעריבער, נישט קיין רעכט מיך צו משפּטן פאַר אַן אַבאַרט, ווען אפילו איך זאָל אים יאָ האָבן געמאַכט איבער אַ יידישער פרוי, איידער איר וועט משפּטן די אַלע פאַרברעכער, וועלכע האָבן געהאָלפן אומברענגען די טויזנטער פאַריזער קליינע יידישע קינד־ער!...

דער קלערק האָט גיך פאַרשריבן, האָט זיך געאיילט, ווייל ער האָט חוץ דעם פאַרשרייבן, נאָך געוואָלט, פון צייט צו צייט, איבער זיינע ברילן אַריבערקוקן צו דעם „מאָדנעם" באַשולדיקטן, וואָס וואַגט אַזוי אָפן צו רעדן, און צו באַשולדיקן נישט נאָר זיין „פּאַטראָן" — דעם אויספאָרשונגס־ריכטער, נאָר אויך די גאַנצע פראַנצויזישע יוסטיץ.

דער אויספאָרשונגס־ריכטער, איז צום ערשטן מאָל אין זיין יונגער קאַריערע, געוועזן אין אַזאַ מין פאַרלעגנהייט... ער האָט געהערט דעם

באשולדיקטנס באשולדיקונגען, וואָס זענען געווען געווענדט קעגן דעם רעזשים, קעגן דעם סיסטעם, וועלכן ער דינט, און זיי האָבן זיך, ביי אים אין מוח, גלייך טראַנספאָרמירט אין אַ האַרבער באשולדיקונג קעגן אים אליין, קעגן זיין אייגענער פּערזאָן... ער האָט אָנגעהויבן איצט בעסער פאַרשטיין, אַז ער טוט דאָ נישט קיין גלייכע זאַך... אַז ער האָט מסכים געווען צו אַ קאַריערע, וועלכע איז נישט אין איינקלאַנג מיט די פּרינציפּן, אויף וועלכע ער איז דערצויגן געוואָרן, און אויף וועלכע ער איז תמיד שטאָלץ געווען... ער האָט איצט מיט איינמאָל בעסער פאַרשטאַנען, אַז זיין פאָטערלאַנד, וואָס איז געווען פאַר דער וועלט דער סימבאָל פון דעמאָקראַטיע... „פרייהייט, גלייכהייט און ברידערלעכקייט", איז אַוועק אויף שלעכטע, גאָר שלעכטע וועגן, און ער, אַנשטאָט ער זאָל דאָס באַקעמפן — העלפט ער גאָר דעם רעזשים זיך צו באַפעסטיקן... אגב, איז דאָס נישט דאָס ערשטע מאָל, וואָס ער שטעלט אונטער אַ פרעג־צייכן די גערעכטיקייט פון דינען דעם ווישי־רעזשים... און גראָד אויף אַזאַ פּאָסטן, וואָס צווינגט אים, אָפטמאָל, צו האַנדלען קעגן זיין אייגענעם געוויסן... אָבער, קיינמאָל האָט ער דאָס נישט דערפילט אַזוי בולט, ווי איצט, ביי דער דאָזיקער אויספאָרשונג... דאָס איז זיכער דערפאַר, וואָס ער האָט נאָך, ביז איצט, נישט געהאַט צו טון מיט אַזעלכע מיני פּערזענלעכקייטן, ווי עס איז דער באַשולדיקטער, וואָס שטייט דאָ איצט פאַר אים.

מיט זיינע אויערן האָט ער געהערט דעם באַשולדיקונגס־אַקט, וואָס דער באַשולדיקטער האָט דאָ אָנגעוואָרפן קעגן דעם רעזשים, און קעגן דער יוסטיץ, וועלכע דינט דעם דאָזיקן רעזשים, און אין האַרץ זיינעם, האָט ער געפילט, ווי עס וועקן זיך אין אים, און ווי עס הויבן אָן אויפשטיין אין אים, געפילן פון סימפּאַטיעס צום באַשולדיקטן און צום גאַנצן יידישן פאָלק, וועמענס מאַרטירערטום דער באַשולדיקטער האָט דאָ געשילדערט... וואָס ווייטער אַ זאַץ דער באַשולדיקטער האָט אַרויסגערעדט, האָט אַלץ מער דער אויספאָרשונגס־ריכטער געפילט,

ווי די דאָזיקע ריין־מענטשלעכע געפילן, וועלכע זענען פריער ביי אים געוועזן ווי אַ נאַטירלעכע זאַך, און וואָס איצט זענען זיי ביי אים, זינט אַ געוויסער צייט, עפּעס ווי איינגעשלאָפן — וועקן זיך אויף פון זייער שלאָף... עס האָט אים אַ געוויסע צופרידנקייט אַרומגענומען בעת ער האָט געפילט, אַז אָט די איינגעשלאָפענע געפילן וועקן זיך, פילן אָן זיין קערפּער, באַזעצן זיין האַרץ... ער האָט איצט דערוואַרט פון זיך אַליין, אַז באַלד וועט ער אינגאַנצן ווערן פון זיי באַהערשט, ער וועט צוריק געווינען זיין מאָראַליש גלייכגעוויכט, און באַקומען זיין גייסטיקן תיקון.

„קינדער“ — האָבן ביי אים אינעם מוח געהאַמערט דאָקטאָר מאָריס בלומס ווערטער. — „טויזנטער קליינע אומשולדיקע קינדער... אויפגעריסן פונעם שלאָף... אַוועקגעריסן פון זייערע מאַמעס“.

דער קלערק איז געווען אַ שטערונג... אונטער פיר אויגן, וואָלט ער בעסער און ערלעכער געקאָנט אויפנעמען די געפילן, וואָס באַהערשן אים אונטער דעם איינפלוס פון דעם באַשולדיקטן... ער וואָלט אים אפילו געקאָנט ווייזן, אַז די דאָזיקע געפילן זענען אים נישט פרעמד, ער וואָלט זיי נישט געדאַרפט דערשטיקן.

ער האָט פאַרדרייט אַ פאַפּיראָס און געדרייט זיך הין און צוריק, לענגאויס דער ביבליאָטעק־שאַנק:

„משוגע זענען זיי געוואָרן! פאַרווילדעוועט!... פּרעפעקט לעגראַן פרייט זיך, איז גליקלעך מיט זיין יינגעלע, וואָס איז אים געבוירן געוואָרן!... וואָס וואָלט ער געזאָגט, אַ שטייגער, ווען מען וועקט פּלוצעם זיין קינד אויף פון שלאָף, מען נעמט עס צו, און מען ווייסט נישט, וואו דאָס קינד איז אַהינגעקומען?“... — האָט ער געטראַכט.

„אויטאָריטעט“ — איז אים פּלוצעם געקומען דאָס וואָרט אין זינען. — דער קלערק דאַרף אין אים נישט דערקענען קיין מיטגעפיל צו יידן, וואָס די בהמות טייטשן היינט אויס, ווי אַן „אָפּנויג פון די פּרינציפּן“...

— מ׳סיע לערוא, — האָט ער זיך פּלוצעם אָפּגערופן צום קלערק — זייט אַזוי גוט, און לאָזט אונדז אַליין.

דער קלערק האָט אָוועקגעלייגט די פּעדער, זיך פאַרנייגט, האָט אַ לעצטן בליק געכאַפּט אויף דעם „מאָדנעם״ באַשולדיקטן, און אויף די שפּיץ פינגער האָט ער אַפּגעשוועבט פון אונטער די בערג מיט אַקטן, און איז פאַרשוואונדן.

— זיצט, הער דאָקטאָר — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער גע־זאָגט, ווי אַן איבערגעביטענער, מיט אַ ווייכער שטים, און האָט אַליין אויך זיך אַוועקגעזעצט.

— אַ דאַנק — האָט דאָקטאָר מאָריס בלום געענטפערט און זיך צוריק אַוועקגעזעצט.

דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט אַראָפּגענומען זיינע ברילן, זיי נערוועזיש געווישט מיט אַ טיכל, וואָס ער האָט ארויסגענומען פון דער ברוסט־קעשענע פון זיין שוואַרצן ראָק :

— דערציילט מיר ביטע, הער דאָקטאָר, באריכות, דעם פאַל מיט דעם אַבאָרט פון דער מאַדאַם קויפמאַן, דאָס אינטערעסירט מיך.

דער אויספאָרשונגס-ריכטער האָט צוריק ארויפגעזעצט זיינע ברילן אויף דער נאָז, האָט זיך אריינגערוקט טיפער אינעם פאָטעל, איז עפּעס ווי איינגעשרומפּן געוואָרן, קלענער געוואָרן און זיין געענדערט באַ־רואיקט פּנים, וואָס איז איצט געוועזן פיל בלאַסער ווי פריער, האָט געוועקט צוטרוי, און צוגעזאָגט מיטגעפיל.

דאָקטאָר מאָריס בלום איז געזיצן אויפן ברעג פון זיין פאָטעל, האָט געקוקט שטאַר צו דער ביבליאָטעק־שאַנק, און האָט גערעדט, דער־ציילט, גלייך ווי ער וואָלט פון איינעם פון די ביכער די געשיכטע ארויסגעלייענט :

— אין דעם האָטעל, וואו איך וואוין, האָט אַ יונגע פרוי, זינט אַ פּאָר חדשים צוגעצויגן מיין אויפמערקזאַמקייט. איר באַצערט פּנים, אירע בלאַנדזשענדיקע, טיפע, רויטע אויגן, האָבן אויסגעדריקט ליידן,

טרויער און שרעק... א צופעליקע באגעגעניש, א געוויסן פרימארגן אין די קארידארן, איז פאר מיר געווען גענוג געווען פעסטצושטעלן, אז די פרוי איז אין אנדערע אומשטאנדן... און איינמאל, האב איך זי געטראפן אין האטעל־ביורא, בעת זי האט געפרעגט דעם פארטיער, אויב ער האט פאר איר א בריוו, האב איך, לויט דעם נאמען, וואס איך האב געהערט, זיך אנגעשטויסן, אז די ליידנדיקע שוואנגערע פרוי איז א יידישע... איך האב באשלאסן מיט דער פרוי צו רעדן, צו געווינען איר צוטרוי, דען איטלעכעס מאל, וואס איך האב זי באגעגנט, האב איך געהאט דאס געפיל, אז די פרוי ווערט דערשטיקט פון אירע ליידן, און אז א פריינד, פאר וועמען זיך אפצורעדן פון הארצן, קאן דער פרוי, אין א געוויסער מאס, לייכטער מאכן, אדער אפשר גאר, איינגאנצן זי ראטעווען...

— אנטשולדיקט — האט דער אויספארשונגס־ריכטער אים פריינדלעך איבערגעריסן, — איז די מאדאם קויפמאן געווען א יונגע?

— צוויי און דרייסיק יאר — האט דאקטאר מארים בלום געענטפערט.

— א שיינע? — האט דער אויספארשונגס־ריכטער ווייטער געפרעגט, און עס האט זיך געפילט א געוויסע פארזיכטיקייט אין זיין טאן.

— נישט קיין מיאוסע — האט דאקטאר מארים בלום געענטפערט

— אבער איך בעט מיר צו גלויבן, אז דאס האט נישט געהאט קיין שום איינפלוס אויף דעם באשלוס מיינעם, זיך מיט דער פרוי צו באקענען... איך בעט נישט צוצושעפן צו דעם ענין קיין שום סענטימענטאלע הינטערגרונדן... איך האב א פרוי... די נאצים האבן זי פארשלעפט... אפשר וועט זי צוריקקומען... און טאמער נישט, וועל איך אויך, מסתמא, קיינמאל זי אויף קיין אנדערע נישט פארבייטן...

— אנטשולדיקט, — האט דער אויספארשונגס־ריכטער געזאגט —

איך האָב אייך נישט געוואָלט ווײ־טון... די פֿראַגע איז געווען אַ דיין פּאָרמעלע.

און אין זיך, איז ער אויף זיך בייז געווען, וואָס ער קאָן זיך אויך איצט, אונטער פֿיר אויגן, פֿון זיין פֿאָרמאַליזם נישט באַפֿרייען.

דאָקטאָר מאָרים בלום האָט ווייטער דערציילט:

— איינמאָל, האָב איך זיך פֿאַר איר פֿאַרגעשטעלט, און עס האָט נישט לאַנג געגומען, ווי איך האָב זיך געקענט אָפּגעבן אַ חשבון, אַז נאָר מיין מעדיצינער־טיטל האָט מיר געהאָלפֿן צו געווינען איר צו־טרוי: אין איינעם אַן אָוונט, האָט מען ביי מיר אָנגעקלונגען; אַז איך האָב די טיר געעפֿנט, בין איך געווען איבערראַשט צו זעען מאַדאַם קויפֿמאַן אַריינקומען צו מיר אין שטוב... זי האָט זיך אַנטשולדיקט, און איך האָב גלייך באַמערקט, אַז זי וויל עפּעס פֿאַר מיר דעם קוואַל פֿון אירע ליידן... איך האָב נישט געדאַרפֿט מער, ווי איר זאָגן: „דערציילט מיר, מאַדאַם", און זי האָט מיר גלייך גענומען דערציילן:

„זי איז אַן אַנטלאָפֿענע פֿון ווין; זי האָט אין פּאַריז געלעבט מיט איר מאַן און מיט איר אַכט־יאָריק ייִנגעלע, זינט 1936"... דער פֿרויס פּנים האָט זיך אָנגעשטרענגט נישט צו וויינען, כאָטש די אויגן זענען איר געווען פֿול מיט טרערן און זי האָט מיר דערציילט מיט די פּשוטסטע ווערטער, און געשילדערט פֿאַר מיר איינע פֿון די שרעקלעכסטע סצע־נעס, וועלכע איך האָב געהערט אין מיין לעבן:

„אַרום צוויי אַ זייגער ביינאַכט, האָט מען געקלאַפּט ביי זיי אין טיר: „ווער איז?" „פּאָליציי! עפֿנט אויף!" מאַן און פֿרוי זענען צע־טומלט געוואָרן, אָבער דער גערױנק, אַז דאָס זענען נישט קיין דייטשן, נאָר פֿראַנצויזישע פּאָליציי, האָט זיי באַרואיקט... זיי האָבן געעפֿנט... צוויי פּאָליציי־לייט און צוויי ציווילע זענען אַריינגעקומען אין שטוב, און האָבן באַפֿוילן: „אָנטון זיך געשווינד, און קומט מיט אונדז!"...

אַז מען מיינט אויך זי, — די שוואַנגערע פֿרוי — און ווער שמו־עסט נאָך, דאָס קינד, דאָס איז קיינעם פֿון אַלע דריי נישט איינגע־

פאלן... די אָרעמע פרוי, אין איר נאַכטהעמד, איז אַרויסגעפאַלן אויף איר פאַרצווייפלטן און צעשראָקענעם מאַן מיט אַ געוויין... דאָס יינ־געלע האָט זיך פון דעם טומל אויפגעוועקט און איז פון זיין צימער אַנגעלאָפן... אַז ער האָט דערזעען טאַטע־מאַמע אין אַזאַ פאַרצווייפל־טער לאַגע, און פאָליציי אַרום זיי, האָט זיך דאָס קינד אָנגעהאַנגען אַרום טאַטנס האַלדז, און זיינע פאַרצווייפלטע געשרייען האָבן אָנגע־פולט דאָס צימער.

דאָ האָט איינער פון די ציווילע אינטערווענירט: „נו, גענוג! וועקט נישט אויף די שכנים! טוט זיך געשווינד אָן און קומט!"

ערשט איצט האָבן די אומגליקלעכע פאַרשטאַנען, אַז מען מיינט זיי אַלע דריי.

„מיין פרוי אויך?" — האָט דער מאַן איבערגעפרעגט, פאַרצוויי־פעלט.

„און מיין קינד אויך?!" — האָט די פאַרצווייפלטע מאַמע, מיט נאָך מער פאַרצווייפלונג אויסגעשריגן.

„יאָ, אַלע דריי — האָט דער אַגענט ציניש געענטפערט. — מיר ווילן אייך נישט צעשיידן..."

„מיך נעמט! — איז דער מאַן געפאַלן דעם אַגענט צו די פיס — אָבער מיין פרוי מיטן קינד לאָזט, האָט רחמנות!"

„מיר קענען נישט, — האָט דער אַגענט טרוקן געענטפערט — מיר האָבן אַ באַפעל"...

„מיין פרוי שוואַנגערט!" — האָט זיך דער אומגליקלעכער מאַן דערמאָנט אין דעם, ווי אין אַ רעטונג.

„נו, מיר ווייסן שוין — האָט דער אַגענט געענטפערט קליגעריש — אַלע יידן זאָגן היינטיקע נאַכט אויף זייערע פרויען, אַז זיי שוואַנ־גערן"...

און מיט פיל וואויל־יינגערישקייט, האָט דער אַנדערער אַגענט צו־געגעבן:

„מיר קענען זיך שוין אוים אויף די זאכן!"...

די פרוי וויסט מער נישט צו דערציילן; זי ווייסט נאָר, אַז ווען זי האָט זיך אויפגעכאַפּט פון איר חלשות, איז די שטוב געווען ליידיק, די טיר צום קאָרידאָר איז געווען אויפגעפּראַלט, אויך דעם קינדס בעטעלע איז ליידיק געווען...

אַז זי האָט זיך דערשלעפּט צו די שטיגן, האָט זי געפונען אַ שטיק פון איר מאַנס פּידזשאַמע, און שפּורן פון בלוט אויף די שטיגן.

די הויז־וועכטערין האָט איר געזאָגט, אַז איר מאַן האָט זיך גע־אַמפּערט מיט דער פּאָליציי, בעת זיי האָבן אויף די הענט אַרויסגע־טראָגן זייער יינגעלע... און אַן אַלטע שכנטע האָט דערקלערט, אַז זי גלויבט, דאָס איר מאַן האָט געפּרואווט באַגיין זעלבסטמאָרד, אויפ־שניידנדיק זיך די אָדערן.

דער אויספאָרשונגס־ריכטער, אויף וועמענס פּנים עס האָט זיך געצייכנט: נערוואָזיטעט, מיטגעפיל און בושה, האָט געפרעגט:

— זאָגט מיר, דאָקטאָר, איז די פרוי זיכער געווען, אַז דאָס זענען געווען פּראָוואָקאַציעס? איך מיין, קאָן מען זיך אויף אירע דערקלערונגען פאַרלאָזן?

— פולשטענדיק, הער ריכטער, — האָט דאָקטאָר מאָרים בלום געענטפערט אַן וואַקלעניש — דאָס איז געווען אַן אינטעליגענטע פרוי, אַ לערערין פון אַ מיטל־שול; דער מאַן — אַ רעדאַקטאָר אין אַ וויב־טיקן וויסנשאַפטלעכן פאַרלאַג; זי האָט פאַרזיכערט, אַז דאָס זענען, אָן ספק געווען פּראָוואָקאַציעס... ענלעכע פאַלן זענען מיר, איבעריקנס, שוין אויך געווען פון פריער באַקאַנט...

דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט גענומען דעם טעלעפאָן־הערער אין האַנט, און געדרייט מיט אַ וויַיז־פינגער ביים לעבעדיקן ציפער־בלעטל:

— האַלאָ! דער פּרעפעקט, ביטע... קאַבינעט פון אויספאָרשונגס־ריכטער, בערושע... אַ דאַנק! אַנטשולדיק, לעגראַן, איך דאַרף אַן אינ־

פאַרמאַציע: דער ארעסט אין פאַריז, פון די אויסלענדישע יידן, דורך וועמען איז ער דורכגעפירט געוואָרן? אהאַ... אהאַ... יאָ... גאָרנישט, נישט קיין באַדייטנדיקער ענין... בלויז לשם אינפאָרמאַציע... יאָ... יאָ... פון ווישי? אהאַ... אהאַ... אויך פרויען מיט קינדער? נישט אמת?... גוּ, יאָ, „באַפעל איז באַפעל!“... אויף ווידערזעען, זונטאָג...

דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט א דערשלאָגענער אַוועקגעלייגט דעם טעלעפאָן־הערער.

— איז די פרוי קויפמאַן געגאַנגען אין קאָמיסאַריאַט זיך דער־וויסן, וואָס עס איז געוואָרן מיט איר מאַן און קינד?

— ניין — האָט דאָקטאָר מאָרים בלום געענטפערט. — שכנים האָבן זי אָפּגערעדט... בלויז קריסטלעכע שכנים געוועזן... פון באַלד פאַרטאָג אָן, האָבן זיי אָנגעהויבן אָנקומען אין איר וואוינונג, האָבן איר אויסגערעדט, זי געטרייסט, און דער עיקר, האָבן זיי זי געוואָרנט, אַז זי זאָל נישט גיין אין קאָמיסאַריאַט אריין... איינער א שכן, אַן אַל־טער פראַנצויז, וועמען מאַדאַם קויפמאַן האָט אַלעמאָל דערמאָנט מיט פיל רעספּעקט און דאַנקבאַרקייט, האָט זי אַריינגענומען צו זיך... ער איז געווען זיכער, אַז אויב נישט איר מאַן, וועט מען, על־כל־פּנים, דאָס יינגל איר אַהיימשיקן... און אַז דער טאָג איז פאַרביי, איז ער אַליין אַוועק אין קאָמיסאַריאַט, זיך צו דערוויסן, וואָס מיט איר מאַן און מיט איר קינד איז געוואָרן. דאָרט האָט מען, אויף דעם בראַוון, אַלטן פראַנצויז, אָנגעשריגן, אַז ער זאָל זיך נישט מישן אין אַזעלכע געשעפטן... און ער האָט איר אַהיימגעבראַנגט די ידיעה, אַז מען האָט איר מאַן מיטן קינד אַוועקגעפירט ערגעץ אין אַן אומבאַקאַנטער ריכ־טונג, צוזאַמען מיט די אַנדערע טויזנטער מענער, פרויען און קינדער, וועלכע מען האָט יענע נאַכט געהאַט אַרויסגעריסן פון זייערע בעטן.

דאָקטאָר מאָרים בלום האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָט זיך באַקווע־מער געזעצט אינעם פאָטעל, ער האָט זיך געפילט פאַרמאַטערט פון דעם דערציילן, ער האָט דעם גאַנצן שווידער איצט איבערגעלעבט...

אָבער דער אויספאָרשונגס־ריכטער בערזשע, האָט נאָך נישט גע־נוג געהאַט... ער האָט איצט געהאַט אַ געוויסע הנאה, פון דעם אַלעם, וואָס דער יידישער דאָקטאָר האָט דאָ דערציילט... עס איז אים געווען צום הארצן, וואָס דער באַשולדיקטער איז צו אַ באַשולדיקער געוואָרן... און כאָטש יעדעס בילד, וואָס דער דאָקטאָר האָט געשילדערט, יעדער זאַץ, וואָס ער האָט אַרויסגערעדט, האָט אים געשמיסן ווי מיט בייטשן, האָט ער אָבער, ווי אַ בעל־תשובה, די שמיץ פאַרליב גענומען. ער האָט זיך געשעמט פאַר זיך אַליין, קעגן יענע אַנאָנימע פאַריזער קריסטלעכע שכנים, וואָס האָבן נישט, ווי ער, געזוכט קיין קאַריערעס ביים ניי־אויפגעקומענעם רעזשים און זענען געבליבן געטריי די דעמאָקראַטי־שע פראַנצויזישע פרינציפן, און זייער אייגענעם מענטשלעכן געוויסן. ער האָט זיך איצט געפילט, גלייך ווי ער אַליין וואָלט דאָס געווען איי־נער פון די אַגענטן, וואָס האָבן מיט געוואַלד, אויף די הענט אַראָפּגע־טראָגן דער אומגליקלעכער מאַדאַם קויפמאַנס יינגעלע... וואָס האָבן אָוועקגעשלעפּט דעם מאַן מיט די אויפגעשניטענע אָדערן... דען וויפיל איז ער דאָס אַנדערש פון זיי?... ער איז בלויז מיט אַ פּאָר שטאַפּ־לען העכער פון זיי, אויף דעם אַדמיניסטראַטיוון לייטער פון דער „ניי־ער אָרדענונג"... און דאָס, נאָר אַדאַנק דעם וואָס פּרעפעקט לעגראַן איז זיין שוואָגער...

ער האָט איצט געוואָלט וואָס מער הערן, וואָס מער אָנזאַמלען באַ־שולדיקונגען קעגן דעם היינטיקן סיסטעם, וועלכן ער דינט, און די באַ־שולדיקונגען איבערטראָגן גלייך אויף זיך, כדי עס זאָל אים לייכטער זיין צו מאַכן דעם שריט, וואָס ער האָט געפילט, אַז זיין אויפגעוועקט געוויסן דיקטירט אים צו מאַכן...

דאָקטאָר מאָריס בלום האָט געזען, אַז ער האָט איצט פאַר זיך שוין נישט מער דעם פריערדיקן שטייפן און אָפיציעלן אויספאָרשונגס־ריכטער: זיינע האָר זענען שוין נישט געווען מער אַזוי גלאַטיק און אין אָרדענונג פאַרקעמט, זיי האָבן איצט אויסגעזען, גלייך ווי ער

וואָלט שוין עטלעכע מאָל מיט הענט־פינגער געהאַט אין זיי פאַרקראָכן. אויך דער שוואַרצער אַנצוג איז שוין נישט מער געווען אַזוי שטייף אויסגעקנאַקט, דער קראַוואַט — אויך נישט אַזוי שטייף אויסגעקניפּט; אַלץ אויף אים איז געווען צוזאַמענגעשרומפּן, צוזאַמענגעבראָכן... דאָס ווייסע טיכל אין זיין ברוסט־קעשענע איז געווען אַבי אַריינגעשטופּט, דער לינקער לאַץ צונויפגעקנאָדערט, האָט באַהאַלטן דעם לעניאָן־אָפּצייכן, גלייך ווי ער וואָלט זיך דערמיט געשעמט...

— דערציילט ווייטער — האָט דער איינגעשרומפּן־געוואָרענער אויספאָרשונגס־ריכטער בכבוד געמאָנט.

— דער שכן, דער אַלטער פּאַרגונפּטיקער פראַנצויז, האָט שוין די מאַדאַם קויפמאַן מער פון זיין וואוינונג נישט אַרויסגעלאָזן... ער האָט איר אָפּגעגעבן אַ צימער, זי געזעצט ביי זיין טיש, געטיילט מיט איר זיינע מאָלצייטן... און שפּעטער מיט אַ פּאָר טעג, האָט דער הויז־וועכטער צוואווייסן געטון, אַז פּאָליציי איז ביינאַכט געקומען זוכן די מאַדאַם קויפמאַן, און האָבן געסטראַשעט דעם הויז־וועכטער מיט אַלע לאָקאַטאָרן, אין פאַל ווען עס זאָל זיך אַרויסווייזן, אַז אימיצער פון זיי זאָל האָבן די יידישקע באַהאַלטן... האָט דעמאָלט דער אַלטער גענומען די מאַדאַם קויפמאַן, און האָט זי אַוועקגעפירט צו זיינער אַ שוועסטער אויף דער „דעמאַרקאַציע־ליניע“, און זי איז אָנגעקומען אין ניצע.

דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט אַ ווײַלע נאָכגעטראַכט און געפרעגט :

— און וועלכער איז געווען דער ציל פון מאַדאַם קויפמאַנס וויזיט ביי אייך אין צימער יענעם אָוונט ?...

— זי איז מיר, מיט טרערן אין די אויגן, געפאַלן צו די פיס, און מיך געבעטן, אַז איך זאָל איר העלפן באַפרייען זיך פון דער שוואַגערשאַפט :

„פאַרשטייט, הער דאָקטאָר, — האָט זי צו מיר געזאָגט — איך

בין איצט איינע אליין אויף דער וועלט... קיין משפחה, קיין פריינד, קיינעם... מיין גאנצע משפחה, און מיין מאנס משפחה, וועלכע האבן זיך געפינען אין עסטרייך און אין פוילן, קאן מען שוין כמעט רעכענען פאר פארלוירן... מיין ארעמער מאן מיט מיין איינציקן קינד — ווייס איך נישט וואו זיי זענען ערגעץ אהינגעקומען... מיין הארץ זאגט מיר נישט ווענן זיי קיין שום גוטס... און איך בין דא איינע אליין... איינע אליין מיט מיין עלנט און צער... און מיינע געלט־מיטלען זענען אויך באגרענעצטע... און איך פיל, אז אויך דא רוקט זיך דאס אומגליק אן... אז אויך איך אליין, בין נישט זיכער... וואס עס איז מיר איבעריקנס שוין כמעט ווי גלייכגילטיק — האט זי צוגעגעבן מיט רעזיגנאציע — טא ווי קאן איך, הער דאקטאר — אין אזא לאגע, אויסטראגן און געבוירן נאך איין אומגליקלעך באשעפעניש אויף דער וועלט? ברענגען אויף דער וועלט, א ייד אדער א יידישקע, א לעבעדיקן יתום, וועמען עס זאל דערווארטן דער זעלבער גורל, ווי אונדז אלעמען?... העלפט מיר! — האט זי אויסגעשטרעקט צו מיר אירע ציטערנדיקע הענט, און געבעטן מיט א וויינענדיקן קול — איר זענט דאך א מעדיצינער און א ייד, איר פארשטייט דאך מיך: העלפט מיר!"

— נו? — האט דער אויספארשונגס־ריכטער א געשפאנטער גע־פרעגט — האט איר איר געהאלפן?... זאגט מיר... דאקטאר! — איז דער אויספארשונגס־ריכטער צוגעגאנגען צו דאקטאר מארים בלום, אים אנגענומען ביי אן ארעם און אים געקוקט אין די אויגן אריין — זאגט מיר... נישט ווי צו אן אויספארשונגס־ריכטער, נאר ווי צו א מענטש... ווי צו א פריינד... ניין, דאקטאר! — האט ער מיט א גע־דעמפטן קול אויסגעשריגן — איר שטייט שוין איצט נישט מער פאר בערזשע, דעם אויספארשונגס־ריכטער! איר שטייט איצט פאר א פשוטן פראנצויז; ווי איינער פון יענע פראנצויזישע שכנים, וואס האבן מיט דער מאדאם קויפמאן מיטגעפילט און געהאלפן!... איך בין, אי־בעריקנס, א מיליטער־מאן, פונקט ווי איר!... איר הערט, דאקטאר?...

א מיליטער־מאַן בין איך!... און נישט אַט דער — האָט דער ריכטער געוויזן מיט א פינגער אויפן פּאָרטרעט פון מאַרשאַל פּעטען — איז מיין שעף, נאָר דער, וואָס האָט אַזוי מוטיק פּראָקלאַמירט: „פראַנק־רייך האָט פאַרלוירן א שלאַכט, זי האָט אָבער נישט פאַרשפּילט דעם קריג!“...

דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט אָפּגעלאָזן דאָקטאָר מאָריס בלומס אָרעם און איז א מידער אַריינגעפאַלן אין זיין פאָטעל:

— נאָר איך האָב זיך אויסגעגליטשט — האָט ער גערעדט יו׳ צו זיך אַליין — אָבער גלויבט מיר, אַז איך בין נישט שולדיק... זי, מיין ווייב — דעם פרעפעקט לעגראַנס שוועסטער!... איר פאָטער איז שעף פונעם „לעגיאָן פון די קאָמבאַטאַנטן“, איר ברודער — פרעפעקט; איז איר שוין מער נישט אָנגעשטאַנען, אַז איר מאַן זאָל זיין א פשוט אַדוואָקאַטל, וואָס דרייט זיך אַרום אינעם יוסטיץ־פאַלאַץ, און כאַפּט א הונדער־טער פאַר א פאַרטיידיקונגס־רעדע, וואָס די רעפּאָרטערן פון די ציי־טונגען פאַרצייכענען זי אפילו נישט אין זייערע נאָטיץ־ביכלעך... אַן אויספאָרשונגס־ריכטער האָט זי געוואָלט זאָל איר מאַן זיין!... זי, זי איז עס געווען די שלאַנג, וואָס האָט מיך אָנגערעדט: „דו האָסט איצט די בעסטע געלעגנהייט, וועסט ווערן אויספאָרשונגס־ריכטער, דערנאָך פראָקוראָר, דערנאָך, אפשר, יוסטיץ־מיניסטער! וועסט שטייגן, שטייגן“ — האָט זי געזאָגט. — און איך האָב זיך געלאָזן אָנרעדן, און בין נישט געשטיגן, נאָר געפאַלן... געפאַלן... — איז ער געבליבן זיצן א פאַרטראַכ־טער. — אָבער נאָך נישט צו שפּעט!... איך וועל זיך צוריק אויפהויבן!... איר הערט, דאָקטאָר בלום? אויפהויבן וועל איך זיך!...

— זייט מיר מוחל — האָט דאָקטאָר מאָריס בלום געזאָגט. — איך האָב אייך פאַרמאַטערט מיט מיין דערציילן... איר האָט זיך אויפ־געגעגט... עס וועט שוין געווען זיין, מיין איך...

— ניין — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער געזאָגט. — איך וויל אַלץ וויסן... דערציילט מיר ווייטער, אויב איר האָט טאַקע

געהאָלפֿן זיך באַפֿרייען פֿון דער שוואַנגערשאַפֿט, אַ ביסל גרינגער מאַכן דער אָרעמער פֿרוי אירע ליידן.

— ניין, הער ריכטער — האָט דאָקטאָר מאָרים בלום געענטפֿערט.

— איך האָב איר קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט! איך האָב זי געטרייסט, איך האָב אויסגעטראַכט פֿאַר איר אַ ליגן, אַז איך ווייס, אַז אַלע יידן, וועלכע מען האָט ארעסטירט אין פּאַריז, לעבן, זענען געזונט, און אַר־בעטן אין דייטשלאַנד... און אַז די קינדער געפֿינען זיך אונטער דער אויפֿזיכט פֿון דער פֿראַנצויזישער „אַסיסטאַנס־פּובליק"...

„טאָ פֿאַרוואָס דערקלערט נישט די פֿראַנצויזישע רעגירונג אַזעל־כעס?" — האָט זי מיך געפֿאָרשט מיט אומצוטרוי, און איך האָב איר דערויף קיין ענטפֿער נישט געקענט געבן.

האָב איך, אַנשטאָט אַן ענטפֿער, איר פֿאַרגעלייגט מאַטעריעל צו העלפֿן... איך האָב איר געגעבן צו פֿאַרשטיין, און געמאָלן פֿאַר איר אַ בילד, ווי שיין און ווי גליקלעך, זיי וועלן אַלע זיין דעם טאָג, ווען איר מאַן מיט איר קינד וועלן צו איר צוריקקומען, און זיי וועלן טרעפֿן, נישט נאָר זייער ליבע פֿרוי און מוטער, נאָר אויך זייערן אַ שיין געראָטן זונדרעלע אָדער טעכטערל — פֿאַר דעם ייִנגל, אַ שוועסטערל אָדער אַ ברודערל... אָבער זי האָט פֿון גאָרנישט געוואָלט וויסן.

„דאָס יידישע פֿאָלק — האָט זי פֿאַרעקשנט געטענהט — דאַרף אַלס פֿראָטעסט אויפֿהערן צו עקסיסטירן... אויב מען קאָן נישט, דורך ציוויליזאַציע און פֿאַרברידערונג, דערגרייכן מצד דער קריסטלעכער וועלט קיין מענטשלעכע באַהאַנדלונג, קיין גלייכבאַרעכטיקונג, דאַרפֿן די יידישע פֿרויען פֿון דער גאַנצער וועלט פֿאַרשטרייקן, נישט געבוירן מער קיין קינדער... און אין אַ פֿופֿציק זעכציק יאָר אַרום זאָל זיך ענ־דיקן דאָס יידישע פֿאָלק, צוזאַמען מיט זייערע טויזנט יאָריקע ליידן"...

דאָס איז ביי איר געווען — האָט דאָקטאָר מאָרים בלום גערעדט ווי צו זיך אַליין — אַ מין אידעע־פֿיקס... אוממעגלעך זי געווען דערפֿון אָפּצואָווענדן...

זי האָט זיך אָפּגעזאָגט פון מיר אָנצונעמען יעטוועדע שטיצע, וועלכע איך האָב איר פאָרגעלייגט. זי איז שוין מער צו מיר נישט אריינגעקומען, און ווען איך האָב זי איינמאָל געפּרואווט אָפּשטעלן אויף די שטיגן, האָט זי מיך אויסגעמיטן.

איך האָב איר איינמאָל, אַנאָנים, באַזאָרגט אַביסל געלט דורך אַ יידישער הילפס־אָרגאַניזאַציע, איך האָב זי פון ווייטן אָבסערווירט און געזעען, אַז די שוואַנגערשאַפט אירע ווערט וואָס אַ טאָג בולטער, האָב איך גערעכנט, אַז זי האָט שוין איר פּלאַן אויפגעגעבן, און בין געווען אי צופרידן, און אי נישט צופרידן... איך האָב געפילט, אַז דאָס איז אַן עוולה, אַז עס וואַקסט אין איר קערפּער פאַר איר אַן אַ לאַסט, אַן אומגליק. אָבער, איך האָב מיר נישט געקענט העלפן: עס האָט קעגנגעווירקט אין מיר די טראַדיציע, די מאָראַל, דאָס געזעץ... און ביז איינמאָל, בעת איך בין, אַרום האַלב צוועלף ביינאַכט, געזיצן ביי מיר אין שטוב און געשריבן, האָב איך דערהערט ווי עס שלייכט זיך אומיצער אינעם קאָרידאָר. מען האָט געקלאַפּט אין מיין טיר... אַז איך האָב אויפגעעפנט, איז צוזאַמען מיט דער ציטערנדער טיר, די מאַדאַם קויפמאַן אריינגעפאַלן צו מיר אין שטוב... און בעת איך האָב די פאַרחלשטע פרוי אויפגעהויבן און זי אויף מיין בעט געלייגט, האָב איך באַמערקט, אַז די פרוי בלוטיקט... עס האָט נישט לאַנג געדויערט, ווי איך האָב זיך געקאָנט אָפּגעבן אַ חשבון, אַז די אומגליקלעכע פרוי האָט אַליין זיך געמאַכט אַן אַבאָרט... און אַז איצט האָב איך צו טון מיט נאָר אַן ערנצטן בלוט־שטורץ, וועלכער פאָדערט גיכע הילף, וואָס איך האָב נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט איר צו געבן.

— נו? וואָס האָט איר געטון? — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער געשפּאַנט געפרעגט.

— איך האָב געטון, הער ריכטער, וואָס יעדער פאַרנונפטיקער מענטש, און וואָס יעדער פון מיינע קאָלעגן וואָלט געטון אין אַזאַ פאַל: איך האָב די פרוי אָפּגעמונטערט, זי מיט אַן איינשפּריצונג אַביסל

געשטאַרקט, און בין אַראָפּגעלאָפן אין ביוראָ און טעלעפאָנירט נאָך אַן אַמבולאַנס. און וואָס ווייטער איז געוועזן, הער ריכטער, ווייסט איר דאָך, איר האָט דאָך מיר פריער אָנגעזאָגט די בשורה, אַז די פרוי איז געשטאָרבן...

— יאָ — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער געזאָגט מיט אַ זיפץ.

— זי איז געשטאָרבן, די אָרעמע... אָבער איך — האָט ער זיך אויפגעשטעלט — פיל זיך איצט ווי ניי געבוירן... אייער שווידערלעכע דערציילונג, דאָקטאָר, האָט מיך מיט איין מאָל באַפרייט פון אַ שווערער משא, וואָס האָט געלאַסטעט אויף מיין געוויסן... איר, דאָקטאָר, האָט מיך מאָראַליש געזונט געמאַכט... איר האָט מיך געהיילט פון אַ מין שוואַכקייט, וואָס האָט מיך באַהערשט, און האָט מיר געשטערט זיך אָקאָנצענטשעלן... אָבער איצט פיל איך זיך בכוח! איך פיל אין זיך איצט דעם נייטיקן כוח, אַפילו צו קענען פאַרלאָזן מיין פרוי, וועלכע איך האָב אַזוי ליב, און צו גיין דאָרט, וואו עס רופט מיך מיין געוויסן... הער מאַיאָר! — האָט דער אויספאָרשונגס־ריכטער זיך פּלוצעם אויסגעשטייפט פאַרן דאָקטאָר מאָרים בלום. — איך בין נישט מער ווי אַ לייטענאַנט פון רעזערוו, דערלויבט מיר אייך אָפּצוגעבן מיליטערישן כבוד און זיך צו שטעלן אונטער אייער באַפעל, הער מאַיאָר!

ביידע מענער האָבן זיך אויסגעשטייפט, צוגעקלאַפּט די קלעצלעך, זענען געשטאַנען אַ רגע שווייגנדיקע, ווי זיי וואָלטן אָפּגעגעבן מיליטערישן כבוד נישט נאָר זיך איינער דעם אַנדערן, נאָר אויך עפּעס אַ העכערער קראַפט, וואָס האָט זיי צונויפגעפירט, אַן אידעאַל, וואָס פאַראייניקט זיי... מעדעצינער־מאַיאָר מאָרים בלום, האָט געקוקט מיט אַ פּאָר שוואַרצע ברענענדיקע אויגן אויף דעם דורכאויס ערנצטן פּנים פון לייטענאַנט, אויספאָרשונגס־ריכטער בערזשע, ער האָט אויף קיין איין אויגנבליק נישט אַראָפּגעלאָזן דעם בליק זיינעם פון אויספאָרשונגס־ריכטערס, ווייך־גוואָרענע אויגן... און ער האָט אויפגעהויבן צוויי פינגער פון זיין רעכטער האַנט :

— לייטענאַנט בערזשע, ווילט איר שווערן מיט מיר, אַז אַלץ, וואָס איר האָט דאָ געזאָגט וועט איר מקיים זיין ?

— צו אייער באַפעל, הער מאַיאָר! — האָט לייטענאַנט בערזשע אויך אויפגעהויבן צוויי פינגער פון זיין רעכטער האַנט.

— זאָגט מיר נאָך! — האָט מאַיאָר מאָרים בלום באַפוילן. — „איך שווער, זיך צו שטעלן אין דינסט פון דער רעפובליק, צו ענט־פערן אויפן אַפעל פון מיין שעה, גענעראַל שאַרל דע גאָל, און נישט אַרויסצולאָזן דאָס געווער פון האַנט, ביז וואַנען אונדזער לאַנד וועט נישט באַפרייט ווערן פונעם אָקופּאַנט, און ביז עס וועלן נישט ווידער איינגעשטעלט ווערן די פּרינציפּן פון דער רעפובליק, איך שווער!“

לייטענאַנט, אויספאָרשונגס־ריכטער בערזשע האָט נאָכגעזאָגט וואָרט ביי וואָרט די שבועה, און אַז ער האָט געענדיקט די לעצטע ווערטער, איז ער נאָך אַלץ געבליבן שטיין, אין דער זעלבער שטייפער מיליטערישער פּאָזיציע, ווי ער וואָלט געוואַרט אויף ווייטערדיקע באַ־פעלן...

מעדיצינער, מאַיאָר מאָרים בלום האָט גענומען אַ נאָטיץ־ביכעלע, און אַ בליי, האָט עפּעס גיך אויפגעשריבן, און דערלאַנגט דעם אויס־פאָרשונגס־ריכטער בערזשע :

— לייטענאַנט בערזשע !

— צו אייער באַפעל, מאַיאָר !

— מאָרגן ניין אין אָוונט, שטעלט זיך אויף דעם אַדרעס. דעם, וואָס וועט אייך עפענען די טיר, זאָלט איר זאָגן: „דער עפּלבוים בליט“.

— צו אייער באַפעל, מאַיאָר !

— איך דאַנק אייך, לייטענאַנט!...

לייטענאַנט בערזשע האָט צוריק ווידער אָנגענומען די פריערדיקע האַלטונג, איז צוריק געוואָרן אויספאָרשונגס־ריכטער בערזשע... ער האָט אַ דריק געטון ביי אַן עלעקטריש קנעפּל אויף זיין שרייב־טיש, דער קלערק מיטן פּליכעוואַטן קאָפּ, מיט די ברילן אַרויפגעהויבן אויפן

שטערן, און מיט א פאק אקטן אונטערן ארעם, האט אנגעשוועבט, זיך געשטעלט ביי זיין טישל.

— מ׳סיע לערוא, — האט דער אויספארשונגס־ריכטער געזאגט צו זיין קלערק — שרייבט אויס א באפרייאונגס־צעטל פארן דאקטאר בלום... די באשולדיקונג איז גרונדלאז... בטל... פארשטאנען ?...

— פארשטאנען, הער ריכטער! — האט דער קלערק געענטפערט, האט זיך אוועקגעזעצט ביי זיין טישל, איז ביז איבערן האלדז פאר־טרונקען געווארן הינטער דעם בארג מיט אקטן; זיינע ברילן פונעם שטערן האבן זיך אראפגערוקט איבער די אויגן, דער קיילעכדיקער ווייסער פליך האט געגלאנצט, און א פעדער האט געסקריפעט.

— און פילט, גלייכצייטיק, אויס א דערלויבעניש קובר צו זיין די פרוי קויפמאן — האט דער אויספארשונגס־ריכטער געזאגט מיט א געוויסער טרויעריקייט אין זיין שטים. — נישט פאלמעסן זי, די ארע־מע.

דער קלערק האט אויפגעהויבן זיין ווייבעריש פנים, האט געכאפט א בליק אויפן אויספארשונגס־ריכטער און אויפן באשולדיקטן... דער אויספארשונגס־ריכטער האט דערכאפט זיין קלערקס חידושדיקן בליק, און האט צוגעגעבן :

— די אויספארשונג האט פעסטגעשטעלט: עס איז נישט געווען קיין אבארט, נאר א מפלינג, פארשטאנען ?

— פארשטאנען, הער ריכטער! — האט דער קלערק געענטפערט.

און אויספארשונגס־ריכטער בערזשע האט זיך געווענדעט צום דאק־טאר מארים בלום :

— מ׳סיע בלום, די אווידיענץ איז געענדיקט...

און אין זיך האט ער געחזרט: „דער עפלבוים בליט״...

זופצעטל

	זייט
סאַבאָטאַזש	*8*
סאָף־קאַנדווויט	*32*
קול שופר	*48*
בעלטראַמי שטאַרבט	*89*
אין קינדערהיים	*123*
האָטעל רוזוועלט	*135*
ווידערשטאַנד	*181*
„דער עפּלבוים בלוט“	*190*
פרעמד ווערטער	*217*

פרעמדווערטער

פאַרטייטשונג פון פרעמד-ווערטער, וועלכע קומען פאָר אין דעם באַנד נאָוועלן :

באַטייט פון די פאַרקירצונגען : פר' — פראַנצויזיש, ד' — דייטש, ע' — ענגליש, ר' — רוסיש, פּ' — פּויליש.

א

אָבלאַווע, ר' — איבערפאַל.

אָדסטופּאַיען, ר' — פאַריידישט פון וואָרט „אָדסטופּאַט"-אָפּטרעטן, זיך צוריקציען.

אַטעליע, פר' — ווארשטאַט.

אַללאָקאַסיאָן־מיליטער, פר' — פענסיע פאַר פרויען, וועמענס מענער זענען אַוועק אין מלחמה.

אַלערט, פר' — אַלאַרם.

אַנגאַזשמאַן, פר' — קאָנטראַקט.

אַסיסטאַנס-פּובליק, פר' — יתומים-אַנשטאַלט פון דער רעגירונג.

אַ פּראָפּאָ, פר' — מכוח.

אַפער, פר' — ענין, אַפערע.

אָקסיליער, פר' — געהילפס־דינסט.

אָ רעוואואַר, פר' — צום ווידערזען.

ב

באָן זשור, פר' — גוט מאָרגן.

באָנבאָנס — פאַריידישט פון דעם פראַנצויזישן וואָרט באָנבאָן-צוקערלעך.

באָש, פר' — דייטש.

באַשעם — פאַריידישט, אין מערצאָל, פון וואָרט באָש.

ביוראָ דע פּלאַסמאַן, פר' — אַרבעטס-פאַרמיטלונגס-ביוראָ.

ביזשוטער — פאַריידישט פון דעם פראַנצויזישן וואָרט ביזשוטיע־צירונגס-הענדלער.

בעלוויל, פר' — נאָמען פון אַ פאַריזער קוואַרטאַל.

ג

גאַזאָזשען, פר' — האָלץ־קוילן-גאַז.

גאָספּאָדין, ר' — הער.

ד

דראָקסיליער — יידישע נאָכשפּעטונג פון דעם פראַנצויזישן וואָרט אָקסיליער.

וו

וואו קאָמפּרענע ? פר' — איר פאַרשטייט ?

וואָלאָנטער, פר' — פרייוויליקער.

וויסילקעם — פאַריידישט פון רוסישן וואָרט וויסילקי-אַרויסשיקונ־גען, פאַרשיקונגען.

וויפּלאַטע, ר' — אויסצאָלונג.

וועוו-דע-גער, פר' — קריגס־אַלמנה.

ז

זאַקלאַדניקעס — פאַריידישט, אין מערצאָל, פון דעם רוסישן וואָרט זאַקלאַדניק — ערבניק.

זיגפריד-ליניע, ד' — נאָמען פון דער דייטשער באַפעסטיקונגס-ליניע, אויף דער דייטש-פראַנצויזישער גרענעץ.

ט

טיען ! פר׳ — אויסרוף פון פארוואונדערונג.

י

יופּען, פר׳ — זידל-וואָרט אויף יידן.

ל

ליגאָטיפּיסט, פר׳ — מאשין-זעצער.

לעגיאָן — פאריידישונג און פארקירצונג פון דעם נאָמען פון דער פראַנצויזישער, פאשיסטישער אָרגאַניזאַציע אונטער דעם ווישי-רעזשים: לעזשיאָן פראַנסעז דע קאָמבאַטאַן — פראַנצויזישער לעגיאָן פון פראָנט-קעמפערס.

לעיקאַ — מארקע פון פאָטאָגראַפיר-אפּאַראַטן.

מ

מאַדמואַזעל, פר׳ — פריילין.

מאַזשינאָ-ליניע, פר׳ — נאָמען פון דער פראַנצויזישער באַפעסטי-קונגס-ליניע, אויף דער פראַנצויזיש-דייטשער גרענעץ.

מאָטאָציקלען — פאריידישט, אין מערצאָל, פון פראַנצויזישן וואָרט מאָטאָציקל — מאָטאָריזירט רייט-וועגעלע.

מאַקי, פר׳ — אַ ווילדע, דערנערדיקע געגנט. אזוי האָבן זיך גערופן די פראַנצויזישע פארטיזאַנער, וועלכע האָבן זיך אויפגעהאלטן אין די בערג און אין די וועלדער.

מארסעליעזע, פר׳ — פראַנצויזישער נאַציאָנאַלער הימען.

מילאָשערנע פאַניוס, פ׳ — בארמהערציקע שוועסטערן.

מ׳סיע, פר׳ — הער.

מעזאָן בערנאַרד, פר׳ — האנדלס-הויז בערנאַרד.

מעטראָ, פר׳ — אונטערערדישע באַן.

מער, פר׳ — בירגערמייסטער.

מערי, פר׳ — מאַגיסטראַט, ציווילע חתונה.

נ

נאַכטופּאַיען — פאַריידישט פון דעם רוסישן וואָרט נאַסטופּאַט — אַטאַקירן, אָנגרייפן.

ס

סעראַנג, פר׳ — מעדיצינישער אינסטרומענט אויף צו מאַכן איינשפּריצונגען.

סאַל יופּען, פר׳ — שמוציקער ייד.

סערטיפיקאַט, פר׳ — באַשטעטיקונג.

סאַ נ׳וואַ פּאַ ? פר׳ — עס גייט נישט ?

ספּיקער, ע׳ — רעדער (אין ראַדיאָ).

סאַ וואַ ? פר׳ — עס גייט ?

סאַפּ-קאַנדויט, פר׳ — דערלויבעניש צו טוישן דאָס וואוין-אָרט.

ספּעשל-וויזע, ע׳ — ספּעציעלע וויזע.

סאַ וואַ טרע, טרע, מאַל, פר׳ — עס גייט זער, זער, שלעכט.

סענטיגראַם, פר׳ — אַ הונדערטסטל פון אַ גראַם.

סטאָק, פר׳ — רעזערוו (סחורה).

ע

עקזאָד, פר׳ — מאַסן-וואַנדערונג.

עקספּרע, פר׳ — ספּעציעל.

פּ

פּאָרט, פר׳ — טויער.

פּאָרטן — פאַריידישונג פון דעם פראַנצויזישן וואָרט פּאָרט, אין מערצאָל. מען מיינט דאָ, די טויערן פון פּאַריז, וועלכע וואָרן אָנגערופן לויט די נעמען פון די שטעט, וואוהין זייערע וועגן פירן; ווי למשל פּאָרט ווערסיי, פּאָרט אָרלעאַן און אַזוי ווייטער.

פּלעצל — אַזוי רופן די יידן דעם קוואַרטאַל פון פּאַריזער 4טן אראָנדיסמענט, וועלכער איז צום מערכטן באַוואוינט פון יידן.

פּאָלאַנע, פר' — פּאָליאַק.

פּרעטעקסט, פר' — תירוץ.

פּולק, ר' — רעגימענט.

פּאַנטע ז'מלעקיעם, פּ' — אָפּשפּעטעריש פּויליש װערטל אויף אַ מיידל-מוטער. געננוי: אַ מיידל מיט מילך — אַ זייגערין.

פּראָשעניעם, פּ' — ביטעם.

פּאַרדאָן, פר' — אַנטשולדיקט.

פּאַטראָן, פר' — בעל-הבית.

פּאָרטייער, פר' — טיר-װעכטער.

פּיעכאָטע, ר' — פוס-גייער.

פּערווי געלדי קופּעץ, ר' — ערשט-ראַנגיקער סוחר.

פּראָמענאַד דעז אַנגלע, פר' — שפּאַציר פון די ענגלענדער. אַ באַרימטער שפּאַציר-װעג אין ניצע.

פּאַראַפּעט, פר' — פּלויט.

פֿ

פֿאַסאָניער, פר' — הײם-אַרבעטער.

פֿליטפּלינגע, ד' — פּליטים.

ק

קלערק, פר' — ביוראָ-אָנגעשטעלטער ביי אַ ריכטער אָדער נאָטאַר.

קאָמבאַטאַנט, פר' — פראָנט-קעמפער.

קאָרטעזש, פר' — פּראָצעסיע-צוג.

קליפּער, ע' — נאָמען פון אַן אַמעריקאַנישן איראָפּלאַן.

קאַמיאָן, פר' — לאַסט-אויטאָמאָביל.

קאָמאַנד, פר' — באַשטעלונג.

קוראַזש, פר' — מוט.

קאָנסיערזשקע — פאַריידישט און פאַרווייבלעכט פון דעם פראַנצויזישן װאָרט קאָנסיערזש — אַ הויז-װעכטער.

ר

ראַדיאָ, פר' — פאַרקירצונג פון ראַדיאָגראַפיע.
ראָנעאָ — נאָמען פון אַ קאָפּיר-אַפּאַראַט.
רוזשע דע ליל — מחבר און קאָמפּאָזיטאָר פון דער מאַרסעליעזע.
רעזיסטאַן, פר' — ווידערשטענדלער.
רעזיסטאַנס, פר' — ווידערשטאַנד.
רעזיסטירן — פאַריידישט פון דעם וואָרט רעזיסטאַנס — שטעלן אַ ווידערשטאַנד.
רעזשימאַן, פר' — רעגימענט.

ש

שאַין, ד' — געליבטע.
שער אַמי, פר' — ליבער (טייערער) פריינד.